

АБХАЗСКІЯ ЗАНАТОЎКІ

Сабакі

Увечары я прагульваўся ўздоўж мора.

Удзень быў вецер, а на моры — штэль. Пад вечар вецер аціх, а мора расхвалявалася. Сонца сплывала ў асмужаны далягляд. Апускалася яно хутка ды адначасова набракала чырванню і цемраю.

З бамбукавых зарасцяў мне насустрач выбеглі чатыры сабакі. Адзін з іх, большы, нагадваў гіену. Поўсць чорная ў рудых падпалінах і сівых пісягах. З-за такой поўсці нават даўгаваты сабачы нос выглядаў карацейшым, рыхтык гіена.

Сабакі падбеглі і заматлялі хвастамі.

У мяне было яйка, што засталася ад вячэры. Я раскрышыў яго, нават не абабраўшы. Сабака, падобны да гіены, з'еў толькі жаўток. Давялося абіраць, каб і бялок з'еў.

За такі пачастунак сабакі беглі за мной уздоўж мора кіламетры з два.

Разуменне

Зразумець можна ўсіх, але не ўсім можна дараваць.

Сігнал

Абхазскія шафёры перарабляюць сігналы ў сваіх машынах, замест працяглых гудкоў робяць пе-

ралівістыя, падобныя да нейкіх шлягерных мелодыяў. Начную цішу раз-пораз перарываюць такія вось пералівы.

Занадта дасціпны адпачыннік пацікавіўся ў гатэльнай прыбіральшчыцы, нашто абхазы ставяць такія непрыгожыя сігналы.

— Ён едзе, сігналіць, і ўсе ведаюць, што ён вязе рускіх аслоў.

Вось табе і маеш за цікаўнасць. Зрэшты, усе сігналы падобныя да крыку асла.

Чача

Чачу я каштаваў, даволі моцная і рэзкая самагонка з вінаграду, а на другі дзень у мяне была жажлівая пякотка.

Брат казаў, што таксама не мог піць ні чачы, ні самаробнага віна, а купляў крамнае.

Яшчэ брат распавядаў, як аднаго разу піў у абхазскім гатэлі з маскоўскімі пісьменнікамі. Яны набылі чачы, а ён віна. У пакой нечакана зайшла прыбіральшчыца. (Што да абхазскіх прыбіральшчыцаў, дык сціпласці ім сапраўды бракуе. Спяваюць на калідорах і ў пакоях на поўны голас. Заходзяць у нумар, пачынаюць прыбіраць, а на гаспадароў нават увагі не звяртаюць. Азія. І хай сабе Грузія ды Абхазія лічацца за Еўропу, а я вам скажу, гэта — Азія...)

— Чачу ў Джаніко куплялі? — пытаецца прыбіральшчыца.

— У Джаніко, — адказаў нехта з маскалёў.

— Гэтай чачай у гарах нябожчыкаў абмываюць, а вы яе п'яцё, — паведаміла вясёлая жанчына і дадала: Гуляйце, а падлогу я заўтра памыю.

Брат казаў, што яго ледзь не званітавала, а расійцы адно пасмяяліся і зноў налілі сабе чачы.

Наогул, расійцы менш гідуюцца за беларусаў.

Доўгажыхары

Калі ў габрэйскіх размовах заўсёды знаходзіцца разумная цётка Сара (Бася, Роза, Эня), якая мае розум і здольнасці, не меншыя за Саламона, дык у абхазаў ідуць спасылкі на нейкіх міфічных доўгажыхароў.

— Даўно такой задухі не было, — кажа гандлярка газетамі і дадае: — Гавораць доўгажыхары.

Яна ўпэўнена, што выраз «гавораць доўгажыхары» надасць яе словам вагу. Гэта відаць па яе твары, такія твары яшчэ бываюць у людзей, што прыкладаюць да папераў круглую пячатку.

Хлопчык на вяроўцы

Гагра — курортнае мястэчка, над якім навісаюць горы, а над імі — хмары.

У XIX стагоддзі з-пад самых хмараў абхазы стралялі ў расійскіх заваёўнікаў. Каўказскую вайну горцы прайгралі...

Па асноўнай гаграўскай вуліцы я прайшоу кіламетраў з пяць, змогся і не ўбачыў нічога адметнага. Нават да экзотыкі хутка прызвычайваешся. Яшчэ ўчора здзіўляў гарачы лаваш, кубачак кавы ў кавярні пад платанамі, шорхат марской жарствы... А сёння заняты адно сабою: галаўны боль ледзь чутны, але непрыемны; пякучая смага; пот, ад якога нагавіцы прыляпіліся да сцёгнаў; жаданне хутчэй схаватца ў задушлівым, але ж ценю.

І раптам каля кінатэатру «Руставэлі» я ўбачыў хлопчыка на вяроўцы. Белы шпагат, на такім беларускія вяскоўцы водзяць быдла, тугой пятлёю абхопліваў хлапечую паясніцу. Праз метры два за хлопчыкам кульгала старая цётка ў хімічна-зялёнай ваўнянай кофце з доўгімі рукавамі. І як гэта можна па такой гарачыні хадзіць у тоўстай вязанай кофце? — падумалася мне. Другі канец вяроўкі

быў намотаны на левую далонь старое каўказкі. Пэўна ж, яна сляпая, і хлопчык яе вядзе. Але не паспеў я так падумаць, як хлапчанё ірванулася да газетнага шапіка. Вярхоўка напялася. Цётка крыкнула, а хлапчанё замахала рукамі і пачало нешта тлумачыць. Старая супакоілася і падышла да шапіка. Яна гартала ілюстраваны грузінскі часопіс. Тым часам хлапчанё засунула руку ў шапінк ды выцягнула адтуль гумовы шарык. Старая паспрабавала адабраць здабычу, але хлопец адбегся на даўжыню вярхоўкі і засунуў шарык за шчаку. Цётка вярнула часопіс, заплаціла за шарык і зноў загаварыла да хлопчыка. Той унурыўся і пайшоў наперад, гучна пляскаючы запыленымі кедамі па гарачых плітах ходніка. Праз якіх сто метраў ён дастаў з роту шарык і паспрабаваў надзьмуць, але старая раптам павярнула ў краму «Садавіна-гародніна» і рэзка тунула за шпагат так, што хлапчанё ледзь утрымалася на сваіх кльпаватых нагах. Старая схавалася ў цёмную крамную прахалоду. Следам забег туды і чарнагаловы хлопчык з шарыкам у зубах.

А я накіраваўся ў знакамітую гаграўскую краму «Тры бочкі», дзе на разліў прадаюць сухое віно. Я пастаяў каля вітрыны, што была спрэс застаўленая пляшкамі гарэлкі. Бяры — колькі панясеш. (А ў Мінску талоны, адна пляшка на месяц.) Я падыйшоў да стойкі і ўзяў усяго за адзін рубель цэлую шклянку віна. Прагна выпіў ружова-бурштынавага халоднага эрэці.

Калі вам надарыцца быць у Гагры, абавязкова зайдзіце ў краму «Тры бочкі» ды выпіце за здароўе хлопчыка на вярхоўцы.

Вецер

На пляжах у Піцундзе людзей няшмат, калі параўнаць з Сочы ці Ялтай, дзе адпачыннікі ляжаць адзін пры адным, як батоны ў паддонах.

Я прыйшоў на мора і знайшоў добрае месца паміж украінскай сям'ёю, што гучна абмяркоўвала вартасці прадуктаў, раскладзеных тут жа на ручніку, і маладой жанчынаю ў чорных акулерах, якая ляжала на спіне. Яна, пэўна, зашмат апалялася ў папярэднія дні, таму і накрылася сукенкай.

Я пайшоў плаваць.

Мора спакойнае, над нізкімі хвалямі дзьме цёплы ветрык, лёгкасць ва ўсім — кайф. Так бы плыў і плыў, як кажучь, да самай Турцыі. Толькі ў мора плысці лягчэй, чымся на бераг.

І калі я, крыху стомлены, выйшаў на гарачыя камяні, дык убачыў, што вецер скінуў сукенку з маладое жанчыны. Яна спала цалкам аголеная. Светлыя неабпаленыя грудзі і яшчэ святлейшая паска ад майтак асляплялі. А блакітна-чорны трохкутнік прымусіў адварнуцца.

Украінская сям'я з цікаўнасцю пазірала ў мой бок. Каб не яны, я б, напэўна, яшчэ разглядаў аголеную.

Паспрабаваў чытаць, але думкі вярталі мяне да спакуслівага трохкутніка. Каб выйсці з гэтай сітуацыі, я ўзяў каменьчык і шпурнуў яго. Ён чокнуўся каля жаночае рукі. Жанчына прачнулася. Я адварнуўся і пачаў гартаць «Падарожныя занатоўкі» Карэла Чапека.

Я чуў, як жанчына збіралася і прайшла зусім побач са мною, але не падняў вачэй ад старонкі.

Віно

Пад невысокай крываватай сасною на шарым пляжным пяску ўладкаваліся на абмытых морам карэннях два мажныя абхазы. Паміж імі стаяў на газеце трохлітровы слоік светлага віна. Каля слоіка ляжалі колькі пучкоў сакаўной зеляніны, чатыры яркія памідоры ды і пара-тройка накрое-

ных гуркоў. На абхазах свіціліся белыя кашулі,
расшпіленыя на цёмных валасатых грудзях.
У тоўстых пальцах мужчыны сціскалі поўныя
шклянкі. Адзін гаварыў, другі слухаў.

Як далёка яны былі ад стракатага пляжнага
тлуму!

І мора, і сосны, і віно належалі толькі ім.

Крылы

У ластаўкі шэсць крылаў.

Ліпень. 1990 год

МАСКОЎСКІЯ ВЯСЁЛЫЯ МАЛЮНКІ

Напісаць нешта кепскае пра Маскву так і карціць. Вось хочацца мне нарасказваць розных абразлівых гісторый пра расійцаў, бо столькі пра іх добрага беларусы панагаварылі, што можа каму здасца, быццам бы так яно на самой справе і ёсць, а гэта не так.

Расійцы — людзі пыхлівыя, асабліва маскалі — жыхары сталіцы напаўразваленай імперыі. І самі яны таго не бачаць, а збоку яно адразу кідаецца ў вочы. Адна жанчына падыйшла да мяне пасля вечарыны, што ладзілі мы — «Тутэйшыя», у Цэнтральным Доме Літаратараў, і пытаецца, вядома, па-расійску:

— Скажыце, калі ласка, рускія і беларусы адзін народ?

— Не, — адказаў я з сорамам у голасе, з тым сапраўдным сорамам, за які так любяць беларусаў у СССР.

— А чаму вы так лічыце?

— У нас мовы розныя, у вас — расійская, а ў нас — беларуская, — я надаў свайму голасу тактоўнасць, за якую любяць беларусаў ад самага Японскага мора да Брэсцкае мытні.

— Мова гэта не галоўнае, мова можа быць у кожнага племені свая, а народ мы ўсё ж адзін — РОСЫ. Ёсць вялікаРОСЫ, малаРОСЫ і белаРУСЫ.

Усе мы — РУСКІ народ, адзіны і вялікі, — жанчына спрабавала ўсе ж пераканаць свайго любімага малодшага брата па славянскай крыві.

— У нас яшчэ і рэлігіі розныя. Я сам праваслаўны, а вось усе астатнія ў сям’і — католікі, — і прамовіў я гэта такім тонам, нібыта пашкадаваў, што на зямлі ёсць места Рым, а ў ім дзяржава Ватыкан, а там Папа Ян Павел Другі.

— З рэлігіямі сапраўды складана. Калі ёсць католікі, гэта ўжо зусім складана. Я, даруйце мне, першы раз сярод беларусаў. Я і не думала, што нашы мовы гэтак адрозніваюцца. Праседзела цэлую вечарыну ды амаль нічога не зразумела; я таму і падыйшла да вас, што не паверыла сама сабе, таму і спыталася пра народ. Дзякуй вам, — і жанчына адыйшла ад мяне, а пагляд у яе быў пакорлівы, як у сапраўднай праваслаўнай манахкі, што гандлюе свечкамі на цвінтары.

Можа, вы думаеце, што я, калі пішу пра тое, як беларусаў любяць ад Каўказскіх камянёў да самых да ўскраін Прыбалтыкі, нешта перабольшваю? Дык глыбока памыляецеся. Зараз давяду.

У тым самым Цэнтральным ДOME Літаратараў працуе бар, і, як кожны бар, ён мае натуральную звычку зачыняцца ў той самы момант, калі не хапае дзеля поўнага супакаення яшчэ якіх паўшклянкі гарэлкі. І на пытанне: «Хто пойдзе да афіцыянткі?» — некалькі чалавек, што сядзела са мной за адным бяседным сталом, назвалі маё імя. І я пайшоў у кафляныя і алюмініевыя нетры кухонных лабірынтаў. Там мне трапілася нізенькая жанчына з брудным ручніком у чырвоных ад вады руках. Я даволі хутка і разборліва сказаў, што прыехаў з Мінску, каб пачытаць беларускія вершы ў Маскве, і што ўсё прайшло выдатна, толькі не хапіла адной пляшкі спіртнога. Жанчына паглядзела на мяне так, як у савецкіх фільмах маці глядзіць на сына, што вярнуўся з фронту, і сказала:

— А мой старэйшы ў Баранавічах служыў. Я два разы да яго ездзіла. Хорошыя ў вас людзі ў Беларусі. Давай грошы...

З пляшкай каньяку, засунутай за дзягу, я вярнуўся да сяброў і знаёмых. Яны ўзрадаваліся, а я ўсё не мог зразумець, чаму ж гэта яўрэй Шолам Алейхем паставаў рэфрэнам да сваёй аповесці такія несправядлівыя словы: «Праклінаю цябе, станцыя Баранавічы!»?

А калі я не давёў, што расійцы любяць беларусаў, дык сёе-тое дадам, каб сумненні зніклі канчаткова.

З пляшкай каньяку мы — паэты і прэзаікі нападнітку — апынуліся ў цёмным смярдзючым прахадным дворыку. Самым звычайным маскоўскім дворыку, дзе тхне сікунамі і бензінам. Апынуліся ды ўспомнілі, што забыліся прыхапіць да пляшкі хоць нейкі кавалак хлеба, а самае галоўнае — шклянкі не ўзялі. Але Яе Вялікасць Фартуна, пэўна, любіць п'яных літаратараў. У тым самым дворыку балявала ў цемры нейкая кампанія. Акрылены сваімі поспехамі ў кухонных лабірынтах, я рашуча накіраваўся да неведомых. Спыніла мяне халоднае, што расійская зіма, пытанне:

— Што трэба?

— Хлеба.

— А ты хто? — на мяне пачаў наезджаць барадаты твар з лупатымі, што ў цяжарнай рапухі, вачышчамі.

— Беларускі паэт, — з гонарам (і каму той гонар патрэбны?! Правільна ў хрысціян — ад пыхі, ад гонару ўсё зло і ідзе!) і сябелюбствам адрапартаваў я.

— Ідзі на х..! Аддзяліліся, а цяпер ім хлеба давай, — ад мяне пачала адплываць лысіна з вострым цеменем.

— Ты што, Віця, гэта не яны ад нас, а мы ад іх аддзяліліся. Ты ўспомні, Віця. Выпі гарэлачкі ды

ўспомні. Успомніў? — барадаты зморшчыўся і кіўнуў. — А ты не стой, ты садзіся еш. Ты не крыўдуй. Гэта ён па п'янцы забыўся. Ты вась мяса бяры, гурок..

Я набраў, а калі адыходзіў і папрасіў шклянку, дык мне яе далі поўную, як вока. На развітанне мне мой абаронца сёе-тое цікавае сказаў:

— Мы тут усе дэпутаты. Хто СССР, а хто РСФСР... Вось п'ём, палітыкуем. Да нас усе падыходзяць і нешта просяць. А калі па шчырасці, дык толькі ты папрасіў роўна столькі, колькі я магу зрабіць. Вось мая візітоўка. Захочаш папіць гарэлкі, прыезджай у Маскву, тэлефануй, а п'янку ў начным двары я гарантую..

Пакуль я нёс шклянку з гарэлкай, з цемры захмялелага двара выплылі радкі Веліміра Хлебнікава: «Любімыя палкі цара, іх нават і гарэлка цяпер не весяліць».

А калі я вяртаўся ў родны і незабыўны Мінск, дык чамусці настрой мой рэзка сапсаваўся.

А можа і сапраўды маюць рацыю розныя там летувісы, што кажучь, нібыта беларусаў штучна стварыла Савецкая Расія? Падумаў я такое ды пайшоў у тамбур папаліць. Ну хай сабе і штучна, хай сабе і незаконна, але Беларусь была створана, каб яе любілі. І яе любяць.

Вось як бывае, хацеў напісаць кепскае пра Маскву і расійцаў, а выйшла абы-што ды шклянка гарэлкі.

Жнівень. 1991 год

ЛАТЫШСКІЯ ЗНАЧКІ

У латышоў выдатныя значкі.

Густыя колеры эмаляў, ахайныя перагародкі, надзейныя зашчапкі ды іголки. Вывераныя з нямецкай педантычнасцю малюнкi, удакладнёная стагоддзямi геральдыка і сімволіка... Такія значкі цікава разглядаць у газетных шапіках і філатэлістычных крамках. І нават прыемна падкідаць на далоні. Толькі вось я не нашу значкоў. І колькі мне ні дарылі бел-чырвона-белых значкоў-сцяжкоў, зробленых беларусамі ў ЗША, а больш як дзень яны не ўтрымліваліся на маіх грудзях. Абавязкова нехта выпрошваў, а я аддаваў. І хай тыя, хто мне дарыў значкі, залічаць маю шчодрасць за агітацыйна-незалежніцкую дзейнасць. Толькі мне здаецца, што цяпер у Беларусі тых, хто носіць бел-чырвона-белыя сцяжкі, значна болей за тых, хто ведае беларускую мову. А можа таму ў нас і блага значкі, што беларусы не ведаюць сваёй культуры, гісторыі і мовы? Пэўна ж, так яно і ёсць. А каб мець сваю сапраўдную дзяржаўнасць, трэба любіць значкі, кукарды, ордэны, званні, войска, урад, прэзідэнта.

Латышы, відавочна, любяць і значкі, і войска, і прэзідэнта. А беларусы нікога не любяць. Прашу прабачэння, але я не мог, каб не змяніць слова ў купаўскім радку — А БЕЛАРУСЫ НІКОГА НЕ МАЮЦЬ.

Ёсць, вядома, і выключэнні сярод беларусаў. Напрыклад, палітычны дзеяч СССР Грамыка, які любіў і званні, і ордэны. Але, як толькі Грамыка

стаў дзеячам, дык адразу змяніў сваю нацыянальнасць — з беларуса ён, як той казачны ваўкалак, перакінуўся ў расійца. А расійцы, дарэчы, таксама любяць і цароў, і прэзідэнтаў. У адной Маскве іх ажно два было. І гэта мяне не дзівіць, бо ў іх улюбёны знак — двухгаловая птушка. У латышоў любімы знак — тры пяціканцовыя зорачкі. Мне некалькі разоў тлумачылі, што тыя зорачкі азначаюць, але я не запомніў, бо для мяне войска азначае войска, а паэзія азначае паэзію...

У латышоў значкі не танныя. Прыстойны чырвона-бела-чырвоны сцяжок на шчыце каштуе рублі з тры. Толькі ці можна іх параўнаць з якім блакітна-белым парашутам, які ў савецкім войску каштуе сто скачкоў з самалёта, ці з якой пяціканцовай зорачкаю, за якую трэба ахвяраваць свае жыццё і забраць шмат іншых жыццяў. Вось таму я і не сказаў, што латышскія значкі дарагія. Адно ясна, яны даражэйшыя за беларускія.

Значок — самы маленькі шчыт. Ён бароніць, сцвярджае, што такіх, як ты, шмат, што такіх — войска. А я... даруй, незалежная Рэспубліка Беларусь!.. не люблю войска, я люблю паэзію. Як і большасць беларусаў, што любяць вершы і любяць спяваць. Пэўна, таму мы выдалі шэсць тамоў вясельных песень і ніводнага вайсковых.

Я не набыў ніводнага латышкага значка. Можа і дарма. Ёсць жа яшчэ і панк-культура, якая выразна маніпулюе рознымі ордэнамі і значкамі. Панк можа адначасова начапіць на марынарку і двухгаловую жалезную птушку, і срэбную свастыку, і пластмасавую чырвоную зорку. Але я не аматар панк-кампазіцыяў, бо ў іх зашмат сродкаў, ад іх патыхае калекцыянерствам і аперэтачнасцю.

І ўсё ж у латышоў фэйныя значкі.

Студзень. 1992 год

МАСКОЎСКІЯ НЕВЯСЁЛЫЯ МАЛЮНКІ

Сум па імперыі

Адкуль ён, гэты сум па імперыі? Чаму журба агортвае маю душу? Няўжо недастаткова я звездаў усялякіх прыніжэнняў? Ці можа, па славянскай звычцы, стоячы на пахаванні, трэба згадваць пра нябожчыка толькі лепшае? Пэўна ж. Але сум расцякаецца па свядомасці, гасіць агрэсію, наталіе мужчынскую прагу вайны і непакоры. Згадкі пра Маскву святлеюць...

Красная плошча. Мальберт. Вялікі аркуш. Маляю сабор Базыля Бажаволка — вясёлкавую пярыну расійскага дойдства. Складаю сабор з картаных сімвалаў — чырва, віна, хрэсці, звонкі. Міліцыянт. Пытанне пра дазвол маляваць на Краснай плошчы, у сэрцы нашай Радзімы. Адказ па-беларуску. Міліцыянтава непаразуменне. На яго розум, у сэрцы ягонай Радзімы можна маляваць толькі чужынцу. Я чужаніца ў Маскве. Усцешанасць. На малюнку з'яўляюцца словы з расійскай лаянкі — мат. Гледачы пасміхаюцца. Сабор на малюнку атрымліваецца ўдвая стракацейшы, вясёлкавы, крывы, радасны.

Сум вяртаецца. Страчана вялікае. І справа не ў тым, якую адзнаку выстаўляць з'яве. Тут іншае, тут

адчуванне халоднай пусткі, прорвы на тым месцы, дзе ўчора ўзвышалася імперыя СССР.

Расійцы мітусяцца, яны неспакойныя ў сваіх памкненнях заляпіць тую дзірку ў свядомасці, дзе чырванела камуністычная ідэя. Ім здаецца, што на яе месцы трэба паставіць веру ў Бога, а доказам будзе аднаўленне сабора Хрыста Збавіцеля. Не! Сабор Хрыста Збавіцеля вельмі ўжо падобны да Белага дому ў Вашынгтоне. Сабор Хрыста Збавіцеля пабудаваны на грошы абрабаванае Еўропы. І нездарма на месцы царскага сабору цяпер ба-сейн, вада, калюга...

Сумна згадваць смугу, што ўздымаецца па-над месцам, дзе некалі стаяў халодны сабор Хрыста Збавіцеля ў вечна крыклівай Маскве.

Москва і Масква

А ў Мінску ёсць кінатэатр «Москва», ён стаіць насупраць Палаца спорту і фантана-градзірні, які ўключаюць нават узімку. І тады густая пара плыве на праспект Машэрава да кінатэатру «Москва».

Па сакрэце скажу: пасля адкрыцця кінатэатр насіў назву не «Москва», а «Масква». І калі ўважліва прыгледзецца да літары «о» ў гэтай вычаканенай, пупырыстай, як спіна вялізнай рапухі, шыльдзе, дык можна ўбачыць: яна святлейшая за астатнія, бо зробленая пазней...

Некаму з ЦК КПБ не спадабалася, што святое для ўсіх камуністаў слова нейкі там беспартыйны мастачок вычаканіў на тутэйшай мове. Як вядома, у ЦК КПБ сядзелі беларусы, расійцу ў галаву не прыйшло б чапляцца да такой драбязы. Расійцы ж самі кажуць і «малако», і «карова», і «Масква». А вось халуй-беларус-камуніст ведаў: гавораць расійцы адно, а пішуць зусім іншае. Быў загад замяніць літару. Але якому мастаку хочацца перарабляць зробленае? Толькі ўсё адно знайшлі на творцу ўправу.

Паднялі дакументы і высветлілі: за ўсе літары ў шыльдзе мастак атрымаў аднолькавыя грошы, як за арыгіналы. А ў шыльдзе «Масква» дзве літары аднолькавыя. Значыцца, вяртай, мастак, грошы, або рабі «о». А дзе ў мастака грошы? І ён вычаканіў «о». І ў Мінску цяпер стаіць кінатэатр «Москва».

Белы дом

Белы дом у Вашынгтоне і Белы дом у Маскве. Як шмат у іх агульнага, нават колеры сцягоў над імі аднолькавыя. І як мала агульнага ў іх з белым домам, пра які пісаў Максім Багдановіч:

*У краіне светлай, дзе я ўміраю,
У белым доме ля сінняй бухты,
Я не самотны, я кнігу маю
З друкарні пана Марціна Кухты.*

Але пакінем лірыку і вернемся да Белага дому ў Вашынгтоне. У Амерыцы ён сімвалізуе магутнасць улады. Сходы, каланада, купал, пад якім сытыя штаты напінаюцца пераўзыйсці ў дасягненнях старэнькую Еўропу. І ў нечым сапраўды пераўзыходзяць. Колькасць зброі, колькасць усмешак з парцялянавамі зубамі, колькасць удараў па галаве ў мультыплікацыйных серыялах, наогул колькасць. Вось у чым Амерыка пераўзышла Еўропу. Еўропу, але не Расію, якая таксама шануе колькасць. Тоны, мільёны, кіламетры паказваюцца па тэлевізіі Расіі. Пра іх гаворыцца па радыё, на з'ездах, на парадах, у прыбіральнях... Расія не можа існаваць без колькасці, яна жыць не можа, каб не здзіўляць, не ўражваць, не палохаць. І таму цалкам зразумела, што ў Маскве збудаваў Белы дом, помнік бязмежнай улады.

Амерыканскі і расійскі Белыя дамы яднае стыль — каланіяльны, вайскова-аскетычна-мужны.

Менавіта паміж гэтымі дамамі быў нацягнуты жалезны ланцуг, які раздзіраў на дзве часткі Еўропу, які раздзіраў Германію і Берлін.

Не ведаю, што хаваецца за вашынгтонскім Белым домам, але ведаю, што хавалася за Белым домам у Маскве. Там, у запляваным скверыку, на тумбе ўздымаў бронзавы сцяг такі ж бронзавы хлопчык — Паўлік Марозаў, піянер-герой, пакутнік, які паводле адной версіі выкрыў бацьку, здрадніка рэвалюцыі, а паводле другой — быў ахвяраю НКУС. Як бы там ні было, але хлопчыка-беларуса забілі, і мне ўсё адно, свядома ці несвядома ён зрабіўся ахвяраю савецкай імперыі, якая парупілася стварыць культ ягонае асобы, папярэдне змяніўшы ягоную нацыянальнасць. Паўлік стаў расійцам. У савецкай дзяржаве героямі былі пераважна расійцы і грузіны.

Але імперыя пачала гнісці. Ёй спатрэбіліся новыя героі. А старых трэба было знішчыць. Не абыйшлі і Паўліка, успомнілі, што ад яго смярдзела сікунамі. Помнік звярнулі, і ён ляжаў у брудным скверыку, тварам у калюжыне.

Толькі спачатку быў путч. Былі барыкады. Былі танкі каля Белага дому. Быў крываваы спектакль, пасля якога на тэлеэкраны і старонкі газет выплылі твары новых герояў. Але, як і вядзецца ў Расіі, твары былі акрэсленыя жалобнымі рамкамі...

Не разумею я тых мастакоў, пісьменнікаў, журналістаў, тэлевізійшчыкаў, што ўслаўляюць Белыя дамы Масквы і Вашынгтона. Мне даражэй белы дом ля сіняй бухты, там жыло мастацтва.

Дракон на Барыкаднай

Калі апусціцца ў бруднае маскоўскае метро і даехаць да станцыі Барыкадная, дык можна выйсці да ампірнага хмарачоса. Гэты жаўтавата-шэры тэрмітнік, поўны прусакоў, успорвае неба азораным шпілем і прываблівае галодных сваім бязмерным гас-

раномам. На карнізах будыніны сядзяць загорнутыя ў сеткі скульптуры. Рукатворных будаўнікоў і будаўніцаў абкруцілі сеткамі, бо яны пачалі развальвацца. Кавалкі бетону падалі на тратуары, што вядуць ад гастраному да станцыі Барыкадная.

Якая характэрная назва для сталіцы імперыі! Тут і барыга, і бар, і «Бяры, кат!», і барацьба на барыкадах за мір, за волю, за лепшую долю ўсяго чалавецтва.

І я не аднойчы падымаўся на Барыкаднай, заходзіў перахапіць які бутэрброд з сырам у гастраномны кафэтэры, дзе, калі не піць каву з малаком трупнага колеру, дык можна замовіць гарбаты хатняе тэмпературы. Можна есці, калі не гідуешся, бо прусакі тамака маюць роўныя правы з чалавекам. А я там больш харчавацца не магу, бо сустрэў такі экзэмпляр, што ад адной згадкі мутарна робіцца. І быў гэта не прусак, не жамярына, а чалавек, маскаль, жабрак, барыга.

У раскіслай вушанцы з дзіркаю ад вайсковай кукарды ён бокам падыйшоў да мармуровага стала, сведкі былое раскошы, і ўзяў недапітую шклянку кавы ды абгрызены бутэрброд. Ягоны рыхлы, што танны кардон, твар нічога не выказваў. І нават не выклікаў млоснай гідлівасці, а вось рукі...

Можа, вам даводзілася бачыць у тэлевізары ці на фотаздымках людзей, якія дзеля забаўкі гадуюць пазногці. Доўгімі, бывае ажно паўметравымі стужкамі пазногці звісаюць з растапыраных пальцаў. Непрыемнае, але і не абуральнае відовішча. Іншы малюнак у барыгі з Барыкаднай. Ягоныя пазногці былі жоўта-шэрыя, вострыя, як кіпці, ды крывыя, даўжынёю сантыметраў на пяць. Разам з кароткімі пальцамі і шырокай далонню ў сініх жылах яны нагадвалі драконаву лапу. О, непераможны азіяцкі дракон — сімвал багацця імперыі! Чаму ты так змізэрнеў, што ясі недаедкі? Чаму твае крылы схаваліся пад зношанае сукно салдацкага шы-

няля? Чаму выклікаеш замест страху адно гідлівасць? Чаму ты не загінуў на барыкадах, а падыхаш, душачыся кавалкам чужога батона?

Я не шкадую цябе, маскальскі дракон, я згодны пераплочваць за хлеб, каб не сядзець і нават не ставаць з табою за адзін стол. Вось так.

Калі вам давядзецца выйсці з маскоўскага метро на Барыкаднай, крый Бог, не заходзьце ў кафэтэрыі, нават галодным не ідзіце туды, бо там памірае апошні дракон Трэцяга Рыму — барыга з Барыкаднай.

Трэці Рым

Раней расійцы казалі, што Масква — трэці Рым, а чацвёртага не будзе ніколі. Можа, яны і зараз так думаюць. Вольнаму воля. Толькі сталіца імперыі страціла свой статус, зрабілася адно цэнтрам Расійскае дзяржавы, якая вось-вось трэсне і распаўзецца па швах некалі ўмоўных, а цяпер цалкам намацвальных межаў. Татары, чачэны, камякі дый усе астатнія народы, акрамя хіба што цыганоў, яўрэяў і расійцаў, з пагардаю пазіраюць на некалі магутны горад. На Маскву, што чырвонаю зоркаю яшчэ ззяе на мапах, якія ў сённяшнім дні зрабіліся падобныя да схемы разборкі тушаў, што вісіць у мясным адзеле прадуктовае крамы.

Прадукты

Ні ў адным горадзе, а я быў у шмат якіх гарадах, не думаеш столькі пра хлеб надзённы, як у Маскве. Не адмаўляю, што гэта мае асабістае назіранне, але ў Маскве я ўвесь час думаю пра харчы. Увесь Божы дзень знаходжуся ў паўгалодным ці паўатручаным стане. На маскоўскіх вуліцах мне або млосна, або хочацца есці. Як толькі я з’ем які-небудзь чабурэк у пашлычнай ці пяхмені ў забягалаўцы «Русский

чай», мяне пачынае муціць. А як перастае, зноў хочацца есці. І дзе я толькі ні еў у Маскве — вакзальны буфет, двор за гастраномам, рэстаран «Валдай», рэстаран «Прага», гатэльны нумар, пад'езд, лаўка, ваенная частка, рабочая сталоўка, мастакоўская майстэрня, — паўсюль адно і тое ж.

У гасцях я быў заўсёды п'яны, а гэта іншы стан душы і цела, пра яго я гаварыць не буду. Зазначу адно: у Маскве можна піць любы алкаголь, а вось у Піцеры лепей не ўжываць каньяк. У Піцеры лепей піць гарэлку, ад каньяку ў горадзе на Няве блажыць. Поўнач! І чым далей на поўнач, тым чысцей трэба напой. Пэўна, у Хельсінкі трэба піць спірт, але я там не быў. А быў у Маскве, дзе не хочацца піць, а п'еш, дзе хочацца есці, а не ясі. Баішся. А есці ж хочацца заўсёды, нават тады, калі жывеш у якім-небудзь інтэрнаце дый на агульных варэльнях бачыш вялізную рандэлю з малаком, у якім чарнеюць кавалкі мяса. Гэта манголы вараць мяса ў малацэ, а гідка-салодкі смурод паўзе па калідоры. Аж пакуль не сустрэнецца з салёна-алейным пахам. Гэта в'етнамцы смажаць селядца. У такія часы я ўцякаў з калідораў і крочыў па вуліцы, пазіраў на тысячы запаленых вокнаў начной Масквы і думаў, што ў кожнай кватэрцы сядзіць чалавечак, і ў яго ёсць прадукты. Іх мала, яны нясмачныя, але прадукты ёсць. І я разумеў сэнс слоў — галодная Расія. І разумеў, што так было, так ёсць і так будзе: пакуль на зямлі стаіць Трэці Рым — Расія будзе галодная... А вось чаму расійцы ставяць на стол рандэлі, не разумею. Не, каб наліць суп у талеркі, а рандэлю пакінуць на пліце...

Расійцы навараць беларускае бульбы і гарачую рандэлю — бух на сярэдзіну стала. Не разумею.

Чэрвень. 1992 год

СОЧЫ- ГОРАД ПАДЛЕТКАЎ

Як толькі згадваюцца Сочы, мой твар крывіцца ў цынічнай усмешцы. Ён сам крывіцца, і нічога з ім не зробіш. Каб вы пабылі ў Сочы 13 разоў, дык і ў вас скажаўся б твар пры адной толькі згадцы пра чарнаморскі райскі куток.

Перш-наперш у Сочы патрэбныя цёмныя акуляры. І я, як толькі пачынаю збірацца на поўдзень, дык пішу на розных паперках, каб не забыцца: «Акуляры! Акуляры!! Акуляры!!!» Гэтым разам узяў нават двое — брунатнавата-дымчатая ў танюткай апраўцы ды чорна-зялёныя з квадратнымі шкельцамі. Акуляры прызнаю толькі шкляныя. А ўсялякія пластыкавыя, цэлафанавыя, пластмасавыя... І нашто іх робяць? Хіба што дзеля жабракоў. Толькі ніводнага разу мне на вочы не трапляўся жабрак у пластмасавых акулярах.

У Сочы мора жабракоў. У аэрапорце, на вакзале, у падземных пераходах, каля крамаў, каапэратыўных будак, на пляжах, у марпорце, ну і вакол царкоўкі, вядома. Жабрак, як і армянін з расійцам, адна з самых распаўсюджаных нацыянальнасцяў у вольным горадзе Сочы. Вось сёння падыйшоў я да жабрака і кажу: «Чэнч! Давай пакладу табе ў шапку два рублі і вазьму з яе чатыры манеткі па 15 капеек. Трэба ў Мінск затэлефанаваць, а нідзе ніхто не мяняе». «Бяры, — кажа ён, — колькі трэба, бяры». На развітанне п'яны жабрак памахаў бурачковымі ручкамі і сказаў, каб Бог даў мне здароўя.

У Сочы жабракоў процьма. Бязногіх, бязрукіх, на дошках з колцамі, брудных цыганак з немаў-

лятамі, бабулек у белых хустачках з раскладзе-
нымі на каленях насоўкамі, на якіх пабліскваюць
начышчаныя медзякі. У Мінску жабракі хоць ці-
хія, а ў Сочы ледзь не ўсе яны спяваюць сіпатымі
галасамі.

Яшчэ ў Сочы на кожным кроку тырчаць камер-
цыйныя шапікі, а ў іх сядзяць вусатыя армянкі.
У кожнай армянкі раве дый стогне магнітафон. І з
усіх армянскіх магнітафонаў гучыць расійская эс-
трада — з'ява гадкая, як расійскі мат і расійскі бруд.
Так што сіпатым жабракам цяжка спяваць на со-
нечных вуліцах курортнага Сочы.

На адной з сочынскіх вуліцаў ёсць зусім мале-
нечкі парк, а нараклі яго «Паркам савецка-япон-
скай дружбы»... Зрэшты, на шыльду можна не звяр-
таць увагі, а вось на металёвага дракончыка, які
сядзіць на камені, варта і паглядзець. У дракона
тоўстыя вусы, і так яны выгінаюцца на задраным
лычы, што вельмі ўжо нагадваюць акулярную ап-
раву. Каб мая воля, уставіў бы шкельцы: адно чыр-
вонае, што японскае сонца, а другое зялёнае, што
жабіна ікра.

Альтанка ў сочынскім японскім парку згарэла.
Стаяла такая пагада, цешыла вока, а нехта ўзяў і
спаліў. Я ішоў да альтанкі, а прыйшоў да вуголля.
Закурыў. Дымок паплыў над чорнымі дошкамі.
І зрабілася сумна, і адзінота агарнула мяне. Зга-
даўся верш:

*На голай галіне
Воран сядзіць самотны.
Восеньскі холад.*

...Гэтым разам напярэдадні майго прыезду цэ-
лыя суткі ліў дождж. Таму мора зрабілася імгліста-
белае з глыбіннай зеленкаватасцю, падобнае ко-
лерам на сок дзмухаўца.

А яшчэ з пляжу можна пайсці ў сочынскі парк

«Рыўера». Там спакой і можна засяродзіцца, ажно пакуль не прыйдуць пасля сьняданьня мацяркі з дзецьмі. Дзеці пачнуць плакаць, крычаць, смяяцца, дурэць... Дзеці ў Сочы — пакута страшэнная. Можа, ім сонца зашмат, а можа, у бацькоў ад сонца не хапае сілы, каб іх даглядаць.

Сочы не для дзяцей. Сочы — горад падлеткаў.

Прыезджае сюды які-небудзь салідны, сыты цэнтнер жывое вагі, намеснік міністра. Заходзіць ён у санаторый імя Мянжынскага-Дзяржынскага-Кржыжаноўскага і першае, што робіць у нумары люкс, — ператвараецца. Скідае шырачэзныя нагавіцы і нацягвае шорты. Надзявае форму падлеткаў, у якую акрамя шортаў уваходзяць: кашуля з кароткімі рукавамі, яркія шкарпэткі, красоўкі і панамка. І ні вусы а ля пясняр, ні люлька, заціснутая ў зубах, ні партманетка з далярамі не здатныя ўжо вярнуць намесніка міністра ў дарослы стан. Нават размова з міністрам (той таксама будзе стаяць пад пальмаю ў падлеткавай уніформе — спартовым строі — і лізаць марозіва, а яно будзе раставаць і капаць на спартовыя з лампасамі нагавіцы). Белыя кроплі-чарвячкі нададуць замежным нагавіцам тутэйшай сапраўднасці, знішчаць іерархічны глянец, зраўняюць, злепяць, змацуюць у адно ўсіх міністраў і намеснікаў, рабочых і сялянаў у адно балтыйска-чарнаморскае падлеткаўскае племя.

Марозіва — нацыянальная страва горада Сочы.

Сочы знаходзіцца на адной шыраце з Нью-Йоркам. І архітэктура тут выглядае даволі смелым спалучэннем агульнакаўказскай саклі з амерыканскім канструктывізмам. Але архітэктура — сур'ёзная рэч, як грошы, як зброя. А Сочы — несур'ёзны гарадок. І несур'ёзнае ў ім усё, нават аўтаматычны пісталет.

Вось толькі што я піў каву ў маленькай сталоўцы, якую так-сяк перарабілі за адну зіму ў бар. Кава

рэдзенькая, падлога непадмецёная, сталы аблупленыя і няўстойлівыя, так што і цыгарэты на іх выкладаць не хочацца. Навокал за такімі ж расхістанымі сталамі сядзелі армяне. Гаварылі яны гучна па-расійску, але з моцным каўказска-салдацкім акцэнтам. Раптам адзін барадаты ўскочыў і наставіў на другога, вусатага, пісталет. Гук стрэлу мярзотны, рэзка-рыпучы, кароткі... Патрон халасты. Жарт. Садысцкая падлеткаўская хохма. У бары зазмярдзела порахам. Я сыйшоў.

А цяпер варта стрэліць мне, прыцэліцца, сабрацца і трапіць у самае тое месца ў сочынскіх мужчынаў.

Сэксу ў Сочы няма. Ну, які, скажыце, у падлеткаў сэкс? Намеры, размовы, мары, мроі, а па-сапраўднаму... Зірніце на сочынскага мужчыну, які хоча выглядаць на мільянера. А ўсіх ягоных заробкаў ледзь хопіць на добры спартовы гарнітур. І вось яны сядзяць у барах, п'юць таннае і кіслае віно, шкрабуць няголеныя шчокі і менцяць языкамі пра жанчынаў. Яны выдумляюць свае перамогі над шведкамі, фінкамі і рыжанкамі. Наіўныя, яны не бачаць мутнымі ад цёплае гарэлкі вачыма, што паўночны багаты мужчына даўно скарыў прагнае да раскошы жаночае сэрца. Жанчыне патрэбны мужчына, а не п'янаваты жабрак-падлетак. А што да сочынскіх дзяўчатак, дык калі гляджу на іх, згадваю банальнасць — сэкс з падлеткамі шкодны для здароўя: перажыванні, нервы, нары і неба за кратамі. Ну, і які можа быць сэкс, калі ўсё адкрытае, усё навідавоку, усяго колькі заўгодна і нават больш. Пляж у Сочы — гэта агульны ложак на сто тысяч чалавек.

У Сочы і без сэксу хапае забаваў. Ну, хоць бы той жа кегельбан. А можна пакатацца на водных лыжах, ці на яхце, ці на параходзе, ці на каруселях у парку «Рыўера». Можна выпіць кока-колы, пагуляць у зарасцях зялёна-блакітнага лістакалосніку,

які прыйшоў у Сочы з Кітаю і завецца проста бамбук. У дзяцінстве я думаў, што бамбук заўсёды жоўта-касцяны, як вудзільны ў краме «Рыбак-паляўнічы», а ён сапраўды блакітна-зялёны, як і сам горад Сочы.

Можаце цынічна ўсміхнуцца, толькі спачатку здыміце чорныя акулёры, і вы нічога не ўбачыце акрамя асляпляльнай блакітнай зеляніны.

Красавік. 1992 год

МІНСКІЯ ПАДАРОЖЖЫ

Тыгунь

На вуліцы Чарвякова бачыў старога ў чорным падраным палітоне. Ён схіліўся над сметніцай і выбіраў цыгарэтныя недапалкі. Мне зрабілася няёмка за свой пачак «Магны» ў кішэні. Згадалася тэлевізійнае пра роцтва апошніх дзён: «Багатыя пабагацеюць, бедныя пабяднеюць». Я не пачаставаў старога жабрака цыгарэтай. Не хачу быць бедным, не хачу, каб дзеці мае былі бедныя. Сумна. Цяпер давядзецца адвыкаць курьць на вуліцы, калі не хочаш тры разы пачуць: у вас не будзе цыгарэты? можа ў вас ёсць закурыць? цыгарэткі не знойдзецца?.. Не знойдзецца! Ідзі і купі!

Адзіная парада бедным: шукайце цыгарэты на прыпынках і каля гастраномаў, там даўжэйшыя недапалкі.

Бог мой, і чаму я гэта ведаю?

Укладанне

Напярэдадні лібералізацыі цэнаў у Мінску куплялася ўсё чыста. Света Цхайдзэ расказала, што яе бацька вырашыў укладзі ў што-небудзь грошы і нічога лепшага не прыдумаў, як набыць за 600 рублёў дзве бутэлькі французскага каньяку «Napoleon». Укладанне адбылося 30 снежня, а 31 на Новы год ён той «Napoleon» выпіў. І слушна зрабіў. Света са мной не пагадзілася.

Кавярні

У мінскіх кавярнях знікла кава. І такое адчуванне, што — незваротна. Разумею, што будзе ў Мінску кава, што ізноў з сябрамі і знаёмымі буду заходзіць у крамы і кавярні, каб выпіць кубачак падвойнай без цукру. Але калі тое будзе? Не ведаю. Таму і згадваю колішнія часы...

Каву пілі ўсе мае знаёмыя. Нават Анатоць Сус. Яшчэ ў інстытуце я кавы не піў і з дзівам глядзеў на графікаў, якія ўцякалі з заняткаў, каб адстаяць чаргу ў хлебнай краме і, спяшаючыся, выпіць гарчага гаркавага напою. У інстытуце каву пілі графікі, а жывапісцы, разбярэ і манументалісты каўталі піва і віно. Папраўдзе кажучы, у Мінску не так і шмат месцаў, дзе можна было наталіць каўную смагу.

Каўны Мінск пачынаўся ў цукерачнай краме «Рамонак» на Паркавай магістралі, пераназванай у праспект Машэрава. У «Рамонак» перабраліся рэшткі хіпі. Грошай на віно не хапала, і паступова ўсе навучыліся задавальняцца кубачкам кавы за 14 капеек. З «Рамонка» аматары кавы пераправіліся праз Свіслач у адноўленае Траецкае прадмесце.

А ў 1985—87 кава раптам захапіла ўвесь горад. Мінчукі змяніліся ў лепшы бок. Нават у мікрараёнах ледзь не кожная прадуктовая крама ўсталявала кававы апарат. Толькі я люблю кавярні ў цэнтры горада...

Вельмі прыстойна гатавалі каву «пад гадзіннікам», у гастраноме насупраць КДБ. Ля прылаўку тут завіхаліся маладзіцы ў шэрых берэтках. Ружовашчокія, вясёлыя, з яркімі вуснамі і высокімі грудзямі яны, пэўна ж, самі каву не пілі, таму і не шкадавалі духмянай апетытна-брунатнай мукі, запраўлялі апарат напоўніцу. «Пад гадзіннікам» заўсёды стаяла чарга. Раней у гэтым кутку крамы гандлявалі півам. У гастраноме смярдзела рыбай,

збіраліся забулдоны, гучаў мат, ну і дзееялася ўсё астатняе, што дзеецца ў півапаілках — бойкі, вынас нецвярозых, біццё вітрынаў, кроў, смех і слёзы. Дырэкцыя выйшла з сітуацыі лёгка — змяніла піва на каву.

У гастраноме «пад шпілем», на самым пачатку вуліцы Чырвонай, кава была крышку горшая, але людзі збіраліся весялейшыя: Таня Сапач, якая цяпер гатуе сябрам каву ў сваёй маленькай кватэры ў Вільні; Ігар Бабкоў, які з'ездзіў у Парыж і не можа забыць смак сапраўднае кавы; Саша географ, адзіны сапраўдны бібліяфіл, якога я ведаю; Віталь Сямашка, які цяпер больш любіць гарэлку, ды шмат іншых аматараў каўнай эстэтыкі і ненавзлівых дыялогаў.

А найлепшую каву налівалі ў краме «Нектар», таксама на вуліцы Чырвонай. Гэтае каўнае месца так і назвалі — «на Чырвонай». Тут каву варылі да апошняга, ужо нідзе ў горадзе яе не было, а «на Чырвонай» усё яшчэ выстройвалася чарга. За апаратамі працавалі дзве жанчыны, падобныя да самых сапраўдных даярак...

І вось кава ў горадзе скончылася. Мне сумна, бо разам скончыліся і нязмушаныя размовы.

Праваслаўныя каляды

Апошнім часам модна стала пытацца: хто ты, праваслаўны ці католік? Я адказваю, што атэіст. Не разумеюць. Асабліва бянтэжацца былыя камуністы. Яны чамусці раптоўна паверылі ў Бога, толькі яшчэ не разабраліся ў канфесіях. Вось і ходзяць у цэрквы ды касцёлы, вось і пытаюцца, вераць, што язык да Кіева давядзе.

Я таксама хаджу, бо мне падабаецца саборнае мастацтва. Вось і надоечы сабраўся ў кіно, але не патрапіў, квіткоў не ўзяў. І пайшоў да Катэдральнага Мінскага Сабору Святога Духа, што месціцца ў

баракальных мурах, пабудаваных бернардынамі. У Беларусі такіх казусаў шмат. Будавалі сабор католікі, а моляцца ў ім праваслаўныя. Можа, праз гэта і не могуць зарыентавацца былыя камуністы?.. Падышоў я да сабора. Народу процьма, не раўнуючы як на Камароўскім кірмашы па суботах, адна розніца — азіятаў нямашака. У царкву чарга, на цвінтары міліцыянты стаяць чырвонатварыя, сытыя, вусатыя, у чорных кажухах, з гумовымі дубінкамі. Яны тут трымаюцца як гаспадары, пускаюць у сабор вернікаў невялікі партыямі, пакрыкваюць... Гадка. Па свечкі таксама чарга, чалавек з пяцьдзесят. Чэргі, мітусня, спевы, перамяшаныя са смехам і гаманою, жабракі, калекі, разявакі, міліцэйскія кардоны... Няма ўрачыстасці. Нават той, што трынаццаць дзён таму была ў католікаў. І народу было шмат, і гандлявалі аплаткамі, і цукеркі дзецям раздавалі, і спявалі, а ўрачыстасць была.

Адно суцяшае, што і каля царквы, і каля касцёла ў Мінску старыя людзі гавораць па-беларуску.

Міліцыянты і адстаўнікі

Мінск — горад міліцыянтаў. Яны паўсюль, на кожным кроку, дзе трэба і дзе не трэба. Можа так здарыцца, што, едучы ў тралейбусе ці ў вагоне метро, раптам убачыш: людзей у форме больш, чым цывільных. Пэўна, таму ў Мінску любяць атабарывацца вайскоўцы-адстаўнікі. Ім, пэўна ж, прыемна бачыць мноства мужчынаў у пагонах і фуражках. Так што Мінск не толькі горад міліцыянтаў, ён яшчэ і сталіца адстаўнікоў.

Колер вопраткі

Мінчукі любяць, а можа і не любяць, але апранаюць шэрае і чорнае. Асабліва чарнату відаць узімку, сонечным днём, на прыпынках...

Стаяць нашаторанымі гракамі і варонамі, хто ў футры, хто ў палітоне, хто ў марынарцы, хто ў кажушку... І на кожным абавязкова нешта чорнае надзета. У аднаго — пальчаткі, у другога — шапка, у трэцяга — шалік, у чацвёртага ў руках чорная валіза, а ў пятага — наваксаваныя да эмалёвага блестяку чорна-чорныя скураныя боты. І калі гэта не чыста чорны колер, дык вельмі набліжаны да яго: чорна-сіні, чорна-ліловы, чорна-брунатны, густа-шэры... Некаторыя жанчыны намагаюцца вылучыцца з натоўпу, з ягонай безнадзейнай манахромнасці. Яны апранаюцца ў чырвонае, ярка фарбуюць вусны крывава-сакаўной памадкай. Іх постаці і надаюць мінскаму натоўпу жалобнае адценне. Тое самае адбываецца і з дзецьмі ў чырвоных шапках з пампонамі, у чырвоных ботах і рукавіцах.

А калі ўбачыш на мінскім праспекце постаць у ліхтарна-жоўтай пуховай куртцы, пачынаеш сумнявацца: ці мінчук гэта ідзе? Мінск, безумоўна, — горад чорна-шэрых апранах.

Дымы

На ўскраінах Мінску яшчэ захаваліся аднапавярховыя драўляныя вуліцы. Зімою яны пахнуць хатнім дрывяным і брыкетным дымам. Самыя смачныя дымы!

А самыя велічныя дымы можна пабачыць узімку сонечным надвячоркам над заводамі. Яны ўздымаюцца высока-высока, пад самую Поўню, светлыя і мяккія, што лебядзіны пух.

У Мінску поўна атрутных, смуродных дымоў, але пра іх пісаць сумна.

А вось белая дымная пара над піўзаводам такая хмяльная, што, здаецца, пастой трохі, падыхай, і як сто грамаў гарэлкі вып'еш.

Вокны

«Не заглядай у чужыя вокны — спаць не будзеш!» — казала мне ў дзяцінстве баба Ядзя. І мела рацыю. Але як не зазірнуць у акно, калі ідзеш вечааровай вуліцай, а яно так і кліча зманліва-цёплым святлом, так і гаворыць — зазірні, зазірні!? І зазіраю. І бачу шырокую спіну ў белай майцы ці тоўсты альяс у эмалёвым гаршчку, а то і проста сцяну з бурачковым кілімам... У дзевяноста дзевяці выпадках — нічога цікавага. Але бывае і пашанцуе: згледзіш паўаголеную прыгажуню перад люстэркам ці пабачыш злітыя ў пацалунку постаці каханкаў.

Толькі ж Мінск горад шматпавярховы, і таму ў большасці вокнаў відаць адно лямпачкі. Асабліва няўтульна ад вокнаў дзяржаўных устаноў, дзе ліюць мярцвянае святло лямпы ў пластмасавых футаралах-трунах.

Яшчэ бывае святочны дзень для ўсіх мінскіх вокнаў. Зіма. Сонечнасць. Дрэвы і сцены ў шэрані. А ў вокнах свецяцца карункі цюлевых гардзінаў і ззяюць крышталі лёду. У такі дзень шэры Мінск робіцца казачным горадам.

Верасень. 1992 год

РАКАЎСКАЕ ЧОРНАЕ ПАРАСЯ

Шкада, што ў мястэчка Ракаў нельга прыляцець на самалёце. Можна, праўда, скокнуць з парашу-там і прызямліцца на пляц Свабоды паміж сталоў-кай і Прэабражэнскай царквою, якую ў 1793 годзе перабудавалі з уніяцкага сабора. Не бачыў я таго збудавання, але дашчаны барабан на царкве са сляпымі ілжывымі вокнамі — ну зусім бяздарная рэч, як і брама-званіца перад саборам. Яе ўзвялі ў гонар вызвалення сялянаў Расійскай імперыі ад прыгоннага права. Якое вызваленне — такі і пом-нік. Бо варта ўстаць спіною да праваслаўнай ма-лельні, як пабачыш піўны павільён, а ў ім — ся-лянаў, якіх цяперака спрабуюць вызваліць ад пры-гоннага калгасізму. Сялянаў вызваляюць, а яны каўтаюць мутнае піва, пакурваюць папяроскі і паплёўваюць на пляц Свабоды. «Маць, а, маць, дай чырвонец на піва». Азызлатвары, клышаногі ў па-камечаных нагавіцах дзяцюк не дае прайсці су-хой, як птушынае чучала, бабулі. «Адыдзі ад мяне! Каб вы згарэлі са сваёю гарэлкай...» Клышаногі ўздымае пыл і сунецца да піўнога павільёна. А ба-буля дае нырца ў прадуктовую краму. Гандлёвая зала спрэс застаўлена металёвымі скрынкамі, што поўняцца бутэлькамі з непразрыстым ліманадам. О, кіслы дух местачковых крамаў! Не прадыхнуць. Водар іржавага селядца, духмянасць гнілой заква-шанай пяшчотна-шарай капусты... А трупы злё-ных памідорных галовак у трохлітровіках?! Ска-рэй адсюль, і праз пляц у сталоўку. А там дзынкныя

мухі танчаць польку ў задушлівым паветры. Яны не грэбуюць апусціца на пляскатае, выпечанае са слаёнага цеста і пасыпанае прыгарэлым цукрам «сэрца» за чатыры рублі і пяцьдзесят капеек. Касірка праганяе мушыную пару ўзмахам дужай рукі. «Выбірай тое, што на цябе паглядае!» Есці заўсёды трэба, і ў Ракаве і ў Рыме. Шкляное храбусценне цукру на зубах перабівае апетыт. І можна зазірнуць у кнігарню, дзе на пластыкавых паліцах, мусіць зробленых у абутковую краму, вышнурваліся тамы і брашуркі духоўных страваў. Чорначырвоныя, як недалёкая мінуўшчына, кнігі Івана Новіка. Стракатыя, аблегчаныя расійскімі перакладчыкамі амерыканскія дэтэктывы. Персікавыя спіны дзявуль на каляндарах. Сабачкі і коцікі на цэлафанавых паштоўках. «А ён сабе зграбны помнічак паставіў і агароджу пафарбаваў». Да прадаўшчыцы гаворыць кабета ў злёнай хустцы, што так пасуе да румянага тварка. «А што тыя грошы зараз? А заўтра? Ніхто не ведае. Лепей на іх помнік з агароджаю паставіць і спакойна чакаць!» Прадаўшчыца пакручвае ключы ў карычневых, парэпаных ад бульбы пальцах. У кнігарні варта думаць пра вечнае. І прадаўшчыца, пазвоньваючы ключамі, думае пра ўласны помнік на могілках. А школьнікі і школьніцы падлічваюць пакамечаныя рублі і мараць пра вымытых коцікаў і прычасаных сабак. Школьнікам яшчэ зарана дбаць пра душу. Ці, дакладней, пра дзве душы. У кожнага беларуса, каб ведалі, дзве душы. Адна — праваслаўная, а другая — каталіцкая. Некаторыя даследчыкі, накітаваныя Максіма Гарэцкага, сцвярджаюць, што бываюць у беларусаў і камуністычныя душы. Не верце! У камуністаў няма душы, як і нацыянальнасці, дарэчы. У камуністаў ёсць страўнік, язык, зубы і сфінктэр. Камуністы — гэта слова як са сталі, камуністы — гэта слова як з агню, у якім пагарэла шмат двудушных беларусаў. Але тое — мінуўшчына, бо над

белым буданчыкам ракаўскіх сучасных феадалаў вяла варушыцца не бальшавіцкі чырвоны, а шарабурачкова-шары сцяжок. Побач з бункерам мес-тачкавай улады стаіць кінатэатр «Ніва». Не ведаю, у гонар якой такой нівы назвалі кіназалу. Можа, у гонар газеткі, што выдаецца высілкамі беластоцкіх нацыяналістаў, а можа, на добры ўспамін пра віленскае выданне «Наша ніва», дзе ў 1911-м годзе пісалася пра ракаўскіх сальнікаў і арфістаў: «Мяс-тэчка гэтае, закінутае ў глухі і неўраджайны кут, не маючы надзеі пракарміцца ад зямлі, прымуша-на было заняцца другой работай... Мяшчане жы-вуць найбольш ганчарствам, кравецтвам, вырабам арфаў, сальніцтвам. Ганчарных майстэрняў ёсць 12—15; зарабляюць у іх людзі нядрэнна (ад 1 да 3 рублёў за дзень). Таксама някепскі заробак дае гандаль свіньмі. Некаторыя сальнікі на гэтым раз-багацелі і пакуплялі сабе дамы. Ганчарствам, саль-ніцтвам і кравецтвам займаюцца хрысціяне, а ма-латарні і арфы вырабляюць яўрэі». Вось такія рас-клады былі ў 11-м годзе, калі не было ў Ракаве кінатэатра «Ніва», затое з'явіўся новенькі касцёл. Такая рамантычная новаготыка з вежамі колеру слановае косткі. Гэтакі прытулак для апалячанай, каталіцкай, заходняй душы беларуса. Касцёл і ця-пер стаіць, і ў круглым вакне-ружы крывавіцца віт-раж. А вакол касцёла сноўдаюць турысты-гандля-ры з Польшчы. Сівыя бабулькі з нафарбаванымі зморшчанымі незадаволенымі роцікамі і хцівымі вочкамі, у якіх замест зрэнак пабліскваюць амеры-канскія цэнты. Усе яны апрануты ў спартовыя строі. Яркія: жоўтыя, як мараканская цытрына, зя-лёныя, як ракаўская рунь, чырвоныя, як кітайскі сцяг. А ў руках састарэлых шляхцінак пакоўныя торбы. «Пянёнзы» — іх улюбёнае слова. І касцёл, між іншым, трэба наведаць, а як жа без пана Езуса? І хто там помніць, што пан Езус прагнаў гандляроў з храма? Калі тое было? Два тысячагоддзі мінула.

І можна з клункамі і ў спартовых нагавіцах заскочыць у касцёл, дзе рабочыя, якія кладуць падлогу, напінаюцца і гавораць па-польску. У Ракаве пануе не абвешчанае ў Беларусі двухмоўе, а трохмоўе. Раней было і чатырохмоўе. Але Другая Сусветная шызафрэнія і савецкая электрыфікаваная ўлада адну мову вынішчылі. І так здараецца, не яна першая, не яна апошняя. Смарагдавай хмарай паўстаюць у Ракаве яўрэйскія могілкі. Вечны спачын знайшлі стваральнікі арфаў тут: пад цяжкімі жорнамі, пад крывымі соснамі, пад жалезным крумканнем варон. Памерла іх мова ідыш, мова Шолам-Алейхема, пра якога пісаў ракаўскі крытык і літаратуразнаўца — Уры Фінкель. Ён не грэбаваў і тутэйшым словам, услаўляў Янку Купалу і Якуба Коласа. А вось у нашчадкаў іншыя клопаты, яны занятыя тым, што вядуць перамовы, каб зямля могілак адышла да іх. Цікава, што яны мяркуюць рабіць? Можа, адкрыюць гандлёвы цэнтр і складуць канкурэнцыю местачковаму кірмашу? Слаўтаму нядзельнаму ракаўскаму кірмашу, на якім я быў толькі аднаго разу, і тое ў 1978 годзе. Я прыехаў да Валодзі Сцепаненкі, які разам з першакурснікамі тэатральна-мастацкага інстытута пісаў краявіды. А наглядаў за студэнтамі Хайм Ліўшыц. Гэта апошні яўрэй, які любіў Ракаў, прынамсі з тых, каго асабіста ведаю. Хайм жыве ў Віцебску на адной вуліцы з Шагалам, чым і цікавы. Ён пазней вучыўся ў мэтра Філонава. Толькі ўсё суседства і навучэнства не адбілася на творчасці Ліўшыца. Калі параўнаць яго палотны з якімі больш вядомымі, дык згадаецца Броцкі: Ленін у скураным фатэлі пад выключальнікам. А ў Ліўшыца: Свярдлоў у калоннай зале. Акрамя бальшавіцкіх правадыроў, Хайм любіў ракаўскія пагоркі і штогод прывозіў сюды зялёных жывапісцаў на пленэр. А да маладых прыязджалі маладыя і гулялі ды танчылі. Пасля начных танцаў я і трапіў на ракаўскі кірмаш, на ўсталяван-

не якога ў 1701 годзе спадары Салагубы, колішнія гаспадары мястэчка, атрымалі ад караля Аўгуста II грамату-дазвол. Ад правінцыйнай самаробнай біт-музыкі мне пабольвала нявыспаная галава. Кір-маш пачынае гандаль а шостаі раніцы, а можа, і раней. Стаяў туман, выцягні руку — пальцаў не ўбачыш. Але я ўгледзеў цуд — чорнае парася. Маленечкае, акуратнае, чыстае, з доўгім незадратаваным лычыкам... І мне захацелася яго купіць. Не, не... Есці не хацеў. Хто ж гэта хоча есці на раніцу пасля гулянкі?! Толькі не я. Мне хацелася мець парася, каб гуляць з ім. Ну чым яно горшае за шчачнюка ці котку? Лепшае, лепшае! Я вам кажу. І разумнейшае. Вучоныя ўсім давялі, што ў космас трэба не сабак запусаць, а кабанчыка. Уявіце: чорнае парася на срэбным ланцужку. Цок-цок-цок каля маёй правай нагі. Гэта ж не дрэп-дрэп-дрэп, як сабака, пся крэў. У адным маюць рацыю пшэкі: лаянка павінна знітоўвацца з сабакамі. А вось чорнае парася! Не купіў, адгаварылі, адцягнулі, хаймавы вучні ўзялі за рукі, за ногі, як парсюка, і завалаклі ў абложны туман ракаўскай раніцы. Чорнае парася засталася ва ўспамінах, у марах і мроях. Вось зараблю мільён амерыканскіх даляраў і набуду кілаграм срэбра найвышэйшага гатунку, каб зрабіць ашыйнік і ланцужок майму чорнаму кабанчыку. Я так і бачу, як раздвоенныя капыткі цокаюць па праспекце імя садоўніка Францішка Скарыны, што, праўда, не ў Ракаве, а ў Мінску, за 40 кіламетраў ад кірмаша, на якім я першы раз убачыў свае жаданне. Толькі па Ракаве гуляць з парасём няварта. Тут і так гуляюць з кабанчыкамі. Іх купляюць, садзяць у мех, закідваюць за плечы і шпаркашпарка нясуць дадому, у хлеў. І не кожны паспее данесці, каб без прыгодаў. Кабанчык жа вішчыць, тузаецца ў задушлівай цемрадзі, а змогшыся, цурыць на спіну новаму гаспадару. «А каб ты здох! Каб ты свае сікуны сёрбаў, каб ты...» Аброблены га-

спадар кідае вісклівы мех на пыльны пляц Свабоды і выгінаецца, хочачы зазірнаць, ці моцна ўфэнданы нядзельны фрэнч. «Ды не перажывай ты, Юзік! — супакойваюць дзядзьку з чаргі пад хлебнай крамай. — Павярніся дупай да сонца і абсохнеш на ветрыку». Стаю ў чарзе па хлеб і я. Мне не патрэбны хлеб. Мне хочацца пастаяць і падыхаць самым смачным водарам нашых мястэчкаў — духам хлебнай крамы. І нязвыкла мне бачыць босыя ногі хлопчыка на бугрыстай цэментовай падлозе. «Два чорных і батон». Басаногі паварочваецца да мяне сваім востранькім, як у лісіцы, тварком. А я не мог босы паехаць па хлеб. У маім Койданаве не казалі: «Схадзі па хлеб», а гаварылі: «Схадзі ў горад, па хлеб». І важнае «ў горад» забараняла ісці босым. А ў Ракаве, пэўна ж, так не гавораць. Хлапчук з лісіным тварком прыкручвае да багажніка на ровары два чорных бохана і жоўты батон. А я гляджу, як праз пляц коціцца другі раварыст, тыповы ракавец у кепцы, вайсковым фрэнчы, даўганосы і загарэлы. Ён цісне наваксаванымі ботамі на педалі і плаўна, з нахілам, абмінае яміны і камяні. Звычайны дзядзька, каб не люлька, заціснутая ў зубях; доўгая, светлая драўляная піпка з устаўленай стырчма таннай цыгаркаю, ад якой раз-пораз адлятае сіняя пасмачка дыму. Мая чарга — купляю батон, гладкі, цяжкі, як драўляны. Ён і на смак драўляны. Асцярожна, зубы зломіце. З батонам іду на могілкі. Не, на яўрэйскія не пайду, хай ім спакойна спіцца, суродзічам Хайма Ліўшыца, які сабраўся дый з'ехаў на васьмідзiesiąтым годзе жыцця ў Злучаныя Штаты Амерыкі. Вось і ўся любоў да Ракава, да Віцебска і да Мінска. Яўрэі ёсць яўрэі. Толькі для Ракава Хайм Ліўшыц сёе-тое зрабіў. Ён цэлы год вучыў аднаго ракаўскага хлопца на мастака. Звалі таго хлопца Феліксам Янушкевічам, як вядомага латніка рэвалюцыі Дзяржынскага. Ад Ракава да радавога латніцкага гнязда, хутара Дзяржынава, як і

да Мінска, кіламетраў з сорок. Але цяжкія постаці латнікаў ідуць на дно гісторыі, і каб не зацягнуў мёртвы жалезны Фелікс жывога мастака ў камуністычную твань, скажу: Фелікс Янушкевіч сапраўдны вернік. Ён забыўся на піянерскае дзяцінства і хаймаўскае юнацтва і, ганарыста ўзняўшы галаву, носіць па Мінску харугвы Беларускай Каталіцкай Грамады. Ён частуе дзяцей цукеркамі, не саромеючыся спявае «Магутны Божа, уладар сусвету...», займаецца рэстаўрацыяй касцёла ў Магілёве, збірае хатні музей ракаўскай керамікі, а ў вольны час стварае партрэты знакамітых у Беларусі людзей — Уладзіміра Караткевіча, Максіма Багдановіча і сябе — Фелікса Янушкевіча. Між іншым, абяцаўся і мой партрэцік намалюваць, ды пакуль не намалюваў. Нічога страшнага, мне і сапраўды варта папрацаваць, каб стаць вядомым у межах Рэспублікі Беларусь. Таму за справу. Як заклікаў адвакат Францішак Багушэвіч, кій у рукі і ў дарогу — вывучаць свой край. А дзе яго вывучыш лепш, чым на могілках? Там, у сасновай засені, і мінулае, і сапраўднае, і будучае наша. Пачнём з будучага, яно цікавейшае, бо мінулае і пачакаць можа, столькі ляжаўшы. Ды з ім так сумленна працуе пісьменнік з Ракава Вячаслаў Рагойша. Нашто забіраць батон з маслам у калегі? Вось і заходзім на каталіцкія клады, абмінаем сціплую каплічку, ідзем углыб і направа. Шэры камень:

Шумскія	
Іван	Марыя
Антонавіч	Іванаўна
1930—1991	1935—
Памяць дзяцей	

Вось і будучыня, яна ў руках Марыі Іванаўны і яе дзяцей. Толькі на іх надзеі і спадзяванні, бо ўсе астатнія помнікі з беларускай культурай і побач не ляжалі. Але вартыя ўсе ж самай жорсткай увагі. О, колькі

пярлінаў правапісу і вершаскладання з ракаўскіх могілак я запісаў у нататнічак. Не мог не запісаць:

*И юность и мечты
и вдохновенье
прервал жестокий рок
в одно мгновенье*

Нельга такое забыць, як нельга не перамаляваць і наступнае:

ZYCIE NATZE PRETZLO
JAK SIEN,
ALE TYT BOZE WIECZNU

Такая ракаўская гісторыя з арфаграфіяй, як той стваральнік арфаў казаў. Хочаце смеіцеся, хочаце плачце, а хочаце — кусайце драўляны батон за дзесяць рублёў. А я крышку пагуляю па ракаўскіх вуліцах, дзе на фасадах рознакаляровых дамкоў гаспадары папрыбівалі просценькія драўляныя крыжыкі. Раней, у 70-х, іх не было, ды і быць не магло. Які гэта феадал-камуніст дазволіць, каб сусед прымацаваў на шчыце ці над вакном несацыялістычны крыж? Дом, вядома, уласнасць гаспадара, але вуліца — яна ж агульная, дзяржаўная, савецкая. Вось і дазвалялася прыбіваць адно чырвоную пяцірогую звязду, ды і толькі калі ў хаце ёсць бальшавіцкі ветэран Другой Сусветнай шызафрэніі. Пабяжылі зоркі і цяпер усё яшчэ цямнеюць на местачковых дамках. У сяго-таго будзяць салодкія ўспаміны пра нядаўні расійска-камуністычны палон. Шмат, ой як шмат сярод двудушных беларусаў тых, хто хоча назад у Расійскую імперыю, у турму народаў, у Вялікую і Непераможную дзяржаву. А што вы думалі? Чым блага двудушнаму ў Расіі? Каталіцкую частку можна і прыхаваць, памылачку у слове «вдохновение» выправіць, а «Маць, а, маць, дай-дай чырвонец на піва» — гэта ж так паруску, па-славянску. Беларусы — любімы народ

Расійскай імперыі! А вось і памыляецца двудушная скацінка, якая так думае. Любімы народ Расійскай імперыі — грузінскі народ. Усе гэтыя батоны ў бакенбардах і без бакенбардаў: батона Баграціён, батона Джугашвілі, батона Шэварнадзе, батона Антарыа... А вашыя, шаноўны спадар беларус, двудушныя прашчурны стаялі на другім баку Барадзінскага поля, і выйгралі бойку, і спалілі Маскву. Расія такое не забывае, яна памятае, што вашыя прадзедаў біліся з кульгавым генералісімусам Суворавым і аднавокім таўстуном Кутузавым. Расія не даруе нават памахванне шар-бурачкава-шарым сцяжком. Яна такая... Вось і маракуйце, вось і выпраўляйце памылкі на шыльдах:

Нарыхтоўчы пункт-магазін Ракаўскага спажывецкага таварыства

А мне трэба ісці далей, паўз вялікі ружовы крыж, паўз новыя светлыя кроквы, паўз павалены плот праваслаўных могілак да ўзлеску, дзе пад сасной глядзіць з аблушчанай чорнай рамкі жанчына, якая любіла вольныя беларускія вершы. Ей, Тамары Чабан, хвіліна цішыні. А далей праз поле і на аўтастраду Мінск–Вільня. Уявіце... Як выдатна на асфальтавым палатне я глядзеўся б з чорным кабанчыкам на срэбным ланцужку. Цок-цок-цок, да самай Вільні. Але не, мытнікі-жмудзіны могуць канфіскаваць парася і зарэзаць за шпіянаж на карысць славянаў. Так што цок-цок-цок у родны Мінск, які мне мілы.

Ракаў–Іслач. Верасень. 1992 год

МІРНЫЯ КРЫМСКІЯ ЗАМАЛЁЎКІ 93-ГА ГОДА

1. У Крыме акрамя крымчукоў пражывае яшчэ адзін від людзей — адпачыннікі, але жывуць яны зусім нядоўга: ад трох да дваццаці чатырох дзён. Рэдкі адпачыннік дажывае да трыццаці дзён.

2. Вялікі італьянскі рэжысёр Фрэдэрыка Філіні сказаў вялікаму італьянскаму сцэнарысту Таніна Гуэра: «Мы з табой робім самалёты ў той час, калі аэрадромаў няма!»

Бэтээры

Мае першае ўражанне пра Крым 1993 года звязана з калонаю бэтээраў, што ў хмарах гарачага пылу каціліся па стэпу.

Шафёр нанятае таксоўкі, маленечкі мужчынкі, падобны да краба — так шырока і ўчэпіста ён сядзеў за рулём, калі спрабаваў абагнаць бэтээры. А нябачныя кіроўцы вайсковых машын не давалі — кідалі свае бэтээры то ўправа, то ўлева, — жарты ў іх такія. Таксоўшчык сердаваў. На пытанне, чыё гэта войска, адказваў: «Бог яго ведае». Гадка зрабілася ад таго, што людзі, узброеныя кулямётамі, аўтаматамі і нажамі, самі не ведаюць, да якога войска належаць. Пазней я пытаўся, і не аднаго разу. Да ўкраінскага? Да расійскага? Да эсэсэраўскага? Мы — пагранічнікі... Такі вось адказ. А па-мойму, дык іх войска бэтээраўскае. Бо відавочна — яны знаходзілі асалоду, калі прыціскалі да стромкага адхону цывільную таксоўку. Адно добра: жонка з дачкою былі на заднім сядзенні і не зусім разумелі, што адбываецца на дарозе.

Інстынкт

Каб узняцца нават на невялікую гару, трэба мець мужнасць. Яшчэ большая мужнасць патрабуецца, каб спустыцца. Калі я падняўся на зусім нізенькую, але пакручастую горку і зірнуў з трыццаціметровае вышыні на мора, на скалы і пляж, дык успатнелі далоні — імгненна зрабіліся халодныя і чужыя. Інстынктыўна я адступіўся ад стромы і сышоў са сцежкі на траву. Адкуль жа я мог ведаць, што ў крымскай паўпустыні такія слізкія мох і трава? Ледзь-ледзь утрымаўся, каб не пакаціцца пад плот блакітнавокіх гародаў. Падэшвы, як і далоні, спатнелі, не, каб выпусціць якія-небудзь іголки ці кручкі — было б чым за жыццё чапляцца. А яны наадварот — змазку выдзяляюць. Вось табе і інстынкт самазахавання!

Крымскі колер

Самая распаўсюджаная афарбоўка на паўвыспе Крым — колер марской хвалі з малаком. Крымчукі страшэнна любяць сінюю, блакітную ды і белую фарбы. Але жорсткае сонца выпальвае іх, фарбы шарэюць, і атрымліваецца колер марской хвалі з малаком.

У гэтым фарбавым замесе яўна ўдзельнічаў квач украінскай ментальнасці. Здаецца, я ўжо некалі казаў, але паўтару, бо настойваю: нацыянальны колер Украіны не жоўта-блакітны і не кроў з малаком, а... малако з крывёю.

Крымскія сцягі

Ідучы ўзбярэжжам, убачыў матрацы. Яны сушыліся на плоце і здалёк нагадвалі дзяржаўныя штандары розных краін. Шмат было паласатых, падобных да сімвалаў Абхазіі, Уругвая, Грэцыі ды

Злучаных Штатаў. Падышоўшы, згледзеў на матрацах вялізныя бурштынавыя пляміны ад сікуноў. Пэўна, матрацы належалі дзіцячай установе: лагэру ці якому санаторыю. Зрэшты, не нашмат чысцейшыя і навейшыя матрацы ў крымскіх гатэлях і дамах адпачынку. Падумалася, а ці не прапанаваць крымчукоўскай рэспубліцы (вядома, калі дазволіць прэзідэнт Украіны Краўчук) узяць за ўзор свайго сцяга абсіканы матрац колеру марской хвалі з малаком? Не... Сам разумею недарэчнасць прапановы. Крымчукі абяруць за свой сімвал бляшаны труп чайкі, яны ж вялікія рамантыкі, а інакш чаму прыбіваюць да брамаў і веснічак металёвых птушак і жалезныя букеты ў тры кветкі цюльпанаў?

Чорныя дахі, шэрыя груды

Што толькі ні пісалі, ні гаварылі пра паходжанне назвы Коктэбэль... «Едзем у Крым, у Коктэбэль, а дакладней: Гек Тэпе Лі — Край Сініх Грудоў», — дэкламаваў так званы прагрэсіўны паэт турак Назым Хікмет. А савецкі прафесар Філоненка сцвярджаў наступнае: «Тапонім «Коктэбэль» складаецца з трох цюркскіх словаў. Кок (Гёк) — сіні, блакітны, нябескі, галубовы колер. Тэбэ (Тэпэ) — вяршыня, вершаліна, груд, курган, дах. Эль — край, краіна, народ, племя, сям'я. А ўсе разам — «Краіна блакітных вяршынь», «Край сініх грудоў» і гэтак далей». І, мусіць, я б паверыў у блакітную, ілжыва-рамантычную этымалогію, каб у тамтэйшай кнігарні не ўбачыў брашурку «Русча-кьрым-татарджа сэйлешюв китабы (Расейска-крымска-татарскі размоўнік)». У раздзеле «Колеры» знайшоў: «Кок — папяловы, шэры». Вось і атрымаўся Коктэбэль краем шэрых грудоў, што цалкам супадала з маім першым уражаннем... Што гэта за горы шарай гразі? Прызнаюся, ніколі ў сваім жыцці

не бачыў нават мёртвых вулканаў. А таму зусім не ўяўляў іх папяловае наваколле. А селішча Коктэбель якраз і ляжыць каля падножжа патухлага вулкана Карадаг. Я не цікавіўся, што пра гэты гартанны назоў думалі Хікмет з Філоненкам, а адразу пачаў гартаць размоўнік: «Къара — чорны». Можна было б і здагадацца. Кара, кара, караць, кар... Даг — гара, пра гэта ўжо я скеміў сам. Аю-даг, Кара-даг, Чатыр-даг... І звычайны беларускі дах, а пад ім гарышча. Так што этымалагічна Коктэбель — край чорных і шэрых гор і грудоў, а вось у сапраўднасці ён, вядома ж, колеру марской блакітнай хвалі з малаком. Каб быць шэрым, у селішча не стае мужнасці, розуму і годнасці, прынамсі, ў 1993 годзе.

Жук-алень

Увечары бачыў жука-аленя. Ён ударыўся аб яркі ліхтар і ўпаў на заасфальтаваную пляцоўку. Жука згледзеў коктэбельскі фатограф, які і ўночы фатаграфуе з успышкаю нястомных адпачыннікаў. Фатограф і яшчэ дзве праставатыя дзяўчыны паселі вакол жамярыны на кукішкі і пачалі пароць жука тонкім дубчыкам між рагоў. Жук злаваў, адступаў, прысядаючы на заднія лапкі, настаўляў рогі — прымаў баявую стойку. Добра, што прыгожага жука не ўбачылі аматары калекцыяў. Іх жа сярод людзей сустракаецца процьма; калі не кожны другі, дык кожны чацвёрты з асалодаю загнаў бы іголку між шакаладных крыльцаў. А тут усе прысутныя дазволілі загнаць жука-аленя на мой нататнік і занесці ў цёмны сад.

Медузы

Я створаны дзеля пяшчоты, каб мяне шкадавалі і любілі. Такія думкі прыходзілі і раней, але апош-

нім разам адчулася іх сапраўднасць і значнасць. Ідучы ўздоўж мора, я трапіў у даволі няўтульнае месца: скалы падышлі да самай вады, вузенькую палоску пяска ды каменняў амаль спрэс засцілалі лахманы гнілых водарасцяў. Густы, салодкі, ёдысты смурод хістаўся пад скаламі. У плиткай прыўзбярэжнай вадзе пагойдвалася процьма медузаў. Вялыя хвалі выкідвалі іх на бераг. Медузы ляжалі на пяску, як павелічальныя лінзы. Мне асабліва спадабаліся з фіялетавамі кружочкамі: быццам нейкі дасціпны шкаляр узяў і намаляваў чарнільнай асадкаю па чатыры няроўныя колцы на кісельных целах. Кружочкі крышку расплыліся. Вельмі хацелася дакрануцца да фіялетаваў медузаў, што ляжалі на шэрым пяску. Стрымаўся. І з майго затрыманага жадання прарасла ўпэўненасць — я створаны дзеля пяшчоты і любові.

Кастрычнік. 1993 год

БЛЯШАНКА, ЗНОЙДЗЕНАЯ КАЛЯ КОЙДАНАЎСКАЙ ГРАВЕЙКІ

Не люблю шляхавадзіцелі, асабліва ліслівую інтанацыю: «Абавязкова наведайце Койданава! Ваше ўяўленне аб горадзе будзе няпоўнае, калі не ўбачыце ільнозавода...» А на што там глядзець? Некалі замак быў, але цяпер няма — разбурылі, зруйнавалі. Дый наогул, ці можна ў Койданаве нечым захапляцца? Наўрад. Няма ў горадзе ні выбітных архітэктурных помнікаў, ні цудаў, ні дзівосаў.

Вось у канцы 60-х на вуліцы Другой Ленінскай было дзіва. Яго знайшоў каля гравейкі Брэст–Масква мой сусед Воўка Бакіноўскі. А была тым дзівам пустая высокая бляшанка з-пад піва. Гэта цяпер можна зайсці ў бар і набыць хоць скрыню банак з пивам, а тады... Ды што гаварыць, калі яшчэ гадоў пяць назад койданаўскія буфетчыкі ўпрыгожвалі свае бедныя паліцы пустымі бляшанкамі. Але тая, знойдзеная на пыльным адхоне, была не простая банка, бо на яе глянцавым цыліндры змясцілася ўся зборная каманда футбалістаў Бразіліі. Вялікія і непераможныя зоркі ў жоўтых футболках і зялёных трусах смяяліся і пазіралі з бляшанай банкі на зачараваных койданаўцаў. Воўка прынёс банку дахаты, паставіў у зале на сярэдзіну стала, і ўся Другая Ленінская хадзіла глядзець на Пеле. Нават праз чвэрць стагоддзя я люблю гэтае салодкае, як пасціла, слова — Пеле. Нават у роце з’яўляецца смак шакаладу, дастаткова толькі вымавіць прозвішча геніяльнага бра-

зільскага негра — Пеле. Чапаць банку рукамі Ба-кіноўскія не дазвалялі, і ўсе гледачы хадзілі вакол круга стала дый насміхаліся над ідыётам, які згубіў бляшанку. Больш за ўсіх смяяўся Кулемін, якога за вочы называлі Амурам, бо па нацыяналь-насці ён — удмурт.

Чамусці ні ў кога не ўзнікала просценькае зда-гадкі, што піўную тару выкінулі, як непатрэбную. Хто ж гэта выкіне залатую, шакаладную, каляро-вую бразільскую зборную? На такое і падобнае пытанне мог адказаць толькі адзін чалавек — фа-тограф Валік.

Гэты чарнявы кучаравы хлопец у тоўстых аку-лярах цэлымі днямі сядзеў у прыдарожных елках з фотаапаратам. Ён падпільноўваў і здымаў за-межныя машыны. У Валіка быў цэлы альбом з жаўтлявымі, блага прамытымі картачкамі машын. Ён і маркі іх адрозніваў, і колеры пад мутна-ша-рымі здымкамі надпісваў... І Другая Ленінская спа-дзявалася, што Валік сфатаграфоваў дурня, які згу-біў Пеле. Але фатограф сказаў, што ў той дзень не быў на трасе, бо маці пагнала ў Мінск прадаваць парэчку. Валік прапаноўваў паглядзець альбом, і ўсе паглядзелі і казалі, што цікава; не хацелася крыўдзіць фатографа. Ён з захапленнем, пырска-ючы слінай на альбомныя старонкі, расказваў пра замежныя машыны, а мы толькі здзіўляліся, якім трэба быць вар'ятам, каб суткамі сядзець каля да-рогі, дыхаць бензінам і чакаць, чакаць, чакаць... У футболе Валік зусім не разбіраўся, ён і на Пеле глядзець не пайшоў. А ўсе пайшлі, бо можна было гадзінамі стаяць вакол каляровай бляшанкі і згад-ваць галявыя моманты, бачаныя ў чорна-белых тэлевізарах. А калі засяродзіцца, то і на алімпійскі стадыён у Мехіка можна перанесціся. І які тады пачынаўся гвалт! І дзеці, і дарослыя, і мужчыны, і жанчыны крычалі, абражалі адзін аднаго, бо не-хта пераблытаў прозвішча брамніка зборнай Вя-

лікабрытаніі, а нехта хацеў павярнуць банку так, каб Пеле глядзеў толькі на яго. І раптам, у нядзелю раніцай, Другая Ленінская даведалася, што залацістая бляшанка прапала, знікла ўночы з круглага стала...

Не ведаю, ці любяць у Койданаве Марадону. Мусіць, любяць, але ўпэўнены, што не так, як Пеле. Яго любілі больш за ўсіх на свеце, больш за Фелікса Дзяржынскага, помнік якому блішчаў пясчарод горада. А за што можна любіць заснавальніка Надзвычайнай камісіі, які забіваў людзей без суда і следства? Хіба за тое, што мястэчка Койданава перайменавалі ў горад Койданава. А гісторыя была такая...

28—30 красавіка 1932 года ў Койданаве адбыўся надзвычайны з'езд, на якім прысутнічалі 152 дэлегаты з усяго раёна. Хацеў бы я на іх паглядзець. Але ў Рэспубліканскім кінаархіве, што цяпер атабарыўся ў Койданаве, такіх матэрыялаў няма. На з'ездзе прысутнічаў першы сакратар ЦК КП(б)Б Гікала. Выступалі — Галадзед і Дзяржынская, Феліксава жонка. А таварыш Чарвякоў вітаў з'езд, які прыняў рашэнне папрасіць кіраўніцтва СССР пераназваць Койданава ў Дзяржынск. Рашэнне, як і ўсе тагачасныя рашэнні, прынялося аднагалосна. Але называць у гонар першага надзвычайнага нейкае там мястэчка — несур'ёзна. І таму 3 траўня 1932 года пастановай ЦВК і СНК БССР мястэчку быў нададзены статус горада. Вось тэкст пастановы:

«Улічваючы значнае развіццё прамысловага будаўніцтва (мусіць, аўтары пастановы мелі на ўвазе нэпманаўскую фабрыку па вырабу жалезных ложкаў. Называлася тое дзіва новай эканамічнай палітыкі проста па-афрыканску — «Слон», і працавалі на ёй ажно 123 рабочыя. Але агрэсіўная дзяржаўная прамысловасць праглынула прыватны сектар. У 1929 годзе са «Слана» зрабілі каапера-

тыўнае прадпрыемства — слясарню «Чырвоны штампоўшчык») і камунальнай гаспадаркі, а таксама значны рост рабочага і працоўнага насельніцтва, мястэчка Койданава (не скажу, што на Койданаўшчыне людзі высокага росту, але вышэйшыя за палешукоў і расійцаў), Цэнтральны Выканаўчы Камітэт і Савет Народных Камісараў БССР пастанаўляюць:

1. Задаволіць хадайніцтва Койданаўскага раённага выканаўчага камітэта і перайменаваць мястэчка Койданава ў горад Койданава.

2. Даручыць Койданаўскаму раённаму выканаўчаму камітэту рэарганізаваць Койданаўскі мес-тачковы Савет у Койданаўскі гарадскі Савет».

Пастанову падпісалі Чарвякоў, Галадзед і Гнілякевіч. Вось з такімі няўежнымі прозвішчамі, вымавіш і плюнеш, бальшавікі зрабілі з мястэчка горад, які праіснаваў амаль два месяцы, бо 29 чэрвеня Прэзідыум ЦВК СССР задаволіў хадайніцтва аб перайменаванні Койданаўскага раёну ў Дзяржынскі, а Койданава ў Дзяржынск.

Вось так адна асоба і зрабіла з мястэчка горад. І асоба, як вам скажу, не менш жорсткая за трох татарскіх ханаў, якіх у XIII стагоддзі беларусы парэзалі каля селішча Крутагор'е: у 1241 годзе — хана Гаюка, у 1249 — хана Койдана, а ў 1276 — хана Балаклая. Гісторыкі маўчаць і не адказваюць, чаму Крутагор'е зрабілася Койданавым, а не Балаклаеўкай ці Гаюкоўкай. Так вось склалася гістарычна, што сем стагоддзяў мястэчка насіла імя заваёўніка. А зрэшты, калі ўтледзеца ў аблічча жалезнага Фелікса, дык убачыцца татарская кроў: шырокі твар, дробныя рысы, смуглявасць, вузенькія вочкі, рэдкая вострая бародка. А калі згадаць аскетызм Дзяржынскага? Ягоную схільнасць да ўсяго вайсковага? А паходы з коннікамі на Захад? Ці ж не гэтым славіліся воіны і паплечнікі Чынгісхана? А можа, Дзяржынскі — перахрышчаны ў католіка і апа-

лячаны татарын? І тады робіцца зразумелым і ясным, чаму Койданава пераназвалі ў Дзяржынск. Бо маглі ж спадары бальшавікі з брыдкімі прозвішчамі пераназваць які Івянец ці Ракаў. Але не маглі, бо не пераназвалі.

Дзіўна, што Радзівілы, якім належала Койданава, чамусці не думалі перайначваць назву свайго мястэчка. Ці назваць, напрыклад, у гонар свайго прозвішча — Радзівілава.

Толькі ўсё гэта гісторыя мінуўшчыны, а здаралася ў сучаснасці іншае. Вось такое...

Койданава абляцела вестка, што загінуў малады хлопец, майстра па рамонту тэлевізараў, Валаханоўскі, здаецца. Расказвалі і як гэта было... У тыя часы, пачатак 70-х, тэлевізар — даволі значны набытак. І нічога дзіўнага, што гаспадыня прыбрала ў хаце і памыла падлогу, чакаючы майстра. Нікога не здзівіла і тое, што Валаханоўскі прыйшоў пазней, чым дамаўляліся, і прыйшоў выпіўшы, бо пасля наладкі тэлевізара ў папярэдніх кліентаў яго пасадзілі за стол і добра пачаставалі. Убачыўшы чыстую, яшчэ вільготную падлогу, майстра скінуў чаравікі, хоць і гаспадар і гаспадыня ўгаворвалі не здымаць абутак. Казалі, што каб Валаханоўскі не скідаў чаравікі і не стаяў у таніюткіх шкарпэтках на мокрых дошках і каб быў цвярозы, яго б не забіла. Ударыць токам магло б, а забіць — не. Хоць тэлевізараў у Койданаве было і няшмат, але на пахаванне майстра народу сабралася процьма. Гэта цяпер на адну сям'ю два тэлевізары, адзін у зале, а другі на кухні, а тады паглядзець фільм збіралася чалавек дваццаць, а то і больш, нават крэслы з сабою прыносілі, бо ў гаспадароў не хапала. Маю душу школьніка скалануў тады не сам факт недарэчнае смерці, якая вельмі ярка ўяўлялася, нібыта адбылася ў нашай хаце, а тое, што Койданава перажывала страту майстра, менавіта майстра па рамонту відэаскрынак, а не маладога хлопца. Тады

такое стаўленне бянтэжыла і абурала. Цяпер — не. Бо зразумеў, што старэйшым людзям, якія прайшлі праз калектывізацыю, генацыд і Другую Сусветную вайну, што ім, старэйшым, смерць тэлемайстра не здавалася надта ўжо жахлівай.

А мне, наадварот, усе жахі вайны і бальшавіцкага тэрору здаюцца ненатуральнымі, газетнымі. Я не магу сур'ёзна ўспрымаць лёс ваяўнічага змагара за калгасную гаспадарку на Койданаўшчыне Данііла Фалько. Круглатвары, вусаты Данііл быў старшынёю камітэта беднаты ў вёсцы Чаркасы, а яшчэ стаяў на чале вясковай пажарнай дружыны. У вольны час Фалько крэмзаў артыкульчыкі ў газеткі «Звязда» і «Беларуская вёска», у якіх выкрываў так званых кулакоў (чытай — заможных сялянаў і добрых гаспадароў) і ўсхваляў бальшавізм. 5 верасня 1929 года на адным з хутароў каля вёскі Васілеўшчына пачаўся пажар. Рахманы, круглатвары, з роўненькім праборам пасярод чорнай галавы сельскі карэспандэнт хутка прыняў рашэнне і павёў у бой сваю пажарную дружыну. Падчас мітусні і неразбярыхі каля вялікага агню сын тамтэйшага хутаранца забіў Данііла Фалько, ударыў па галаве сякераю. Пасля гэтага здарэння сяляне вёскі Чаркасы назвалі сваю гаспадарку калгасам імя Данііла Фалько.

Цікава, ці знойдзецца на Койданаўшчыне фермер, які назаве сваю гаспадарку ў гонар сялянскага сына, які засек селькара «Звязды»? Мусіць, не знойдзецца. І дзякуй Богу. Колькі ж можна называць усё навокал імёнамі забойцаў? Лепш ужо імёнамі і прозвішчамі футбалістаў — і спакайней, і прыгажэй: калгас імя Пеле, рамбаза імя Марадоны... А калі ісці па шляху беларусізацыі, дык — ферма імя Пракапенкі ці ферма імя Мятліцкага. Ну, а вуліцы Першую і Другую Ленінскія хай пераймяноўваюць без мяне, усе адно на іх няма на што глядзець.

Але было. Была ж чароўная бляшанка, якую знайшоў Воўка Бакіноўскі... Знайшоў тое, што засталася, чорнае, скручанае і пачварнае. Яно выграблася з печы разам з попелам. «Я гэты слоік з чарцямі чорнымі спаліла! Праз яго ў хату не зайсці. Навалачэцца падшыванцаў з усяго Койданава і крычаць, крычаць. А што старой галава баліць, што яна паляжаць хоча ціха на печы? Вось так узяла і спаліла!» Воўка плакаў, старая Бакіноўская, якая знішчыла цудоўную бляшанку, у хату нікога не пускала, усе таўкліся ў двары вакол абгарэлай кансароўкі, чорнай, як скура лепшага ў свеце футбаліста — Пеле.

Мінск. Люты. 1993 год

НАТАТКІ ПРА ВІЛЬНЮ

Можаш мяне павіншаваць, я нарэшце з'ездзіў за мяжу! Ну, вядома, Літва не Францыя, а Вільня, наогул, Радзіма. Толькі мытня ёсць, і чарга з аўтамашынаў стаяла на паўкіламетра. У асноўным гэта былі вялізныя фургоны, што ідуць транзітам з Расіі ў замілітарызаваную Калінінградскую вобласць. Настрою станавіцца ў чаргу ў мяне, як і ў маёй жонкі, што сядзела за рулём «опеля», не было. Дзіўна, але беларускі памежнік не спытаўся, чаму я сунуся без чаргі. Лезу, значыць маю права.

Мне выдалі талончык, і машына пакацілася на ўласна мытню, дзе мяне шчыра рассяшыў узор дэкларацыі, якую запоўніў Іваноў Іван Іванавіч, грамадзянін Расіі. Быў добры настрой, і я не вораг сабе; калі ўжо нехта сапсуе настрой, дык толькі не сам.

Яго прыпсаваў на выездзе другі памежнік. Аказваецца, на мытні не паставілі штампіка на талончыку. Прыбег я на тую чортаву мытню «Каменны лог», а там у мяне папрасілі прабачэння. Вось як бывае.

Але бывае інакш. Ехаў неяк я ў любую Вільню, і на тым жа месцы малады чалавек у фуражцы ласкава спытаў: «Куды гэта вы, Уладзімір Вячаслававіч, сабраліся?» «У Вільню!» «Не паедзеце вы сягоння, Уладзімір Вячаслававіч, у Літву, бо ў пашпарце на дзевятай старонцы няма двух штампікаў — шматразовай візы. А без яе не маю права выпусціць за мяжу». Спрацацца з памежнікам і мыт-

нікам бессэнсоўна — гэта асноўнае правіла для кожнага, хто збіраецца за мяжу. Каб у мяне былі сродкі, замовіў бы чыгунную дошку з афарызмам: «Мытніку не пярэч!», прышрубаваў бы на помнік Леніну ў Мінску. Помнік набыў бы новае ста-ноўчае жыццё. Людзі чыталі б афарызм, і ў іх па-дымаўся б настрой.

А вось мой настрой усё ж прыпсаваў літоўскі памежнік. Ён узяў і на каструбаванай расійскай мове спытаў: «Дзе ваша віза?» «Good-bye, Віль-ня!» — развітаўся я з калыскаю беларушчыны і на ўсялякі выпадак сказаў, што тры дні прастаяў у чарзе каля літоўскай амбасады, каб атрымаць візу, што візу не атрымаў, бо не дайшла чарга, а еду таму, што паверыў паслу Літвы, які запэўніў, што ёсць дамова на Вялікдзень і Радаўніцу прапускаць без візы. «Добра, — сказаў пуставокі памежнік. — А чаму чарга не трэба? Га? Чаму ўсе стаяць, а вы не стаяць?» — «А я думаў, легкавікі па-за чаргою. Вось толькі што, пакуль я з талончыкам па «Каменным логу» бегаў, нейкі італьянец мяне абагнаў, і яго пусцілі». — «Добра, праязджайце!» «А талон?» — «Другім разам выдам талон, я вас запомню». — «За-помніш, дык лягчэй дамаўляцца будзе», — падумаў я і пагрузіўся ў «опель».

Як там ні было, а мяжу я пераскочыў. Хто ска-каў, той ведае, гэтым варта ганарыцца. Настрой мой зноў падняўся.

А першы раз ён падняўся, калі я пабачыў, як мужчына арэ зямлю. Красавіцкая смуга, першая зеленкаватасць у краявідах, поле, конь, плуг і гас-падар. Аратага я пабачыў за Ракавам, якраз на радзіме Рушчыца, аўтара выдатнага палатна «Зям-ля». Толькі на Рушчыцавай карціне было болей сонца і плуг цягнулі валы.

Калі я вяртаўся з Вільні, дык бачыў на полі сей-біта, але ён ужо так не ўзрадаваў, як араты. Але га-лоўнае, што і першы, і другі супакоілі мой звычай-

на неўраўнаважаны стан душы. Нездарма я народжаны пад знакам «шалі».

Заехаць у Вільню ў гуморы — гэта свята. Я зноў у Вільні! Ці чуеце вы? Я буду ў ёй заўсёды.

Пачало вечарэць. І мне ўбачылася, якая яна невысокая, наша Вільня, яна ледзь не на галаву ніжэйшая за Мінск. Толькі такі факт не робіць Вільню горшай. Яе крышку псуе колькасць паліцыянтаў у яркай елачнай форме. Іх столькі, што ўявіць гэта можа хіба што мінчук: на кожным кроку, на кожным рагу, у кожным кутку, за кожным кустом і дрэвам. Парадак — гэта добра, гэта выдатна, але складаецца ўражанне, што літоўцы вырашылі: чым больш людзей у форме, тым болей парадку. Можа, яно і сапраўды так, у заклад не пайду. Толькі заўважу, што віленскім краявідам наогул не пасуюць людзі ў вайсковым і паліцыянткім.

Яшчэ скажу пра самае моцнае ўражанне, якое пакінула віленская вуліца ў той цёплы надвячорак. «Глядзі!» — усклікнула жонка. — Ката машына забіла!» І я ўтаропіўся ў чорнае цельца, што выцягнулася, нібыта паўзе, па асфальце. І тут з нежывое істоты на мяне зірнулі бліскавічныя вочы. Пагляд мёртвага ката прастрэльваў навывлёт.

Раніцай, калі буду вяртацца з Новай Вільні ў старую, дык ката на маіх вачах прыбярэ дворнічыха ў памаранчыкавай камізэльцы. Раніцай усё губляе метафарычнасць.

Таму вярнуся ў ноч, якую праседзелі ўчатырох: Сяргей Дубавец, Тацяна Сапач, мая жонка, ну, і вядома... Гаварыў больш за ўсіх Дубавец. Ён упарта настойваў на тэрміновым стварэнні беларускай масавай культуры і шкадаваў, што за апошнія тры гады беларушчына страціла шмат якія пазіцыі. Жонка і я елі дранікі з мясам, прыгатаваныя Тацянай, і не прырэчылі гаспадару, якога я шчыра люблю за адраджэнне справы нашаніўцаў. Дубавец, Паўлоўскі, Харэўскі і Сіюль Мінкін, Ніцка, Шупа,

Вітушка, Сапач, Аблажэй, Антонаў, Раманюк змаглі аднавіць сувязь часоў, завязаць вузельчык паміж віленскай традыцыяй пачатку і канца XX стагоддзя. «Наша Ніва» зноў жыве ў такой па-жаночку прывабнай Вільні, і сталічны Мінск будзе вымушаны, прытойваючы пачуцці, любіць як Вільню, так і нашаніўскі рух.

А наведванне сабора Пятра і Паўла — цяпер не экскурсія, а далучэнне да свята, да святасці, да свабоды: і жоўтыя іскрыстыя лямпачкі над нядзельнымі хусткамі правінцыйных кабетаў і бабулек, і парабалічныя антэны на сцяне прыкасцельнай пабудовы, і чырвоныя шчокі маладога ксяндза, што так цудоўна гаварыў на амбоне з беларускім акцэнтам і так упэўнена ішоў праз двор у сваіх бліскучых чаравіках сорак пятага памеру... Усё гэта наскрозь маё, наскрозь беларускае, віленскае, духмянае і ўрачыстае. І ўсе яно навявае радасць, бадзёрасць, той здаровы дух, якога так не стае маёй нацыі.

А літоўцы жывуць сваім жыццём. Хочуць яны таго ці не хочуць, а вядуць жыццё паўкаланістаў на зноўку адваяваных тэрыторыях. Яны вельмі хутка правялі «работу над памылкамі», і ад расійскамоўных шыльдаў і надпісаў амаль нічога не засталася. Ну, хіба што дошчачка з надпісам «Русский культурный центр», які знаходзіцца побач са скурвенералагічным дыспансэрам. Між іншым, каля яго мне падумалася: за ўсім расійскім вельмі выразна праглядаецца рознае армянскае, грузінскае, узбекскае. Да прыкладу, калі зірнуць на гару Гедыміна, дык бачыцца незгарманізаванасць літоўскага сцяга — жоўты-зялёны-чырвоны. Вось у эфіёпаў і тое больш правільна зроблена: зялёны-жоўты-чырвоны, як светлафор перакулены. Затое, толькі ўяві, як бы цудоўна глядзеўся на вежы Гедыміна беларускі бел-чырвона-белы штандар! Ці як добра было б, каб беларусы перайшлі на

лацінскі шрыфт. Гэта я адчуў, стоячы ля дома, у якім з 1907 па 1908 год жыў Купала. Побач з мемарыяльнай шыльдай вісела рэкламная прыватнай натарыяльнай канторы, якую ўзначальвае ОНА АДАМАВИГЕНЕ. Вось і я хацеў бы, каб Беларусь перайшла на лацінскі шрыфт, і маё прозвішча пісалася АДАМСЬУК, а не АДАМЧЫК.

Надзеі, жаданні, настроі, пачуцці — яны ўсярэдзіне. А навокал факты, рэальнасць. У Вільні не відаць жыдоў, знікла жыдоўства, а без гэтага кампанента цяжка ўспрымаць Віленшчыну. Ну, ды Бог з імі. З'ехалі, кінулі, звезлі, пакінулі... Справа іхняя, яўрэйская. Яны прайшлі праз нас, так і не заўважыўшы, не адбылося паразумення, ды гэта не так страшна, як удзел у татальным знішчэнні ашкеназійскіх жыдоў. Бог сведка. Жыды нас не заўважалі, мы іх не забівалі: вось дасягненні ў беларуска-жыдоўскіх стасунках. Разам з жыдамі з віленскіх вулак зніклі савецкія турысты, якім літоўскія экскурсаводы расказалі, што Адам Міцкевіч і Францыск Скарына — дзеячы, ну вядома, літоўскае культуры.

Усё знікае, з'яўляецца новае. На віленскіх вуліцах з'явіліся дзеці-прадаўцы, яны прапаноўваюць газеты і розную драбязу. Аднаго рудагаловага хлопчыка з газетамі я сустрэў тры разы і не вытрымаў, купіў «Рэспубліку» за 30 цэнтаў. Прачытаўшы гэты шкумат, я зразумеў, што Беларусь для Літвы гэта — на 99 % — «Белоруссия», што ў Віленскай архікатэдры прэзідэнты Літвы і Польшчы маліліся за міждзяржаўную дамову. «Але ці за адны і тыя ж межы?» — задае пытанне «Рэспубліка». Магу пайсці ў заклад, што дзяржаўны інтарэс Беларусі ні Бразыўскас, ні Валенса асабліва ў разлік не бралі. Яшчэ я даведаўся, як за 2000 амерыканскіх даляраў паліцыянт Гірджадас наняў забойцу Тамуціса, каб знішчыць камерсанта Казлаўскаса. Тамуціс застрэліў Казлаўскаса са служ-

бовага пісталета Гірджадаса. За што? А за тое, што Казлаўскас пазычыў 10 000 даляраў Гірджадасу, а той не змог іх вярнуць. Лепей забіць растаўшчыка, чым вярнуць грошы — вырашыў літоўскі паліцыянт. Толькі злачынцы былі злоўленыя з-за таго, што Тамуціс не быў прафесійным кілерам і пакінуў на месцы злачынства шмат слядоў. Вось такімі здарэннямі незалежная прэса казыча нервы абывацелю. А для інтэлектуалаў прапаноўвае досыць вялае інтэрвю з беларусам, акцёрам Алегам Янкоўскім, які «каб не быў акцёрам, стаў бы дыпламатам». Слушнае выказванне, бо акцёры, як і дыпламаты, гавораць з чужога голасу, чужыя словы і чужыя думкі.

Прачытаўшы «Рэспубліку», я прыйшоў на віленскі рынак, дзе пабачыў: ва ўсіх жабракоў расійскія твары. А гаварылі яны, дарэчы, таксама па-расійску. У адрозненне ад паліцыянтаў, што выкарыстоўваюць віленскую трасянку. Яшчэ на рынку мяне здзівілі сваімі «выдзяры вочы» яркімі кофтамі цыганкі. Іх кофты мелі падабенства з літоўскім жывапісам 60-х і 70-х гадоў. Якраз такія карціны віселі ў майстэрні майго знаёмага жывапісца Чыпоніса, які частаваў маю жонку каваю і скардзіўся, што ў Літве амаль немагчыма прадаць карціну. Калі Чыпоніс праводзіў нас, дык на ганку ягонае майстэрні нас сустрэў чорны кот. Ён пацягнуўся, прагнуўся і высалапіў язык. «Язык яркі, чырвоны, доўгі... Напэўна, гэты кот — камуніст!» — сур'ёзна зазначыў жывапісец. Я натужна ўсміхнуўся, бо згадаў бліскавічны пагляд іншага ката. А на кірмашы мяне чакала яшчэ адна сустрэча са смерцю. У вялікім мясным павільёне, насупраць самаробных тартоў, абсталяваўся куток нябожчыка — вянкi, ленты, кошыкі з кветкамі. Можна было падысці, дастаць літы і назваць прозвішча дарагога чалавека і тут жа атрымаць вянок з лентаю. Але мяне паклікала здаровае і жывое. Каля выхаду з рын-

ку ўсцешыў мардаты суайчыннік, які выкрыкваў такое беларускае слоўца «чыпсы». З рынку мой «Опель» накіраваўся да мяжы, дзе літоўскі памежнік грозна спытаўся: «Што вы рабілі ў Вільні?». «Нічога не рабілі, праводзілі week-end».

Вось так скончылася першая паездка за сапраўдную, з калючым дротам, мяжу. І варта зазначыць, у Вільні я пачуваю сябе гаспадаром, і гэта нармальны здаровы стан кожнага беларуса.

Ліпень. 1994 год

НЕНАЛЕЖНАЯ ПРАГА

Адкуль пачаць адлік? З якое кропкі? З якога цвіка, слупа, каменя?

А цягнік пайшоў, ён разганяецца, імчыць... І вагон «Мінск–Прага» не забылі прычапіць у хвост даўжэзнаму берлінскаму саставу, і я не спазніўся і не забыўся квіток. Вагон коціцца, уздрыгвае, пагойдваецца пад маціцовым небам. Ён мінае станцыю Койданава. І знаходзіцца адказ... Адсюль: ад зграбных, нібыта выгадаваных у каралеўскім парку, шараабрысных алешын; ад блакітных плыткіх хваляў травы; ад аксамітных гурбаў торфу ды жоўтых імховых поймаў; ад прадуктовае крамы 33, што насупраць чыгуначнае станцыі.

На развітанне міргане мне зіхоткай шыбаю жоўтая вежа ільнозаводу. Згадаюцца простыя каштоўнасці: ровар, кабан, грыбы, вядро, возера, рыба, хлеб, лес, яблык — яшчэ няспелы драбнаваты белы наліў. І адчую, што ў тым, надкусаным і назаўсёдыкіслым яблыку было схавана шмат сусветных таямніцаў. А можа памыляюся?..

А цягнік ідзе, яго не спыніш, і вагон не адчэпіш, і давядзецца яшчэ цэлыя суткі глядзець на свет праз падвоенае шкло.

Тэлевізар вынайшлі людзі, якія любілі глядзець у вагоннае вакно. Вось з такое сентэнцыі і пачну гісторыю пра вандроўку ў Прагу, куды выправіўся паглядзець на цуды. Столькі чута, столькі чытана, бачана ў кіно і тэлевізіі, але тое праз чужыя вочы прайшло, працякло, праз чужыя душы пралілося.

А я выбраўся да хараства, каб яно адбілася ўва мне, і мая асоба прайшла па пражскіх вуліцах, па стракатым Старамесцкім пляцы, дзе ўразілі не чорныя вежы і гадзіннікі, не псеўда-амаль-народныя рамёствы, а скураныя мяхі для збору конскіх яблыкаў. Адзін край шыракаватае стужкі прывязаўся матузамі пад хвост каню, запрэжанаму ў шыкоўную чорна-залатую брычку, а другі канец мацаваўся такімі ж матузамі да брычкі, пад прыступкаю ў фурмана. Там, пад фурманавымі ботамі, да стужкі была прышытая разяватая кішэня-мех, у якую і каціліся неядомыя яблыкі. Такія мяхі меліся толькі на Старамесцкім пляцы. А ў іншых месцах важкія яблыкі збіраліся ў звычайныя пластмасавыя вёдры шуфлікам і венічкам. Яшчэ ў старамесцкіх коней былі чырвоныя навушнікі, а таму замест звычайных вушэй у каня тырчалі два вострыя перцы, два чортавыя рогі, два палымяныя языкі. На тых конях я не ездзіў, адно глядзеў на зможных амерыканцаў, што каталі сваіх таўсташыіх дачок па пражскім бруку. Зачароўвала відовішча стракацення тонкіх спіцаў у высокіх колах. Толькі коней і колы я ўбачыў пасля перасячэння другой мяжы.

А перад першай мяжою, недалёка ад Брэста, зусім нечакана з прыдарожных хмызоў выскачыла на мяне суцэльна белая скульптура: чубаты маладзён з ускінутай галавою і расперазаным на ўсе грудзі гармонікам. І падумалася: кожны твор мастацтва змушаны прайсці праз аплёўванне ды здзек, яго спачатку назавуць атавізмам, старызнаю, хламам, смеццем, а толькі пазней выцягнуць з забыцця і адрэстаўруюць. Зрэшты, з узростам прыходзіш да банальнае высновы: даўжэй пражывуць эталоны масавае культуры — гэтакія чубатыя хлопцы з баянамі і ўкрыжаваныя Хрыстосы. Можна, зноў памыліўся? І зусім не масавыя, а элітныя думкі і настроі ўладараць светам... Зрэшты, наво-

кал няпэўнае кола ўмоўнасцяў. І можна ўсміхацца.

Толькі мне было не да смеху, калі яшчэ на мінскім вакзале ў купэ зазірнула рудая жыдоўская галава і прамэкала:

— У вас месцы 19 і 21, а вось 20 — маё.

— У цябе наогул білета няма! — я вызверыўся, бо ўмею, калі трэба, прымружыць правае вока, прыўзняць левае брыво, зрабіць воўчы выгляд і даць зразумець: буду біцца да самага што ні ёсць канца. А заклаваў я з двух нагодаў: па-першае — хацелася пазаймацца з жонкаю інтымнасцямі, а па-другое — рабаціністая галава хвіліну назад гаварыла на пероне, што толькі злезла з маскоўскага цягніка і не паспела разжыцца квітком да Прагі. Мардатая, абцягнутая сіняй формаю правадніца катэгарычна адмаўлялася пускаць у вагон бесквіточніка. А тут, на табе «здрасце», ён едзе ў цягніку і лезе ў маё купэ. Як жа тут не прыняць баяваю стойку?

— Прэч пайшоў! — я скончыў сваё азлабленне і зрабіў рух, нібыта збіраюся прыціснуць дзвярыма шыю кучаравай, прытарабаненай з Маскаліі галаве.

Тая знікла, каб праз хвіліну з'явіцца за плячыма двух маладзёнаў: лупавокага ды чырвонапысага.

— Вы не маеце права праганяць чалавека з 20-га месца! Яно належыць мне, і я памяняўся з ім! — пачаў наступ лупавокі.

— Вось і квіток той, — сказаў ён ласкава, і чырвонапысы пасажыр працягнуў у мой бок праязны дакумент, вялікі, як французская двухсотфранковая банкнота.

— А я з вамі гаварыць не буду, у каго білет, хай той сядзе на сваё месца і ціхенька едзе. А пра іншых я пагавару з начальнікам цягніка ды з кіраўніком памежнай брэсцкай службы.

Тройка байцоў-інтэрнацыяналістаў рэціравалася, пэўна так савецкае войска ганебна адпаўзло з

Афганістану, з ухмылачкамі на бледных вуснах. Як высветлілася пазней, байцы пайшлі піць горкую, а я заняўся з жонкаю біялагічным працэсам.

Вагоннае купэ не найлепшае месца, каб займацца сэксам. Усё хістаецца не ў такт цялесным штуршкам. У любы момант могуць пагрукаць у дзверы: «Памыліўся нумарам, выбачайце!» Тонкія сцены, у суседзяў усё чуваць, так што стогны, уздыхі, ускрыкі пажадана стрымліваць. Ну і самае кепскае — адсутнасць душа, зрэшты, добра, што ў купэ быў рукамынік. Сяк-так прыладкаваўшыся, я здзейсніў не лепшы, але і не горшы свой акт. І на душы стала пуста, як пасля страты сярэдняй сумы грошай.

Асабіста для мяне сярэдняя сума складае кошт добрага абеду з мясам і шклянкаю віна. Чаму? Растлумачу іншым разам. Але якія былі абеды ў Празе, раскажу цяпер...

У Празе здзівіў адзін архітэктурны эфект, які загнаў мяне ў шыкоўны рэстаран «Вікарка». А эфект наступны: на вузкай вуліцы даволі ўмоўна можна ўявіць вышыню і веліч будынка. Вялікае бачыцца здалёк! Вось і я ведаў, што гатычны кафедральны сабор святога Віта збудаваны за 585 гадоў — рэч незвычайная і незвычайная, а манумент грандыёзны. Здалёк, з Карлавага моста, ён глядзеўся значна, а зблізу, колькі ні задзіраў галавы, цуду не бачыў. Вось і зайшоў у сабор з лёгкім пустым сэрцам, і маё сэрца з неверагоднай хуткасцю ўзляцела пад самыя паднябесныя скляпенні, і колькі я ні спрабаваў яго вярнуць на зямлю, на глебу, на падлогу, яно не слухалася. Яно лунала пад столлю. Яно пералятала з нефа ў неф, з аднаго алтара на другі, ад злёзнага вітража да бэзавага... І не было таму палёту канца-краю, адно страх, што здатнасць ляцець вось-вось прападзе, і беднае сэрца разаб'ецца аб каменную падлогу. Маё непаслухмянае цела выйшла з сабора святога Віта на ватных

нагах і панесла поўны страху страўнік у бліжэйшыя адчыненыя дзверы — гэта і быў уваход у рэстарачыню «Вікарка».

Кошты страваў пачыналіся з 10 амерыканскіх даляраў (275 чэшскіх крон) і вышэй-вышэй-вышэй, ледзь не да столі сабору святога Віта. Даруй Божа такое страўнікавае параўнанне. Карацей, кошты мелі адчувальныя іклы для маёй кішэні. Толькі адступець было няёмка. І не з-за жонкі, яна якраз зразумела б ашчаднасць. Я не сыйшоў з-за адміністрацара. Ягонья чырвоненькія, як у большасці альбіносаў, вочкі апусціліся і заўсміхаліся, пабачыўшы мае кеды.

Ну чаму я павінен швэндацца па Празе ў чаравіках? Хто гэта ў спёку носіць чаравікі або, яшчэ лепей, боты? Ну хіба што беларус, які служыў акупантам у савецкім войску, якога чэхі сустракалі на парозе крамак варожым «Цо хцэш?», а не ласкавым «Просім». Не ведаю, ці здагадаўся паслужлівы альбінос пра акупанцкія боты, якія працягаў у Чэхаславацчыне не адзін брат-беларус, але мне ён сказаў слізкае «пліз» і правёў да маленькага, на дваіх, століка. Як у большасці пражскіх рэстарачынь, сцены ў «Вікарцы» былі белыя. Да такіх сцен вельмі пасуе фактура дрэва, таму ваконныя рамы, дзверы, мэблю адно крышку пацягнулі цёмнаватым лакам. Абрусы, сурвэткі і фартухі мелі пяшчотна-ружовае адценне, як садавінавая пасціла. Ад прапанаваных дасціпнай, але крыху настойлівай афіцыянткаю аперытываў, гарэлак і бехеравак я адмовіўся, а замовіў: мяшаную салату з гуркоў, памідораў і цыбулі, запраўленых салодкім воцатам, свіное калена ды мінеральную ваду «Матоні» з рагалікам.

Ядучы мяшаную салату, я раптам падумаў: «А чаму гэта ў прыстойнай рэстарачыні абслугоўвае жанчына, а не мужчына-афіцыянт?» Адказ быў знойдзены на карысць чортавага альбіноса.

Ён пасадзіў мяне ў зале, дзе кормяць шафёраў і ахову. Толькі ахову не абы каго, а самага найпершага чалавека Чэхіі — прэзідэнта Вацлава Гавела. Я пабачыў яго, з выгляду — сціплы, правінцыйны, выхаваны аматар драматургіі. Ён выходзіў праз хол разам з сытымі амерыканцамі, пэўна тымі, што каталі дзябёлых дачок на брычках. Толькі я руку адсякаць не буду, маўляў, гэта дакладна тыя амерыканцы, як і не пачну спрачацца, што прэзідэнт — першы чалавек у народзе. У дзяржаве ён — першы, а народ можа застацца без дзяржавы, а Першы чалавек у ім усё адно будзе. А можа надарыцца, як у Беларусі: і нацыя ёсць, і дзяржава, і прэзідэнт абраны, а Першага чалавека няма. Гэта дзівіць увесь свет. Але што зробіш. Хоць сам рабіся гэтым Першым.

Можа, спадар Кундэра, які пакінуў пісаць па-чэшску і шрайбае па-французску, таксама лічыць, што ў Чэхіі няма Першага чалавека. Хто тых чэхаў-кундэраў, што хочуць звацца французамі-сартрамі, ведае...

Але, між іншым, здзіўляе ў Празе прастата: ідзеш па вуліцы, заходзіш у рэстарачыню, вячэраеш з прэзідэнтам, думаеш: «Гавел не зусім Першы чалавек Чэхіі, а хранічны дысідэнт Кундэра пяршэйшы!», — вольна выходзіш з рэстарачыні і гуляеш па начной, тэатральна падсветленай Празе. І ніхто табе нічога не робіць кепскага, і задумваешся...

Можа, я не правільны, не такі, не добры... Не каб піць слодыч жыцця поўнымі келіхамі. Не каб схіляць галаву перад першымі, перад дзяржавамі, перад выбітнымі, выдзяўбленымі на мармуры ісцінамі... А ўсё пошукі цуду, зіхцення, азораных імгненняў.

І ўсё ж я згінаю калені, схіляюся, разглядаю вітрыну, такую яркую, каталіцкую, з яйкамі размаляванымі, з бюстам Дзевы Марыі, Божай Маці, толькі не ўрачыстае, светлае, народнае прыцяг-

нула мяне, а маленькая паштовачка, укінутая рукою жартаўніка ў вітрыну з яйкамі, на якіх мастак намаляваў Хрыстоў. Паштовачны мінет у хрысціянскай вітрыне здзівіў. І зусім не абурў, бо царкоўны кіч вельмі сугучна глядзеўся з кічам цывільным, і колеры яркія, бэзавыя, ружовыя, салатныя і бірузовыя. О Бог мой, якую банальную выснову давядзецца паўтарыць... Кіч — інтэрнацыянальны, агульнаразумелы! І на Мальце, і на Маёрцы, і на Мадагаскары кіч застаецца кічам, як жабрак — жабраком, мінет — мінетам, а яйка — яйкам.

Перакананы, і спявачка там спявачка. У прыватнасці, такая бульварная, якую я пабачыў каля Карлавага моста. Яна была з сяміструннай гітараю, з сапраўдным кудлатым сабачкам на доўгім скураным раменьчыку і цацачнай малпай-бубначкай, якая тулілася да спяваччынай нагі, ляскала ў жоўтыя талеркі і біла палкаю ў бомнае дно парожняга вядзерца. Дробная жанчына распявала на касмапалітычнай мове:

— Тай-та рай, рум-рай, рум-рай-рум! Тай-та рай, рум-рай, румра...

Калі спявачка запраўляла пад чырвоную хустку пасму светлых, як койданаўскае неба, валасоў, я заўважыў чыстую паголенасць падмышкі. Толькі эратычнага пачуцця відовішча не выклікала. Бо ўсялякую сэксуальнасць нішчыў падлеткаўскі імідж, гэтка паўхлопчык-паўдзяўчынка-гермафрадыт-жабрак-рэвалюцыянер кшталту Гаўроша і Казеты ў адной асобе. Наогул, спяваччына знешнасць навявала сумныя думкі пра басоту, галечу, нястачу, нішчыміцу і разумовую абмежаванасць. Толькі яе беднасць была чыстая, нават стэрільная, такое жабрацтва можна паблытаць са сціпласцю.

А вось калі ў пражскім метро трапіўся смярдзючы валацуга, ад яго так патыхнула сікунамі і цвілой кісляцінай, што ўсе пасажыркі паўцякалі ў другі

канец вагону, вось тады я зноўку пераканаўся: вондар галечы аднолькавы, як у Празе, так і ў Маскве, так і на Мадагаскары, так і на Маёрцы.

Зрэшты, пражская бядота не ўражвае так, як пражскі парадак. У Празе, як для мяне, дык і зашмат людзей у разнастайных формах.

Спецвопратка прысутнічае паўсюдна: у крамах, у рэстарацыях, на пажары, на будоўлі і нават на сметніках. Цэхавая прыналежнасць настолькі відавочная і татальная, што між іншым у свядомасці ўзнікае памкненне і самому памерыць якую-небудзь уніформу з фуражкаю. Толькі якую форму можа насіць літаратар? Асабліва такі, як я — анарха-індывідуаліст з геаграфічным ухілам? Адказ можа быць і просты: маўляў, літаратар павінен апрацаваць непрыкметна, гэта калі пражскі і мысляр, а калі блазан і паэт — тады страката, кідка, дысгарманічна і нягодна. Толькі, дзякуй Богу, усё ж не вынайшлі форму для літаратараў нахштальт формы афіцыянтаў, у якіх нават вусікі і лысіна ўваходзяць у рабочы строй.

А вось у рабочы строй пражскіх таксоўшчыкаў уваходзяць царскія бароды, люлькі з духмяным тытунём і супакойлівыя размовы. Калі мінскі таксоўшчык з вальтэраўскай усмешкаю здзівіць сваім аповедам пра бойку каля кавярні «Рабінка», у якой махалі кулакамі і манціроўкамі шафёры і рабочыя з-пад піўной бочкі, дык пражскі таксоўшчык будзе даводзіць, што ў сталіцы Чэхіі найчысцейшае паветра з усіх еўрапейскіх гарадоў. У Празе сапраўды лёгка і салодка дыхаецца. І таксоўшчыкі маюць рэцыю. Са сваімі бародамі і люлькамі яны захоўваюць традыцыю вознікаў і фурманаў. І не ў крыўду іх мінскім калегам заўважу: аблічваюць і тыя і другія аднолькава.

Царскія бароды я не люблю. У Празе іх няшмат, гэта ў Маскве завялася мода на адраджэнне праваслаўя і манархіі, і адпаведна распачалося запус-

канне бародаў. А мяне ад гэтых манархічных анахранізмаў, высілкаў, намаганняў, напінанняў смех душыць. Дзе яны цара-бацьку возмуць? Выбяруць? Народзяць? Уваскрашаць будуць?

Вось я — праваслаўны з бацькоўскай ласкі, але каб лёс закінуў мяне жыць у сталіцу Чэхіі, я стаў бы наведваць касцёл, перахрысціўся б і зажыў нічэтным ціхамірным жыццём правінцыйнага літаратара, які кожную раніцу пару-тройку гадзінаў піша на малавядомай свету беларускай мове. Гэткі беспаветраны, лабараторны нарцысізм я заўважыў у самотных сівых мужчынах, якія наведваюць пражскія касцёлы. Самотнікаў даволі шмат, сярод іх можна без напругі згубіцца. Знікненне ў на-тоўпе абнадзейвае.

А вось мужчынскі і паўмужчынскі абутак на крэпкіх нагах пражанак расчароўвае. Не люблю на жанчынах мужчынскае адзенне, а тым больш абутак. Як і наогул не люблю блытаніны. Пол — гэта лёс. Абставіны мацнейшыя за асобу. Пераапра-нанні не выратаўваюць. І Прага не Еўропа, ва ўсялякім разе, не аб'яднаная Еўропа, каб правамоцна культываваць гермафрадытызм. Прага — брама ў Еўропу. І пад гэтай брамаю з усходу таўкуцца расійцы, а з захаду немцы, а вакол брамы кругамі ходзяць цыганы з жыдамі, а на варце з ключом стаіць сыты чэх, які ўсё разумее і ўсміхаецца.

Расійскую мову пражане ведаюць, але загавор-ваць на ёй не спяшаюцца, перш-наперш прапа-нуюць скарыстаць англійскія слоўцы, і толькі прызнаўшы поўную і канчатковую няздатнасць апанента да саксонскіх каранёў, пяройдуць на ўсходнеславянскія словазлучэнні. Што да германцаў, дык іх у пражскіх завулках і тупічках у сто разоў болей, чым расейцаў. Сярод чорнай готыкі немцы пачуваюцца гаспадарамі. Яны гуч-на гергечуць, вуркочуць і мармычуць, не раўнуючы як патрывожаныя галубы.

Асабліва шмат немцаў каля слаўных мясцінаў германскай культуры, кшталту дамка з мэмарыяльнай дошкаю Людвіга ван Бетховена. Побач з немцамі чэхі зацінаюцца і робяць выгляд, маўляў, нічога звышардынарнага не адбываецца на вуліцах старажытнага места, Залатой Прагі. Карацей, чэхі ў прысутнасці немцаў робяцца ў пэўнай ступені невідушчыя.

А вось я, наадварот, у Празе стаў звышвідушчы, на гатычных вулках і пад баракальнымі скляпеннямі я ўцяміў: жыццё кіруе формамі, а не наадварот. На змену гатычным вежам прыйшлі каноны рэнесансу, а іх змянілі маньерыстычныя павевы, і гэтак далей, да сецэсіі і Кубішкі. І ўжо 25 стагоддзяў мае рацыю Геракліт Цёмны: «Усё рухаецца, усё цячэ, нельга два разы ўвайсці ў тую самую рэчку». І хай сабе цячэ...

Навокал залатое, зіхоткае, крышталёвае ззянне Прагі. Толькі не ўсе яго бачаць. На Карлавым мосце мяне ўразілі сваім вясёлым выглядам пяць сляпых тоўстых італьянцаў. Яны гучна перагаворваліся, гучна цокалі падкаванымі абцасамі і гучна пастуквалі жалезнымі кавенькамі па бліскучым бруку. Усе яны ў дадатак паблісквалі чорнымі акулярамі. Сляпыя турысты? Чым можа прывабіць Прага сляпога? Гэта ж трэба чвэрць Еўропы абстукаць кавенькаю, каб з Апенінаў дайсці да Чэхіі, каб зайсці ў Прагу і каб... Што? Пражскае барока, мусіць, зусім не адрозніваецца ад веронскага ракако, калі ты сляпы. Я мучыўся два дні. Што? Што прыгнала сляпых італьянцаў у сонечную Прагу? І вось у півярні «У тоўстай Ганны», якую я ў думках пераназваў «Ля цёплай дупы», загадка разгадалася. Прага завабіла сляпцоў цёплымі дупамі крэпканогіх чэшак ды найсмачнейшымі вынаходніцтвамі цэнтральнаеўрапейскіх кухараў.

Дарэчы, да кулінарыі. Усе гэтыя тоўстыя Ганны з цёплымі дупамі наліваюць у куфаль піва не 0,5 літ-

ра, а 0,51. Як для піва, дык 0,01 літра неістотна. А вось 0,01 да 0,5 гарэлкі дадае смяротны эфект, як тая мышка, што дзеду, бабе, унучцы, сабачцы і котцы дапамагла выцягнуць рэпку. Пасля паўлітра 0,01 грамаў гарэлкі забіваюць свядомасць, як 9 грамаў свінца забіваюць салдата, а кропля нікаціну забівае каня.

О, змаганне! О, вечная цісканіна! Жук есць траву, жука глынае пташка, а тхор п'е кроў з птушынай галавы. А я бачу, як тое цісканне робіцца. Зрабіў і маеш. Ружжо стрэліць. Граната выбухне. Карабель патоне. Дзяўчына народзіць. Хлопчык састарэе. Чалавек памрэ. І так да бясконцасці. І толькі бясконцае, вечнае не мае формы.

Але я стаю на дзіўных вуліцах залатое Прагі, па якой ліецца зменлівая чалавечая плынь. І прытарноўваюся да зменлівасці, ліючасці, эластычнасці, я знікаю ў плыні...

Я згадваю, як у юнацтве набыў таўсценную кнігу ў кардоннай скрынцы «Чэшскае барока». Я шмат перамалёўваў з таго альбому. Захапленне барока было ап'яняльнае. Толькі ў Празе зрабілася відавочным, што вызначэнне «чэшскае барока» недакладнае. Варта казаць і пісаць пра «пражскае барока», як і «віленскае барока» больш дакладна пазначае з'яву, чымся «беларускае барока». Беларускае — гэта мова, дзяржава, сталіца, літаратура.

Зрэшты, калі казаць напоўніцу: Прага, як і Вільня, не можа належаць аднаму народу, як не можа належаць нацыі архітэктурны стыль, як горы ды ўвесь ландшафт не належаць расе, яны належаць расе. Усё цячэ... Аблокі плывуць, лятуць, змяняюцца. І ўжо няма аблачынак, а ёсць хмаркі цёмныя, мае братачкі, вецер іх гоне без дарожанькі, і нідзе для іх няма хатачкі, адпачынак жа будзе ў Божанькі...

У касцёле цішыня, але ціша напятая і вось-

вось разбурыцца, загудзе, зазвініць... Як непрыемна робіцца, калі ў сабор улазяць экскурсавод з экскурсантамі. Як паскудна экскурсавод падрабляе інтанацыю святара. Чыю інтанацыю падрабляе святар?

Божа! Хутчэй уцякаць! На вуліцу. У натоўп. Га-лоўнае, не азірацца, ісці роўненька і нікога не чапляць сваімі паводзінамі, як той мастак-хэпенінгіст, які сядзіць на скрыні са спінінгам і робіць выгляд, што ў вадасцёкавай канаве ловіцца залатая рыбка. Калі хочаш сфатаграфіць — плаці. Ён — блазан, мастак. У яго работа — дзвіць.

А ў Мінску майго знаёмага мастака Жэніка Кірылава здзівіў сантэхнік, спытаўшы: «У цябе ўнітаз чэшскі?» — «Не, — запырэчыў Жэнік, — унітаз фінскі!» Сантэхнік не дачуў, зрэшты ўсе сантэхнікі крышку недачуваюць, калі вып'юць 0,51. «Я службыў акупантам у Чэхаславакіі, — распавёў ён, — на палігоне, які збудаваў у Татрах генерал Гудэрыян, і на гэтым палігоне я зразумеў, што ўсё лепшае ў свеце — чэшскае. Унітазы чэшскія, чаравікі чэшскія, пінжакі і гальштукі чэшскія... У цябе піва няма?»

Дзякуючы былому акупанту, у мінскай мастакоўскай багеме з'явіўся сінонім антымастацкіх словаў кшталту «прыгожы», «выдатны», «найлепшы», — гэта «чэшскі».

У Празе, дзякуючы ўспаміну пра сантэхніка, я склаў кароткі спіс рэчаў з вызначэннем «чэшскі». Чэшскае піва, чэшскае шкло, чэшскае фота, чэшскі гумар... Можна было працягваць, але я пале-наваўся.

А што да чэшскіх мастакоў, дык яны вельмі ліха навучыліся маляваць постаць жыда Чарлі Чапліна са спіны ў доўгім чорным палітоне, у кацялку, з кавенькай, у вялікіх чаравіках. А пад малюнкам вялізарнымі літарамі яны пішуць: «Франц Кафка». Але мяне не падманеш, бо мне ўсё адно, ці Чарлі

Кафка ці Франц Чаплін будзе намаляваны на чорнай майцы белай фарбай.

Я ўсё еду і еду, як вечны жyd. І ўсё далей ад станцыі Койданава. А навокал барока. Прастора. Лесвіцы. Аркі. Золата. Анёлы. Мармур. Промні. Бліцы. Прага — перафатаграфаваны горад. Плакат — закрэслены фотаапарат з зоркаю ўспышкі. Фотабліц разбурае касцёльнае святло, трушчыць свята. Японец усё бачыць, усё разумее і ўсё адно націскае на кнопку чорнай мыльніцы. Нахабны аматар. Бліц, як стрэмка, заганяецца ў памяць. У кожным японцы жыве самурай-самагубца з навостранным мячом.

Мяне фатаграфуе жонка.

Адварочваюся.

Вяртаюся ў барока. Залацістыя аблачынкі. Лунанне. Лёгкасць быцця.

Травень. 1994 год

ТРЫ БАРСЕЛОНСКІЯ МУЗЕІ: ПІКАСА, ГАЎДЗІ, МІРО

Люблю бібліятэкі, выставы і музеі. І калі б я зноў захацеў стаць мастаком, дык абавязкова выпрасіў бы ў Мефістофеля новае жыццё. Дату нараджэння я ўзяў бы ў гадах 80-х XIX стагоддзя, нацыянальнасць у мяне была б — іспанец. Спачатку я падумаў наконт жыдоўства, але спыніўся ўсё ж на іспанцы, народжаным у Барселоне. Паглядзеўшы тры тутэйшыя музеі, я пераканаўся, што, каб стаць найвялікшым мастаком напрыканцы другога тысячагоддзя, трэба мець касмапалітычныя схільнасці, каб жыць у Парыжы, трэба любіць Радзіму, калі на тваёй Радзіме любяць жывапіс і ў кожным доме знаходзіцца сцяна для карціны, трэба быць іспанцам, каб яшчэ да нараджэння бачыць ультрамарын. Толькі я ўжо не хачу быць вялікім мастаком мінулых часоў. Мяне цалкам задавальняе постмадэрністычны час з яго лёгкім стаўленнем да ўсіх каштоўнасцяў чалавецтва. Я не хаджу ў цырк, бо мне сумна глядзець, як тыгры робяць павялікаму на арэну. Я люблю музеі, бо мне весела глядзець на стокілаграмавага паліцыянта, які прагульваецца па зале № 1 у музеі Пікаса. Паліцыянт самым парадаксальным чынам з'яўляецца вязнем. Калі б мяне прымусілі шэсць разоў на тыдзень праходжвацца з канца ў канец невялікае залы, дзе акрамя шасці керамічных талерак з пачварнымі рожкамі і наведнікаў, якія збольшага незадаволеныя якасцямі шэдэўраў, нічога няма, я звар'яцеў бы і пабіў бы талеркі на аскепкі, аскепкі сабралі б і склеілі рэстаўратары, і шэдэўры сталі б утрая лепшыя, бо ўвішны экскурсавод расказваў бы пра дра-

матычны выпадак, калі ледзь-ледзь не загінулі творы вялікага Пікаса. Можна ўявіць, як бы абрыдла гэтая гісторыя новаму паліцыянту, і ён бы ўжо не біў кераміку аб зямлю, а задушыў бы ўвішнага экскурсавода, тады б зала № 1 стала найцікавейшай у музеі Пікаса. У яе перасталі б пускаць, дазволілі б толькі зазіраць. А калі б знайшліся грошы, дык зрабілі б і сцэны з васковымі фігурамі: сцэна першая — паліцыянт трушчыць абцасамі кераміку Пабла, сцэна другая — другі паліцыянт цісне каленам на горла экскурсавода. І можна ўявіць, а можна не ўяўляць і пайсці ў другія залы.

Што да мяне, дык я хаджу па музеях вельмі хутка і амаль не спыняюся каля экспанатаў, хіба што каб паказаць пальцам ці пасмяяцца. Але такое здараецца выключна рэдка. У мяне ёсць свая, выпрацаваная за чвэрць стагоддзя метода наведвання музею. Я доўга рыхтуюся, вельмі доўга рыхтуюся, так доўга, што недасведчаны чалавек і ўявіць сабе не зможа, колькі я рыхтаваўся да праходкі па музею Пікаса. Колькі сябе памятаю, столькі і рыхтаваўся. І калі ў гэта цяжка паверыць, дык мне было яшчэ цяжэй пераканацца, што я без дапамогі Мефістофеля знаходжуся ў Барселоне, у музеі Пікаса, дзе некалькі дзсяткаў залаў набітыя творамі Пабла, наведвальнікамі і паліцыянтамі. Але ж я быў у Барселоне і прайшоў цяжкай хадою, заклаўшы рукі за спіну і выставіўшы наперад ніжнюю сківіцу, усе залы з шэдэўрамі Пікаса. Я плыў, як ледакол праз Паўночны Ледавіты акіян, плыў, адкрыўшы ўсе ілюмінатары памяці.

Я прыходжу ў музей, каб яго запомніць. Пікаса сказаў: «Я не шукаю, я знаходжу!» А я наведваю музеі, каб не паглядзець, а каб убачыць і запомніць. А дзеля гэтага шмат часу не трэба. Праплыў і запомніў. І цяпер я дакладна магу сказаць: Пабла — самы папулярны мастак сярод злодзеяў, бо я не помню, каб у нейкім іншым музеі было столькі

паліцыянтаў. Добра яшчэ, што не гвардзейцаў з аўтаматамі. Адна паліцыянтка мне вельмі спадабалася. Яна ахоўвала самую вялікую карціну, а сама была кішэннага фарамату. Вось пывеш сабе з залы ў залу, а ўсе паліцыянты, як шэдэўры — адзін за аднаго красівейшыя і вышэйшыя. А тут раз — і жанчынка ў сінняй фуражцы, ну яшчэ сантыметр росту адкінь і будзе карліца, якіх так любіў Веласкес, якога так любіў Пікаса. Ён яго так любіў, што ў выніку гэтае платанічнае любові палова барселонскага музею пазавешана імправізацыямі на тэму веласкесаўскіх «менінаў». Дзесяткі інфантаў абступілі мяне ў зале з маленечкай паліцыянткай. І я спыніўся, каб паглядзець, як нехта ключом ці нечым іншым павыдзіраў-павыпорваў вочкі на рэпрадукцыі з шэдэўра спадара Веласкеса «Меніны». «Каб на магіле гэтага варвара таксама на партрэце вочкі павыпорвалі», — падумаў я і рушыў далей: наперадзе заўсёды больш цікавыя рэчы, чым ззаду, наперадзе рэстарация, а ззаду рэстаўрация. Наперадзе мяне чакалі малюнкi, афорты і літаграфіі. Калі Дэрэн сказаў пра Пікаса, што той не бачыць колеру, а толькі крышачку падфарбоўвае свае малюнкi, дык меў рацыю. Галоўнае, каб малюнкi былі добрыя. Я дык наогул вялікі аматар малюнкаў Пікаса. Я нават скажу, што «Герніка» — гэта малюнак, выкананы алейнымі фарбамі на палатне. Асаблівая дакладнасць у памеры. Яго я спісаў з кніжкі, а кніжку я набыў у самай вялікай барселонскай краме. Такой вялікай і дарагой, што проста ёсць у ёй усё. Я зайшоў у кніжны загон, і адразу побач вырас прадавец. Вось я і сказаў: «Альбом Пікаса!» Ён і выклаў ажно чатыры тоненькія, а я паказаў пальцамі — тоўсты трэба альбом, а не часопісы нейкія. Ён і прынёс тоўсты, у каробцы, у двух тамах. Я набыў. А вось у музейнай краме я не змог набыць добры альбом з афортамі, з быкатаўрамахіяй. Прадаўшчыца з

алейным тварам падала мне кнігу ўсю засаленую, залапаную, зашмальцаваную. І я адмовіўся яе браць, а яна адмовілася адмыкаць вітрыну, а я азліўся на яе і пайшоў у прыбіральню, дзе памачыўся, памыў рукі і супакоіўся. З музею Пабла я выйшаў у добрым настроі. Настрой мой быў проста выдатны, бо я пераканаўся ў наступным... Пікаса любіў маляваць, а яшчэ больш перамалёўваць. Убачыць у якой кніжцы ці часопісе прыгожы фотаздымак ці малюнак — і адразу крыва-коса, а перамалюе. Ніхто і вокам міргнуць не паспее, а Пікаса ўжо мае перамалюваную прыгажосць. Аднаго разу да Пабла Пікаса ў майстэрню прыйшоў фатограф. Пабла запрасіў яго, каб замацаваць на фота свае малюнкi, якія ён рабіў у поўнай цемры запаленай свечкаю. Калі маляванне свечкаю было скончана, фатограф угаварыў Пабла зняцца разам. Ён уладкаваў апарат на штатыў, пусціў аўтаспуск і пабег, каб стаць побач з Пікаса, а калі бег, дык наступіў на край місы з вадою, вада плёхнула на падлогу, туды, дзе ляжалі малюнкi. Пікаса кінуўся ратаваць свае малюнкi. Пабла, як і я, вельмі любіў свае малюнкi. Фатограф пачаў прасіць прабачэння, а Пікаса сказаў, што яму не трэба ніякіх прабачэнняў, а патрэбны фотаздымак, бо ён хоча, каб усе ведалі, якая цудоўная рэакцыя была ў Пабла. Калі фатограф угаворваў Пікаса сфатаграфіца, дык у майстэрні было яшчэ чалавек дваццаць крытыкаў і калекцыянераў. І ўсе яны таксама сталі перад камерай, замацаванай на штатыве. І ніводная жывая істота, акрамя Пікаса і ягонага сабакі, не паспела зрэагаваць на пагібель малюнкаў. Пікаса і сабака атрымаліся на негатыве змазаныя. Вось так Пабла атрымаў неабвержны доказ сваёй выключнай рэакцыі. І што б там ні казалі розныя Дэрэны, Бракі, Азенфаны, Валеры, Апалінэры, ніхто яшчэ і вокам не павядзе, а ў ягонай майстэрні стаць новы перамалюваны шэдэўр. Вось

які выпадак з геніяльнага жыцця Пікаса згадаўся па дарозе ў музей Гаўдзі. І хай адсохнуць языкі ўсім настаўнікам малявання, якія забараняюць сваім вучням перамалёўваць з іншых малюнкаў. І гэта я кажу на поўным, стопрацэнтным сур'ёзе. Вось хоць бы і музей Гаўдзі ўзяць, які, дарэчы, зусім і не музей увогуле, гэта хутчэй сабор, які ў сваю чаргу не сабор Святога Сямейства, а толькі будоўля сабору, якая паспяхова ідзе сто дванаццаць гадоў і, калі паверыць саборабудаўнікам, праз пяцьдзсят шэсць гадоў скончыцца. Толькі я не веру будаўнікам, я веру сабе, сваім вачам і Антоніа Гаўдзі, які ўзяў праект кельнскага сабору і перамаляваў яго ў сабор барселонскі. Антоніа з готыкі зрабіў неаготыку, празваную мадэрнам, ад якога пайшлі мадэрністы і адпаведна пастмадэрністы. Сярод апошніх кірылічнымі літарамі запісана і маё сціплае чыста беларускае імя Адам і зусім чыста беларускае прозвішча Глобус. Пасведчанне менавіта на гэтае імя ляжала ў кішэні, калі я пракручваюся праз металёвую вяртушку ў музей-будоўлю-сабор. Палову экспазіцыі складалі гіпсавыя аскепкі, рэшткі макетаў, зробленых самім Гаўдзі, а потым пазбіраных і пасклеяваных дасціпнымі рэстаўратарамі. На гіпс глядзець сумна. Вясёла робіцца толькі перад малюнкам, дзе паказана, што барселонскі сабор будзе большы за кельнскі. Ну як не спыніцца і не тыкнуць пальцам. Якім трэба быць найўным, каб падумаць і паверыць, што калі чалавек большы ростам, ён і разумнейшы, і таленавіцейшы, і багацейшы. Сабор гэта толькі адбітак, адлюстраванне чалавека, і не ўсяго, а толькі часткі ягонага ўяўлення пра Бога, светабудову і космас. Няўжо хтосці можа верыць, што малюю табліцу Мендзялеева не на кніжную старонку, а на дзве, і яна палепшыцца? Толькі ў тым і фокус-покус: табліца якой была, такой і застанецца, а вось турыст, глядач, народ, грошадаўца пой-

дзе глядзець толькі на самае-самае, і хай яно сёння не самае, затое будзе самым у 2050 годзе.

Надзея, вера, любоў — тры акорды для ідыётаў. Іх садзяць на ліфт і вязуць высока-высока любаватца Барселонай з птушынага палёту. Я ўздымаўся без ліфта. Люблю ўздымацца на вежы. Наверсе стомлены пачуваешся значна лепш. Чаму — не ведаю. Стаіш сабе, глядзіш сабе на тых, хто ўнізе стаіць і паказвае на цябе пальцам. Ён паказвае на цябе пальцам, а ты паказваеш яму кулак; ён паказвае табе кулак, а ты ўжо сабраўся плюнуць на яго... Калі не спыніцца, можа пачацца бойка, звалка, вайна. Нельга, каб адзін чалавек высока ўздымаўся над другім чалавекам. І ў сапраўдных саборах тых, хто можа ўзняцца на хоры і вежу, няшмат, спіс гэтых прафесіяў зусім кароткі. Вось і я, прыйшоўшы на вежу, прыйшоў уадначасе да высновы, што ліфт у саборы Святога Сямейства трэба дэмантаваць, а ўсе ўваходы на вежы закрываць і зачыніць на вялікія навясныя замкі. Жаданне ўзвысіцца над іншымі лёгкімі шляхамі знікне само па сабе. Зрэшты, і гэта дыскусійнае пытанне, бо пасярод недабудаванага сабору стаіць апарат для продажу бляшанак соса-cola. Вось адзін кінуй 150 песет, выграб бляшанку, смокча напой, і пазірае на астатніх, і нібыта кажа: «У мяне ёсць прахалодны напой, і мне не так цяжка пераносіць саракаградусную гарачыню». Слушна рабіў наймалодшы прадстаўнік Святога Сямейства, у гонар якога распачаў свой праект Антонія Гаўдзі на грошы фундатара Хасэ Марыі Бакабэлы-і-Вердагуэры, калі пагнаў гандляроў-крамнікаў з храма. Сабакам месца ў сабачых будках, крамнікам — у крамах, турыстам — на турысцкіх маршрутах, трамваям — на трамвайных. У Барселоне я не бачыў ніводнага трамвая, я толькі чуў пра адзін трамвай, пра той, што зарэзаў Антонія Гаўдзі, які раніцай ішоў будаваць найвялікшы сабор у свеце.

Цікава, пра што думаў-маракаваў вялікі дойд ід у апошнія хвіліны геніяльнага жыцця. Пэўна ж, пра нешта пэрліннае, марское, мадэрновае. Барселона горад марскі, горад-порт, горад-казка. Дойлід Антонія як ніхто увасобіў гэтую казку ў рэальнасць. І зрабіў гэта вельмі простым чынам: вынайшаў безадкідную вытворчасць абліцовачных матэрыялаў, розных кафляў, паліваных талерак, глазураваных плітак. Гаўдзі з дзяцінства любіў сметнікі і сметніцы. Бывае, ідзе Антонія па барселонскім сметніку, раптам бачыць — блішчыць пераліваецца на зямлі дыямент. Падбягае ён да каштоўнага каменя, а замест яго кавалачак шкельца ці аскепак люстэрка з пяску вытыркаецца. А тут раптам за пару-тройку крокаў смарагд таёмнай зелянінаю ўспыхвае. Антонія па смарагд, а замест яго знаходзіць вушка ад паліванага кубачка ці донца ад чаркі. І зразумеў Гаўдзі ісціну, што каб зрабіць з сапраўднага будынку казачны палац, зусім неабавязкова ляпіць на сцены зліткі сапраўднага золата, дастаткова назбіраць на сметніцы аскепкаў, кавалачкаў, друзу ад рознага посуду, кафляў, дахоўкі. І пачаў малы Антонія свае палаты, зробленыя з марскога пяску непадалёк ад барселонскага порту, абкладаць скарбамі са сметніка... Ёсць талент — знойдзеца і мецэнат. Вось і знайшоўся багаты дзядзька з грашыма, і шмат якія мроі і летуценні Антонія Гаўдзі ўвасобіліся на вуліцах і ў парках мадэрновае Барселоны. Каб не чортаў трамвай, у казкі пра Антонія не было б такога крыўднага канца. Быў бы весялейшы, вядома, не такі, як у паказкі пра Хуана Міро, але значна спакайнейшы, без нотак садысцкае іроніі з нагоды несваечасовае канчыны. Толькі ёсць вялікая розніца паміж заснавальнікамі мадэрнізму і завяршальнікамі постмадэрністычнай манернай традыцыі. Усе гэтыя вялікія Пікаса, Гаўдзі, Міро соваліся па сметніках і сілаю свайго таленту пе-

ратваралі знойдзеныя там нікому не патрэбныя рэчы, кшталту этыкетак, ірваных газетаў, бітага посуду, паламанае мэблі, у творы чыстае красы. А ўсе нармальныя, накшталт мяне, ходзяць па музеех, смяюцца, іранізуюць і называюць рэчы сваімі імёнамі, згадваюць пра іх невысакароднае паходжанне. Толькі ёсць лучнасць паміж пачынальнікамі і спадкаемцамі, як ёсць вялікае падабенства паміж сметніцамі і музеямі, паміж будоўляю і руінаю. І як першыя ведалі, так і другія здагадаліся пра марную марнасць усяго існага, акрамя любові да найвялікшага, як да мастацтва. Да таго самага мастацтва паводзінаў, мастацтва жыць, дзеля якога яшчэ старажытныя грэкі будавалі ў Барселоне тэатр на гары. А крыху вышэй, на той самай гары, удзячныя суайчыннікі будавалі фундацыю вялікаму дадаісту Хуану Міро. У музеі Хуана — кандыцыянеры, прахалода, прастора, светласць, чысціня, асабліва кідкая пасля закінутага непрыбранага парку, праз які давялося прайсці. У музеі Хуана не сустрэлася ніводнага паліцыянта. Замест ахоўнікаў у сініх фуражках у залах сядзяць на чорных крэслах чарнавокія каталонкі у чорных сукенках і чорнымі ручкамі разгадваюць чорныя красворды. А між іншым, яны не павінны займацца чайнвордамі і крыжаванкамі, а мусяць сачыць, каб гледачы не ўступалі ў блізкі матэрыяльны кантакт з экспанатамі, не псавалі каштоўныя рэчы, паводзілі сябе разумна — не здымалі фотаапаратамі з бліскавіцай, не курылі, не прыводзілі у залы сабак, своечасова знаходзілі кавярню, медпункт і санвузел. А чарнавокія каталонкі замест усяго гэтага чорнымі шарыкавымі асадкамі ўпісваюць слоўцы ў клетачкі красвордаў, а калі не ўпісваюць, дык пакусваюць кончык асадкі. Мяне абурыла такое стаўленне да сваёй працы, а тым самым да карцін Хуана, дарэчы, вельмі яркіх і кантрасных. Я раззлаваўся і

пальцамі выбіў звонкі рытмічны малюнак на бронзавай скульптуры. Рэха затрапяталася пад белай столлю ў гулкім памяшканні. Дзве касавокія японкі бліснулі ў мой бок напалоханымі вочкамі і пырхнулі ў дзверы. А каталонка-наглядчыца ажыла, ускочыла, падляцела, залапатала, замахала ручкамі... Ну толькі ножкамі не затупала. Які, аказваецца, тэмперамент можа ўтойвацца ў простае разгадчыцы красвордаў, якая ўзбуджанасць, якая сіла! Не, яе месца не ў музеі, даруй мне, стары Хуан. Яе месца не на мулкім крэсле, а ў мяккім спружыністым ложку, на блакітных прасцінах, на чырвоных падушках, на жоўтых коўдрах. Ну ясна, што чапаць жанчынаў і музейныя экспанаты нельга. «Даруйце. Sorry! Perdo! Пардон! Даруйце, калі ласка! Tenga la hondad de perdonarme!» Вось так павінна было гучаць у беларуска-англійска-каталонска-іспанскім варыянце маё выбачэнне, а я абыйшоўся амерыканскім «sorry», і гэтага хапіла. Ды не трэба шмат выбачацца. Сказаў — і пайшоў, і паплыў паўз карнавальныя карціны Хуана. І прыплыў у зацёмнены куток, дзе па тэлевізары паказвалі відэаролік... Міро паліў свае карціны. Ён страшэнна любіў забаўляцца з запалкамі. Браў нешта падобнае да паяльнай лямпы, запальваў і накіроўваў струмень полымя на палатно. Хуан усім казаў: «Дзякуючы таму, што запалка з агеньчыкам падобная да маленькага пэндзля, я адшукаў шлях да новага жывапісу!» І яму верылі. А ён прапальваў у бясцэнных палотнах дзіркі рознай велічыні і канфігурацыі. Дзіркі былі маленькія, у іх можна было прасунуць палец, былі большыя, дзе і рука пралазіла, а былі такія, што лёгка ўсоўвалася галава. Стары Міро так і рабіў: намалюе абстрактную карціну, напальвае дзірак, прасуне ў якую з іх палец і зазірае за палатно — ці прайшоў той палец наскрозь. Палец, вядома, праходзіў. Хуан радаваўся. Ён быў з тых, хто ўмее радавацца, калі

святло праходзіць скрозь жоўта-чырвона-блакітныя карціны. А калі забаўкі з запалкамі надакучвалі, Міро пырскаў на белыя палотны чорнай фарбай. Папырскае-папырскае — і супакойваецца, і ідзе адпачываць у цяністы парк да фантана. А па дарозе зойдзе ў які-небудзь двор, знойдзе старую скрыню з-пад гародніны, прыкруціць да яе вушы з дроту, пастаіць, паглядзіць, палюбуецца і вяртаецца ў майстэрню, каб прырабіць да скрыні які гіпсавы нос і пафарбаваць усё чыста ў зялёны паркавы колер і на тым скончыць партрэт. Міро вельмі рэдка даходзіў да свайго ўлюбёнага фантана. А вось я, выйшаўшы з музею, дайшоў, каб паглядзець на няспынную плынь і струмяні, каб дастаць з кішэні залацістую манету з профілем фашыста Франка і ўтапіць яе, каб некалі зноўку наведаць тры барселонскія музеі: Пікаса, Гаўдзі і Міро.

Ліпень–жнівень. 1994 год

КАТАЛОНСКИ КУТ НА ПІРЭНЕЙСКАЙ ПАЎВЫСПЕ

СПАДЗЯВАННЕ. У аэрапорце ўбачыў новы гатунак гарэлкі з назовам «Belarus». Прыкметы ўмацавання белдзяржаўнасці падпільноўваюць у кожным кутку!.. Шкада, што пакаштаваць гэтую «Belarus» не выпадала. Але ёсць спадзяванне: вярнуся з Каталоніі ды пакаштую.

ЛЕТУЦЕННІЦА. Сцюардэса... Трэба вынайсці новы назоў для гэтае прафесіі... Аэрамадона. Аэрдзяўчына. Паветранка. Самалётніца. Аблочніца. Хмурынніца. Ці надаць другі сэнс слову «летуценніца».

Летуценніца (сцюардэса) ад Мінска да Барселоны ўсе абвесткі рабіла на дзвюх мовах: па-беларуску і па-англійску. А вось камандзір карабля па-беларуску не ўмеў, ён і па-англійску не ўмеў, але стараўся. Ён і самалёт стараўся пасадзіць з першага залёту, але не здолеў, не трапіў на пасадчую паласу. Давялося рабіць вялікае кола над Барселонаю. Усе перахваляваліся, затое паглядзелі на індустрыяны прыгарад з вышыні палёту Летуценніцы.

МУХІ. У самалёце добра кармілі. Курыная руляда, калі пасаліць і паперчыць, нават ва ўспамінах застанеца смачнай. Да яе прапаноўвалася віно. Але наперадзе чакаў няблізкі, чужы, каталонскі, пірэнейскі свет. Чужасць насцярожвае, не дазваляе разняволіцца, таму сныданак запіваў добрай моцнай гарбатай, а не віном. Адно раздражняла —

мярзотныя, дробненькія, нахабныя мухі. Толькі мушыныя паветраныя танцы не сапсавалі ні апетыт, ні прыўзняты спадзяваннямі настрой.

АЛЬПЫ. Не скажу дакладна, хто са старажытных кітайскіх жывапісцаў лётаў на вышыні 8500 метраў, але Альпійскія горы, даліны, азёры і аблогі выглядаюць так, нібыта іх намаляваў на ілюмінатары тонкі пэндзлік старажытнага кітайскага мастака.

ПАЦАЛУНКІ. Каталонскія дзяўчаты вельмі падобныя да хлопцаў. Шмат з іх носіць кароткую стрыжку і мужчынскую ці трансполавую вопратку. І калі хлопец з дзяўчынаю пачыналі цалавацца на вуліцы, а цалуюцца яны паўсюль і рытуальна: два-тры разы ўзапар, у абедзве шчакі, па чарзе, у мяне ўзнікала супярэчлівае пачуццё няёмкасці. Зрэшты, у горадзе Січазе, дзе я сабраўся адпачыць, у першыя ж хвіліны я пабачыў, што маладыя геі не саромеюцца хадзіць па вуліцы, узяўшыся за ручкі.

ТЭЛЕТАЎРАМАХІЯ. Карыду я глядзеў разам з дачкою па тэлевізіі. Уражвае. Жудасць. Асабліва буйныя планы.

Калі матадор закалоў знямоглага быка, дачка пайшла на гаўбец і заплакала.

Уражвалі бычыныя рогі, акропленыя крывёю. Велізарныя светлыя рогі ў цёмных бліскучых крапках.

Не ведаю чаму, але страшэнна хацелася, каб перамог бык. Дужая, гожая жывёла мужа змагалася супраць стракатай зграі ўзброеных мужчынаў-танцораў.

Быка забілі. Але як для мяне, дык перамог якраз бык, а не змакрэлы матадор. І хай даруюць мне каталіцкая і атэістычная Каталонія з Іспаніяй, але бык — татэм, бык — істота боская, і нельга перамагчы быка забіваючы.

АЛЕБАРДА. Як каму, а мне заўсёды падабалася алебарда. Ні дзіды, ні мячы, ні стылеты, ні кінжалы не ўражвалі так, як алебарды. У Каталоніі, седзячы

ў кавярні, я заўважаў, што мужчыны маюць вельмі прыгожыя твары, і ім пасавала б алебарда. Мужчыны ў Січазе значна прыгажэйшыя за жанчынаў, асабліва маладыя хлопцы, якія трымаюцца з гонарам, як сапраўдныя рыцары.

І таму ўжо не надта здзівіла прыцішанае паведамленне экскурсаводкі, што Січаз — мужчынскі горад, і якраз цяпер у ім праходзіць з'езд мужчынаў, якія любяць выключна мужчынаў.

Падчас вечаровага шпацыру, калі з надыходам цемры ўсе рэстараны, бары, піцэрыі, кавярні запрацавалі на ўсю моц, на адной з вуліц я заўважыў, што за кубачкамі кавы і бакаламі віна адпачываюць выключна прадстаўнікі майго полу.

Чаму гомасэксуалісты абралі менавіта Січаз? Можна, з-за сярэднявечнай крэпасці, што ўзвышае сваю суровую фаласападобную вежу над Міжземным морам? Можна, з-за іншага. Адно ведаю дакладна: калі ходзіш па гэтай крэпасці, само сабою ўзнікае жаданне трымаць у руках алебарду.

СІЧАЗ І СОЧЫ. Параўноўваць Мінск і Січаз — тое самае, што параўноўваць шорты з кажухом. А вось горад Сочы вельмі лёгка параўноваецца з Січазам. Там мора, тут мора; там натоўпы адпачывнікаў і тут; гатэлі і гатэлі; пляжы-пляжы; спёка-спёка; заду-у-ха... І калі б горад Сочы ў свой час захапілі не расійцы, а іспанцы, дык цалкам магчыма, што сёння на беразе Чорнага мора ўзвышалася б нешта падобнае да каталонскага горада Січазы. Адзіная паўнаважлівая перавага ў Сочы над Січазам — гэты порт. Трэба заўсёды здымаць шапку перад архітэктурнымі помнікамі вялікіх імперыяў, бо інакш, калі задзярэш галаву, каб разгледзець, што так зіхціць на шпілі, шапка можа зваліцца сама. Праўда, іспанская каланіяльная імперыя не была толькі латкай на глобусе. Як і Расія, Іспанія заваявала не адну Каталонію. Але няма таго, што раней было; і некалі вечная крэпасць Січазы сёння вы-

глядае як па-майстэрску зробленая кінадэкарацыя, а не вайсковая база.

Як бы там ні было, але калі выбіраць паміж Січазам і Сочы — я выбіраю Мінск. Бо з кажуха ўрэшце яшчэ можна пашыць шорты...

ТЭЛЕТАЎРАМАХІЯ 2. Шчоўкаючы пультам TV, зноў натрапіў на рэпартаж з карыды. Глядзеў і не мог адвесці вачэй. Бык трапіўся жывы, рэзкі, агрэсіўны. Таму рызык і тарэадораў было ўтрая болей, але і матадор, як на зло, аказаўся ўтрая спрытнейшы.

Я і дачка зноўку занялі бок быка.

«Тата, а калі бык запора тарэадора, яго ж усё адно заб'юць? Атрымліваецца несумленая гульня. Як бы ні здарылася, а бык з арэны жывы не выйдзе. Яго ўсё адно пацягнуць коні...»

«А ты ведаеш, потым быкам яшчэ і рогі ўкарохваюць, падпілоўваюць. Каб не мог дакладна ўдарыць. Бык б'е і прамахваецца, б'е і не трапляе ў цэль...»

«Бедны, бедны бык!»

Матадор нацэліўся і ўдарыў шпагаю ў бычыны карак. І не пацэліў, трапіў у хрыбетнік, адскочыў, зноў намеціўся... Бык ударыў капытом у пясок і кінуўся на свайго катавальніка. Той адступіўся ў бок, хіснуўся ўсім целам і ўвагнаў метровы сталёвы стрыжань у магутнае цела раз'юшанае жывёлы. Тарэадоры кінуліся былі на дапамогу, разгарнуўшы свае пурпуровыя посцілкі. Але матадор адагнаў іх уладным жэстам, не раўнуючы надакучлівых яркіх матылёў. Сам жа падыйшоў ушчыльную да смяротна параненай жывёлы, выцягнуў руку, што толькі-толькі нанесла апошні ўдар, і ўзмахнуў указальным пальцам перад самай пысаю. Пэўна, апошняе, што пабачылі бычыныя вочы, гэты указальны палец быказабойцы. З пашчы палілася, пацягнулася вярхоўкамі чорная кроў. Бык тузануўся наперад, упаў на каленцы, завярнуўся на

бок, выцягнуў ногі, здрыгануўся і здох. Мне прымроіўся доктар, які выбег на арэну, уклечыў каля жывёлы, прыклаў фанендаскоп і канстатаваў смерць. Нічога не зробіш. Каталонія — краіна мрояў, галюцынацыяў і і сальвадорадалізму.

Матадор высока ўзняў рукі і пайшоў па арэне, як паўлін.

КАТАЛОНКІ. Збольшага яны невысокія, з караченькімі крывававатымі нагамі і даўгаватымі торсамі. У іх хлапецкія тварыкі з чорна-агністымі вачыма. У іх вельмі дагледжаныя выпешчаныя пазногці, прыемна-ружовыя, пэўна, ад саланаватага вады. Каталонкі смуглявыя. Пад вачыма ў іх мяшэчкі ад вялікага колькасці ўсялякага вадкасці, бо задуха і гарачыня спрыяе пітву, а не ежы. Сярод каталонак вельмі мала трапляецца поўных і мажных, яны падцягнутыя і гнуткія.

Як для беларуса, дык у іх зашмат агульнага з усходнімі жанчынамі — цыганкамі, грузінкамі, армянкамі, якія ў нашым уяўленні зліваюцца з кікімарамі і бабамі-ягамі. Вядома, у іх няма той азіяцка-афрыканскай неахайнасці і нахабства, але ёсцёка вялікая любоў да чорнага колеру, залатых рэчаў і тытунёвага дыму. Нават немка, з якой давялося пазнаёміцца ў краме мастацкіх вырабаў, выглядала па-свойску і павабна на каталонскім тле. У рэстаранцах я шмат разоў бачыў, як жанчыны сядзяць за асобным ад мужчын сталом.

ГРАФІЦІ. Надпісаў на барселонскіх мурах шмат, калі параўноўваць з Прагай ці Варшаваю. Колькі надпісаў я перамаляваў у нататнік, а потым запытаўся пра пераклад у экскурсаводкі Габрыэлы, светлавалосай (вялікая адметнасць у Каталоніі) дзяўчыны з заспаным і прыпухлым тварам. Першы надпіс патрабаваў незалежнасці Каталоніі. Другі быў візітоўкаю іспанскіх фашыстаў. А трэці намалявалі фанаты футбольнага клуба. Аднаго разу бачыў, як на паштовай шылдзе нехта зафарба-

ваў частку надпісу, зробленую па-каталонску. І яшчэ сфатаграфаву шыльду, на якой быў зафэндаваны ў чорнае іспанскі сцяг.

Палітычная палітра ў майстроў графіці невялікая, але кантрасная, такія кантрасныя супольнасці могуць пазабіваць адна адну. І лягчэй за іншых гэта робяць аматары футбола.

СЭРВАНТЭС. Гуляючы ў так званых гатычных кварталах Барселоны, дзе будынак ад будынку стаіць ледзь не на адлегласці выцягнутаі рукі, мы з дачкою натрапілі на вітрыну невялікай букіністычнай крамы. Заходзіць у сярэдзіну не мела ніякага сэнсу: мне дастаткова было палюбавацца кніжнымі шафамі праз вялікае, вымытае да нябачнасці шкло. У цёмна-вішнёвых лакіраваных зашклёных шафах урачыста стаялі забраныя ў скуру фаліянты. Цёмным золатам паблісквалі назовы і нумары. На адной, бліжэй да вітрыны, агромістай шафе, побач з маленечкім скураным глобусам узвышаўся бронзавы бюст Сервантэса, якога я, адказваючы на пытанне дачкі, памылкова назваў Дон Кіхотам. Калі ж памылка была выпраўлена, дачка спытала: «Яго называюць Сервантэсам, бо ён жыве ў серванце?»

Нашаму смеху ў гатычным квартале было няўтульна.

ВАСЬМІПАВЯРХОВЫЯ МОГІЛКІ. На стромкім беразе мора, на гары, каля старога касцёла адбудавана сцяна ў форме карэ. Яна досыць высокая, як на вока, дык метраў шэсць-сем. Звонку яна глухая, ні дзвярэй, ні вокнаў, ні надпісаў, і толькі з боку горада ў ёй зеўрыць брама, зірнуўшы праз якую ўжо няцяжка здагадацца, што тут гарадскія могількі.

З першага разу патрапіць у каталонскае царства мёртвых мне не ўдалося. Каля брамы ёсць маленькая шыльдачка, на якой выгравіраны гадзіны наведвання і час пахаванняў. Вось і давялося ахвяраваць ранішняю свежую і такую прыдатную для

працы гадзіну, каб паглядзець на січажскі пантэон. Ісці ж на могілкі днём, у забойчую гарачыню я не адважыўся.

У сярэдзіне карэ мяне сустрэў натоўп каменных помнікаў у стылі мадэрн. Там быў сумны анёл з абвіслымі крыламі і ўзнятымі рукамі, з якіх ледзь не выпадаў тонкі крыж. Былі і жанчыны ў туніках, забытыя Богам, яны паклалі на цёмныя пліты поўныя аголеныя рукі і правільныя галовы з заплюшчанымі вачыма, маўляў — няма суцяшэння. Стаялі тут і брутальныя крыжы, упрыгожаныя вянкамі з нежывых кветак. Нічога нечаканага ў натоўпе помнікаў я не заўважыў і не знайшоў. Ну хіба што паўаголеных служак Харона з венікамі, вядзерцамі і граблямі. Яны жэстамі, ускрыкамі і на мігі растлумачылі, што на іх тэрыторыі нельга фатаграфавачь. Толькі ўсё было ўжо сфатаграфавана.

А найцікавейшая на могілках была сама сцяна. Яна мела шырыню крышку большую за даўжыню труны і спрэс складалася з нішаў. У такія доўгія нішы, як я разумею, можна паставіць і труны, і вурны з прахам. Амаль усе нішы закрытыя рэльефнымі плітамі і замураваныя. Трапляліся і пустыя, у якія я зазіраў... Чарноцце, смерць.

Што да наведнікаў, дык яны лазяць у адведкі да сваякоў па металёвых прыстаўных лесвіцах і вешаюць на спецыяльныя кручкі букецікі цёмначырвоных кветак.

АФІЦЫЯНТЫ. Каб я не страціў у пэўнай меры юнацкага паэтычнага пачуцця і меў вопыт складання панегірыкаў, дык напісаў бы оду ў гонар каталонскіх афіцыянтаў. Толькі дзякуючы афіцыянтам можна спасцігнуць апетытную сутнасць быцця. Я тры разы на дзень трапляў у рэстарачыю, і да мяне падыходзіў свежапаголены чалавек у хвалях прахалоднага адэкалоннага водару. Гэта ад яго я даведаўся, што каталонскі певень гарлае не бела-

рускае «ку-ка-рэ-ку», а пірэнейскае «кі-кі-ры-кі-кі». Я не адразу, але навучыўся незаўважна пакідаць пад сурвэткаю 40—50 песетаў, пасля чаго ўзаемаадносіны з афіцыянтам утрая палепшыліся. Кі-кі-ры-кі-кі! І тут... Мне падалося, што недзе раней я ўжо бачыў іртутны рэкламны бляск на чаравіках і глянцаваты твар, за якім тоіцца глыбока замураваны цынізм. Было!.. Толькі дзе і калі?.. І тут, пачуўшы «кі-кі-ры-кі-кі», я ўбачыў у каталонскім афіцыянце аднаго міністра замежных справаў. І сапраўды — усе міністры ўсіх старон і народаў падобныя да афіцыянтаў. Трэба толькі ўважліва прыгледзецца: лісцівы погляд, прыніжаны нахіл галавы, пустая ўсмешка. Міністр замежных справаў — гэта афіцыянт на банкете міжнацыянальных узаемаадносін. І калі хто пажадае стаць міністрам замежных справаў, хай ведае, што для гэтага трэба таёмна скончыць школу афіцыянтаў, і пажадана каталонскіх.

НЕСПАДЗЕЎКА. Калі на пачатку я гаварыў, што спадзяюся вярнуўшыся пакаштаваць гарэлку «Belarus», дык мае спадзяванні падаліся мізэрнымі, калі я зайшоў у краму «Самрагі». Першае, што ўсвядоміў, апынуўшыся ў каталонскай віннай краме — у мяне не хопіць жыцця, каб толькі пакаштаваць з усіх гэтых розных бутэлек усе гэтыя разнастайныя напоі. Іх стаяў легіён, а я — адзін. І чаго толькі там не было? Ну хіба што мацаваных «чарнілаў» і «барматухі» ды малочна-сівога «бімбера», выгнанага ў беларускіх лясах. Астатняе было ўсё чыста... Удар, нанесены ў краме «Самрагі», кінуў мяне ў глыбокі наждаўн. Там пабліскваў даўно забыты ў Беларусі Rom Havana Club. І пыліліся пляшкі Malt Scotch Whisky. І зіхацелі, нібыта атрутны купрум, фаўсты Blan De German Brut. А на ніжэйшых паліцах за папяровымі скрынямі аселі, як чэрці за лазовымі кустамі, бутэлькі з чароўным словам Gin. І ясна, як Божы дзень, што я набыў

Gin, спадзеючыся знайсці ў бутэльцы сапраўднага джына, які выканае мае заповітныя жаданні. Ну, напрыклад, перанясе сталіцу Расійскай імперыі далей ад Беларусі... З такімі настроймі я пакінуў краму «Samragi», на развітанне казырнуўшы бутэльцы вышэйшай за мяне. Між іншым, якіх толькі шклянных формаў не было ў «Samragi»: і коцікі, і сабачкі з Напалеонам, і футбалісты, і гітары з мандалінамі, і тарэадоры з вялізнымі чэлесамі-рыльцамі... Паблукаўшы, я ўсё ж знайшоў сілы выйсці з адной пляшкаю і не накаштавацца каталонскімі вінамі.

У глыбокім наждаўне я сунуўся па сонечнай вуліцы і добра ўсведамляў: спадзяванняў на якасць гарэлкі «Belarus» засталася роўна 0,40 %. Але і гэты працэнт знік разам з хвосцікам, калі я зайшоў у наступную краму, дзе ў дадатак да бутэлек усіх часоў, народаў, формаў і памераў былі бочкі з кранікамі. Я апынуўся ў накаўце. І пакуль свядомасць не пакінула мяне, я пагадзіўся з лацінскамоўным прашчурам каталонцаў, які ўсклікнуў: *in vino veritas*.

Кастрычнік. 1994 год

КАТАЛОНСКІЯ ЎРАЖАННІ

«Calipolis»

Жыву ў гатэлі «Calipolis», ягоны ўзровень вымяраецца чатырма зорачкамі, а на картах пішацца «Barcelona-Sitges». У нумары — кандыцыянер і трайныя шторы, адны нават прагумленыя, так што паўднёвая вільготная спёка мяне не турбуе.

Усе пакаеўкі, афіцыянты, метрдатэлі і прыбіральшчыкі ўсміхаюцца і вітаюць па-англійску.

Вось і я ўсім кажу «good morning», не раўнуючы як у вёсцы: усе ўсіх ведаюць і ўсе з усімі вітаюцца.

Напэўна, хутка навучуся ўсміхацца і не накладаць поўныя талеркі за шведскім сталом. Але хочацца ўсё пакаштаваць, я ж прыехаў з галоднага краю.

Колы

У Січазе шмат машынаў. Збольшага невялікія, бо на вузкіх вуліцах цяжка разварочвацца на доўгіх аўтамабілях.

У дадатак да аўто па бруку вуркоча і гойсае шмат матацыклаў, а яшчэ болей матаролераў. На роўніцу з мужчынамі на аўтаколах лётаюць і жанчыны.

У адрозненне ад машынаў, матацыклы і матаролеры начуюць не на вуліцах і ў гаражах, а пад лесвіцамі ў пад'ездах і калідорах.

А вось педалі ровараў ціснуць у асноўным юнакі.

Найменш папулярны, але ўсё ж такі распаўсюджаны ў Січазе транспарт — ролікавыя канькі. Бацьку цэлую ролікавую сям'ю: бацька, маці, дачка і два сыны.

Канешне, кола — геніяльнае адкрыццё. Толькі асабіста я ніколі не ўшаноўваў памяць вынаходніка кола, а тым больш вынаходніка, які зрабіў рухавік унутранага згарання. Не хацеў.

Ці пабачу я каталонца на хрэстаматыйным асле?

Тытунь

Каталонцы любяць моцныя духмяныя цыгары. А маладыя каталонкі не саромеюцца паліць падчас шпацыру. Я ўжо болей як год не бяру ў рот папяросу, а тут, у Барселоне, раптам заўважыў — добры тытунь, ягоны водар і дым мяне зусім не раздражняюць.

Каталонцы, напэўна ж, адны з першых у Еўропе пачалі прыкладацца да люлькі, таму і навучыліся цаніць водар добрага тытуню.

Колер

Каталонія, нібы мазаіка, выкладзеная з белых рэчаў... Белы пыл. Белыя горы. Белыя дарогі. Белыя самалёты. Белыя ветразі. Белыя... сцены. Кашулі. Пантофлі. Зубы. Пазногці. Шорты. Тэнты. Шкарпэткі. Парканы. Вежы. Маякі. Надпісы. Мэбля. Пясок. Хвалі. Белае неба, сонца, мора... Белае жыццё.

Краты

У Каталоніі ўсё страшэнна надзейна захінаецца, зачыняецца, зашчапляецца, закратоўваецца. Замкі, засаўкі, ланцугі, кручкі, жалюзі, краты —

паўсюдна, на кожным кроку, на кожных дзвяхах, на кожным вакне, на кожнае браме, адтуліне, шчыліне. І я не здзіўляюся, калі даведваюся, што жалезны пояс жаночай адданасці вынайшлі ў Каталоніі. Калі пачаць зачыняць, дык усё чыста да апошняй дзірачкі. І краты стаяць паўсюдна. Яны ратуюць ад злодзеяў і бадзягаў, ад сонца і ад спёкі... На белым колеры жыцця вельмі выразна глядзіцца чорны колер жалеза, зброі і смерці.

Кажаны

Сяджу на балконе ў сваім гатэлі «Calipolis» і назіраю за кажанамі. На гадзінніку 23.47. Я на трэцім паверсе. Балкон выходзіць на мора і праменад, па якім шпацыруе столькі адпачынікаў, быццам зараз 20.16, а не 23.47. Над праменадам узвышаюцца пальмы і ліхтары. Ёсць вельмі высокія ліхтары, ажно да трэцяга паверха, але і пальмы трапляюцца высозныя — да чацвёртага. Я ж сяджу на сваім трэцім і сачу за кажанамі. А курортнікі плывуць сабе і плывуць па праменадзе, уздоўж прыбою, па вымытых з шампунямі тратуарах. Яны гучна перагаворваюцца і смяюцца. Яны нават спяваюць і падпяваюць хлопцам у сярэднявечных чорна-зялёных строях. Хлопцы сталі каля рэстарана «El Gresco» і граюць на трох гітарах і адным маленькім бубне. Хлопцы спяваюць раманс празрыстымі галасамі. У хлопцаў белыя карункавыя крухмальныя каўнерыкі, як на палотнах El Gresco. Адным словам, на вуліцах ФЭСТ, быццам бы на гадзінніку 21.13, а не 23.49. Толькі каталонскім кажанам усё адно, ці 23.30 ці 23.53; каталонскія кажаны, я заўважыў, не носяць гадзіннікаў. Яны з'яўляюцца ў глыбокім чарноці паміж пальмамі, нібыта светлыя лапікі срэбнае матэрыі. Кажаны з'яўляюцца на адно імгненне, на адзінаццатую частку імгнення, каб зноў знікнуць у аксамітным

цямноці летняе начы. Часам кажан з'яўляецца
высока над пальмамі, і яго нават цяжка разгле-
дзець; але ён застаецца ў свядомасці, і я хутчэй не
бачу яго, а толькі памятаю.

Прахалода

Вентылятары, кандыцыянеры, халадзільнікі,
вееры і лёд — вось што стварае ў напаленай Ката-
лоніі дадатковую каштоўнасць.

Заходжу ў краму керамікі. Сіняя глазура так на-
гадвае крынічную сцюдзёную ваду. А белыя пар-
цэлянавыя кубікі навяваюць успаміны пра лёд.
Спыняюся ў кутку. Усё, нават самыя кічовыя рэчы,
накштальт парцэлянавых марскіх зорак і гліняных
зорак Давіда, набываюць якасць, мастацкасць,
вартасць. Чаму рука сама пачала намацваць парт-
манэтку з песетамі? За што я збіраюся заплаціць
адразу, не разважаючы і не думаючы? За прахало-
ду! У кутку, у засадзе, стаіўся маленькі кандыцыя-
нер і ціхенька абвявае гаючай прахалодаю маё на-
томленае гарачынёю цела.

Каб жыць у гатэлі з прахалодным свежым паве-
трам, давялося заплаціць ледзь не ўдвая больш. І я
ні разу не пашкадаваў грошай, аддадзеных за кан-
дыцыянеры, вентылятары, халадзільнікі і лёд,
хоць і рызыкаваў падхапіць запаленне лёгкіх.

Волас

Зірнуўшы ў люстэрка, заўважыў на скроні сівы
волас. Раней ці пазней гэта павінна было здарыць-
ца, бо і дзед мой, і бацька пасівелі. Добра што гэта
здарылася менавіта ў Каталоніі. Бо калі ты шпацы-
руеш па Січазе, калі табе за трыццаць пяць, калі ты
натурал і не фарбуеш чубок, не носіш на брыве за-
вушніцу, дык тады нават і сорамна не мець хоць
бы адзін сівы волас на скроні.

Цукар

Есць і сярод мастацтваў мастацтва ўсіх мастацтваў. І як бы каму ні хацелася, але гэта не палітыка і не тэлевізія. Ніводзін палітык, як і тэлевізійшчык, не абыдзеца без кулінара, а вось кухар лёгка зможа пражыць як без аднаго, так і без другога.

Мастацтва ўсіх мастацтваў — кулінарыя — гэта плён культывацыі зямлі, плён усіх вынаходнікаў і тэхналогіяў, гэта культура, гэта мараль, увасобленая ў меню, у страву, у смак.

І вось каталонская кухня... Яна занадта вострая для чалавека паўночнага, моцна наперчаная і на-солёная. Яна здзіўляе дзівоснымі спалучэннямі такіх знаёмых рэчаў. Ну хто ж гэта ў Беларусі здагадаецца ў якасці поліўкі да свежае капусты выкарыстоўваць тварог ды з грэцкімі гарэхамі? Ці хто гэта ў Мінску будзе ўпрыгожваць качыную ножку апельсінавымі цукатамі? А ў каталонцаў такая норма, як і бутэлька сухога віна на вячэру. У Каталоніі дзівосныя кулінарныя культы. І хай яно здзіўна — бачыць скрыль ананаса, накрыты лустай ветчыны, але смак казачны... Каштаваў! Марынаваная ігруша ў шакаладнай поліўцы выглядае не так экзатычна, як смажаны рыс з вустрыцамі, але таксама страву смачная. Наогул, калі ўвечары гуляеш па Січазе, дык гуляеш па вялізным рэстаране, дзе ўсе веселяцца, п'юць віно і ядуць збольшага смажаную рыбу.

Толькі чалавек так ужо створаны, што ў кожнай люстраной паверхні шукае адбітак уласнага твару. Так вось і я хацеў знайсці страву, падобную да беларускай, і знайшоў, і не смажаную бульбу, а іншае: зараз крыху прызабыты рэцэпт цукеркі.

Мая баба Ядзя, калі пачынаў кашляць, не бегла ў аптэку па пертусін ці таблеткі, а на жалез-

ную нямецкую трафейную лыжку насыпала добрую гурбачку цукру і засоўвала лыжку ў печ. А ўжо з печы на лыжцы вымалася залаціста-бурштынавая цукерка-смочка. Пасмактаў, пасмактаў, і ўжо не бухаеш, як у бочку, і не перхаеш, як стары дзед.

У каталонцаў гэтакі плаўлены на агні цукар у вялікай пашане. Цукровай пудраю яны пасыпаюць розныя пудзінгі, запяканкі і печыва, а потым растопліваюць тую пудру ў агні. Прыгожа, залаціста, смачна... І што можа быць смачнейшае за цукерку з уласнага дзяцінства?

Лістапад. 1994 год

ІТАЛЬЯНСКІЯ КАНІКУЛЫ

Задавальненне прыходзіць хвалямі. Няма, і раптам накаціла, абгарнула, захліснула, накрыла з галавою...

Ты сядзіш і згадваеш караблік — звычайны белы параходзік, які ў нашую літаратуру выплыў з лёгкай рукі Стральцова, а той вычарпнуў яго з мапасанаўскай старонкі. Папяровы караблік пусцілі па хрэстаматыйным моры, каб ён паплыў і выплыў у тваіх згадках у італьянскім прыморскім горадзе Рымені, дзе ніколі не быў Міхась Стральцоў. Ён не бачыў тысячы светлых караблікаў з мачтамі, з ветразямі, з якарамі... А ты сядзіш ў кавярні, замовіўшы кубачак кавы на адзін глыток. Ты паліш самакрутку з тытунём «друм». Любуешся караблямі, ветразнікамі і яхтамі. Чакаеш чарговую хвалю лёгкага задавальнення, празрыстага зачаравання і легкакрылага кайфу. Паўз цябе праплываюць караблікі. Яны слізгаюць пад рэдзенькім, ледзь-ледзь блакітным апенінскім небам. На носе, вядома, чорныя акуляры, бо — сучасны мастак, разбэшчаны тэлевізіяй ды іншымі электроннымі цацкамі, ты не прыхільнік сляпучага сонца і срэбных колкіх бліцаў на вадзе. Ты чужаніца, іншы, не тамтэйшы. Ты п'еш моцную, што каньяк, каву і глядзіш на караблі і веласіпедыстак.

Мужчына на ровары выглядае будзённа. А вось жаночкае цела вельмі эратычна навісае над стракатлівымі коламі. Нават пяцідзсяцігадовая кабета, калі яна коціцца на ровары і лёгенька ўздрыгвае

ўсім сваім пергаментнаскурым целам, выклікае ў тваёй сярэдзіне густое, мляўкае, цягучае пачуццё ранішняга самца. Ты хочаш яе так, як жадаюць пакаштаваць духмяную жоўтую антонаўку з пабітым і рудым бокам.

Яшчэ думаецца пра жанчыну, якая знікае назаўсёды, а да тваёй нагі падбег і лізнуў лытку сумнавокі басэт. Ты ў шортах. Цёпла, спакойна, ціха. Ты не ўдарыў сабаку па твары пакрыўджанага іспанскага караля. Пашкадаваў жывёлу. Ты нават не плюнуў у грубаты твар гаспадыні, якая рэзка тунанула срэбназвонны ланцужок. Не паспеў. Яна пачала выбачацца і пырскаць слінаю. Прабачэнні на чужой мове кранаюць менш, чым на роднай. Басэта звялі.

Ты застаўся з легкадумнымі караблікамі і роварамі, якія каціліся па вузенькай брукаванцы ўздоўж марскога канала. На адным з ровараў круціла педаль стрункая маладзічка. У яе на раме сядзеў хлопчык у блакітнай шапцы. Ветрык схапіў шапку і заляпіў вочы веласіпедыстцы. Тая выпусціла руль, каб скінуць з твара шапку. Пярэдняе кола крутнулася, стала ўпоперак. Задняе — узяццела ўгору. Жанчына і дзіця апынуліся на бруку. На іх насунуўся масіўны грузавы «мерсэдэс», напакаваны скрынямі з гароднінаю: гуркі, памідоры, буракі, капуста. На брукаванцы ўтварыўся велізарны нацюрморт. Такі нацюрморт не пазычаецца адным мастаком у другога, такія рэчы палюхаюць. З імі, як са смерцю, ты застаешся адзін.

Не-не, ты не заплакаў, не пусціў слязу, не загаласіў. Ты застаўся жыць, у адрозненні ад маладзічкі ды хлопчыка. Іх целы, пабітыя і расціснутыя, ляжалі пад «мерсэдэсам». Разглядаць нябожчыкаў табе замінаў тоўсты, як капіталістычны дабрабыт, гаспадар прыканальнай кавярні і яшчэ трыццаць тры вісклівыя італьянцы. Яны выраслі вакол аварыі проста з-пад бруку.

Давялося сыйсці ад белабокіх караблікаў у вузкія, гарачыя, пазалочаныя сонцам завулкі, а там зайсці ў касцёл і памаліцца каля штучных свечак з лямпачкамі замест агеньчыкаў. Касцельная прахалода непараўнальная. Яе можна піць бясконца. А можна і не піць, а выплюнуць на падлогу і выйсці ў салёную спякоту потных субтропікаў, каб шыбаваць праз старажытны Рымені.

Цябе пачнуць запыняць мурыны-гандляры і прапаноўваць партманеткі, знойдзеныя на сметніках. За імі пачнуць ляпіцца вялікагаловыя в'етнамцы і паказваць музычныя шарыкі, якія павінны супакойваць нервы. Дастаеш з каробачкі два шарыкі памерам з перапяліныя яйкі і перакочваеш іх ў руцэ. Яйкі ціўкаюць і цілінькаюць. Толькі цябе раздражняе азіяцкі перазвон. Прыспешваеш крок.

Цябе цяжка спыніць, але ты спыняешся. Табе падміргвае шакаладны хлопчык-прастытутка. У яго дзявочы твар і па-юначы неакрэсленая фігура. Але памер нагі, хай сабе і схаванай у чорным кедзе, адразу пазначае мужчынскую прыроду. У прастытута прывабная ўсмешка, не цнатлівая і не разбэшчаная. Ён усміхаецца крышку асуджана, як школьнік, не вывучыўшы верш. Разумееш — ён спецыяліст па мінету, майстар ігры на саксафоне. Ён паказвае табе самую дзюбку бэзавага языка. Сціплае заляцанне. На запясці ў прастытута срэбны бранзалет. Узнікае неадольнае жаданне ўкалоць яго шавецкай іголкаю. Уцякаеш ад жадання. Спрабуеш забыць прастытута раз і назаўсёды.

Рухаешся праз плынь мінакоў. Шыбуеш у атачэнні спадарожнікаў і сустрэчнікаў. Яны любяць каштоўныя металы. Італьянцы шануюць золата. На шыях, у вушах, на руках, у насах, на грудзях пабліскваюць, пазвоньваюць, пагойдваюцца, пацінькваюць, пакалыхваюцца дарагія цацкі. Ланцугі, завушніцы, пярсцёнкі, кулоны, калье, гадзін-

нікі, акуляры. Ювелірнае мастацтва надае важкасць рухавай біямасе, што завецца людзьмі.

У італьянак прыгожыя галовы і шыі. Гэта ў XIV стагоддзі заўважылі мастакі і панамалёўвалі тысячы партрэтаў. Пра астатнія часткі жанчын адраджэнцы выказаліся больш сціпла: што схавалі ў адзежу, што ў кветкі і лістоту. Асабліва ўдала хаваліся ногі і пукатыя, нібыта толькі-толькі з-за святочнага стала, жываты. Дарма.

Італьянцы любяць лысець. Нашто марная марнасць, мляўкасць духа і ловы паветра? Нашто паўставаць супраць прыроды аблысення? Надыходзіць восень, і лістота аблятае з дрэваў і хмызоў. Ты не змагаешся з вятрыскам. Настаўляеш ветразі і плывеш.

Бачыш наперадзе залацістыя і серабрыстыя заплечнікі. Яны падрыгваюць над жаночымі, дзявочымі і дзіцячымі клубамі. Ты абганяеш уладарніцаў бліскавічных рэчмяшкоў.

Пераб'ягаеш на другі бок вуліцы і наступаеш на інваліда. Ты наб'ягаеш на яго і націскаеш падэшваю галандскага чаравіка на круглую, жоўтую, лысую галаву. Інвалід не з крыўдлівых. Ён — стойкі, хоць і сядзіць у калясцы. Залатагаловы інвалід сядзіць у залатой калясцы, і маўчыць, і не рэагуе на тваё нахабства. Можаш вярнуцца і яшчэ раз наступіць на галаву. Не абразіцца. Ён намалёваны на асфальце. Намалёванае не ведае сарому, як і напісаны герой, ён не можа зрабіць таго, што не напісана. Ён застаецца на варце, ахоўвае месцы для жывых інвалідаў, на якіх наступіў лёс.

А ты — падарожнік — імчыш далей. Ты — вандроўнік, мінак, спадарожнік, сустрэчнік. Ты — лёгкі, вяселькавы, шэранькі шарык, выдзьмуты праз трубочку чэлесы і пушчаны з похвы ў свет варожы, прывабны, насцярожаны.

Стамляешся. Найлепшы час, каб павялічыць хуткасць перамяшчэння ў прасторы разоў у адзі-

наццаць. Ускокваш у аўтобус, уладкоўваешся ў крэсле і імчыш у краіну вечнай свабоды і незалежнасці, краіну непадступных муроў і абарончых вежаў. Едзеш у Сан-Марына, у маленечкую дзяржаўку, якую не зваявалі ні нацыяналіст Гарыбальдзі, ні інтэрнацыяналіст Напалеон. Таму куток святога Марыны — вайсковая песня песняў, паэма муроў і байніцаў, а яшчэ — мекка еўрапейскіх турыстаў з абмежаванымі сродкамі. Табе робіцца нецікава ў горнай крэпасці, бітма набітай сувенірным шалупіннем. Ты ж разумны і не будзеш купляць ці каштаваць лікёры атрутных колераў. Не станеш набываць зброю. Не пойдзеш да мінскай прастытуткі, якая пяць гадоў як пакінула Беларусь і праўдамі і няпраўдамі звiла гняздо ў апенінскіх гарах. Яе гняздо — малюпасенькая крамка з паштоўкамі, манеткамі і значкамі. У крамцы ёсць баковачка з тапчаном. Ubачыш яго праз вузкую шчыліну ў той час, як мінчанка запрапануе хуткае задавальненне за палову кошту, бо ты беларус, ты белы, ты з Мінску, дзе засталася малодшая сястра, якой італьянцы не даюць гасцявую візу. Уяўляеш, якія будуць госці ў малодшай мінчанкі. Смяешся. Каб не пакрыўдзіць гаспадыню сувенірнага шапіка, набываеш шляхавадзіцель па Рыму. Развітваешся. У прастытуткі ў кутку левага вока слёзка. На санмарынскае сонца трэба выходзіць у акулярах, гэта такая ж аксіёма, як і выкарыстанне кандома ў выпадковых палавых сувязях. Беражонага Бог сцеражэ, беражэ і накіроўвае.

Ты кіруешся на рэтраспектыўную выставу Кірыко. Ты блукаеш сярод белавокіх Апалонаў і бязногіх Венераў. Яны велічна стаяць пад зялёным, як ісламскія сцягі, небам фашыстоўскай Італіі. Ты ўздыхаеш на поўныя грудзі і густое імперскае паветра старажытнага Рыма, якое так любіў заснавальнік неакласіцызму Джорджа дэ Кірыко. Залататвары анёл на развітанне падае

крыло. У анёла металёвыя пёры. Вяртаешся ў аўтобус.

Хай круцяцца такія любімыя футурыстамі колы, хай нясуць цябе з гары, да мора, у Рымені, на пляц, да сабора з баракальным фасадам. Там на алтарнай сцяне жывуць пляскатыя і злосныя анёлы з ружовымі, як мяса кансерваванага кальмара, тварамі. Анёлы вельмі ваяўнічыя. Адзін з іх, узброены мячом, праганяе Адама і Еву з райскага саду толькі за тое, што яны абмяняліся жыццёвымі вадкасцямі. Іх выратоўвае нерухомасць анёла — як і бульварны інвалід, ён намалёваны і не можа зварухнуцца з месца без умяшання звышсілы. Сіла не ўмешваецца. Анёл, узняўшы меч, вісіць над брунатнымі кудзерамі сарамлівай Евы. Анёл статычны.

А вось сівы манах у шызым хітоне жвава шыбуе праз бакавы неф на тонкіх сухіх ножках. На галаве ў божага служкі вязаная з воўны шапачка. Адно з двух: ці ў сугарэннях мерзне лысіна, ці ён на пляцы баіцца атрымаць сонечны ўдар. Не паспееш спыніцца. Ён закладзе жылістыя рукі з блакітнымі пазногцямі за спіну і рушыць з касцёлу на пляц, пойдзе ўздоўж вітрынаў, праз старажытнарымскую гарадскую браму, праз тунэль пад чыгункаю. Пойдзе да ўзбярэжных гатэляў, у краму «сэкс шоп». Манах схваецца ў краме з ружовымі сценамі. Ты толькі ўяві... І ўяўляеш усё, з самымі маленечкімі падрабязнасцямі...

Спачатку ён павітаўся з пышнацэлай гандляркай. Ты бачыў, як хуценька яна апусціла жалюзі да зямлі і спрытна заслізнула назад у кубло разбэшчанаці. Яны не хацелі, каб нехта бачыў іх гульні.

Ты не паглядзіш. Ты здагадаешся, гэта не цяжка...

Звычайны шоп поўны інтымных атрыбутаў, якімі карыстаюцца двуногія розных палоў, дзуркія аднолькавых палоў, жывёлы, садысты, мазахісты, садамазахісты і простыя вычварэнцы.

Уладарніца ланцугоў, ашыйнікаў і бічоў зачынiцца на ўсе замкі і расхіне насустрач юрліваму манаху ружовую сукенку, пад якой акрамя беласкурай прыгажосці нічога не будзе. Юрлівіца рыхтавалася, чакала свайго кнура. І ён падрыхтаваўся. Пад сутанаю была толькі плоць. Далібог. Узбуджаная, гарачая, імпульсіўная мужчынскасць. Канешне, ні ён, ні яна не схапілі з паліцы таннае выданне кнігі «Дэкамерон», якую склаў незабыўны Бакачо. Ім не трэба пераглядаць прачытанае, у іх выдатная памяць, яны могуць згадаць любую пазіцыю часоў Адраджэння. І яны згадваюць... Ён на ёй. Яна на ім. Ракам. Конна. Па-сабачы. Пот надае бляску каханкам. Яны цяжка дыхаюць. Вочы закрываюцца то ў яе, то ў яго. Манах дастае з вітрыны таніюткі, як вязальны пруток, сталёвы дубчык і пачынае секчы сметанковыя клубы. Ты ўслухоўваешся ў шум горада Рымені. Чуеш енкі і ўсхліпванні. Тым часам манах зусім не думае, што творыць кепскае. Ён наогул не зрабіў у жыцці ніводнага благога ўчынку. Калі нешта робіш, ты ўпэўнены — творыш дабро. Калі прайшоў час, і вынікі ўчынкаў нехта асудзіў, можна цалкам пагадзіцца і зрабіць асуджэнне самога сябе зноў жа ж чарговай праявай добрых намераў. Такая ў манаха філасофія. Можна секчы да крыві чужую дупу, можна сваю. І Бог ім сведка. Манах і гаспадыня «сэкс шопа» нацешыліся да непрытомнасці, да нетрымання сліны. Яна бліскучымі шклянкімі нітачкамі звисала з языкоў. Штучныя чэлесы радаваліся і ківалі лысымі галоўкамі, яны прытанцоўвалі на празрыстых паліцах і паплёўвалі ў твары порнакасетам. Тыя куксіліся, нэндзіліся і абяцалі адпомсціць. Уцехам няма мяжы. Але ёсць межы магчымасцей аднаго манаха. Ты бачыш, як ён выслізгвае з-пад жалюзіяў, абтрасае сутану і сыходзіць за рог цукрова-белага гатэля. Ён знікае ў вечнасць. Вашыя шляхі болей не перакрываюцца ў рэальнасці.

Чакаеш, пакуль гандлярка адчыніць шоп. Заходзіш і набываеш ружовы кандом у ружовай упакоўцы, каб падараваць хлопчыку-прастытуту. Яму будзе прыемна. Як гэта хораша: зрабіць іншаму прыемнае. Яшчэ лепей зрабіць прыемнае самому сабе і заснуць.

Пасля падарожжа спіцца добра. У пакоі кандыцыянер. Сон і прахалода — найлепшыя лекі ад стомы. Спіш, бачыш сон... Пагоркі засыпанья снегам. На самы высокі ўздымаюцца манахі ў доўгіх суганах. Твары хаваюцца ў востраверхніх капюшонах. Відаць адно няголеныя падбароддзі ў сівой шчэці. Манахаў процьма. Жалобнае шэсце. Працэсія. Першыя шасцёра нясуць на плячах труну. У ёй нікога няма, толькі дзве шаўковыя падушачкі — большая і зусім маленькая. Мільгае згадка: хаваюць жанчыну з хлопчыкам, што загінулі каля марскога канала.

Прахопліваешся. Змерз. Кандыцыянер ператварыў гатэльны нумар у лядоўню. Даводзіцца ўставаць. Як не хочацца вылазіць з-пад коўдры. Зразумела. Пераводзіш тумблер на мінімум і скачаш у ложка, каб заснуць і даглядзець сон пра пахаванне ахвяраў аўтакатастрофы. Сон вяртаецца...

Манахі вымушаны ісці па снезе. Бо пасярод дарогі ўзвышаецца Смерць. Манахі збочваюць, каб яе абыйсці. Яны брыдуць па калені ў сумётах. Смерць займае вяршаліну гары. Яна агромістая, як сабор. Яна сядзіць на дарозе, абняўшы рукамі ногі і паклаўшы падбароддзе на калені. На Смерці незвычайная апранаха — прасторны хітон, пашыты з маленечкіх мышыных скурак. Асаблівую крамальнасць выклікаюць мышыныя хвосцікі, мільёны засохлых хвастоў. Твар Смерці належна-белы, святлейшы за крухмал. Манахі спяваюць, яны ўтвараюць выдатны хор, сапраўдны анельскі хор, толькі спяваюць занадта гучна.

Даводзіцца прачынацца і працягваць падарожж-

жа з нікуды ў нішто. Бо зямля да зямлі, прах да праху, а нішто ў нішто, як душа да душы.

Сон забудзецца лёгка і хутка, адно што зачэпіцца ў памяці — гэта усмешка апошняга манаха. Ён замыкаў працэсію. Ён спазніўся. Зразумела, што гэта быў манах, які пасек, скрываўіў, спаласававуў сталёвым прутком ідэальныя клубы гандляркі. Так бывае, адзін раз у жыцці пабачыш чалавека, а ён увесь час пасвіцца ў тваіх снах. У рэальнасці няма, у сапраўднасці ні чуваць, а ў сне — вось табе, калі ласка. Ідзе і жуе гарачы гамбургер з «Макдональдса». Усміхаецца і кусае гарачую булчкву з мясам. Манах — рэаліст, прымае жыццё лагодна і пакарліва. Калі фабрыкі-кухні перамаглі ў бойцы з піцэрыямі, дык трэба пасля сэксу закусваць стандартным кулінарным вырабам.

Можаш не браць прыклад з манаха і не заходзіць у «Макдональдс», можаш заскочыць у рэстарацыю і замовіць падгарэлы блін, памазаны памідорамі. Маеш поўнае права абіраць, выбіраць і быць абраным і абабраным. Хочаш, парві на шматкі гэты тэкст. Ты гаспадар сітуацыі. Толькі ведай: пашкамутаеш аповесць і не пабачыш Рым. Зрэшты, можаш і не парваўшы старонкі не дачытаць іх. Памрэш, напрыклад, раптоўна. Паралюш сэрца ці смерць у выніку прамога трапляння бомбы ў твой пакой. Цьфу, цьфу, цьфу...

Н будзем торгоць д'яблавяя рогі. Ты наведася «Макдональдс». Той самы, дзе падсілкоўваўся юрлівы сутаннік. Там напаткаеш прастытута і падарыш яму кандом. Выйшаўшы з фабрыкі-кухні, ты пашкадуеш, што запіваў бігмак ледзяной колаю. Трэба піць цёплую, каб не захварэць у дарозе. Што можа быць горш за тэмпературу, калі на вуліцы гарачыня? Згараеш і звонку, і з сярэдзіны. Заходзіш у прахалодны новенькі касцёл. Ён нагадвае пусты выставачны павільён. На цягляных сценах некалькі старых, цёмных, як настрой цвярозага не-

гра, карцінаў. Выстава скончылася, палотны забыліся зняць. Пад арганам у цемнаватым кутку невысокі згорблены мужчына шэпча ледзь чутныя словы ў спутнікавы тэлефон. Пра што гаворка? Не разабраць. І не здагадаешся, з Богам ідзе размова ці з Д'яблам. Шкадуеш пра няведанне мовы і ўслюхоўваешся, напінаешся як струна. Гарбаты гаворыць пра грошы. Спахопліваешся. Лазіш па кішэнях. Дастаеш тысячу ліраў і засоўваеш у залацісты паўпразрысты слупок з надпісам «ахвяраванні». Вераснёўскім лістком паперка падае на спод слупка. Душа сцінаецца ад крыўды: выпадкова замест ліраў ты ўсунуў даляры, адпаведна, ахвяра ўзрасла ў сто пяцьдзсят разоў. Ты назаўсёды згубіў сотню амэрыканскіх талераў. Можаш уявіць, як узрадуецца святар. На вуліцы яшчэ раз пераправерыш грошы. Сумненні знікаюць, ты самы шчодры ахвярадаўца, самы магутны фундатар за апошні тыдзень. Можаш не сумнявацца, каталіцкі Бог не забудзе паслугі. Ты раскрываеш рот... Не гняві Бога! Правільна людзі кажуць. А што рабіць, калі ўгнявіў, калі абразіў, пакрыўдзіў, зняважыў і не ўмееш замольваць грахі? Тады ўцякаеш.

Ідзеш уздоўж мора па вільготнаму пяску. Дыхаеш на ўсе грудзі паветрам, якое пахне воблаю і жаночымі геніталіямі. Брыдзеш паміж морам і пяском, на якім смажыцца на сонцы чалавечына. Там мурыны прадаюць драўляных сланоў, а кітайцы — няфрытавых. Там ад адных выскаленых зубоў да другіх ашчэраных іклаў лётаюць мячыкі. Там узвышаюцца мурынкі з жыватамі большымі за найвялікшы гарбуз і галовамі меньшымі за грэцкі гарэх. Мурынкі гандлююць хусткамі. Там ты і ўсвядоміш простую рэч. Чалавецтва адно толькі марскі шум. Чалавечыя пакаленні, як марскія хвалі, безупынна наплываюць і безупынна адплываюць, творачы марныя змены. Цвіль, адным словам. Бруд. Табе адкрываецца ўвачавідкі

безнадзейнасць існага, непатрэбнасць намаганняў і нікчэмнасць памкненняў. Душу агорне сум. І будзе ён такі ненатольны і несучышальны, як згадка алкаголіка, засаджанага ў турму, пра слодыч апошняе папяросы.

Вернешся ў горад. Будзеш бадзяцца па барах, і крок твой пацяжэе, але галава застанецца яснаю. Пад вечар нагрузішся канчаткова, будзеш брысці праз пляц, і табе ў спіну кінуць камень. Ён ударыць акурат пад левую лапатку, упадзе і пакоціцца ў цемру. Азіраешся. Няхочучы павернешся і пабачыш дваіх сытых блізнякоў салдацкага ўзросту, побач зарыпіць іржавым смехам зухаваты карантыш у мярзотна-ружовай кашулі. Ты не спынішся, пойдзеш, будзеш думаць і прыйдзеш да вельмі італьянскае высновы: абразу нельга дараваць. Але яны ўтрох. Блізюкі апранутыя ў кашулі гэдэараўскага войска, бяспрэчна, могуць супраціўляцца. Шакал з сальнымі кудзеркамі таксама — зух. Напалі яны, значыць, упэўненыя ў сваёй сіле. Толькі нельга дараваць абразу. Трэба помсціць. Разварочваешся на ўсе сто і яшчэ на восемдзесят. І бачыў ты ў труне ўсіх подлых італьянцаў, ад лысага, як калена, Мусаліні да валасатага, як пахавінне, Гарыбальдзі. Крокі з цяжкіх робяцца ўпэўненымі. Разганяешся ды б'еш сытага блізняка. Нацэльваешся і б'еш плячом у ягоны плячук. Ён вохае, адсоўваецца, нахіляецца, але застаецца стаяць у братавых абдымках. Сыходзіш. Яны вяртаюцца услед на тры галасы. Мінакі спыняюцца і дзівяцца. Ты не шкадуеш, што дрэнна ведаеш італьянскае брыдкаслоўе. Чалавек чалавеку воўк, казалі іх прашчурны, і не памыліліся.

Рымляне яшчэ гаварылі, што ўсе дарогі вядуць у Рым. І зноўку мелі рацыю, асабліва наконт цябе. Ты трапіў у Рым. Якім чынам? Справа дзесятая. Ну, праехаў у аўтобусе з адным кароткім прыпыначкам у прыдарожнай рэстарачыі, дзе выпіў бадзё-

рую каву і згадаў нядобрым словам рыменьскіх хаблоў. Цьфу на іх!

Ты ў Рыме. У самым сэрцы, у дзяржаве Ватыкан, дзе рознаскурыя святары — залацістыя, шакаладныя, малочныя, пергаментавыя — у чорных гарнітурах з бялюткімі каўнерыкамі блукаюць пад скляпеннямі сабора святога Пятра і памахваюць важкімі чорнымі дыпламатамі. Святары нагадваюць тут ліцэістаў, якія прыйшлі здаваць апошні іспыт. Яны вывучылі прадмет, паўтарылі па сто разоў правілы, але ад хвалявання пазбавіцца не могуць. Яны разглядаюць скульптуру... Першы Папа Рымскі, апостал Пётр сядзіць у крэсле. Ён увесь цёмны, суровы, начны, толькі пальцы на левай назе зіхцяць нібыта залатыя. Ёсць міф: каб патаемнае жаданне споўнілася, трэба дакрануцца да нагі Пятра. Усе дакранаюцца. І тыя, хто верыць, і астатнія — на ўсялякі выпадак. Рытуал бясплатны. Ты пазайздросціў мастаку, які вынайшаў рытуал з масянжовымі пальцамі апостала. Дастаткова ж было адпаліраваць да бляску адну нагу ў скульптуры, каб да яе вышнуравалася чарга на пяць стагоддзяў. Жылі ў Рыме мастакі! Хто сумняваецца.

У Рыме і цяпер жыве найвялікшы з усіх жывых — Папа Рымскі Ян Павел II. І ты не без цікавасці зірнеш на зачыненыя вокны ягонай канцылярыі. А раптам... Не. Дзіва не адбылося. Папа не зірнуў з вакна. Так лепш, хай працуе.

Ты набываеш на вечную памяць крыжык і манету з тварам найвялікшага з жывых. Далікатны гандляр ненавязліва аблічвае цябе на пару-тройку тысячаў ліраў. Хочацца пераскочыць праз прылавак, схапіць яго за вушы і вырваць зубамі кавалак паголенай шчакі. Невялічкі кавалачак мяса, скуры і шчэці на доўгую памяць пра сталіцу каталіцкай імперыі — Ватыкан. Гандляр, пэўна, адчуў твае намеры і вярнуў ліры з серэнадамі выбачэнняў. Не дарма Хрыстос прагнаў з храма гандляроў. Іх не

тое што гнаць, іх біць трэба, але без іх сумна. Без іх жыццё не мела б столькі пустога, прываблівага, магнэзнага бляску. Не існавала б столькі вітрынаў гэтых алтароў капіталізму, збудаваных на сквапнасці, ненажэрнасці і зайздрасці.

Ты пачнеш блукаць па вечнаму гораду сярод тысячагадовай эклектыкі, у лабірынтах архітэктурных нагрувашчванняў і руінаў. Будзеш уздымацца на апетыя паэтамі пагоркі і праходзіць праз аблітыя сонцам аркі. Пойдзеш праз рокат рухавікоў рокера Рока і ягоных шматлікіх братоў. І будзеш разважаць пра вітрыны як пра алтары сучаснасці. Менавіта да гэтых алтароў прыходзяць і ўкленчваюць усе без выключэння — дзеці, дарослыя і старыя. Асабліва шмат іх збіраецца каля вітрыны з тэлевізарамі, гэтымі абразамі нашага часу. Зробіцца крыўдна, бо даводзіцца суіснаваць з ісцотамі, якія моляцца на тэлевізійныя пачваркі.

А ты любіш сонца, гульнію светлаценняў у платанавых шатах. Якім пракаветным цяплом павявае ад тэракотавага тынка? Хто зразумее?

Стагоддзямі плебс патрабаваў аднаго — крыважэрных відовішчаў. Крывавыя карціны з Босніі. Крывавая малюнкi з Ічкерыі. Нябожчыкі ў Будзёнаўску. Тэрарысты з Іерусаліма. Толькі рымскі Калізей бачыў і не такі крываваы цырк.

Вакол Калізея шныраць статкі падлеткаў-злодзеяў. Эскурсаводы сварацца на іх і жорстка адштурхоўваюць, нібыта навязлівых сучак. Падлеткі-цыганы адыходзяць з пакрыўджаным выглядам. Мы ж нічога кепскага не зрабілі! Бо не паспелі! Яны знікаюць у аркадах. Калізей — тор з арак. Уласна цыркавая арэна не захавалася. А вось водар бойкі не выветрыўся з Калізея. Тысячы параненых гладыятараў паміраюць і не могуць памерці ў задушлівых сутарэннях. Тысячы скалечаных ільвоў плачуць прадсмяротнымі слязьмі. Толькі душы хрысціянаў-пакутнікаў па-

кінулі кашмар. За іх шчыра маліліся. А хто памоліцца за гладыятараў і ільвоў? Хто выпрасіць у Бога дараванне за твае грахі? Няўжо твая душа будзе вечна ўздымацца па лесвіцах і праходзіць пад аркамі смярдзючага Калізея? Пэўна, так. Няма розніцы паміж забітым і забойцам. Зразумееш на прыступках Калізея, уздыхнеш і зробішся абьякавы да ўсіх нацыянальных герояў. Табе захочацца наведаць той, далёкі, старажытны Рым — сталіцу найвялікшай імперыі, першы мегаполіс, каб падыхаць паветрам касмапалітычнай цывілізацыі, каб паслухаць лацінскую мову. Цябе не палохае верагоднасць гібелі. З цябе, калі што, атрымаецца някепскі гладыятар. Калі прайсці курс лекцыяў і трэніровак, дык лёгка зможаш упалаваць парачку блізнякоў. Іх трупы з раструшчанымі чарапамі рабы-служкі кінуць у глыбокі калодзеж. А ты вернешся ў наш час да пергаментнатварых манашак, што жабруюць на цвінтарах. Ты адчуваеш, што ад іх патыхае таннымі лекамі. Спакой вернецца ў душу.

Цябе не будуць раздражняць горы смецця, гарачыня, цукерачныя абгорткі, цыгарэтныя фільтры, ванначкі з-пад мусаў і джэмаў, пластыкавыя бутэлькі, пакамечаныя квіткі... Супакоішся, палагаднеш і расслабішся, пакуль не пабачыш, як двухпавярховы аўтобус падае з моста. Спачатку ён набярэ хуткасць і ўз'едзе на гару, потым, не зніжаючы хуткасці, паімчыцца ўніз, да рэчкі, уздоўж яе і паверне на мост. Вадзіцель не ўпішацца ў віраж. Так бывае. Асабліва часта аўтобусы падаюць у кіно, зрэдзь яны падаюць і ў музычных кліпах. У сапраўдным жыцці такое захочаш, а не пабачыш. Каб аўтобус абрынуўся пасярод вечнага Рыма ў вечны Цібр. Каб пасажыры загінулі. Каб шафёр, ліха яго забяры, не справіўся з кіраваннем. А каб аўтобус быў аднапавярховы, ён лёгка павярнуў бы і пакаціў да Калізея.

Так без цяжкасцяў прыкаціў да старажытнага цырка аднапавярховы тралейбус у тваім сне. Ты спаў і ведаць не ведаў, што будзеш швэндацца па вечнаму гораду. Спаў і бачыў сон пра тралейбус, які прывёз цябе немаведама куды, да нейкіх скасабочаных халабудаў і буданоў, за якімі цякла каламутная рэчка. За ёю на грудзе ўзвышаўся ружовы горад. Хто ж ведаў, што грудоў сем, што рэчка Цібр, а горад Рым? Адно зрабіў правільна: запомніў сон і пазнаў Рым.

Лухта, нібыта Рым пазнаецца з першага погляду. У Рыме сабраны і пераплецены ўсе гарады ўсіх часоў і ўсіх народаў. Рымскі рытм жыцця адпавядае рытмічнаму малюнку Масквы. З-за баракальных пабудоў у Рыме праглядае Прага. Гатычны квартал Барселоны лягчэй лёгкага знайсці ў Рыме. У Рыме можна знайсці любы і любы куток свету. Вось ты хвіліны тры любаваліся кітаянкаю, якая падмалёўвала вочы, навокал быў Кітай. У Рыме можна адшукаць любы час, і той, які быў, і той, які невядома ці будзе. Рым — бясконцы і круглы, як вечнасць. Рым сам у сябе ўліты і пераліты, скрыжаваны і перакрыжаваны. Ён рыпіць, скрыгоча, гудзе і рухаецца. У Рыме мільён рымлянаў і мільён аўтамабіляў, у Рыме два мільёны насельніцтва разам з наведвальнікамі. Рым — сэрца нашай еўрапейскай радзімы. Ты заўсёды будзеш памятаць пра гэта.

Ты сядзеш у свой прахалодны, як касцёл, аўтобус і будзеш памятаць. І ў сне не забудзеш Рым. Гэта горад, у які лепей прыехаць адразу пасля сну. Прачнуўся ў цягніку ці ў аўтобусе — а за вакном Рым стаіць. Пагуляў. Сеў у аўтобус ці цягнік і засынай, засынай, засынай. З Рымам нельга развітацца. Ты не развітваемся. Ты пагойдваешся, пакалыхваемся і рухаешся на поўнач, у Венецыю.

Зрэдзьчасу расплюшчваем вока і бачыш аскетычныя сялянскія дамкі, яны вельмі падобныя да буданоў чыгуначнікаў. Танканогія парасоны вада-

напорных вежаў стаяць значна вышэй за касцёльныя званіцы.

Акварэльным краявідам праплывае на даляглядзе Равэна, у якой спіць Дантэ. Вось над кім не ўзнікае жадання кпіць, дык гэта над вялікім Дантэ. Хай сабе спачывае. Хопіць здзекаў, што лёс падараваў яму пры жыцці. І раптам істэрычная нямецкая падарожніца просіць вадзіцеля заехаць у Равэну на магілу Дантэ Алігьеры. Кіроўца пагаджаецца, і краявід з равэнскімі саборамі з акварэльнага, летуценнага, празрыстага робіцца важкім, нібыта яго перапісалі алейнымі фарбамі. Абурэнні пажыраў. Усе ж спяшаюцца; усім болей за іншых трэба. А ты зусім не супраць наведась магілу таго, хто заўважыў, што шлях у пекла высцілаецца добрымі намерамі. Ты ўжо цалкам упэўніўся: магіла Дантэ паўстане прад вачыма. А вось і не. Ты не пабачыў апошні прытулак стваральніка «Боскай камедыі», бо шафёр раптам засумняваўся ў правільнасці ўласнага ўчынку і перапытаў немку, якім сваяком даводзіцца Дантэ шаноўнай жанчыне. Ніхто не чакаў такога віража, асаблівае здзіўленне ахапіла аматарку класікі. І яна, наіўная, прызналася, што Дантэ ёй не сваяк. У жанчыны быў адзін шанец з мільёна — пабыць сваячкай Дантэ, хай сабе толькі ў вачах аднаго італьянскага шафёра. А на табе, адмовілася. Аўтобус прытармазіў, развярнуўся і пакаціў, аддаляючыся ад равэнскіх купалоў.

Ты знепрытомнеў. Згадаліся беларускія балоты. Аднаногія чаплі. Брусніцы. Жабкі. Чарапахы звычайныя. Чарапахы літаратурныя, па мянушчы Тарціла, Бураціна. Казку пра Бураціна на беларускую мову пераклаў сябра Міхася Стральцова Алесь Кудравец. Ты чытаў пра залаты ключык свайму малодшаму брату. Па-беларуску. Добра ўяўляеш дзверы, за якімі пачынаецца чароўная краіна. Саму краіну ўявіць было цяжка. А вось кавалак палатна з намалёваным вогнішчам і саганом, і дзверы за па-

латном, і замок, і ключык паўставалі больш жывымі за ўсё жывое. Крыху пазней, калі ты будзеш колькі дзён жыць у кватэры Стральцова, ты знойдзеш кнігу пра Пінокія, які быў перароблены Талстым у Бураціні, што па-італьянску азначае драўляную тэатральную ляльку. Ты згадаеш Пінокія, Пінтурыкію, хлопчыка ў чырвоным каптурыку, які, пэўна, насіў імя Пятрок, Пятро, Пётр. Так і ёсць. Пётр. Апостал. Першы Папа Рымскі. Вучань Хрыста. Вучань. Тата Карла, купі мне падручнік!

Чурачка. Бураціні. Пінокія. Тэатральная лялька. Рухомая скульптура. Нерухомая постаць Пятра. Металёвая скульптура, апранутая ў сапраўдную, жывую залатую мантыю. Баль-маскарад. Пінокія і апостал Пётр — адзін і той жа літаратурны герой, толькі ў розных прачытаннях, у розных пераказах. Абодва сціскаюць у руцэ ключы ад заповітных дзвярэй, за якімі пачынаецца цудоўная краіна з назвай Рай. Толькі шлях у пекла выкладзены добрымі намерамі. Якімі намерамі высцілаецца шлях у Рай? Ні Пінокія, ні Пётр не адказалі. І правільна зрабілі. Малюючы Рай, лёгка намаляваць канцэнтрацыйны лагер. Так рабілі неаднаразова. Ленін, Мусаліні, Сталін, Гітлер. Гоніш прэч непрыемныя думкі. Ператвараешся ў будыста і расцякаешся ў прыродзе. Душа ляціць над морам віннага колеру. Цэлае мора залаціста-белага вермуту.

Раней, пачуўшы выраз «мора віннага колеру», уяўляў рубінавую прастору, густую вадкасць, што праз імгненне ператворыцца ў крышталі. І толькі ў Венецыі, пабачыўшы жоўтае, як бензін, мора, ты зразумеў, пра што спяваў Гамэр. Праўда, невядома, бачыў ён той вінны колер ці не. Але дакладна вядома, што трубы нафтаперапрацоўчага венецыянскага завода старажытны грэк не бачыў. Цудоўны завод паўстае на беразе, з якога пачынаецца чатырохкіламетровы мост. Ён і вядзе на астравы, што складаюць эталонную Венецыю.

Едучы па доўгім мосце, думалася пра самы не-
распаўсюджаны спосаб пахавання: аддаванне це-
ла вадзе. Бальзамаванне і вопыты таксідэрмістаў
наогул трэба забараніць! Не так і кепска апынуцца
пасля негвалтоўнай смерці на ціхім дне віннага
мора. Там спакой, і можна больш не турбавацца.
Калі чалавеку надакучвае цела, ён можа выкінуць
яго праз вакно. Калі целу надакучвае чалавек, яно
можа апусціцца ў віннаколернае бяздонне. Нава-
колле будзе пакалыхвацца і пагойдвацца. Запануе
вечная няпэўнасць. Вада і соль з'ядуць тваё цела
дарэшты.

Паціху-патроху соль і вада праглынуць Вене-
цыю. Таму горад і выглядае казачна і каштоўна,
нібыта выява даўно памерлай маці на вельмі ста-
рым фотаздымку. Усе абрысы ў Венецыі кры-
шачку замутнёныя, трошку няпэўныя, яны пры-
цярушаныя марскім пылам стагоддзяў. На вене-
цыянскай зямлі пачуваешся няпэўна, быццам на
рухомым пароме, нібыта ў намоклым гняздзе
вялікай птушкі. З'яўляецца адчуванне няўтуль-
насці. Памятаеш, ты ў дзяцінстве, ідучы ў школу,
праваліўся ў ледзяную калюгу, і давялося сядзець
у мокрых чаравіках ажно шэсць урокаў; вось такі
стан няёмкасці адчуваеш у венецыянскіх завул-
ках. Хочацца зняць сапрэлыя шкарпэткі, але ты
сарамлівы, няёмка, агортваюць сумневы.

Італьянцаў не агортвае сарамлівасць. Яны лю-
бяць смяцца і гучна гаварыць, любяць гарэлыя
бліны, намазаныя памідорамі, любяць глыток ка-
вы, любяць лысець. Па Венецыі ў бліскучых гандо-
лах плаваюць тысячы лысых італьянцаў. Яны
збольшага невысокага росту, і табе добра відаць
лысіны. Зрэшты, пра аблысенне італьянцаў ты ве-
даў раней, але ты і не думаў, што італьянкі любяць
лысець. Асабліва шмат палыселях італьянак на
вулках Венецыі. Там наогул процьма жанчынаў.
Лысых, зразумела, менш, чым валасатых, але рэд-

кавалосых шмат. Яны зачэсваюць бляклую лысіну падфарбаванымі валасінкамі, сцягваюць валасіны ў пучок, завязваюць на патыліцы школьніцкі банцік. Карнавальнае відовішча. На такіх кабетаў добра эрэкцыраваў састарэлы Казанова.

Пры ўсёй яркасці, лысыя жанчыны займаюць у тваёй спачувальнай іерархіі толькі другое месца. Больш за ўсіх спачуваеш інвалідам. Яны па-за канкурэнцыяй, як расліна, як аблок, як цвіль. А на трэцім месцы бачыш музыкантаў.

Ты не збіраешся аспрэчваць дасягненні італьянскага музычнага мастацтва, крыў Бог. Вердзі, Каруза, Паганіні, Ля Скала, Вівальдзі, Страдзівары. Найвялікшы з мёртвых, Леанарда да Вінчы пісаў музыку. Традыцыі Боскія. Хто спрачаецца? Але на вуліцах сучаснай Венецыі пануе не толькі мастакоўская, але і музычная паранойя... Пляц святога Марка, той самы, дзе ўзвышаецца слуп, на якім сядзіць сімвал евангеліста — крылаты леў з узнятым хвостом. Ён так ускінуў хвост, нібыта зараз наробиць на рэстаўрацыйныя столікі, а калі не на іх, дык на музычнае трыю. На ягоным высокім месцы ты б абавязкова зрабіў бы па-найвялікшаму з рахункаў на музыкаў. Яшчэ піяніст з кантрабасістам складалі сякі-такі дуэт, а вось саксафаніст лічыў сябе на паўтона вышэйшым. Ён нахабна выпускаў з залатога рогу хрыпатых пеўняў. Ён не вытрымаў... Не-не! Сімвал Марка застаўся нерухомай, як сфінкс, бо баяўся ўпасці з высачэзнага слупа. Нервы здалі ў кантрабасіста. Ён шмат разоў папярэдзваў калегаў, а фанабэрысты саксафаніст прапускаў пагрозы міма сваіх вечначырвоных вушэй. Толькі надыйшло імгненне, калі фальшывая нота, выдзьмутае з бліскавічнатварага саксафона, так балюча ўпілася ў сэрца кантрабасіста, што апошні выхапіў з цёмнай нагруднай кішэні пісталет і прастрэліў непаслухмяную галаву калегі. Саксафаніст памёр тут жа ж, на месцы, на пляцы святога Марка. Смерць у Вене-

цью прыходзіць хутка. Мяркуючы па творах Дантэ, ёй з пекла да Венецыі недалёка. Музыка сканаў імгненна. Ён і не пачуў, як на твар нарабіў напалоханы стрэлам голуб. Іх жа на пляцы процьма. Перакормленых, вялых, цяжкакрылых. Вось такі і ўзятаў, і спаражніў страўнік, і сапсаваў маску смяротнае пакуты. Пад уздыхі натоўпу забойцу-кантрабасіста звезлі на кацеры паліцыянты. Труп саксафаніста, загорнуты ў пластыкавы мех, быў пагружаны на той жа ж белы параходзік. А срэбнагалосы саксафон застаўся, бо належаў рэстарачыі.

Натоўп яшчэ не астыў ад жаху ўбачанага, калі ў другім канцы пляца з-пад аркі, што ў вежы з гадзіннікам, выходзіў чалавек. Ён нетаропка выйшаў з ценю і павольна пайшоў праз сонечны пляц. На чалавека, які перасякаў пляц святога Марка, ніхто б і ўвагі не звярнуў, бо апрануўся ён звычайна: шэры касцюм, белая кашуля, чорны гальштук і чорныя пантофлі. Просты чалавек, проста апрануты, з простым тварам контрвыведніка ішоў праз пляц святога евангеліста Марка на руках.

Нармальны клерк прайшоў праз наўтоп на руках, а шэсць ненармальных панкаў з паголенымі зялёнымі скронямі падыйшлі да сабора таго ж Марка і сталі ў чаргу па квітку. Ведаючы ваяўнічую этыку панкаў, ты абурываўся ў душы. Анархісты, індывідуалісты, панкі павінны парушаць правілы паводзінаў, а тут адстаялі чаргу, набылі квітку і плаўна далі нырца ў мядова-залаты інтэр'ер. Золата, золата, золата. Кроплі агеньчыкаў. Кроплі блакіту ў цёпрых мазаіках. У вышыні белае малако святла. Лупавокія святыя дзівяцца з купкі зялёнапёрых панкаў. Жалезныя постаці візантыйскіх хрысціянаў шматзначна маўчаць. Панкаўскія грабяні толькі эпізод у гісторыі бунтарства, скульптуры пра гэта здагадаліся.

Ты здагадаўся, што трэба ўкленчыць. У саборы ўсё платнае. Становішся на калені і апускаеш у

абабітую бляхай шчылінку сто ліраў. Цябе напаўняе перакананне: ты — хрысціянін, ты — праваслаўны; добра было б мець меншую манетку ў ліраў пяцьдзесят. Такую беленькую, акуратненькую фішку ў пяцьдзесят каратаў вельмі зручна мець пад рукою. Калі маеш жэтон даўжынёю ў пяць кубаметраў, можна завяршыць старое жыццё і распачаць новае. Можна даць хабар святому Марку, можна і святому Пятру, на крайні выпадак можна выкупіць залаты ключык у бураціні Пінокія, і адчыніць заповітныя дзверы, і падыйсці да чароўнага канала, і ўзняцца на карабель, і паплысці ў новую краіну, і пачаць райскае жыццё.

Сапраўдны імператар пачынае новае жыццё ў абноўленай краіне. Ты таксама распачынаеш новую эру: абвяшчаеш першы дзень леваруч ад Бога нараджэння. Мусаліні зрабіў памылку, абвясціўшы ў Рыме новую эру фашызму ў 1922 годзе. Мусаліні быў лысы, а таму часцяком памыляўся. Ты маеш больш рацыі, абвяшчаючы ў Венецыі новую эру татальнага хістання. Венецыя — найлепшае месца для перабірання тысячагадовага падводнага смецця. Ура, надыйшла эра новая! А горад апускаецца пад ваду. Горка. Але не бяды. У Венецыі трэба хадзіць на руках, і тады тваё адлюстраванне будзе крохчыць высока ўзняўшы галаву. Ты ўсё ведаш. Ты ведаеш, што эра рымскіх заваёваў скончылася бясслаўным падзеннем Рыма, горад быў аддадзены пацукам, так безвынікова завяршалася эра венецыянскага гандлю. І Венецыю заселяць марскія пацукі.

Веліч выраджаецца!

У Рыме, у алтары сабора святога Пятра высока над прахалоднай падлогаю вісіць не папскі прастол, а інвалідная каляска, самая каштоўная ў свеце жоўценькая інвалідная каляска. У такой калясцы можна перамяшчацца з касмічнай хуткасцю, але можна патрапіць у катастрофу.

Як жахліва падае інвалід. Дзяўчынка з мыліцамі пакаўзнула на слізкіх прыступках венецыянскага Палаца Дожаў. Яна ўпала цяжка, як мяшок з прадуктамі. Не заплакала. Яна ўспрымае жыццё як чараду падзенняў. Ты заспачуваў.

Ты ехаў у аўтобусе, глядзеў тэлевізар і спачуваў. Хацелася прагнаць маркоту. Колькі можна? Знаходзіш музыку. Спявае дзяўчынка, старанная і вельмі шчырая. У мастацтве не трэба зашмат шчырасці, але дзяўчынка пра гэта не ведае. Яна пакрылася потам пад яркімі лямпамі. Спявачка не выклікае той злосці і раз'юшанасці, якую здолеў выклікаць саксафаніст у кантрабасіста. Не ведаючы чаму, ты даруеш дзяўчыне памылкі. Сваечасова. Камера пачынае ад'язджаць, і на змену напружанаму прыгожаму твару на экран прыходзіць шэсць музыкаў у інвалідных калясках. Між іншым, каляскі новенькія і шыкоўныя. У дзяўчыны-спявачкі няма левай рукі. Выключаеш тэлевізар. П'еш мінералку з газам. У Італіі горача.

Адкідаешся ў крэсле, засынаеш. Сняцца венецыянскія маскі: белыя, чырвоныя, залатыя. Выдатныя маскі з пустымі вачыма. Ты цалуеш манекен смерці. Цябе накрывае хваля бясконцага задавальнення. Ты заснуў назаўсёды.

Ліпень. 1995 год

КАРАЛЕЎСТВА БУДЫ

Прывячаю Веры Маркавай, чья творчасць служыць узорам для пераймання.

Буда...

Вясёлы Буда. Буда ляжыць. Вялікі Буда. Залаты Буда. Любы Буда. Буда сядзіць на дванаццаці падушках. Нефрытавы Буда. Буда-настаўнік. Буда-лекар. Драўляны Буда.

Белае...

Хрумстка-белая павінна быць хустка сялянкі.

Халат лекара падчас размовы з пацыентамі мусіць быць бяспрэчна-белы. Вопратка хірурга і памагатых можа мець і зеленкавата-шарую, балотную афарбоўку, але гэта каб не было відаць крыві.

Соль смачнейшая, калі мае крыштальна-белы адліў.

Цукар мусіць быць белы, толькі крышку цяплейшы за соль.

Папера, на якую перапісваюць вершы, прывечаныя каханай жанчыне, не можа быць іншай, як белай.

Антычную капітэль лепш за ўсё абнаўляць бялуткаю фарбаю. Пра гэта ведаюць стваральнікі

гатэляў у неакаланіяльным стылі на беразе Сямскай затокі ў Тайландзе.

Свежа-белы грабеньчык морскай хвалі нясе ў сабе непараўнальны рамантызм.

Лебедзі на вадзе — само ўвасабленне белакрылага хараства, нават калі плаваюць у невялічкім стаўку на кракадзілавай ферме.

Каб каўнерык школьніцы быў заўсёды цнатліва-белы, павінны турбавацца яе бабулі.

Усмешка маладой каханкі так і завецца — бела-зубай.

Калі хмарачосы маюць белыя сцены, яны зьяюць перад навальніцаю і кідаюць выклік Перуну. Але наймагутнейшае з белых адценняў, натуральна, у маланкі.

Калі запытаюцца, што я жадаю мець звычайнага беллага колеру, адкажу: дом, кашулю і піялу з тайландскім рысам.

Найбялейшы колер асляпляе, абпальвае і пераплаўляецца ў боль.

Чыстае...

Празрыстая і прахалодная вада ўвасабляе чысціню.

Камень аквамарын і слова «аквамарын» вельмі чыстыя.

Найпрыгажэйшае...

Краявід, узгаданы з дзяцінства.

Поўня ў зімовую ноч.

Адлюстраванне сабора ў нерухомай вадзе.

Вясёлае...

У Тайландзе весяліць і цешыць вока бязмежны бангкокскі кілім, сатканы з мірыядаў элект-

рычных агеньчыкаў у цёплай чарнаце навагодняй ночы. І высока-высока па-над усім срэбны скрылік месяца таксама ўсцешвае самотных і пахмурных.

Адлюстраванні рэстараннах танцорах у падсветленай вадзе цёмнага става цешаць вока і весяляць.

У шыкоўнай серабрыстай машыне, што спынілася на чырвонае святло каля майго аўтобуса, убачыў за рулём маладзенькую босую тайландку. Яе маленечкія пантофлі ляжалі побач на сядзенні, і гэта развесяліла.

Цешаць вока невялікія прыдарожныя будыйскія каплічкі. Асабліва кранаюць сэрца дары, пакінутыя Будзе: чарачкі з тайскім віскі, булачкі, цацкі, бутэлькі з кока-колаю.

Каля ўваходу ў краму, дзе прадаваліся аўтазапчасти і вырабы з тоўстай чорнай гумы, сядзела маленечкая сіямская котка з блакітнымі вочкамі. На шыі ў коткі быў павязаны чырвоны абрэньчык са срэбным званочкам. Котка са званочкам павесяліла.

Вакол залаціста-стракатага каралеўскага палаца лётала процьма вялікіх матылькоў. Некалькі з іх заляцела ў цемнаватую, урачыста-пурпуровую тронную залу. Каралеўскі ахоўнік быў яўна незадаволены паводзінамі лёгкакрылых наведнікаў. А мяне якраз і пацешыла незадаволенасць і раздражнёнасць ахоўніка. Калі працягнуць тэму тайландскіх матылькоў, дык больш за ўсіх мяне развесяліў матылёк, які ўсеўся на лобе ў велізарнай сланіхі.

Дадае шчасця...

Свежая белая кашуля. Наогул, апрапанне новых рэчаў паляпшае настрой. ...

Назіранне за пераапрапаннем у абноўкі.

Замілавальнае...

Невялічкія цацкавыя звяры, зробленыя з добрых і якасных матэрыялаў: драўляныя ільвы, латунныя качкі, керамічныя коткі...

Старыя фатакарткі, хай сабе і з надламаным кутком, выклікаюць замілаванне, асабліва калі на картачцы дзяўчаткі.

Хлопчык выклікае замілаванне, калі выразна, на памяць чытае класічны верш Максіма Багдановіча.

Замілаванне агортвае сэрца, калі ўваходзіш у стары, зарослы дзедаў сад. У бацькавым садзе пацупці яркія, але замілавання не знаходзіш.

Жоўтае і залатое...

Традыцыйна склалася: жоўтымі, залацістымі, залатымі робяцца купалы сабораў, кароны каралёў, сімвалы імперыяў, нацельныя крыжы і заручальныя пярсцёнкі.

Асабліва мне вельмі імпануюць жоўтыя вочы гладка-чорнай коткі.

У Тайландзе лёгка пераконваешся: твар у Буды і сапраўды залаты.

Сапраўдна-жоўты амлет, прыгатаваны з цёмных сялянскіх яек, асабліва апетытна выглядае на сіняй шкляннай шырокай талерцы. Менавіта такіх талерак бракуе ў Тайландзе.

Беларускія красавіцкія жоўтакрылыя матылькі вельмі святочна глядзяцца над апошнімі лапікамі ляснаго снегу.

Кашуля выпадкова сустрэтага ў лесе раварыста мае даволі ветлівы выгляд, калі яна пяшчотна-жоўтая, амаль белая.

Жоўты — ідэальны колер апалае лістоты.

Залацісты мусібыць мураш, тады яго шкода забіць.

Спякотнае...

Выгляд пустой пяшчанай дарогі, якая ўздываецца праз поле, на груд, да бляклага неба, утварае адчуванне пякельнае спёкі. Наогул, слова «пекла» звычайна вымаўляецца пасярод пыльнай дарогі.

Смешнае...

З чужых ўпэўненасцяў і сур'ёзнасцяў людзі любяць пасмяяцца. Усміхаюцца і проста з чужога і чужых.

Усмешка найлепшая абарона пры сустрэчы з малавядомым.

Стары чалавек любіць загадзя пакпіць з кепскай будучыні, нібыта гэтым ёй адгародзіцца ад немінучае катастрофы.

Вельмі непрыемна пачуць за спінаю перашэпты, перамовы і, нарэшце, пералівісты смех рэстарачных бангкокскіх афіцыянткаў, якія, адсмяяўшыся, працягваюць цікаўна зіркаць у мой бок. Адкуль я мог ведаць, што суп будзе такі кіслы і адна лыжка перакрывіць мой твар да такой ступені, каб выклікаць смех афіцыянткаў на цэлы вечар.

Наогул, смех у далёкай краіне нараджае неадзначную рэакцыю, не варта адразу да яго далучацца, зрэшты, гэтага не атрымаецца, каб і хацеў.

Вось чалавек, з якім сустракаешся ў гатэльным ліфце, другі раз міжволі прымусіць дабразычліва ўсміхнуцца, ён нібыта знаёмы, свой. А калі сустрэнеш трэці раз, дык вітаешся, і ён робіцца ледзь не сваяком.

Так атрымліваецца, што беларус у Каралеўстве Тайланд кожнаму расійцу сваяк. Расійцы самі так і гавораць, беларусы пасміхаюцца, пагаджаюцца, хоць самі так не думаюць, не гавораць і імкнуцца паціху перасяліцца ў гатэлі да чэхаў, палякаў, да немцаў, абы далей ад расійцаў.

Калі слухаеш размову двух пасрэдных літаратураў пра ўласную веліч, робіцца смешна. Толькі лепш тую ўсмішку хаваць.

Чытанне...

Нават асалода чытання старажытнай прозы можа ператварыцца ў пакуту, калі ты сядзіш у самалёце, а навокал паляць цыгарэтку за цыгарэткай.

Памаранчавае...

Сухі лісток магноліі, які ў першы дзень новага года падае ў блакітны басейн, мусібыць бурштынава-памаранчавы.

Стары беларускі клён у кастрычніку ў маіх успамінах чырвона-памаранчавы.

Языкі драконаў і языкі полымя ва ўяўленні маюць дрогкую, зыркую, памаранчавую сутнасць, таму з усіх істотаў найбольш памаранчавая — саламандра.

Ашыйнік у пасаджанага на ланцуг сланяці на кракадзілавай ферме быў брудна-памаранчавы. Сланя выклікала спачуванне. А пантэра нават за кратамі не выглядала на злоўленую жывёлу.

Калі кажаш слова «памаранчавы», дык сам сабою ўзнікае сок, бо найлепшы сок набліжаецца да жывога празрыста-памаранчавага колеру.

Поліўка да белага курынага мяса найсмачнейшая, калі ўтрымлівае каліва перцу і сочыўна-памаранчавы колер.

Цэтлік на дарагім гатунку віскі мусіць мець хоць бы некалькі тоненькіх памаранчавых рысчак.

У большасці піўбараў Бангкока і Патаі сталы расфарбаваныя ў крывыя лімонна-памаранчавыя колы, і гэта надае ап'яненым наведнікам дадатковае весялосці.

Баскетбольны мяч можа быць якіх заўгодна памаранчавых адценняў, але найлепей, калі ён шурпата-памаранчавы і аздоблены танюткамі чорнымі паскамі.

Поўня, намалёваная на лакавай скарбонцы, мусібыць памаранчавая.

А вось дзе недарэчы памаранчавы колер — дык гэта ў дзяржаўнай сімволіцы, і нават шчырыя патрыёты з неспрактыкаваным вокам замяняюць яго ці то на чырвоны, ці то на жоўты.

Безрукаўкі і шапкі дарожных рабочых відаць здалёк, бо яны маюць памаранчавую афарбоўку.

Вопратка будысцкага манаха шаўкавіста-памаранчавая. Таму засведчу: у Каралеўстве Тайланд памаранчавыя манахі. Гледзячы на іх, разумеш, што жаданне цывільнага чалавека стаць будысцкім манахам большае, чым жаданне будысцкага манаха заставацца манахам.

Чароўнае...

Гэта калі праўда перастае быць праўдаю, а робіцца звышрэальнасцю. У літаратуры такое дасягаецца дзякуючы сцісканню часу, за кошт вялікіх пропускаў і скачкоў.

Надакучлівае...

Бесперапыннае перапытванне пра адно і тое ж не столькі абурае, колькі надакучвае.

Надакучвае паэт, які пры сустрэчах чытае ўголас уласныя вершы. Нарэшце развітваешся, збіраешся сысці, а ён хапае за рукаво і, збіваючыся, гучна выкрыквае словы «самага апошняга, найлепшага верша».

Бразганне дзвярэй можа вывесці з раўнавагі найспакайнейшага з людзей. Усе цудоўна ведаюць, як трэба зачыняць дзверы, і ўсё адно пускаюць іх так, нібыта ставяць апошнюю кропку ў

жыцці. Але яшчэ больш надакучваюць дзверы, пакінутыя незачыненымі.

Часам агортвае роспач і надакучвае ўласнае жыццё. Не застаецца нічога іншага як заснуць.

Наогул, жыццё — вельмі ўтомнае падарожжа.

У кожным падарожжы надакучваюць незапланаваныя прыпынкі. У Бангкоку аўтобусы і аўтамабілі ўвесь час трапляюць у заторы. Даводзіцца стаяць ледзь не гадзінамі, але ў гэты час якраз можна тое-сёе занатаваць у кішэнны сшытак.

Трывожнае...

Чырвонае святло, адназначна, устрывожвае.

Цяжкі ўздых жонкі, калі яна, сустрэўшы цябе ў перадпакоі, ідзе разаграваць вячэру. Яна нічога не сказала, а на душу лёг цень трывогі.

Прадчуванне далёкай дарогі забірае спакой. Яшчэ не вырашыў — ехаць-не ехаць, а на сэрцы трывожна, золка.

Чырвонае...

Іерогліф найлепш глядзіцца, калі яго напісалі густа-чырвонай фарбай на фактурнай паперы.

Маленькі квадрацік пячаткі ў кутку малюнка, зробленага тушшу, мусібыць чырвоны.

Ручнік каханкі, якім яна абгортваецца пасля купання перад любоўнымі гульнямі, павінен мець пяшчотна-чырвонае адценне.

Было б незразумела, калі б агеньчыкі стоп-сігналаў мелі не рубінава-чырвоны, а смарагдава-зыркі колер.

Бясспрэчна, найлепшая зорка на навагодняй ёлцы мае ўрачыста-чырвонае шкло.

Найлепшы з усіх чырвоных колераў толькі той, які малое сонца на адваротным боку твайго века.

Яшчэ някепска глядзіцца паска чырвонага колеру на дзяржаўным сцягу.

Лямпачкі ў бары для эратычных танцаў мусяць быць адназначна-чырвоныя.

Квартал, у якім збіраюцца вольныя жанчыны, звычайна называюць «Кварталам чырвоных ліхтароў» або «Чырвоным кварталам», і не выпадкова, бо там сапраўды шмат чырвоных, ружовых і пурпуровых лямпачак, у святле якіх жанчыны выглядаюць утрая прыгажэйшымі.

Тое, што ўначы выглядае лепей, чым удзень...

Бары.

Жанчыны ў барах.

Жанчыны.

Ружовае...

Прыемна здзіўляе нутро вялікай ракаўкі, ружовае і гладзенькае, як успамін пра юнацтва.

Спіны вараных крэветак ледзь-ружовыя, але менавіта такое адценне робіць іх мяса смачнейшым.

Ружовы — традыцыйны дзявочы колер.

Таму купальнік тайландкі, калі яна маладая, смуглявая і мае роўны загар, мусібыць цёмна-ружовы з металёвым адлівам.

Вокладка тоўстага сшытка коміксаў, якія чытае тая ж маладзіца, звычайна супадае з афарбоўкаю купальніка.

Лак на пазногцях рукі, якая трымае коміксы, ружовы, каб не парушаць ансамблю.

Кончык языка, якім тайландка праводзіць па сваіх гасцінных вуснах, натуральна, ласкава-ружовы.

Пяшчотна-ружовы колер мае ўлонне.

Святло ў начных барах якімі толькі пералівамі не зіхаціць: і амаль-чырвонымі, і амаль-пурпуровымі, але асноўны — сакавіта-ружова-эратычны.

Непрыстойнае...

Шмат есці ў каханкі вельмі непрыстойна, бо той час вызначаны на іншае.

Вялікае...

Каровы на каралеўскіх палях не толькі павінны быць вялікімі, чыстымі і дагледжанымі, яны такія і ёсць — палявыя, доўгарогія, крутабокія. Не ўзнікае сумненняў, што менавіта ад вялікіх кароваў найсмачнейшае, найчысцейшае, найтлусцейшае малако трапляе на стол да караля.

Тронная зала, натуральная, не маленькая. І можна ўявіць: як прыходзіць у яе кароль, як узыходзіць і сядзе на трон. І адзінае з відавочнага, што ў такі момант адрознівае караля ад Буды, дык толькі наяўнасць акулераў. Буда акулеры не насіў.

Уражвае веліччу статуя Буды, які ляжыць. Навокал сонца, спёка, задуха, мітусня, шум адзінаццацімільённага Бангкока, а ты, скінуўшы абутак, заходзіш у паўзмрок і прахалоду храма, спыняешся, бачыш неверагодна доўгага залатаскурага Буду, які адпачывае на пяцідзясяціметровым пастаменце. Буда ляжыць, падпёршы чарнавокую галаву рукой, і слухае перазвон металёвых манетак. Паломнікі сыплюць баты ў чорныя чыгункі. Манахі тут жа, каля маціцовых падэшваў Буды, прадаюць дзесяць металёвых батаў за дваццаць папяровых. Наведнікі купляюць і сыплюць у чыгункі. Ахвярапрынашэнне. Буда спакойна, з таемнай асалодаю, слухае ціньканне манетак аб манеткі. Буда бяспрэчна вялікі. Буда абыходзіць музыка грошай.

А вось большасць людзей неабьякава ставіцца да матэрыяльных каштоўнасцяў. І гэта робіцца відавочным у ювелірнай краме. Асабліва ў вялікай краме, дзе пры ўваходзе ў садзе сумуюць трохколёрныя папугаі з паўметровымі бліскучымі пёрамі ў шыкоўных хвас-

тах. А ў невялічкіх стаўках пад папугаевымі клеткамі мільгаюць шырокія спіны чырвона-белых карпаў. Каля парога вітаюць афі-цыянткі, вышнураваныя на ганку. Іх сукенкі маюць колеры вясёлкі — ад рэдзенька-лімоннага да сакавіта-пурпуровага. Дзяўчаткі прапануюць разнастайныя напоі, ад фанты да фінскай гарэлкі з лёдам. Задарма. Галоўнае, каб наведнік прайшоў у гандлёвую залу, дзе ў зашклёных прылаўках зіхацяць каштоўныя металы і камяні, а ў празрыстых акварыумах лунаюць акулы. Кошты ў сапфіравай краме неверагодна вялікія.

У вялікім Бангкоку шмат вялікага. Шмат велічных храмаў і палацаў, але крамы ўсё адно большыя, шырэйшыя, вышэйшыя. Людзей, якія апранаюцца і ядуць, болей за тых, хто моліцца. Толькі найвялікшы будынак у сталіцы Каралеўства Тайланд не сабор і не крама, не банк і не палац... Дзевяностадвухпавярховы хмарачос — гатэль. Усе мы госці ў каралеўстве Буды.

Не сакрэт: манета ў дзесяць батаў большая за манету ў адзін бат, а купюра ў тысячу не можа быць маленькай паперкаю, яна — вялікая. Тое, што ў амерыканцаў даляравыя банкноты незалежна ад вартасці маюць адзін памер — памылка. І таму на новых стодаляравых паперках галава прэзідэнта стала значна большая, чым на старых.

Рэкламныя шчыты і канструкцыі, што стаяць пры дарозе з аэрапорту ў Бангкок, вельмі вялікія. Тайландскія рэкламадаўцы грошай не шкадуюць.

Увечары ў Бангкоку сонца не проста вялікае, яно волатаўскае, і боскі круг радуе, супакойвае і суцяшае душу.

Сланы вялікія. Індыйскі чорны слон меншы за афрыканскага, але ўсё адно, калі зблізку глядзець, уражвае памерамі. Асабліва гэта робіцца відавочным, калі на рудаваты лоб сланіхі сядзе залацісты матылёк. У самім слове «слон» ёсць веліч, але больш велічы чуецца ў англійскім elephant.

Вялікай павінна быць любоў да бацькоў і дзяцей сваіх. Вялікім мусіць быць сабор, у які ніколі не зойдзе ніводзін святар.

Парады самому сабе...

Добра было б рабіць раз на месяц дзень аддалення ад тлуму.

Неразумна тры разы даваць адну і тую ж парадую даросламу чалавеку, а вось дзіцяці, наадварот, варт паўтараць і паўтараць: «Зачыняй дзверы! Зачыняй дзверы! Зачыняй...»

Пурпуровае...

Язык сіямскай коткі падчас пазяхання мае пяшчотны пурпуровы колер, той самы, што заўсёды сімвалізаваў мудрасць, магутнасць і ўладу над светам.

Ласкава-пурпуровае адценне маюць пялёсткі індакітайскага лотасу. Вельмі захапляе відовішча, калі ў ценю палацавай аркады пажылы будысцкі манах доўгімі бамбукавымі пальцамі разгортвае бутоны і загінае пялёсткі так, што лотас са звычайнай балотнай кветачкі пераўвасабляецца ў падарунак Будзе.

Вечаровае неба над залатымі слупамі каралеўскага палаца можа быць і чорнае, і белае, але сапраўдны ягоны колер — пурпуровы.

Кароткае...

Імя ваеначальніка мусібыць кароткае, напрыклад — Ян.

Маленькае...

Місачка жабрака мусібыць невялікая, і на сподзе павінна ляжаць толькі некалькі найдрабней-

пых манетак «на развод». Тайландскія жабракі ведаюць гэтае правіла. Ну і сапраўды, хто ахвяруе нават драбязу ў місу, поўную грошай?

Жаночая валізка добра глядзіцца, калі ў яе невялікія габарыты. Наогул, жаночыя рэчы павінны быць удвая меншыя за мужчынскія.

Кубчак для кавы, натуральна, само ўвасабленне вытанчанасці і мініяцюрнасці. Такі ён, прынамсі, у Еўропе. А ў Тайландзе чорную разводную каву наліваюць у кубкі па 250 грамаў. Як гэта нязвыкла, калі і піва, і колу, і гарбату, і чорную каву мераюць аднолькавай меркаю. Нават на гарэлку і каньяк у вялікім бангкокцкім рэстаране не знайшлося чарчак, пі са шклянак, разбаўляй моцныя напоі вадою з лёдам, такая завядзёнка.

Бутэлечка з лекамі цалкам страчвае давер, калі набывае вялікія памеры. Лекі павінны быць каштоўнымі, а таму іх няможна перадаваць шмат у адны рукі.

Нататнік, у які запісваюцца свае і чужыя пазыкі, лепш за ўсё мець кішэннага памеру, бо такі лягчэй хаваць ад зайздроснага вока.

Кніжачка з любімымі вершамі і малітвамі можа мець самы розны фармат і аздабленне, але ў далёкую дарогу выбіраецца невялічкая... А як шмат кніжак прачытана ў дарозе, на станцыях, у чаканні цягнікоў, аўтобусаў, самалетаў і караблёў!

Каштоўныя камяні ў прыватным зборы не могуць быць занадта вялікія, бо робяцца дзяржаўнай маёмасцю і страчваюць кошт наогул, застаюцца адно легенды і паданні, якія ніяк не прадасі падпольнаму ювеліру, хіба што ў форме невяліччай кніжачкі.

Падарунак каханай жанчыне бясспрэчна мусіць быць невялікі, але каштоўны, гэта — тысячагадовая традыцыя.

Калі не хапае сілы адвучыцца ад любові да матэрыяльных каштоўнасцяў, дык хай любімая рэч выберацца з невялікіх.

Партманетка са скуры электрычнага ската най-лепш выглядае ў маленькім фармаце, бо вялікая небеспадстаўна выклікае абурэнне ахоўнікаў прыроды. Пра чаравікі са скуры скатаў няёмка і гаварыць. За ўсё падарожжа праз Тайланд мне напатакаўся толькі адзін чалавек у вялікіх чаравіках з электрычнага ската: двухметровы паўночнаамерыканскі мурын з бліскучай выгаленай галоўкаю. Яму пасавалі экзатычная чаравікі і пас з кракадзілавай скуры са срэбнай спражкай, на якой ашчэрыўся выгравіраваны кракадзільчык.

Паштоўкі з партрэтамі караля лепей глядзяцца, калі маюць удвая-утрая меншы памер за звычайную відавую картку. Маленькая паштоўка больш кранальная, інтымная, запаветная. Таму таемныя дарадцы высокіх асобаў і раець імператарам, каралям і прынцам друкаваць таксама невялікія партрэцікі. У абразоў не памер вымярае святасць.

На марцы з дыктатарам рука не падымаецца выколваць вочы надрукаванаму фюрэру. Яшчэ больш недатыкальны партрэт на грашовым знаку. Нават няўмольнаму і ўсёпаглынальнаму часу бывае цяжка знішчыць маленечкую манетку.

Спакойнае...

Чытанне старажытных тэкстаў у прасторным светлым кабінце.

Фіялетавае...

У пачатковай школе некалі выкарыстоўвалі фіялетава атрамант. Цяпер малодшыя школьнікі спрэс пішуць сінімі стрыжнямі, а ў мой час ужываўся выключна фіялетава атрамант; таму ўзнікае жаданне вярнуць страчаную традыцыю.

Мяшэчак для захоўвання пячаткі выглядае най-

больш адпаведным, калі яго пашыюць з шаўковай фіялетавай тканіны.

Не так і даўно замацаваўся народны выраз: а мне ўсё гэта фіялетавае. Тут колер выкарыстаны ў якасці абазначэння абыякавасці, бо ў слове «фіялетавае» чуюцца «фу», «фі», «фэ»...

У Бангкоку ў квартале «чырвоных ліхтароў» да мяне прыляпіўся заклікальнік. Ён увадначасе гаварыў на ўсіх мовах свету, якіх амаль не ведаў, і яшчэ паказваў веер глянцавых карцінак з аголенымі спакушалымі. Рот у заклікальніка быў крывы, парваны з левага боку ажно да самага вуха. Зашылі той разрыў нязграбна, і таму ад губы да мочки вуха змяўся тоўсты, рубцаваты, фіялетаваы шнар. Можна ўявіць, колькі чалавек менавіта шнараватым ротам заклікальнік угаварыў наведаць масажны салон, а інакш чаму ж ён не змяніў заняткаў?

Калі заглядаеш у сярэдзіну вялікай ракаўкі, дык трывожнае пачуццё насцярожанасці выклікае менавіта фіялетавае (замест ружовага) адценне.

У Патаі шмат юнакоў тайцаў шпацыруюць з еўрапейскімі мужчынамі. Сярод гэтых маладзёнаў шмат трапляецца ахайных, лялечных, чысцюткіх з фіялетавамі нафарбаванымі вуснамі. Але ім я не зайздросціў, як ніколі ў жыцці не пазайздросціў прыгожай рукатворнай рэчы.

«Кепска, калі фіялетаваы колер замяняецца ярка-чырвоным», — адзначыў Канфуцый. Нельга не пагадзіцца. Настаўнік чырвоным атрамантам праўляе памылкі, зробленыя атрамантам сінім і фіялетавым.

Страцілі каштоўнасць...

Сімвалы і святыні разбуранай імперыі.

Немаладая жанчына, апранутая ў супермодныя рэчы пазамінулага сезону.

Няёмкае...

Няёмкасць агортвае душу, калі трэба прасіць прабачэння за выпадковы штуршок у ліфце. Не ведаеш, як гэта гучыць па-тайску, і выкарыстоўваеш мала распаўсюджаную ў Бангкоку англійскую мову.

Калі бачыш, як у тэлевізіі добра знаёмы чалавек спакойна кажа, што паверыў у Бога. Каб ён хлусіў у радзе, можна было б знайсці апраўданне — прымусілі. А так, рассеўся ў скураным фатэлі і разважае пра выгоды хрышчэння. Няёмка за такога. Нібыта сам падманваеш.

Няёмка пакідаць грошы каханай жанчыне, а даваць грошы неабходна.

Не абярэшыся сораму і няёмкасці, калі цябе прылюдна абвінавачваюць у здрадзе і баязлівасці. Хай тры разы ты невінаваты — сораму не абабрацца.

Робіцца няёмка, калі на ўрачыстым вечары нехта якраз паперадзе падносіць падарунак, даражэйшы за твой. Ну стаў бы багаты чалавек за табою, і ніякай няёмкасці не было б.

Калі каханка патрабуе ў мужчыны грошы, робіцца зусім няёмка, асабліва калі яна вымольвае іх, стоячы на каленях і склаўшы далоні ў лотас, нібыта перад помнікам Будзе.

Ты зачыніўся ў нумары, лёг пад свежую прасціну, і тут — грукат у дзверы, прыйшла запрошаная жанчына. Вядома, вечаровае спатканне прызначалася. Жанчына з'явілася ў тэрмін і грукае. А ты ляжыш і не думаеш адчыняць. Няёмка... Так і не павярнуўся ключ, колькі ні стукалася, ні грукалася, ні прасілася.

Цяжка вымавіць...

Словы ўдзячнасці вымавіць цяжка, незалежна ад таго, наколькі яны шчырыя. Тое самае са сло-

вамi прабачэння. Але ёсць жа людзі, якім любое слова даецца лёгка.

Сіняе...

Некалькі глазураваных плітак у ванным пакоі мусяць быць сінія. Усё можа мець белае, шарае, ружовае адценне, але колькі плітак павінны ззяць глыбока-сінім холадам.

Цені на снезе ў яркі сонечны дзень непараўнальна сінія.

Вочы ў немаўляці бываюць вельмі сінія. Пазней яны пераўтвараюцца ў цёмна-брунатныя. Але пэўны час такія вочы зачароўваюць боскай сінечаю ўсіх сваякоў, якім дазваляецца зазірнуць у люльку. Сінія вочы былі ў майго брата.

Морская сінеча — болей літаратурны вобраз, чымся рэальнасць, але нельга спрачацца з тымі, хто гаворыць пра неба і мора як эталоны сіняга колеру.

Сіні шоўк і сіні аксаміт выдатна дапаўняюць залатыя ўпрыгожанні. Мяркую, было б няблага, каб каралі падчас каранацыі ўскладалі на плечы сінія манты.

Недавер...

Навіна, сказаная па вялікім сакрэце невялікім чыноўнікам, выклікае недавер.

Прабачэнні, прынесеныя ў нецвярозым выглядзе, гэтаксама даверу не выклікаюць.

Абяцанкі спараджаюць недавер. Звычайна здраднік не ведае, што здраджваюць толькі аднойчы, адсюль і паходзяць усялякія клятвы.

Першыя палосы ў газетах нібыта знарок робяцца кідкімі, каб насцярожыць і закінуць у сэрца драбок недаверу.

Утрапёнае...

Палёт матылька заўсёды ўтрапёны, велічыня крылаў, як ні дзіўна, надае палёту яшчэ больш утрапёнасці.

Старыя, злінялыя сцяжкі ўтрапёна вітаюць мінакоў, нават калі належаць самаўпэўненым дзяржавам. Асабліва ўсцешвае трапятанне аўстрыйскага чырвона-бел-чырвонага сцяжка.

У спякотны дзень утрапёнасцю вызначаецца цень веернай пальмы.

Веер у мужчынскай руцэ выглядае больш утрапёна, чымся ў жаночай. А ў дзіцячай ручцы наогул кепска глядзіцца, асабліва калі ён сабраны з пёраў павы. Узнікае нядобрая думка: узялі і абсяхвосцілі паву.

Вецер перагарнуў кніжную старонку — утрапёнасць.

Аблачынка, якая адлюстроўваецца ў шкляным фасадзе шматпавярховага гатэлю, мае ўтрапёны твар.

У краме гатовага адзення прыгажун з падмалёванымі вачыма і напудраным тварам вельмі лёгенька і ўтрапёна пагладжваў рукаво англійскага пінжака.

Калі латунную качачку крутнуць на сталю, яна задрыжыць і ўтрапёна затанчыць.

У лісце, што падае з дрэва, ёсць асуджанасць і ўтрапёнасць. Можна засведчыць: матылёк — гэта той самы сухі лісток, які доўга-доўга падае на дол.

Упэўненасць...

Новы замок у дзвярах нараджае ўпэўненасць, варта часцей мяняць замкі.

Блакітнае...

Неба, намалюванае дзіцячай рукою, — блакітнае, без розніцы, якой фарбаю яго малявалі.

Каралеўская кроў, безумоўна, прахалодная і мае прасветлены блакітны колер.

Вочы сіямскай коткі — не што іншае, як вільготны блакіт.

Возера ва ўспамінах пра дзяцінства чамусьці блакітнае, а ў згадках пра юнацтва мае зеленаватае адценне.

Парэнчы пляжных шэзлонгаў ззяюць густою блакітнай афарбоўкаю, гэта хоць нейкім чынам узаконьвае іх сваяцтва з вадою, з морам, з хвалямі і небам.

Ранішні гарадскі краявід у Бангкоку крышталёна-блакітны, свежы і дыхае чысцінёю.

Непрыемнае...

Няздара бярэ гітару, патрэньквае і, закаціўшы вочы, прамаўляе ўласныя сентыментальныя маналогі.

Паўтарэнні банальных ісцінаў непрыемна выслухоўваць ад чалавека, якога не лічыш за настаўніка.

Крыкі за сцяною, дэпрэсіўную музыку, шоргат пыльнай паперы слухаць непрыемна.

Непрыемна глядзець на апёк на руцэ жанчыны, якая спрабуе дэманстраваць прыгажосць каштоўнага пярсцёнка.

Маркотнае...

Прымусілі замаркоціцца беларускія мытнікі, якія пры дапамозе шпегаў і пагрозаў выцягнулі з маёй кішэні прыхаваныя на далёкае падарожжа грошы. На развітанне яны добразычліва супакойвалі: маўляў, магло быць горай, мяне не проста абязгрошылі, а пасадзілі б у турму і судзілі б за кантрабанду. Выратавала нязначнасць схаванае сумы. Мытнікі спадзяваліся знайсці ў мяне тысяч двац-

цаць-трыццаць, а канфіскавалі адну незадэклараваную. Маркотны, я паляцеў у Бангкок, дзе шмат разоў давялося згадаць парады вялікага Буды: не варта прывыкаць да рэчаў і шкадаваць аб іх страце. Сапраўды, суцяшаў сябе, нашто шкадаваць пра задавальненні, якіх не паспытаў.

У самалёце па дарозе ў Бангкок прымусіла замаркоціцца сцюардэса Жана, калі вывернула мне на плечы сподак з рысам. У цёплы тлушч уфэндалася любімая шаўковая кітайская кашуля. Давялося пераапануцца ў вузкай прыбіральні.

Там і падпільнавала наступная бяда з прыступам маркоты. Заплямленая кашуля, пэўна, пакрыўдзіліся, не вытрымаўшы знявагі, і парвалася пад пахаю. І асабліва крыўдна, што разрыў пайшоў не па шве, а з-пад пахі наўскос да локця. З кашуляю давялося развітацца.

Крышачку маркотных нотак у настроі паболела, калі замест абяцанага прызямлення ў Арабскіх Эміратах самалёт апусціўся ў пункце з экзатычным назовам Чарджоў, які належыць Туркменіі. Зрэшты, маркота мела лёгкае і неглыбокае адценне. І я амаль зусім не перажываў за пасажыраў, якія разгульвалі па пасадачнай паласе і палілі цыгарэткі, у той час як іншыя заставаліся ў задушлівым салоне, чакаючы, калі скончыцца заліўка паліва. Не вельмі настойліва туркмены спрабавалі адагнаць курцоў ад бензавоза, але мае п'янаватыя спадарожнікі не слухаліся шыракатварых мужчынаў у норкавых шапках-вушанках і цешыліся тытунём.

Сівую маркоту навявае тытунёвы дым, бо, калі кінеш паліць, даволі цяжка пачуваешся ў самалёце, дзе дванаццаць гадзін большая частка суседзяў задавальняе сябе, ап'яняючы свядомасць цыгарэтным кайфам.

Але чаго не вытрымаеш дзеля падарожжа ў каралеўства Буды.

Нават цяжкі дух гарэлачнай і піўной пары не

такі млосны, калі наперадзе чакае сустрэча з залатым Будам.

А вось калі я вярнуўся ў Мінск, і аўтобус завёз пасажыраў ад самалёта да халоднага ангару, дзе некалі было часовае прыстанішча аэрапорту, і давялося ў шлёпанцах ісці па снезе, а потым амаль гадзіну калаціцца ў настылым памяшканні, тады душу агарнула беларуская маркота.

Апошняя хваля маркоты падчас паломніцтва на ўсход накрыла мяне ўжо дома, калі адчыніў валізу. Усе рэчы і падарункі набрынялі салодкім, ліпучым, духмяным, немаведама адкуль вылітым півам. І я вырашыў, што болей ніколі не буду здаваць рэчы ў багаж.

Зрэшты, вышэй расказанае не вельмі каб засмучае. Па-сапраўднаму прымушае маркоціцца згадка пра крышку пахілены помнік на дзедавай магіле. Я быў памкнуўся яго паправіць, але спыніўся, адчуў раптам марную марнасць існага.

Пошласць...

Розныя сувеніры, сярод якіх асабліва вызначаецца пошласцю лупавокі Буда з мутна-балотнага шкла.

Рэшткі аблушчанага лаку на дзявочых пазногцях глядзяцца нехайна і пошла.

Тоўсты зачытаны кінараман пра лацінаамерыканскае каханне і недаравальную армянскую здраду ўвасабляе літаратурную пошласць.

Матрошка з тварам галоўнакамандуючага — пошлая да бессаромнасці.

Зялёнае — зялёна-блакітнае...

Зайшоўшы ў храм, сеў побач з манахамі на мармуровую падлогу і пачаў узірацца ў твар нефрытавага Буды, які ўзвышаўся на дванаццаці залатых

падушках. Зялёна-нябескі твар захоўваў бясхмарнасць.

Камяні каля рэдка-блакітнай Сіямскай затокі падобны да велізарных цюленяў-волатаў. Спіны ў іх зялёныя, пакрытыя імхамі, а жываты смарагдавыя, парослыя водарасцямі.

Рэстарация ў шматпавярховым патайскім універмагу прапаноўвала традыцыйную індакітайскую кухню. Усе стравы падаваліся на талерачках, засланых цёмна-зялёнымі лістамі.

Парастак бамбуку мусібыць пяшчотна-зялёны, зрэшты, як і большасць парасткаў.

Гідкае...

Маленькія, толькі народжаныя ружовыя вожыкі з мяккімі белымі іголкамі. Вельмі гідка выглядаюць. Можа, каб іх не чапалі?

Вулічны п'янаваты кухар з рыбнымі стравамі — гідкі. Якім трэба быць галодным, каб у яго нешта купіць? Купляюць, і ядуць, і ўсміхаюцца. Азія.

Тое, што нагадвае пра мінулае, але канчаткова страціла каштоўнасць...

Мапы далёкіх гарадоў, дзе быў у юнацтве. Назвы вуліцаў, пляцаў змяніліся. Нават імёны саміх гарадоў іншыя. А вось захоўваю тыя пажоўклыя мапы.

Бірка, зробленая з цыраты і бінта, якую прывязалі да маёй рукі ў радзільным доме. Яе разам з залатой манеткаю перадала маці на трыццацішасцігоддзе, сказаўшы: «Болей падарункаў рабіць не буду».

Лісты ад каханак, ад сяброў з войска, фотакарткі памерлых далёкіх сваякоў захоўваю ў найглыбейшай скрыні. Знесці іх на сметнік не стае мужнасці, яны дарагія як успамін.

Жудаснае...

Фільмы пра Пол Пота і чырвоных кхмераў выклікалі ў мяне жудаснае пачуццё. І ў Тайландзе я заўсёды помніў, што на поўначы каралеўства жывуць тыя самыя кхмеры, якія капачамі праломвалі галовы сваім бацькам. Наагул, дакументальныя фільмы пра вайну і гвалт пакідаюць жахлівыя ўражанні. Асабліва мяне ўсхвалявалі кадры з Ічкерыі... На зялёным падворку перад спаленым хлеўчуком стаяла белае маленькае ягнятка, анёл божы, а спіна ў жывёлы была чорная, рудая, абпаленая. З'явілася жаданне зрабіць фільм пра лёс жывёлаў на вайне. Каб чалавецтва пабачыла жудасць уласных учынкаў на бойні. Толькі кіно — форма апраўдання, а апраўдання знішчэнню жывёлы няма. Кіно не зняў.

Мора ў бязмесячную ноч мае жудасны выгляд: варушыцца і шуміць ўсёпаглынальная цемрадзь.

Задворкі хмарачосаў у Бангкоку — жудасныя карціны. Сярод смецця сядзяць на кукішках людзі, пякуць на агні марскіх пачвараў і жаруць іх.

Плод дурыяну падобны да вялізнага каштана ў зялёнай ікластай абалонцы. Сярэдзіна ў яго жоўта-ружовая, смакам нагадвае трускалкі. Але скура такая смярдзючая, што ў гатэль плод заносіць забараняецца. У фае вісяць знакі накшталт «сабакастор», толькі замест сабакі на знаку намалюваны дурыян.

Сэрца сціснулася, калі паслухаў апавяданне спадарожніцы пра водныя матацыклы — skutэры: «Прыехалі мы ў Турцыю, у Анталію. Хлопцы выпілі, узялі skutэры і пачалі гоўсаць па хвалях. Два skutэры на ўсё мора. Я якраз пайшла па колу. Вяртаюся. Чую крыкі. Я бягом. Прылятаю... Адзін з матацыклістаў ляжыць пасярод пляжу ўвесь мокры і ў пяску. Жвір у носе, у вушах, у роце... Руль прабіў яму грудзі. Рэбры ўвайшлі ў лёгкія. Хлопец захлы-

нуўся ўласнай крывёю. І душа ў Бога. Два матацыклы на цэлае мора, і аварыя. А другога ў паліцыю забралі, судзіць за забойства. Я падумала: капец і другому ў турэцкай турме. А вось і не. Аналіз паказаў, што ён быў цвярозы, а нябожчык п'яны. Мы выступілі як сведкі, што нябожчык сам не зладзіў з кіраваннем. Суд апраўдаў забойцу, ён, дарэчы, і труну з сябрам у Мінск прывёз».

У апавяданнях пра самую жорсткую ў свеце тайландскую турму радасці няма. Там белама не знойдзецца месца ў цені. Там белы будзе есці толькі апошні. Там белама ў першую ноч паломяць, пераломяць, выб'юць усё, што можна, каб адно не памёр у першую ноч. Там жыццё нічога не каштуе.

Паляк Янэк, які пражыў у Бангкоку дзесяць гадоў, выказаўся так: «Жыццё ў Азіі нічога не каштуе».

Тайландцы прастадушныя, як дзеці, але і жорсткія, як дзеці.

Змяніныя клубкі ў рэальнасці мне ніколі не трапляліся, але ўяўленне пра клубок, які сыкае, спараджае халодную жудасць.

Магіла ў пэўны момант можа выклікаць жудаснае пачуццё. Выкапалі яе. Яміна як яміна. Не першая, не апошняя. Вось мужчыны падсаджаваюць адзін аднога, вылазяць. І абавязкова нехта аб'едзе назад. Пясок пацячэ ў яму. Сэрца спыніцца. Усе там будзем. І час той блізка.

Усялякія норы ў лесе патыхаюць жудасцю. Ведаеш, той ліс баіцца цябе да разрыву сэрца, а ўсё адно палохаешся акруглай чарнаты.

Папараць асабіста ў мяне выклікае жудасць. Пад ёй хто заўгодна і што заўгодна можа схвацца. Колькі разоў было: разгорнеш лісты, каб зрэзаць чырвонагаловіка, а там гадзюка галаву ўздымае, сіпіць. І чаму ў Беларусі папараць-кветка ўвасабляе шчасце? Здзек нейкі жудасны.

Вялікая сума наяўных грошай выклікае жудасць. Гэта ў дурнаватых кінакарцінах радуюцца цацкам накшталт чамаданчыка з грашмыма. Жыццё — не казка, заб'юць — не ўваскрэснеш.

Ільдзістая змяя жудасці выпаўзае са страўніка і спыняецца ў горле, калі абрываешся з вышыні. Крык падчас падзення — гэта голас жудасці.

Зняважлівыя словы...

Іх можна пачуць ад палітыкаў, ад п'яных працоўных, ад тэлеаглядальнікаў і ад самога сябе, апошнія — самыя брыдкія.

Чорнае...

Імчуся ўночы па Бангкоку на мота-рыкшы. Бачу на скрыжаванні такога ж мота-рыкшу. Толькі ў кодабе замест пасажыраў ляжыць бліскучая, лакіраваная доўгая труна. Проза. Ноч. Чырвоны светлафор. Чорнае века труны. Насупраць мяне ў кодабе сядзіць сутэнёр з парваным ротам.

Вобразы ў дзіцячых жахлівых аповяданнях збольшага маюць цёмную і чорную сутнасць і афарбоўку: Чорная рука, Чорная пальчатка, Чорная нітка, якая душыць немаўлятак у калысках, Чорны кот, Чорны пакой, Чорны дом...

Адназначны радыкальна-чорны колер мае кропка.

Нагавіцы афіцыянтаў у рэстарациях мусяць быць чорныя. Дарэчы, ролікавыя канькі, на якіх каталіся афіцыянты ў бангкоксай рэстараты, мелі пластыкава-чорную сутнасць.

У знаёмай Касі я бачыў упрыгожанні з так званымі чорнымі перлінамі, прывезенымі з Каралеўства Тайланд, яны мяне зусім не ўразілі, бо не былі чорныя, а мелі шары, брудны колер і слізкаватую фактуру балотных беларускіх апалонікаў.

Нічога не вартае...

Сябар, які перастаў разумець твае словы.
Кніга, якую ўпусцілі ў мора.

Сумнае...

Сумна праводзіць вечары без каханай жанчыны.
Вельмі сумна вечарамі ў правінцыі, калі прывык
да шпацыраў у сталіцы.

Заляцанні малапрыгожай распусніцы спачатку
выклікаюць раздражнёнасць, а потым сум.

Увага лісліўца — сумная з'ява.

Самае сумнае на свеце: упэўніцца, што родныя
болей не любяць цябе.

Сумныя настроі лёгка разгоняць тэленавіны,
толькі ў гэтым разе лепей крышку пасумаваць.

Кніга пра экзатычныя падарожжы таленавіта
развейвае хмурынкі суму.

Не засумуеш і з жанчынаю, якая здатная падт-
рымліваць размову.

Сумна заўважаць праявы старасці: сівыя валаскі,
зморшчынкі, хуткую стому. Яшчэ больш сумна назі-
раць за людзьмі, што імкнуцца падмануць сябе: апра-
наюцца неадпаведна ўзросту, вольны час ахвяруюць
толькі на амаладжэнне. Хто спрачаецца, трэба гля-
дзець сябе. Толькі сумна бачыць, як пяцідзясяціга-
довая кабета сур'ёзна замаскавалася пад пятнаццаціга-
довую дзяўчыну. Яна не разумее, што менавіта ў такім
варыянце найлягчэй вызначыць яе ўзрост.

Каб не сумаваць з-за незваротнай плыні жыц-
ця, дастаткова выглядаць крышку лепей за сваіх
аднагодкаў.

Малпаванне...

Гарадчукі малпуюць сталічных жыхароў, мес-
тачкоўцы малпуюць гарадчукоў, вяскоўцы пера-

малпоўваюць местачкоўцаў, а элітная частка сталіцы, каб стварыць вечны рухавік малпавання, перамалпоўвае паводзіны вяскоўцаў.

Шарае...

Шары мусіць быць попел.

У антыкварнай краме на статуэтцы Буды сядзеў маленькі шары матылёк. Я паказаў яго жанчыне-гандлярцы, на што тая прамовіла: «Батэрфляй!» «Мадам Батэрфляй?» — паспрабаваў пажартаваць я з маладой тайландкаю. «Ноў, ноў, ноў!» — гандлярка ажно адступіла на некалькі крокаў. Давялося хуценька пакінуць краму, дзе на залацістым Будзе застаўся адпачываць шары батэрфляй.

Шарай мусіць быць гадзіна. Хоць бы раз на дзень, хоць бы на некаторы час, але ўсё існае зліваецца ў адзіны суцэльны спакой. Што можа быць лепшае за цішыню шарай гадзіны? Толькі мара пра наступную шарую гадзіну.

Масты...

Мост, па якім едзеш.

Мост, пад якім праязджаеш.

Мост, на які глядзіш з-пад моста, пад якім праязджаеш, едучы па мосце.

Студзень. 1996 год

ІНДЫЙСКАЯ СУЧАСНАСЦЬ

Індыя — краіна чырвонага пылу. Індыя — царства гліны і белых кароваў. Індыя — край зялёнай вады, глухіх сценаў і шэрых людзей.

Як толькі мой самалет прызямліўся ў Дэлі і адчыніў дзверы, у горле запыршыла і запыкло. Вапняковы пыл і раскаленыя газы ўварваліся і разліліся ў лёгкіх.

Над Дэлі вісела воблака фіялетавага смогу. У вачах з'явілася рэзь і сталі слёзы.

Індыя не вітае падарожнікаў. Індыя не заўважае каланізатараў і чужынцаў. Індыя, як Кітай і Расія, не дзяржава, а ўшчэнт састарэлая цывілізацыя.

Я ступіў на гарачы бетон аэрадрому і пабачыў безліч трапаў з надпісам KAZAKHSTAN.

На беразе цэментавага пляца ўзвышаліся гурбы пяску і камення. На іх сядзелі канчаткова худыя шэраскурныя людзі. Яны ветліва дэманстравалі зубы, па якіх можна было здагадацца пра ўзрост і пол. Лётчык сказаў, што гэта тамтэйшыя будаўнікі. Я паверыў яму толькі тады, калі да будаўнікоў прыехаў на ровары яшчэ адзін індус у чалме і раздаў прывезеныя на прычэпе шуфлі. На пабітым іржою рулі зіхацеў чырвоны сцяг.

Індыя парушыла каставую сістэму, а сацыялізм не прывіўся на яе тэрыторыях.

Змучаны пылам і спёкаю, я вярнуўся ў самалет,

дзе мяне сустрэлі два нізенькія мужчынкі ў пака-мечаных пінжачках. Адзін сказаў, што тут Індыя, што ён boss і я вінен пяць даляраў. Паказаўшы на падлогу салона, я прамовіў грувасткае BELARUS. Паліцыянт папрасілі адзін даляр. Толькі просьбы іх былі марныя.

Лётчык запэўніў, што ўсе індусы такія.

Калі самалёт узляцеў над Дэлі, я не глядзеў у ілюмінатар.

Індыя — цывілізацыя мінуўшчыны і будучыні. Індыя — абшар жудаснай сучаснасці.

Жнівень. 1996 год

КАТАЛОНСКИ КАЛАЖ

Першае ўражанне

У чужой краіне адразу заўважаеш, як шмат людзі гавораць. І хочацца зноў стаць мастаком, каб як мага менш адкрываць рот.

Кроў

У жылах каталонцаў замест крыві цячэ ўрачыстая жалоба. Нават на карнавалах іх улюбёны колер чорны.

Крэсла

Калі амерыканка сядзе на каталонскае крэсла, напалову яна застаецца ў паветры.

Гадзіннікі

У старога каталонца, які піў піва і курыў цыгарэту ў маленечкім бары, на руцэ былі два гадзіннікі. Спачатку падумалася: стары ведае пра хуткую смерць, таму праводзіць рэшткі жыцця ў простых задавальненнях. Алкаголь, тытунь і ўтульнасць. А два гадзіннікі яму спатрэбіліся, каб падмануць смерць: калі яна прыйдзе — паказаць той гадзіннік, які спазняецца. Рамантычная мінорная здагадка. Толькі адзін гадзіннік быў мужчынскі, а другі жаночы, пэўна, ад жонкі-нябожчыцы.

Твар

У вузенькай, як калідор у інтэрнаце, вулцы сутыкнуўся з жанчынаю. Будзёная сустрэча, такіх сто на дзень. Жанчына выгульвала чорнага чаў-чава. Давялося ўціскацца ў сцяну, і не з-за сіняга языка вялізнага сабакі, а з-за спалоху і гідкасці... Жаночы твар быў суцэльна выштукаваны з рознакаляровых барадавак. Нават лупаватыя вочы вытыркаліся слізкімі барадаўкамі. І ў дадатак рэдзенькія, як у в'етнамскіх паэтаў, вусікі. Бы-р-р-р! Сальвадор-р-р Далі закахаўся б у гэткую суайчынніцу з першага погляду. Няма сумненняў.

Акуратнасць

У Каталоніі ўсё акуратнае. І вуліцы, і пантофлі, і кветкі ў гаршчэчках. Паходзіш-паходзіш — і паступова сам робішся больш ахайны, акуратны і крышку драбнейшы. І хочацца пісаць невялікія акуратныя творы, поўныя агню.

Кавовы шумок

Майстэрства піць каву адразу не прыходзіць. Толькі здаецца, што навучыцца кайфаваць ад кубачка чорнай кавы можна за адзін прысест. Я, напрыклад, гадоў пятнаццаць вучыўся збіраць лыжачкаю кавовы шумок. І цяпер збіраю яго дарэшты.

Свята

Выпадкова трапіў на каталонскае свята. Іграў на залацістых трубах духавы аркестр. Народ пабраўся за рукі і, парабіўшы колы, танчыў. З вялізных цэбраў разлівалася чырвонае віно. На цэбрах былі надпісы «tareros». Хутчэй за ўсё, святкавалі адкрыццё карыды. А можа, і што іншае. На свяце я

быў чужы, але ні на каліва не расстроіўся, бо цудоўна ўсведамляў: і на беларускім народным (а тым болей дзяржаўным) свяце я ў сто разоў больш чужаніца, чым тут, пад Барселонаю, у святочным Січазе. Што зробіш, у мастакоў свае святы. Мастак змушаны выконваць, зацвярджаць, аздабляць і адзначаць уласныя святочныя дні. Вось і мінскі жывапісец Андрэй Радзівонаў падлічыў: калі Пікаса споўніцца 111 гадоў з дня нараджэння, дык Хокусаю будзе 222. Прымітыўная гульня лічбаў, узятых на могілках. І разам з тым да пікасаўска-хокусаеўскага юбілею Радзівонаў напіша карціну «Сляпяя», вольную імправізацыю паводле палатна Пітэра Брэйгеля мужыцкага. Сюжэт абраны не выпадкова, бо вельмі падобны твор ёсць і ў найвялікшага мастака Японіі, Хацусіка Хокусаея. Толькі японскія сляпяя рухаюцца не злева направа, а справа налева. Вось вам і свята, на якое Андрэй (мянушка Радзівон) запрасіў Хокусаея, Брэйгеля, Пікаса і астатніх. Ні больш ні менш.

Жаданне стварыць сваё, хай маленечкае свята ніколі не пакідала і мяне. Відавочна, што гэта ні ў якім разе не мой дзень нараджэння. Новы год таксама не з лепшых варыянтаў: занадта шмат людзей веселяцца вакол ссечаных ёлак. Вядома, піланне дрэваў значна лепей за знішчэнне людзей дзеля нейкага там урачыстага застолля. Таму я адмаўляю ўсе магчымыя ахвярапрынашэнні дзеля свята. Варта пайсці паперадзе ўсведамлення, выключна на пачуццёвым узроўні. Атрымалася Свята Сноў. Прысніў добры сон — вось і Свята, ціхае, індывідуальнае. Толькі зусім не лёгка прысніць святадайны сон.

Расійскамоўныя

Ён і яна ідуць па пляжы ў Січазе. У яго на галаве накручана майка — султан. Яна, вульгарная, з ліло-

вым засосам на кароткай шыі, тлумачыць: «Уяўляеш? Хлопчыкі прапаноўваюць сябе гэтак жа, як і дзяўчаты...» Ён хітае галавою, майка разгортваецца і падае на пясок.

«Magnifico»

У кавярні «Magnifico» зазвычай збіраюцца геі. Вельмі прыстойная кавярня, вельмі заможная і дагледжаная публіка. Выдатныя афіцыянты, выпешчаныя, дагледжаныя, у свежых кашулях. Бясконцыя нахілы, перапытванні, удакладненні замоваў. Ненавязліва, спакойна, утульна. Але ёсць мухі. Напэўна, ад надушаных дарагой парфумаю геяў крышку патыхае гноем.

Галубы

На барселонскім бульвары Рамбла неверагодная колькасць клетак з птушкамі. Шчабятанне, шчоўканне, пстрыканне, лапатанне. У самых разнастайных белых, жоўтых, залатых, круглых, квадратных, трохкутных клетках скачуць, сядзяць, дзяўбуць корм папугаі, шпакі, дзікія галубы, пёўнікі, кураняты. І толькі простыя, звычайныя белашэрыя бульварныя птушкі Пікаса, крылатыя душы Рамбла сядзяць не ў драцяных турмах. А мастаколяцца на іх. Як ім хочацца пабыць у залатых клетках! Яны проста шчэмяцца туды, да начовачак з вадою, да бляшанак з крупамі, а наравістыя папугаі б'юць іх дзюбамі па галовах.

Свечкі

У каталонскіх касцёлах памінальныя свечкі гараць у высокіх круглых гладкасценных шклянках. Свечкі рознае даўжыні і рознага колеру, але аднолькавыя ў дыяметры. Пастаўленыя на невысокія

палічкі, яны складаюцца ў жывы вогненна-васковы вітраж, які зіхаціць, грае і зачароўвае.

Цвіль

У дварах гатычнага кварталу адзіная ўладарніца — цвіль. Яе водар не знікае нават у самыя спякотныя і ветраныя дні. Бо ў барселонскае цвілі ёсць самая адданая і безадмоўная сяброўка — бялізна, якую вывешваюць на гаўбцах. Яна размахвае лапатлівымі крыламі, сыпле дыяменты кропель і наталяе смагу сваёй зялёнавокай сяброўкі-цвілі.

Спалучаныя сасуды

Каталонцы, як і большасць паўднёвых еўрапейцаў, амаль не ўжываюць моцныя напоі. Яны п'юць віно. Увечары садзяцца за столікі невялічкіх рэстаранчыкаў і замаўляюць бутэлькі ружовага. Паціху, вельмі павольна бутэлькі пусцеюць, робяцца празрыстымі, а твары каталонцаў, наадварот, ружавеюць і весялеюць.

Настаўнікі і выдатніцы

Мужчыны-каталонцы, як толькі пасівеюць, робяцца падобныя да настаўнікаў гімназіі. А вось паводзіны жанчынаў адпаведнага ўзросту здзіўляюць не менш, бо яны набываюць падабенства з гімназісткамі-выдатніцамі, якія ў любое імгненне гатовыя адказаць урок.

Непатрэбная рэч

Ясным днём, седзячы ў барселонскай кавярні і бачачы старога манаха з партфелем і парасонам, ты выдатна зразумееш, што як толькі манах памрэ,

самай непатрэбнай рэччу ў свеце стане дзіравы парасон, а вось партфель і Біблія яшчэ прыдадуцца.

Занятак

Адзіны занятак варты чалавека — сузіранне за падзеннем марской хвалі.

Падарунак

Гуляючы па Січазу, я прыйшоў да могілак. З боку мора — гэта высокая доўгая сцяна і больш нічога. І вось кавалак свежапафарбаванай падноўленай сцяны вываліўся, агаліўшы тры кабінкi з прахам. На гурбе друзу акуратна, як падарунак, ляжалі чорныя акуляры. Давялося ўзяць іх. Падарунак ёсць падарунак.

Падабенства

О, каб хто ведаў, як не люблю зашклёныя гаўбцы! А ў Барселоне ў заводскіх кварталах такіх кладовак колькі заўгодна. Неразумных людзей у Каталоніі столькі ж, колькі ў Беларусі. І ўсе яны збіраюць на гаўбцах малапатрэбныя рэчы.

Рэстарацыя «Д»

Як жа яна называлася, гэтая невялічкая рэстарацыя ў гатычным квартале? Неяк вельмі літаратурна... Нешта звязанае з каханнем... Такое вядомае, як Дон Кіхот... А-а-а... Вось яно... «Дульсінея»!

Захацелася есці. Так здараецца, ходзіш-ходзіш, а тут раз — і ногі зрабіліся ватныя, ногі не ідуць, а рукі затрэсліся, закалаціліся, энергія скончылася. І трэба перакусіць, хоць што-небудзь з'есці. Можна, вядома, і ператрываць голад, а можна зайсці ў рэстарацыю ў завулку Пэтрытхол і, абмі-

нуўшы барную стойку, за якой алейнавокі маладзён будзе праціраць чысцюткія келіхі, прайсці ў невысокую залу, дзе даволі шчыльна пашнурваліся жоўценькія драўляныя столікі, засланыя ружовымі абрусамі.

Высокі сугулаваты афіцыянт са шнарам на ніжняй губе прапануе — займай вольнае месца. З нескладанага меню можна хуценька выбраць адзін з трох комплексаў. Асабіста мне захацелася пакаштаваць трапічную салату з кальмараў, крабавых палачак, свежай капусты і цыбулі пад маянэзам ды яшчэ эскалоп. Замест віна, назвы якога настойліва пералічваў афіцыянт, я замовіў вадку «Вічы каталян». Салата з белым хрумсткім хлебам і вадкою былі проста найсмачнейшыя, а вось эскалоп атрымаўся чэрствы, як сухар. І кава падалася мне рэдзенькаю. І наогул, ну яе к чорту, гэтую «Дульсінею». Калі б Дон Кіхот хоць аднаго разу павячэраў у такой Дульсінеі, ягонае каханне выветрылася б імгненна. Вось вам крыж.

Манашка

У газетнай краме пабачыў манашку ў светлай палатнянай вопратцы. Манашка маладая, у акулерах, непрыгожая. Але шары колер палатна выглядаў вельмі па-вясковаму, па-беларуску. Манашка ў шарым убранні не выклікае ў маёй душы пратэсту, як манашкі ў чорных, белых ці, яшчэ горш, у сініх суганах.

Індзейцы

У Барселоне па пляцы Каталонія выставілі даволі магутную апаратуру індзейцы-музыкі. Іх напевы з найграннямі можна пачуць і на Арбаце ў Маскве, і на пляжы ў Рымені, і на Карлавым мосце ў Празе, але звычайна індзейцы выступаюць у акул-

стычным варыянце, а тут раптам як зайгралі на ўвесь пляц і на ўвесь бульвар Рамбла, дык міжволі падумалася, што, можа, нямецкі фалькларыст дарма пазапісваў гэтыя ноты ў Андах. Нельга так гучна іграць на пляцы ў несвяточны дзень. Можна мяне абвергнуць, сказаўшы — на Рамбла ўсе дні святочныя. І я пагаджуся з адным удакладненнем: і на Рамбла ўсе дні будуць як свята, калі сыйдуць індзейцы з магутнымі дынамікамі.

Віно

У каталонцаў пад вачыма ўсё ж вялікія цёмныя мяшкі, бо каб напіцца тамтэйшым віном, я нават не ўяўляю, колькі трэба выжлукціць.

Водары

У Каталоніі ў рыбнай краме пахне рыбаю, лёдам і водарасцямі, а ў мясной крамцы — свежанінаю, а ў супермаркеце лунае водар садавіны; і толькі са сметнікаў тхне кісляцінаю, дый яна перамяшаная з густым водарам мора.

Чытанне

Кепска, калі жанчына глядзіць у газету. Яна павінна чытаць паэзію, ці ў будзёным варыянце — раман, а на крайні выпадак — ілюстраваны, рэкламны, яркі часопіс. Горш, калі жанчына ўтаропілася ў газетную старонку, седзячы на пляжы. І яе не ўратоўвае ні прязны выраз на твары, ні выдатная фігура, ні маладосць, ні поўная аголенасць.

Чытанне газеты — адзін з нешматлікіх цалкам мужчынскіх заняткаў.

Красавік. 1995 год

НЕ ЛЮБЛЮ ДАЛІ

Здараецца, брыдзеш вуліцаю ў плыні мінакоў і незнаёмы заговорвае да цябе. Ён быццам і бачыць цябе, але гаворыць пра незразумелыя рэчы. Спачатку намагаешся зразумець, але раптам здагадваешся — чалавек абмыліўся і размаўляе з кімсьці іншым. Ты незнарок заняў чужое месца. Нарэшце памылка выкрываецца, і вы смеяцёся, толькі смех ніякаваты. Вось так, крыху сумеўшыся, усміхаешся каля палотнаў Сальвадора Далі.

Ніколі не любіў Далі. Я не палюбіў яго з першага погляду. Так я не люблю ілюзіяністаў. Праўда, увогуле цырк мне падабаецца, асабліва блазны, асабліва цешыць вока руды блазан. Наогул, блазны могуць быць двух узораў: руды і белы, Арлекін і П'еро. А вось Сальвадор Далі — блазан чорны. Ён носіць цыліндр, фрак, крыштальна-белую кашулю і гальштук-мятлік.

Жалобны мятлік — сімвал афіцыянтаў, цырульнікаў, паслугачоў, дробных аферыстаў і фокуснікаў. Далі — з іх. Ён малое адно, а ты бачыш іншае. Ён малое мадону Рафаэля, а ты бачыш кавалачкі будаўнічага смецця. Зусім як у цырку: у скрыню паклалі жанчыну, скрыню распілавалі і кавалкі скрыні рассунулі. У адным кавалку — галава з рукамі, у другім — таксама галава з рукамі, толькі схаваная, а ногі тырчаць. Гасне святло і... Скрыня цэлая і жанчына таксама цэлая. І спадар ілюзіяніст

узмахвае чароўнай кавенькаю. Такі ж і Сальвадор Далі — бог падману, трансфармацыі і канструявання, але канструявання сюррэалістычнага. Далі — сюррэаліст. А сюррэалізм — гэта змяшчэнне рэальных рэчаў у нерэальныя абставіны. Русалкі, кентаўры, цмокі — эталоны сюррэалістычнага мыслення. Калі не задавальняе проста русалка, ты бярэш тое, што засталася — галаву рыбы і ногі жанчыны, злучаеш, паліваеш мёртвай і жывой вадою і атрымліваеш істоту акласур.

Сюррэалізм — занятак просты, вясёлы, дзіцячы... Быў такім, пакуль не з'явіўся монстр з мястэчка Фігерас. Ён пачаў прырабляць да бычынай галавы свіныя капыты, ванну і чарупіну аздабляць футрам, з Ісуса Хрыста рабіць гімнаста, а з сялянаў — руіны замка Морысвіль. Далі распачаў вакханалію ўседазволенага рэчазмяшэння. З Венеры выязджаюць шуфлядкі. А чэлес Апалона выцягнуўся і загнуўся, як рыбалоўны кручок. Бог-Бацька з'явіўся на таемную вячэру ў безгалоўым выглядзе, і Хрыстос не заўважыў ягонае прысутнасці.

Сальвадор Далі настойвае на сваім метадзе: болей азначае лепей. Ён расціскае кулак, і з яго пачынаюць сыпацца мурашы — жывыя, сапраўдныя, зафіксаваныя на кінаплёнку і змантаваныя ў фільм «Андалужскі сабака». Далі гаворыць і загаворваецца, і вочы ягоныя вылупліваюцца, каб павялічыць уражанне. Але ён памыліўся. Я не ягоны слухач і не ягоны глядач і, будучы тры разы ў Каталоніі, я не наведаў радзіму сюррэаліста №1. Я не наведаў, а фокуснік Далі наведаўся да мяне. Падмануў. Я не таропка ішоў па Gran de Gracia ў Барселоне, ішоў, каб у чарговы раз паглядзець на Casa Mila Антонія Гаўдзі. Можна не любіць Далі, але не любіць Гаўдзі немагчыма. Зрэшты, усё магчыма, нават з варыянтамі. У часы маладосці я і мадэрн недалюбліваў. А вось цяпер іду, каб пабадзяцца вакол дома Mila і падумаць пра хвалі мастацкіх стыляў, што змяня-

юцца адзін за адным. Калі гляджу на Гаўдзі, заўсёды думаецца пра хвалі і марскі пясок. Я прыйшоў і ўсміхаўся: на доме Міла вялікімі літарамі было напісана: «Dali. Arquitectura». Як жарт, як здзек, як відавочнае і неверагоднае... Ну што можа быць сумяшчэннем дзвюх рэальнасцяў у вычварэнскую сітуацыю? Пэўна ж, мысленне Сальвадора Далі і архітэктура. Я капітуляваў: купіў квіток і наведаў залы з аб'ектамі... На экранах тэлевізараў, загорнутых у белыя прасціны, Сальвадор паспяхова даводзіў, што ён не горшы за Макса Ліндэра, Чарлі Чапліна і Дыега Веласкеса. У шклянках паралелепіпедах бялелі макеты дома Далі ў Фігерасе. Якім дом быў спачатку і пазней, калі Далі купляў і перабудоўваў усе памяшканні і пляцоўкі, якія межавалі з бацькоўскім дамком. Дом Далі разрастаўся паводле прынцыпу пячоры, да інтэр'еру прыхопліваўся інтэр'ер. Такі прынцып мне спадабаўся, яго адкрыў бальзакаўскі герой №1 — Габсэк, сваяк гогалеўскага Плюшкіна. Дом Далі — гэта лабірынты Габсэка з закуткамі Плюшкіна.

На выставе панавала гармонія і згода. Мастакі-музейшчыкі прычасалі, прылізалі, прыгладзілі шалёны талент. На падлозе паслалі шэрыя кілімы. На кілімах намалявалі мурашоў памерам з пацукоў. Мурашы пазначаюць сцежку для турыста-гледача-ідыёта, любімца Далі.

Калі Эдгар Алан По вынайшаў чытача дэтэктываў, які не давярае аўтару і да ўсіх апісаных падзей ставіцца падазрона, з недаверам, і ў выніку падманвае сябе; так і Сальвадор Далі вынайшаў, зрабіў, замацаваў новага гледача, які ў кожнай выяве шукае іншую выяву, а ў знойдзеным працягвае шукаць чарговы рэбус і правальваецца ў аптычны калодзеж. А тым часам Далі фанабэрыста пазірае на свайго рукатворнастворанага гледача і пасміхаецца.

Калі зазірнуць у Сальвадора Далі, можна пабачыць ягоную душу: тая душа саркастычна пасміха-

ещца. Я ж казаў, у Далі геніяльныя здатнасці ілюзіяніста... Ён малое бюст філосафа Вальтэра, зроблены скульптарам Гудонам. І ты бачыш на палатне: бюст, створаны Гудонам, саркастычную вальтэраўскую ўсмешку і яшчэ дзвюх манашак, якіх убачыў Сальвадор, калі глядзеў на гудонаўскі бюсцік Вальтэра. І тады ты пачынаеш шукаць у выяве яшчэ немаведама што. А душа Далі смяецца. А ты можаш, між іншым, даўглядацца да чорцікаў уваччу. А можа здарыцца адваротнае: прыляціць Анёл з зялёнымі крыламі і тоўстым голасам, які прапануе рухацца хутчэй, бо кожная выстава працуе толькі ў пэўныя часы.

Давялося прыспешыць агляд... Палатно «Leda Atomica», на якім намалявана жонка Далі — Гала без станіка і майтак, не ўсхвалявала зусім, а вось фотаздымак, на якім Гала сядзіць у позе Леды, выглядаў цікавей, бо, напэўна, фасон жаночых майтак саракавых гадоў я бачыў упершыню. Хвалюе першыня. А рэпрадукцыі з карціны «Леда атамістычная» трапляліся на вока сто сорок шэсць мільярдаў разоў. Наогул, асноўная рыса творчасці Сальвадора Далі — распаўсюджанасць.

Далі паўсюль... Ён вытыркаецца з кожнай сувенірнай крамы, з кожнага газетнага шапіка. Творы Далі раздрукаваны на майках, на мяшках, у газетах, у альбомах і на марачках, на рэкламных транспарантах і інфармацыйных шчытах, на канвертах, на даміно, на картах, на вазах, на талерках, на кубках... І гэта драбязя, гэта рэпрадукцыі, гэта кветачкі, з якіх вырастаюць ягады-гады. Нагледзеўшыся на творы Далі, як і начытаўшыся По, пачынаеш інакш глядзець на свет. Раптам бачыш твар маладога д'ябла ў хлопчыку, які ідзе на свята і высока трымае каталонскі паласаты, аранжавачырвоны, спякотны сцяг. Спачатку ты бачыш іншае... Хлопчык ідзе па вуліцы Gran de Gracia. Акуратны, прыбраны ў сінія шорты і белую кашулю.

На галаве ў хлопчыка сядзіць чырвоны каптурок, такі каптурок-перчык любіў Далі. У хлопчыку ты пазнаеш сувенірную каталонскую скульптурку, а потым пазнаеш Далі, а потым пазнаеш ірландскага сепаратыста з горада Белфаста, які прыехаў здзяйсняць тэрарыстычныя акты ў Барселоне, каб дапамагчы каталонцам выйсці з-пад іспанскай кароны і займець дзяржаўны суверэнітэт. Чорныя мроі? Не. Сюррэалізм. І менавіта сюррэалізм Сальвадора Далі, які мог сябраваць і з паэтам Фрэдэрыка Гарсія Лоркам, і з дыктатарам Франка. Далі — каталонец, гэта, у пэўным сэнсе, як беларус. Іспанец, як і расіец, стаяў перад выбарам: або фашызм, або камунізм. Для каталонца або-або не існавала, бо і камуністы і фашысты ігнаравалі каталонскія праблемы цалкам, агулам, без разбору. Далі пераступіў цераз палітыку, як хлопчык з каталонскім сцягам пераступіў сардэльку сабачага добра на Вуліцы Ёдзячнасці.

Пераступіўшы палітыку і гной з кроўю грамадзянскай і сусветнай вайны, спадар сюррэаліст № 1 апынуўся ў адпаведным яму месцы, у парфумнай краме. Вусны і нос Сальвадора ў выглядзе шкляных флаконаў з водарнымі вадкасцямі красуюцца там на паліцах.

Са сваіх вуснаў Далі рабіў нават канапу. Так-так, Сальвадор Далі мог пацалаваць у дупу свайго будучага гледача. Далі мог шмат чаго. Адноўчы, ёсць паданне, Далі выпіў каву з пляўком. Ён замовіў каву, адну простую каву. Яму прынеслі маленечкі кубачак. У гэты час да століка, дзе сядзеў майстар жывапісу і малюнку, падышоў чалавек, які не любіў Далі ў трыльярд шэсцьсот тысяч разоў болей, чым я. Не люблю, але пры сустрэчы не плюю ў кубкі. А чалавек плюнуў. А спадар Сальвадор Далі сказаў: «Я піў каву з вяршкамі, з малаком, з ромам, з каньяком, з мёдам, з часныком, а вось з пляўком не піў. Буду першы, хто пакаштаваў каву з пляўком». Вы-

піў. Пляўца званітавала. Тут і ўвесь фокус: Далі выпіў плявок, а званітавала таго, хто пляваў. Далі мог ператварыць зло ў яшчэ большае зло і вярнуць таму, хто з'яўляецца першапрычынаю гэтага зла.

У Сальвадора Далі фантастычнае вока, яно бачыць, а не глядзіць, і калі зірнеш на здымак Далі, на ягоны партрэт, можаш пераканацца, што Сальвадор увесь час нібыта зазірае ў замочную шчыліну. І скажу пад сакрэтам, што ён выглядае, што ён шукае... Ён шукае цябе, свайго гледача, свайго сурзамоўцу, свой працяг. Далі ведаў, што будзе жыць роўна столькі, колькі ты з ім будзеш спрачацца, не пагаджацца, біцца, мірыцца, адпачываць. Ён рабіў вялікія, вульгарна чырвоныя канапы, падобныя да сваіх вуснаў, каб табе зручна было адпачываць, але ў гэтых фатэлях-канапах-вуснах няма валікаў і падлакотнікаў, гэта каб ты не забыў пра Далі і ягоны сю-ю-р. І калі ты пачнеш паціху спаўзаць з канапы на падлогу, на імгненне ператворышся ў Далі... Далей не страшна. Далей вернешся ў сваю рэ-элістычную будзённасць. А Далі застанецца ў сваім неўраўнаважаным свеце стаяць у цёмным касцюме.

Сальвадор Далі ў класічным касцюме нагадвае трунара, майстра аздаблення пахаванняў і вытворчасці вялкоў. У ягоных карцінах заўсёды гуляе эфірны скразнячок смерці.

Так здараецца, ідзеш па вуліцы і невядома чаму згадаеш нябожчыка, і па твары слізгане крыло ментолавага ветрыка...

Ці яшчэ, ідзеш з сябрам і кажаш пра нешта, хоць бы пра таго ж авангарднага канфарміста Сальвадора, азіраешся — а сябра няма, і выраз «не люблю Далі» ляціць у твар чужому чалавеку.

Жнівень. 1996 год

КАРНАВАЛ У СІЧАЗЕ

У каталонскім гарадку Січазе вечарэла. Калі цябе задавальняе дэкарацыя, пывем далей... Тоўсты сумнавокі вар'ят апрануўся па-святочнаму. Звычайна на ім сінія зашмальцаваныя нагавіцы, блакітная кашуля і скураныя пантофлі, але дзеля карнавалу ёй прыбраўся ў новы строй, на ім усё чыста-белае, толькі пас, шырокі і шаўковы, меў радыкальна чорнае адценне. У правай руцэ вар'ят сціскаў флейту. Ён ціхенька пастукаў у чужы барабан. Барабаншчыкаў і флейтыстаў процьма, цэлая вуліца. Вось-вось яны пачнуць біць у чорныя барабаны, і болей ніхто нікога не пачуе. Загучаць толькі флейты. Але гэта пачнецца праз колькі імгненняў, а пакуль вар'ят стаіць за вялізнай чатырохметровай лялькаю святой Тэклі і стукае флейтай у барабан. Вар'ята падпаілі віном, ён па-заўсёднаму ўсміхаецца, ён млявы, размораны сонцам і алкаголем, а табе ўсё адно прыемна сачыць за вар'ятам, бо менавіта ён адзін з разнастайнай карнавальнай публікі найбліжэйшы табе, ён, як і ты, не да канца разумее сутнасць падзеі. Ён, як і ты, удзельнік выпадковы, і ваша прысутнасць неабавязковая.

Побач з флейтыстам... Ты, мяркую, пагодзішся памяняць азначэнне «вар'ят» на «флейтыст». Побач з флейтыстам з'явіўся хлопчык з поўнымі кішэнямі серпанціну. Хлопчык пачаў закідваць

спружыністыя стужкі на ляльку святой Тэклі і ляльку яе мужа — чарнабародага мужчыны ў кароне. Ён спрытна кідаў рознакаляровы серпанцін. Флейтысту спадабалася забаўка. Мычаннем і жэстамі ён прасіў хлопчыка даць стужку. Хлопчык склаў фігу і паднёс пад бліскучы нос флейтыста, той заплакаў. Натуральна, шчыра, па-дзіцячаму слёзы цяклі па добра паголеных, блакітных шчоках. Тут пачалі біць барабаны. Грукат перуновы. Барабанаў шмат. Яны б'юць і б'юць. Каталонскія хлопцы экстатычна лупяць у барабаны, а натоўп танчыць, натоўп скача ў барабаным рытме. Разам з людзьмі танчаць вялізнавокія лялькі. На гаўбцах стаяць глядачы, яны шпурляюць у натоўп серпанцін і сыплюць каляровыя паперкі. На адным з гаўбцоў танчыць каратканогая дзяўчынка. Зрэзьчасу яна паварочваецца спінаю, згінаецца, ускідвае спадніцу, паказвае дупу ў святочных майтках і трасе клубамі. Побач рагочуць бацькі дзяўчынкi, яны і пад'юджаюць сваё чада яшчэ і яшчэ паказваць дупу ўзбуджанаму карнавалу. Дзяўчынка слухаецца. Бацькоў варта слухаць заўсёды, нават калі загадваюць паказаць дупу.

Сярод натоўпу вылучаюцца не толькі барабаншчыкі ў накрухмаленых кашулях і напрасаваных нагавіцах, вылучаюцца падлеткі, апранутыя ў чарцей. Іх плашчы з капюшонамі пашытыя з тоўстай мешкавіны. Калі запальваецца петарда і рассыпаецца процьма вогненных пырскаў, ніводная іскрынка не трапляе за каршэнь. Да капюшонаў у чарцей прышытыя рогі, чырвоныя, як горкі перац. Чэрці з вярочачнымі хвастамі дзеразуюць і скачучь больш за астатніх і не даюць натоўпу астыгнуць.

Адзін са служак карнавальнага пекла падляцеў да цябе і прапанаваў падпаліць петарду. Ты ледзь не выпаліў сабе вочы, але спрытны чорт паспеў узяць высока над галавою вогненны прапелер. Ты

адышоў і разам з купкай барабаншчыкаў рушыў у бок ратушняй плошчы. Ты крочыў па вуліцы, дзе вітрыны і вокны на першых паверхах былі залеплены папераю. Да барабаншчыкаў далучыўся мужчына з дудою. Гук у дуды тугі, як голас спевака ў стылі soul. Нездарма кажуць: душа казла, з якога робяць дуду, не выпарваецца, і гэта яна спявае, гэта яе боль і радасць чуюцца ў гранні дуды.

На пляцы насупраць мэрыі набіраўся велізарны натоўп. Увесь Січаз перайшоў на пляц. Вялізныя лялькі пагойдвалі галовамі над прыбранымі святочна каталонцамі.

З мэрыі выходзіць карабінер. Высокі, у зялёнай форме, у чорна-залатых акулерах, з кароткім аўтаматам на плячы, ён хоча прабрацца да аўтамабіля. Звычайная рэч: карабінер выходзіць з мэрыі і накіроўваецца да свайго дзяржаўнага аўтамабіля. Але сёння свята, сёння танчыць вялікая лялька святой Тэклі. А туг — карабінер. На каталонскае свята заявіўся іспанскі вайсковец, да цывільных людзей выйшаў чалавек у форме і са зброяй. Натоўп незадаволена загудзеў, засычэў, загыркаў. І ты, хоць якое ты маеш да ўсяго гэтага дачыненне, закрычаў і завістаў, прыціснуўшы язык чатырма пальцамі.

Разам з табою на іспанскага карабінера крычаў тоўсты флейтыст і каратканогая дзяўчынка. Карабінер не спужаўся дзіцячага крыку, ён прабраўся да джыпа і сеў за руль, машыну абступілі чэрці з петардамі. Яны пачалі разгойдваць дзяржаўны джып разам з узброеным прадстаўніком улады. Чэрці маглі б яго перакуліць ці справакаваць карабінера выкарыстаць зброю. Ён мог стрэліць у людзей. Калі вочы схаваныя за чорныя акулеры, значна прасцей націскаць на курок аўтамата. У карабінера былі абарончыя акулеры і, пэўна, меўся дазвол у адпаведных абставінах страляць у правакатараў, у тэрарыстаў, у ворагаў іспанскай кароны.

А ворагаў — процьма! Кожны баск, калі да яго ўважліва прыгледзецца — тэрарыст. Кожны ката- лонец, калі з ім сур'ёзна пагаварыць, марыць пра незалежнасць. І самае галоўнае: вакол карабінераў заўсёды ходзяць дзяржаўныя злачынцы, ворагі, злодзеі, здраднікі, лайдакі і валацугі. Чэрці, адным словам, ходзяць вакол анёла-мечаносца. Яны раз- гойдвалі джып і разгайдалі, і перакулілі б, каб не вялізная лялечная пачвара — цмок з арлінай гала- вою, які выкаціўся з-за мэры і ўляцеў у натоўп. З горла і дупы дракона пасыпаліся траскучыя во- гненныя струмяні, павярнуў шызы дым, паляцелі белыя іскры. Чэрці кінулі карабінераў джып і па- чалі каруселіць вакол агністага цмока. Дзяржаўная машына пакінула пляц, на якім віравала весялосць. Флейты, дуды, петарды заціхлі, застаўся адзін ба- рабанны бой. Дзясяткі два барабанаў зліліся ў адзін, а натоўп пачаў тупаць, маршаваць на месцы. Знікла ўсё: горад, мора, сонца, людзі... Застаўся рытм, агульны для прысутных на пляцы. Той рытм, падпарадкаваўшыся якому лёгка памерці, лёгка пайсці і здзейсніць подзвіг дзеля нацыі. Але ты чужы на свяце, цябе не гоняць, але цябе і не за- прашалі на карнавал.

Ты стаіш чужы каля водаправоднай калонкі пад высачэзнай пальмаю і любуешся тэатралізаваным відовішчам. Ты вызначыў галоўнага героя — нера- зумнага таўстуна з дзіцячай флейтаю ў пухлых паль- цах. А ўночы, падчас гадзіннага феерверку ты даве- даешся імя поўнага вар'ята. Каратканогая дзяўчынка будзе есці марозіва. Пад помнікам Эль Грэка яна будзе дзівіцца на рассыпістыя дзмухаўцы салюту ў чорным, як смерць, небе, а побач будзе стаяць таў- стун. Дзяўчынка скажа: «Адольфа, калі ласка!» — і ад- дасць недаедзенае марозіва вар'яту. Адольфа прагна схопіць ласунак. Ён пачне глытаць салодкае тлустае марозіва і адчуе свята напоўніцу. Ты паціху сыйдзеш у пусты завулак і накіруешся да гатэля.

На пустой вуліцы з заклеенымі паперай вітрынамі трапіцца на вочы старая кабета ў нацыянальным строі: белая карункавая кашуля, чорная шырокая спадніца, белыя панчохі, чорныя чаравікі. Кожны крок каталонкі суправаджаўся звонам бубеньчыкаў, прывязаных каля шчыкалатак. Ты спыніўся на пустой вуліцы, засыпанай серпанцінавымі стужкамі і кардоннымі трубкамі з-пад петаў, і слухаў, як аддаляюцца званочки. І табе захацелася як хутчэй вярнуцца дамоў, толькі час вяртання яшчэ не надышоў.

Жнівень. 1996 год

ПОШУКІ МІС БАРСЕЛОНЫ

ГІСТЮ — знайсці міс Барселону. Ён сам не верыў, што будзе шукаць і знойдзе. Ён спадзяваўся — яна ў цёмных акулярах. Сонца. Асяроддзе. Стыль. Жнівень. Порт. Музыка. Вецер.

Яна папрасіла запальнічку ў парку Хуана Міро, непадалёк ад скульптуры «Жанчына з пташкай». Не ведала, што ён кінуў паліць, а згадка пра тытунь выклікае ванітны камячок у ягоным доўгім горле. Не ведала, што ён шукае яе.

Яна любіць брунатныя цвічкі цыгарэт з ментолам. А яшчэ шануе мадэрн, і ў яе маленечкім залатым заплечніку хаваецца срэбная запальнічка з плаўнаабрыснымі ўзорамі.

Агеньчык прасіўся дзеля лёгкага, як палёт блакітнага мятліка, флірту.

Ён разгубіўся, не пазнаў у дзяўчыне з цыгарэтаю міс Барселону, упёрся вачыма ў пярсцёнак на безыменным пальцы. За разгляданнем спіралі на пярсцёнку ён прагледзеў прыгажуню.

Лёс жартаваў. Толькі пачаліся пошукі міс Барселоны, а яна сама выйшла насустрач. Ён спаткаў яе каля разнаколернай скульптуры Міро і не пазнаў, сказаў, што не паліць, і пайшоў у бок пляца Іспаніі.

Наіўна шукаць міс Барселону на пляцы Іспаніі а дванаццатай гадзіне дня. Гарачыня. Мроіва. Машыны. Незямныя шэпты. Грукат.

Ён накіраваўся ў Нацыянальны Палац, уздымаўся на эскалатарах і думаў, што ў барселонскіх парках пачынаючы з траўня заўсёды стаіць пер-

шы дзень ранней восені. Сухі ліст з платана ехаў з ім на рабрыстай прыступцы.

Палац стаяў зачынены. Музей каталонскага мастацтва адпачываў. У навакольных аляях гулялі ветрыкі. Далёка ўнізе ляжала панарама Барселоны, ружова-блакітная, сфастрыгаваная з безлічы выцвілых рознадзяржаўных сцяжкаў.

Што ён мог ведаць пра прыгажуню? Амаль нічога. Толькі здагадваўся... У яе чорныя валасы, яна — каталонка, і ў яе далікатна-смуглявая, залацістая, залатая скура. Вочы цёмныя, з доўгімі веямі, такія вочы праз усё жыццё маляваў Пікаса, такія вочы былі ў маці Далі, калі яна першы раз пацалавала будучага бацьку непараўнальнага Сальвадора. Вочы ў стылі паўднёвай Еўропы, той самай, якую скраў Бык. Міс Барселона ўвасабляе генэтычны код Еўрапейскай цывілізацыі, разам з культурамі старажытнага Рыму і старажытнай Грэцыі.

Ён наведаў старажытнагрэчаскі тэатр, новыя крэслы безнадзейна сапсавалі помнік. У тэатры прагульвалася пустэльнае рэха.

Ён адчуў, што яна бывае ў грэчаскім тэатры, бывае і побач — у беласценным музеі Хуана Міро. Яна архітэктар, дакладней, вучыцца на архітэктара. Яна носіць па вуліцах Барселоны доўгі, колеру сепіі скураны футарал для малюнкаў. Яна п'е каву ў бары «Qu-qui» на праспекце de Gràcia, ёй усміхаецца руды афіцыянт з маленечкім чубком пад ніжняй губою. Футарал з праектамі любіць ляжаць на высокім круглым зэдліку. Праз пляц Каталоніі яна ідзе ў Гатычны квартал.

Тым часам ён выходзіць да помніка Хрыстафору Калумбу, які ў каменным палацы распавёў іспанскаму каралю пра новую Індыю. І цяпер на іспанскіх банкнотах вартасцю ў пяць тысяч песетаў мільгае ў крамах абыякавы да капіталу твар Калумба, дзякуючы якому золата патаннела ўдвая. Чаму грошы маюць другарадныя мастакі? Чаму ні Пікаса, ні Далі,

ні Міро не атрымалі замовы намаляваць песету? Чаму Гаўдзі не даручылі зрабіць хоць бы адну манету? Іншыя, горшыя, бяздарныя чаканяць на манетах абрысы будынкаў Гаўдзі. Іншыя робяць грошы. Гаўдзі, Пікаса, Міро і Далі рабілі мастацтва. Грошы больш навука, чым мастацтва, больш рэлігія, чым творчасць.

Ён шукае міс Барселону. Ён шукае ўзор, эталон, ідэал. Ён ведае: шукаючы грошы, не знойдзеш мастацтва. Калі шукацьмеш прыгажосць, не сустрэнеш славы, не знойдзеш дабротаў, не спазнаеш нават асабістага задавальнення, бо, знайшоўшы, расчаруешся ўшчэнт. Ён — мастак, паэт, творца — ведаў пра марнасць намаганняў, ведаў і не спыняўся.

З бульвару яна звярнула на вуліцу Portaferisa, каб прайсціся побач з Катэдраю. Готыка натхняла мадэрністаў. Аркбутаны. Містычная аргазмія. Везы. Хімеры. Мары ў эфірных хвалях. Вядзьмаркі ў вастраверхіх каўпаках. Парфумныя крамкі. Цёмная чырвань. У Гатычным квартале паўзмрок.

У яе ёсць сяброўка, што працуе ў краме срэбных мініяцюраў. Завушніцы, пярсцёнкі. Крыжыкі. Белы бляск. Чарненне. Зашчапкі на ланцужках. Крама «Свет срэбных мініяцюраў» належыць сяброўчынай сям'і. Сяброўка вучыцца на ювеліра.

На залатым запясці свеціцца паска бела-люстранага ланцужка. Срэбра — улюбёны метал міс Барселоны.

Яна вяртаецца на праспект de Gracia і заходзіць у краму «Bulevar Rosa», каб набыць упакоўку з балончыкамі атраманту для сваёй асадкі «Моцарт». У краме яна апускаецца ў сугарэнні і заходзіць у прыбіральню. Вусны любяць падфарбоўвацца.

Ён выходзіць на пляц Каталоніі. Каля фантанаў зелянее скульптурная група: на магутнага каня бокам уселася аголеная жанчына з караблікам на круглым плячы. Каня за цуглі трымае аголены

мужчына ў шапачцы з крыльцамі. На пастаменце мастак чытае надпіс: «Barselona». Ён бачыць памылку, падман, замест міс ён бачыць мадам з надзьмутымі сцёгнамі, мадам з эпохі натуралістычных скульптур і веры ў веліч антычных багоў. Да ягоных пошукаў металічная рэч мае такое ж дачыненне, як і топ-мадэлькі з часопіса «MAX». Масавая культура татальная, але плыткаплынная, няма нечаканасцяў, правалаў, калодзежаў.

На скрыжаванні ён спыняецца на чырвонае святло. Побач становіцца барадатая жанчына. У яе хваравіты твар іерусалімскага артадокса. Мастаку млосна. Барадатая галадранка пазірае яму ў вочы, у страўнік. Рука яе шарыць у сметніцы. Недаедзены рагалік радасна перабіраецца ў цыратавую валізу. Ванітны камячок танчыць на корані мастакоўскага языка. Ён бяжыць, убачыўшы жоўты агеньчык на светлафоры.

Бег змяняецца хадою, каб не выклікаць падозранняў у карабінераў, якія стаяць з аўтаматамі на вялікіх скрыжаваннях.

Тэрарысты падарвалі дамбу. Вада змыла кемпінг. Ёсць ахвяры. Загінула больш за сто чалавек. Баскі змагаюцца за незалежнасць. Іспанская дзяржава выстаўляе на скрыжаваннях узброеных ваяроў. Абыякавыя да палітыкі каталонцы шпацыруюць па Барселоне. Яны радуюцца, што іх мурашнік называецца Барселонаю. Так жыхары Калькуты радуюцца, што яны жыхары Калькуты. Наіў. Непасрэднасць. Радавацца, што ты з пункта В, а не з пункта А ці С. А большасць менавіта і ганарыцца сваёй сям'ёю, ладам жыцця, краінай, кантынентам, расай, сваім пунктам В. Мастак не з такіх. Ён побач з імі, але не разам, і ён сярод іх, але не ў іхніх атрадах і не пад іхнімі штандарамі.

Мастак зусім іншы. Для яго А роўнае з В і С. Міс Барселону ён шукае таму, што ён у Барселоне.

Яна апускаецца ў метро і сядзе ў электрычку.

Яна сядзіць пры вакне, за якім плыве тунэльная чарната.

Ён праходзіць паўз сталоўку «Burher King». Намыты шампунем і начасаны, як шыньён, дробны сабачка вылізвае стол.

Яна спрабуе заснуць, прытуліўшы голаў да вагоннай сцяны. Электрычка вылятае з тунэлю ў рабочым раёне. Шматпавярховікі. Аблушчаны тынк. Рокеры на траскучых матацыклетах. Хаатычная забудова. Вокны спачывальняў пазіраюць на чыгунку. Вокны сталовак паглядаюць на сметнікі. Вокны кабінетаў глядзяць на скрыжаванні. Дзіцячыя пляцоўкі ад рэек агароджвае сталёвая сетка.

Яна — архітэктар. Яна знаёміцца з тыпізацыяй жыллёвага боксу, абалонкай пабытовай рэчаіснасці. Яе нервуе выгляд срэбнабокiх смеццезбіральных бачкоў, калі яны адлюстроўваюцца ў вітрынах прадуктовых крамак. Электрычка выпраменьваецца з уласна Барселона. На пяшчана-сівым полі ходзяць плямістыя чырвона-белыя коні і жабяткі.

Яму на дарозе трапляецца жабрак з жывёламі. Лішаісты сабака. Кот з абадраным хвостом. Качка без пёраў, ружовая, як марскі акунь. Пацук. Жывёлы замучаныя знарок. Бедныя людзі кідаюць жабраку грошы. Шмат грошай даюць кату, які замучвае жывёл, каб яму давалі яшчэ больш грошай. Вечны рухавік. Багатыя людзі — сквапныя, яны не кідаюць песеты сабакам. Мастаку робіцца гідка.

Міс Барселона не можа заснуць у вагоне. Яна адцягвае двума пальчыкамі скуру на шчацэ. Яна адцягвае скуру на тым месцы, дзе праз дваццаць адзін год у яе будзе досыць глыбокі шнарок зморшчынкі. Міс Барселона пяшчотна пагладжвае тое месца за куточкам вуснаў, дзе ляжа зморшчылка. Яна шкадуе сябе. Шкадуе, што не пазнаёмілася з мастаком, не пайшла ў кавярню, на Рамбла, у грэ-

часкі парк, дзе ўдзень трэніруюцца тарэадоры, а ўначы можна займацца хуткім каханнем. Яна сумуе па страчаных магчымасцях.

Ён, стомлены пошукамі міс Барселоны, заходзіць у масажны салон каля чыгуначнага вакзала, дзе чырвонагаловая маладзіца творыць сэкс за ўзнагароду.

А ты... Усё ты разумеш. Ты ж ведаеш, дзе знаходзяцца і адкуль бяруцца гэтыя міс, дзяўчынкі, дзяўчаткі, дзеўкі, дзявулі, галубкі, сучачкі, сукі... На загарадных сметніках, на брудных працоўных ускраінах, у скасабочаных халабудах... Там, дзе бедакі не саромеючыся поркаюцца ў смецці, а дзеці спраўляюць патрэбы пасярод вуліцы. Там, дзе каханне каштуе глыток віна, а жыццё не каштуе нічога.

Там, дзе сканчаецца горад і пачынаецца культывацья зямлі, ёсць прыпынак прыгараднае электрычкі, на ім і сышла дзяўчына-архітэктар.

Лістапад. 1996 год

УЦЁКІ У ЕГІПЕТ

Падарожныя спрэчкі:

— Табе гэта трэба? Толькі шчыра, як самому сабе... Дваццацігадзінная дарога, чаканне ў аэрапорце, мытня, памежнікі, вада, што цурком ліецца з лямпачак у самалёце 1968 году вытворчасці, рызыка забіцца... Няўжо нельга спакойна?

— А я спакойны. Развіднела. Залацісты золак у Каіры. Апошні дзень 1996 года. Свежасць раніцы...

— І пыл. Нават сонечныя промні ў Каіры пыльныя. Святло пыльнае. Хвалі вялікага Нілу папяловыя, і, калі пыл можа быць вадкім, — яны пыльныя. Архітэктура ўся злепленая з гразі і броду. Нават бязносы Калос фараона Рамзэса на прывакзальным пляцы — не што іншае, як пылавы слуп. Адзінае, на што ён здатны, гэта нагадваць пра сваіх дзвесце дзяцей і чатырох жонак, якія ўвадначасе былі і дочкамі... Няўжо Афрыку можна прымаць за эталон этыкі і эстэтыкі?..

— Можна. Як можна спачуваць дзяўчынцы, якую званітавала на твае джынсы і красоўкі. Яе ўхістала ў самалёце, вантробы сціснула сутарга, страўнікавы сок выпаласкаўся на цябе. Ніякіх абурэнняў. Суперажыванне. Ан выбачэнні змучанай маці недарэчныя...

— Дзіцячыя ваніты нішто ў параўнанні са стотысячагадовым брудам Афрыкі. Брудам, з якога

каірцы будуюць гарады мёртвых — купалы, мінарэты, сцены без вокнаў...

— Каір — горад тысячы мячэцаў. У Каіра ажурная панарама, далікатны сілуэт. Колеры вытанчаныя — срэбныя, залацістыя, блакітныя...

— Асаблівай гармоніяй павявае ад вайскоўцаў у чорных берэтах з кулямётамі на плячы. Яны прыгожа глядзяцца пад пальмамі на скрыжаваннях і на гатэльных ганках, немагчыма не спыніцца і не палюбавацца белымі скуранымі гетрамі. Не верыцца, што салдат адказвае ўсмешкай на ўсмешку. Зрэшты, іх прысутнасць у людных месцах павінна супакойваць іншаземцаў. Тэрарызм не пройдзе! Нібыта ісламскія баявікі змагаюцца з узброенымі адзінаверцамі.

— Памылка. Тэрарыст змагаецца за абстрактную ідэю, матэрыяльныя ахвяры — адно доказы веры і моцы. Чым болей ахвяраў, тым лепей тэрарысту. Таму з ліку магчымых забітых не выключаюцца ні дзеці, ні жанчыны, ні адзінаверцы, ні ён сам. На жаль, наяўнасць тэрарыстаў у мусульманскім свеце — рэч непазбежная. Бо згодна з думкай Альберта Савінія, араб існуе ў дзвюх постацях: або ў стане агню і ваяўнічасці, або спіць. І калі араб-мусульманін прачнецца ў краіне, дзе няма баявых дзеянняў, ён імгненна апынецца ў таёмнай групе якіх-небудзь «шэрых ваўкоў» ці «мсціўцаў». Толькі не дзеля вывучэння тэрарызму сіміцкіх народаў я пакінуў Мінск. Нашмат цікавей назіраць за афрыканскімі жанчынамі, што носяць клункі на галаве. Здзіўляе не тое, што яны шпарка, падбегам ідуць, а клункі не падаюць. Дзівіць, як увесь час яны круцяць галовамі, зіркаюць на ўсе бакі, а клункі, як прылепленыя, сядзяць на цемені.

— Яшчэ б ім не азірацца, калі ў шаснаццацімільённым Каіры не працуе ніводзін светлафор і адсутнічаюць дарожныя знакі. Ад сігналаў можна аглухнуць. На дарозе той мае рацыю, хто больш на-

хабны, у каго больш моцныя нервы, для каго жыццё ні сваё, ні чужое нічога не каштуе. А іх машыны?! Іржавыя, папабітыя, у маністах непатрэбных лямпачак. За рулямі сядзяць зомбі. І яны яшчэ называюць тых, хто ўжывае алкаголь — зомбі. Думаюць, калі не п'юць, дык і светлафоры з указальнікамі без патрэбы. Чарната. Цемрадзь. Каб машыны не разганяліся, яны насыпаюць упоперак дарогі асфальтавы бутор. Не спынішся. Наскочыш. Заб'ешся. Такія правілы ў царстве мёртвых ці ў мёртвым царстве Каіра. Ты хацеў уцячы ў такі свет?

— Не. Мяне вабіла іншая дарога і іншы транспарт. Жадалася на свае вочы ўбачыць чаўны, у якіх фараоны накіроўваліся ў вечнасць. Каменныя саркафагі не расчаравалі. Камяні ў Каіры цёплыя. Можна, таму егіпцяне верылі, што душа можа вярнуцца не толькі ў мумію, але ў скульптуру, калі мумію знішчаць ці скрадуць ворагі.

— Ты ж не верыш ні ў несмяротнасць душы, ні ў перасяленне душы ў каменную ці драўляную цацку. Як не верыш эмансіпаванай экскурсаводцы, што падкрэслівае сваё падабенства з царыцаю Неферціці, чый партрэт можна паглядзець у Берліне. Ты ж адмовіўся ехаць у Берлін. Цябе панесла ў Афрыку — чужую, варожую і заразную..

— Цікава пабачыць чужое. Апрыклі норавы роднай краіны. У Егіпце я не разумею хлусню палітыкаў. Яны могуць пагражаць і прасіць, патрабаваць і заклікаць да розуму і сумлення, мне да лямпачкі. На чужыне лёгка быць індывідуальным да палітычнай сітуацыі. А трубныя галасы муадзінаў, што па пяць разоў на дзень гучаць з дынамікаў і мінарэтаў, уяўляюць адно музычную каштоўнасць. Музыка мусульманскае прасторы салодкая, як слімовы сіроп: калі не перабіраць дозы, вельмі прыемная..

— А перабярэш, і стане млосна. Усходнія слодычы занадта канцэнтраваныя для дыетычнага

страўніка. Яшчэ ў Мінску цябе напалохалі страўнікавымі хваробамі, якімі аславіўся Егіпет на ўвесь свет. Да тысяча дзевяцьсот пяцідзясятага года сярэдні ўзрост новага жыхара з горада мёртвых быў сорак пяць. Няшмат, пагадзіся. А калі ўлічыць, што жанчыны жывуць даўжэй за барадатых супляменнікаў, твой шанец падхапіць якую трасцу вельмі вялікі...

— Не буду спрачацца. Не буду піць ваду з-пад крана ў гатэлі. Стаміўся. Стома спараджае псіхоз. Спрэчкі лёгка перарастаюць у істэрыкі. А я ведаю: да ўбоства любога гатэлю прывыкаеш, як толькі адаспішся з дарогі. У першыя хвіліны пасля засялення, здаецца, забіў бы суправаджальніка за плямісты ручнік, за кепскі тэлевізар, за непадмеценае кілімнае пакрыццё на падлозе... Перастома выяўляецца ў агрэсіі. А некалькі гадзінаў сну, вячэра, кава, цыгарэта — і ты лагодны, і свет прывабны.

— Усё адно пасля адпачынку бачыш у Каіры недабудаванасць ці, хутчэй, паўразбуранасць, гэтакі Нью-Йорк пад час рэвалюцыяў ці Токію пасля бамбардавання. Наяўнасць аўтаматчыкаў тлуста падкрэслівае напружаны стан напярэдадні грамадзянскай вайны. У Каіры ўсё дзеецца пад руляю. Стыль жыцця. І назва Каір на зразумелай мове азначае Марс — бог вайны. А самае арабскае з усіх нашых словаў — цытадэль.

— І я бачыў тую казачную цытадэль Салаха Аль-Дзіна. Напэўна, каб зараз узяць такое абарончае ўмацаванне, спатрэбіцца не адна тысяча байцоў. Залатыя вежы і мury, над якімі плыве купал і мінарэты мячэці Мухамада Алі. Казкі тысячы і адной ночы гучалі тут, пісаліся тут і тут застаюцца жыць. Толькі святло казак хісткае і няпэўнае, як агеньчыкі свечкі ў калідорнай цемрадзі, а словы Карана важкія і грунтоўныя, выразаныя з алебастра на ветразях і калонах сабора вялікага ваяра Алі, што выгнаў з Егіпту войскі Напалеона. Мухамад

Алі — албанец, заснавальнік апошняй каралеўскай дынастыі ў Каіры...

— Ягоны апошні нашчадак уцёк у пяцьдзесят трэцім у Італію, прыхапіўшы сто валізак з каштоўнасцямі. Егіпет падобны да Італіі тым, што ў Рыме жывуць рымляне, якія не маюць аніякага дачынення да велічы старажытнай Рымскай імперыі, а ў Егіпце пражываюць егіпцяне, для якіх багі Ра, Анубіс і Нут — толькі выявы на сувенірных цацках. Няма таго, што раньш было. І толькі рэшткі, сколкі, аскепкі нагадваюць пра неміную смерць і знішчэнне ўсяго і паўсюль...

— Няпраўда... У Егіпце захаваліся нашчадкі цывілізацыі, і хай яны праваслаўныя хрысціяне і мова іх гучыць толькі ў царкве і на ўроках слова Богага, але яна ёсць. Копцкая мова, што пасля шэрагу трансфармацыяў і кампактаванняў дайшла да нашых дзён ад часоў Хеопса, існуе. Прысутнасць праваслаўных купалоў з крыжамі сярод мячэцяў, мінарэтаў, гатэляў і навабудоўляў уцешвае. Сантымент і ёсць сантымент. Прыемная і згадка пра час: у Егіпце і Беларусі адзін часавы пояс. Дробязь, здаецца, а прыемна, лежачы ў гатэлі «Каіратэль» у пятнаццаць пяцьдзсят восем, думаць, што ў Мінску таксама пятнаццаць пяцьдзсят восем, і хутка Новы год...

— Сантыменты... А згадай, як сумняваўся, што цеплаход адплыве ад прычалу, такі нягеглы...

— Але ж адплыў і ўсю навагоднюю ноч плаваў па Нілу паміж Гізаю і Каірам. Музыка. Вясёла. На верхняй палубе было ветрана, свежа і рамантычна. Асветлены навагоднімі агнямі горад не прыгнятае. Знайшлося ўтульнае крэсла: можна было пасядзець і напісаць колькі нататак пра падарожжа...

— Ты ўвесь час гаворыш пра станоўчае, а я прырэчу, і выходзіць, што ў мяне крывое вока, але гэта не так, і вось доказ — твае запісы, зробленыя на цеплаходзе, паслухай іх...

У самалёце, як і ў кожным самалёце, што ляціць на Новы год у Афрыку з прастораў СНД, трапілася дэкаратыўная банда з важаком у чорным незашпіленым палітоне з настаўленым каўняром. Твар у завадатара артыстычны, з такім можна атрымаць ролю ў Галівудзе. Памагатыя — з важкімі кулакамі і кароткімі стрыжкамі — мелі не менш тэатральны выгляд за сваіх дзявуль з залівістым паказным смехам. Чарнаскураным выглядам бандыты імкнуліся нагнаць страху на падарожнікаў: не атрымлівалася, бо найжахлівы з бандытаў не вылучаецца з натоўпу. Страшны гангстэр, згодна са статыстыкай, мае затрапезную знешнасць, ціхі голас і аўтаматычную зброю. На пачутае пярэчанне выхопліваецца вальтэр. У берлінскай кавярні чацвёрка рэкеціраў кладуцца на падлогу. Яны хацелі аднаго: папалохаць, нагнаць страху... Трох ён забівае, аднаго калечыць на ўсё наступнае жыццё. Праўда, сам трапляе ў турэмную лякарню з прастрэненым навывёт пахавіннем і дзвюма кулямі ў сцягне. На судзе гангстэр выкарыстоўвае сваю занядбаную знешнасць і бясконца паўтарае, што выпадкова апынуўся ў кавярні, дзе пачалася перастрэлка. Яго паранілі. Ён у запале схопіў пісталет, што валяўся на падлозе, і пачаў адстрэльвацца... Ніякіх бандытаў не ведае. Прысуд — пяць гадоў зняволення — не прызнае і абвясчае ў знак пратэсту галадоўку. Працаваць у турме не збіраецца. У параўнанні з такім галаварэзам спадарожнікі ў Егіпет выглядалі досыць мірнымі...

— Чаму спыніўся? Ці далей пайшло станоўчае і твой язык не паварочваецца казаць добрае пра арабскі свет? А далей былі запісаныя правілы паводзінаў мусульманіна. У мяне ні разу не ўзнікла жадання прыняць іслам, але правілы паводзінаў змагароў з крыжакамі запомніў: няма Бога акрамя Алаха і прарока ягонага Махамеда, пяць разоў на дзень маліся ў вызначаны час, раз на год трымай пост на

працягу месяца, аддай бедным два адсоткі ад грошай, што год пралажалі без справы і не абярнуліся, раз у жыцці зрабі паломніцтва ў Меку...

— Пасля ўцёкаў у Егіпет пойдзеш у Меку? Не паверу. І не пусцяць. Памятаеш, у Каране... Няверныя з тых, хто ведае Пісанне, і з шматбожнікаў будуць у вагні пякельным і застануцца там назаўсёды. Яны — найгоршыя са стварэнняў... З раздзелу «Відавочнае». А ты пачытваеш Каран не дзеля ўмацавання веры ў Алаха, а толькі дзеля забавы. У Егіпет уцякаеш не ад ворагаў, а каб развезьць сум, парушыць манатонную плынь часу, адпачыць... А што знаходзіш? Вярблюдаў, якія спраўляюць патрэбы на піраміды непараўнальнага Хеопса. Ты ляціш за тры тысячы кіламетраў, каб паслізнуцца на сікунах у Гізе і падзівіцца з вярблюдзіхі... Яна таксама паслізнулася, цыбатыя ногі раз'ехаліся, і цыган, пераапануты ў бедуіна, паляцеў на вільготныя камяні. А які рэзкі, сухі голас у гарбатай істоты! Цыган біў яе. Вярблюдзіха, укачаная ў гной, крычала. Ты ўцякаў ад іх, ад пірамідаў, ад пустэльні...

— Ва ўяўленнях я заўсёды знаходзіўся каля пірамідаў адзін. Пустэлья. Неба сіняе. Жоўтыя пяскі. Залацістыя піраміды Хеопса, Хефрэна і Мэкерына. Сфінкс. Я адзін. Хаджу. Разглядаю. Дакранаюся да пяцітысячагадовых блокаў. Ніколі не думаў лазіць на піраміды. І раптам замест чаканай цішыні — базарная талакнеча, тысячы прыезджых і тысячы мясцовых шафёраў, гандляроў, жабракоў, дзяцей... Такого не чакаў. А таму адыйшоў як далей ад натоўпу... Дзіва свету мусіць здзіўляць. Піраміды ўражваюць. Піраміды — змаганне чалавека са смерцю. Піраміды акасцяnelі, блокі зрасліся паміж сабою. Гледзячы на іх, разумеш: у пірамід ёсць вялікі шанец перажыць усё чалавецтва. Мы сыйдзем, пераўтворымся, рассыплемся, перародзімся, а яны застануцца ста-

яць залатымі сонечнымі караблямі на беразе пяшчанага акіяну...

— Паэзія. Плён бестурботнага розуму. Вечнасьць. Сфінкс. А табе бліжэй Фенікс. Вечнае ўваскрашэнне-адраджэнне, а не павялічаная да неверагоднасці мумія ката-сфінкса. Ад спёкі, ад стомы, ад нахабства егіпцянаў ля падножжа піраміды нічога не бачыш і не разумеш. Ніводнай думкі. Суцэльная раздражнёнасць. Нянавісьць да коней, вярблюдаў, сувеніраў, кінакамераў і фотаапаратаў...

— Адлегласць лекуе. Чым далей ад'язджаеш ад Гізы, тым больш значнымі робяцца піраміды. Стракатае, мітуслівае, крыклівае шалупінне сучаснасці абцярушваецца, піраміды застаюцца чыстыя, крышталёвыя, матэматычныя. Арабы вынайшлі нуль, глядзячы з Сахары на піраміды. Толькі ў пустэльні разумеш як значнасць, так і мізэрнасць пяцітысячагадовай адлегласці паміж сабой і Хеопсам. У пустэльні думка пра смерць чалавецтва не навявае суму. У Сахары пачынаеш цаніць пыл, той, які так раздражняе у Каіры. Пыл, як нішто іншае, варты ўвагі, любові і асэнсавання. І паўторыш тры разы: «Я пакіну пясок тым, хто існуе сярод пяскоў. Я пакіну пыл таму, хто стварае з пылу...» Паўторыш — і паедзеш далей, а піраміды застануцца стаяць і маліцца багам даляглядаў...

— Уцячэш, нідзе не дзенешся. Сядзеш у аўтобус. Запусціш вентылятэр на поўную моц і накіруешся праз Сахару ў Хургаду, на Чырвонае мора. Побач з табою сядуць лётчыкі з бутэлькамі гарэлкі «Сталічная». Яны п'юць штодня, праз усю вандроўку, з самае раніцы. Піць у Егіпце даволі праблематычна. Прывезці ў краіну можна толькі адзін літр моцнага напой. У краме дазваляецца набыць тры бутэлькі за адзін візіт, пасля чаго ў пашпарце робіцца адзнака — ліміт вычарпаны. Але ёсць жанчыны і дзеці, што не п'юць, а пашпарт маюць. І лётчыкі чартарнага рэйса, зачахліўшы стары авіялайнер — каб пя-

ском не занесла — п'юць. Пілі яны і каля піраміды Хеопса, і каля Сфінкса, і пад мурамі цытадэлі Салаха Аль-Дзіна, і на парфумнай фабрыцы, і ў музеі папірусу... Лётчыкі пілі саракаградусную ў трыццаціградусную спёку а дзвятай раніцы ў пустэльні Сахара. Сярод пяскоў егіпецкай зямлі над хвалямі шарэючага Ніла стаіць камандзір карабля са шклянкаю гарэлкі ў кулаку — запамінальная карціна. І прозвішча ў лётчыка экзатычна-геаграфічнае — Градус. «Камандзір карабля Ўладзімір Градус і экіпаж радыя вітаць вас на борце самалёта», — гучыць добра. Можна таму без усялякае шкоды для здароўя камандзір Градус і экіпаж могуць праўляцца гарэлкаю і каля прыдарожнай забяглаўкі «Сахара ін». Сапраўды, калі ўцякач у Егіпет носіць прозвішча Глобус, лётчык мусіць быць Градусам... З такім прозвішчам нават можна сабе дазволіць спытацца ў араба-экскурсавода: «А што вам, егіпцянам, не спадабалася ў хрысціянстве? Навошта прынялі іслам?» Водар свежакаўтнутае гарэлкі распаўзецца над кілімамі ў мячэці Мухамада Алі. Араб зробіцца глухім, не пачуе атрутнага для мусульманіна славянскага подыху і працягне аповед пра параметры купала. А ты засаромеешся за суайчынніка і непрыкметна вынесеш чырвоныя вушы з чужынскага сабору.

— Сысці ад людзей, адчуўшы сорам, заўсёды някепска. І калі некуды сыходзіш, дык лепш накіравацца ў пустэльнію. Пясок. Сонца. Цішыня. Пустэльні супакойвае. Каб гаварыць з Богам, варта пайсці ў Сахару. Ніхто не пабачыць прыніжэнняў, ніхто не пачуе нязграбнасць малітвы. Няма перад кім курчыць экстаз. У пустэльні неба бліжэй да зямлі. Там рэчы набываюць акрэсленасць і яснасць. Жоўтае і сіняе. Чорнае і белае. Стужка зямлі, паска мора, паска гор і велізарны купал неба. Уначы ў пустэльні няма нічога акрамя неба. Напэўна, старажытнага чалавека неба цікавіла больш, чым сучаснага...

— Сучаснік, суайчыннік, супляменнік... Усіх іх хочацца засунуць у піраміду і закаркаваць. Хіба не? Адна бойка ў самалёце на зваротным шляху чаго вартая... Вядома, замест дванаццаці ночы ў самалёт загрузіліся а чацвертай раніцы. Верапаслукмяныя арабы сышлі маліцца, не прыбраўшы трап і не дазволіўшы адлёт. Чаканне ў аэрапорце, дзе можна набываць таннае спіртное ў неабмежаванай колькасці, прывяло да суцэльнага ап'янення пасажыраў. Нішто так не разбурае іерархію, як алкаголь. І былы спартовец-баскетбаліст вырашыў сказаць групе бандытаў праўду ў твар. А за гэта бандыты намерыліся разбіць твар экс-спартоўца. Арабы пайшлі маліцца. «Алах акбар!» — загучала над Егіптам. А ў самалёце распачалася бойка. Цесна. Не размахнешся, не ўдарыш... І чырванатвары сцюард улез між байцамі. Ён атрымаў па корпусе і галаве з абодвух бакоў, але бойка згасла. Бойка згаслае хутчэй, калі б'юць невінаватага... А пятай ТУ-134 узняўся ў паветра, і ты заснуў цяжкім, як каменныя піраміды, сном...

— У сне таксама лётаў. Звычайна мне лёгка лётаецца ў снах. Плыў па-над чыгуначнымі рэйкамі. Уздымаўся вышэй, вышэй, пакуль палі не парабіліся злёненымі квадратамі. Нехта сядзеў на маёй спіне. Маленькі, але цяжкі. Азірнуўся. На спіне быў скураны заплечнік. Прачнуўся з пытаннем: а што ў заплечніку? Паўсонны розум разгадаў загадку... У мяшку былі часткі твораў мастацтва. Маленькі музей з рэчаў, якія назаўсёды страціла рацыянальнае чалавецтва: рукі Венеры Мілоскай, нос Сфінкса з Гізы, акуляры Неферціці... Скажаш: ніякіх акуляраў у жонкі Тутанхамона не было. Скажу: былі. У Егіпце нельга без акуляраў, ведаю. Я быў і ў Каіры, і ў Гізе, і ў Сахары, — там нельга жыць без акуляраў. І ўцякаць у Егіпет нельга.

Студзень. 1997 год

ЛАКУНЫ Ў МАІХ СНАХ

Нагадаю, лакуны — страты ў тэксце. Яны вабяць таемнасцю, незваротнасцю, магчымасцю бясконцых варыяцыяў і цемраю. Чытаеш і правальваешся ў пельку... Знакі адсутнічаюць. Логікі няма. Сэнс не з'яўляецца, не праяўляецца, не акрэсліваецца...

«Калі..., каб (?) змагацца... калі (?) ты... мне, волат будзе забіты. Калі ты пабачыш... глядзі на кракадзіла». Фрагмент з тэксту на папірусе «Царэвічавы наканаванне» часоў Новага царства, якое існавала ў першым тысячагоддзі да нашае эры. Падобнымі лакунамі, абсурдамі, алагічнасцямі перапоўненыя мае сны.

Бачыўся касцёл: велізарны, змрочны, недаадрэстаўраваны. Алтар захіналі рыштаванні. Хто намаляваны на алтарнай сцяне. Не бачна. Хрыстос? Дзева Марыя? Бог Бацька?

Той не Бог, хто нарадзіўся на нашых вачах... Думка Савінія. Як яна апынулася ў сне?

Ксёндз у залацістым арнаце ходзіць па цэнтральным нефе як непрыкаяны. Сяляне ў зімовых адзежах сноўдаюць між калонаў, шукаюць калядныя падарункі. Я з дачкою, Ядзяю. Ёй — тры гады, хоць у сапраўднасці — трынаццаць. Па вінтавой лесвіцы ўздываемся на хоры. Крэсла арганіста пустое. Шолахі. Уздыхі. Шоргат падэшваў. Водгулле крокаў. На падлозе валяюцца пустыя мяхі. «Вам не хапіла падарункаў», — у жанчыны хваравіты твар. У шэрых вачах — спачуванне. Спазніліся. На галаве

Ў яе пуховая хустка. Ёй цёпла. У яе ёсць падарунак з цукеркамі. Яна — манашка, на баку гаспадара. Набліжаная. Бяскроўная. Белая, як аплатка. Нам халодна... Мне... Лакуна — прагал, адсутнасць існасці. Пустэльня. Ноч. Гарачыня. Дарога ў гарах (?).

«І вось калі асвятлілася зямля і наступіў другі дзень, прыйшоў...» Зноў з «Наканавання...»

Процьма пабітых аўтамабіляў. У яркіх жоўтых, чырвоных, блакітных пакарабачаных машынах сцякаюць крывёю трупы шафёраў. На ўзбочыне гудзе натоўп. Пасярэдзіне гармідару ўзвышаецца паліцыянт у бурачковай форме. Ён спрабуе супакоіць прысутных выкрыкамі і ўзмахамі доўгіх рук. Абыходжу людзей, машыны, нябожчыкаў і бачу бандыта. Ён сядзіць на мосце, што навісае над трасаю, і твораць аварыі. Прадзіраюся да паліцыянта і спрабую растлумачыць прычыну аварыяў: пра мост, пра бандыта. Не даганяе. Ніхто навокал не разумее ніводнага слова. Трапляю ў пастку чарговай лакуны. Зрываю з паліцыянта фуражку і кідаюся ў бок моста. Бягу. Бандыта няма. Знік. Прапаў. Уцёк. Натоўп на чале з даўганогім паліцыянтам набліжаецца. Варожа рыпіць мост. Ён стары, збудаваны з круглых смаляных бярвенняў. Пад ім на вяроўках пагойдваюцца мяхі, такія ж ляжалі ў касцёле на хорах...

Ківач Фуко набыў бы сакральную значнасць, каб замест груза разгойдваўся труп самазабойцы... З якога тэксту сказ? Няма калі высвятляць.

Мяхі разгойдваюцца. Асцярожна падыходжу. З мяха выдзіраецца бандыт. У калматай барадзе разяўляецца пашча з гнілымі ікламі. Жахаюся...

Сон перарываецца. Развіднела. Мора ціхае. Неба ў ружовых пёрах воблачнага фламінга. Рана. Можна спаць і спаць. Да сняданка больш за тры гадзіны.

«Калі развіднела рана раніцою, тады...» — пачыналі старажытныя егіпцяне, а я вярнуўся ў ложка,

каб зноў заснуць і бачыць ці не бачыць (як пашанцуе) сны...

Мінск. Цэнтральны універсам. П'ю каву. Падыходзіць мулат Эрык. Бацька ў яго кубінскі мурын, маці з тутэйшых. Эрык — звычайны мулат-беларус. Тыдзень таму я паабяцаў Эрыку сустрэчу, на якую не пайшоў. Эрык жабрак, папрашайка... А я ведаю шмат розных спосабаў прыстроіць грошы акрамя таго, каб аддаць іх чалавеку, няздатнаму зарабляць. На душы ніякаватасць. Падмануў чалавека. Эрык не згадвае абяцанкі. Ён выцягвае з валізы на свет божы сапфіравае блюда. «Купі. Трэба есці, а грошай няма. Скраў блюда. Сапраўдныя сапфіры і золата. Ніхто не купляе. Баяцца...» — «Давай выйдзем з універсаму. Людзі азіраюцца...» — «Ты ідзі на вуліцу, а я куплю цыгарэты і даганю».

Лета. Гарачыня. Асфальт мяккі, як плаўлены сыр. Вуліца Леніна бязлюдная. Сядаю на лаўку ў ліпавым скверыку. Прыходзіць Эрык. Мулат плача — згубіў сапфіравае блюда... Дзе згубіў? Як згубіў? Прачынаюся. Сонца высока.

Можна ўсё ператлумачыць, запоўніць страты, падапісваць сказы і звязкі паміж падзеямі. Не хачу. Паэзія сноў існуе паміж словамі, між абзацамі, у лакунах.

«Калі ты пабачыш...» — глядзі на кракадзіла.

Студзень. 1997 год

ВАРШАЎСКІ ДЗЁННІК

Адных суседзяў ведаеш добра, ледзь не штодня гаворыш з імі, можаш у любы час пазычыць хлеб, соль, цыбуліну. З другімі адно вітаешся, на добразычлівае запрашэнне зайсці на кубачак кавы даеш хуткую згоду і ніяк не знаходзіш часу спраўдзіць абяцанае. Падобнае атрымліваецца з краінамі і гарадамі. Дзе толькі ні быў, куды ні ездзіў, а суседнюю Варшаву наведаць ніяк не выпадала. І запрашэнні меліся, і літаратурныя справы прапаноўваліся, а вось не складалася і ўсё. Нарэшце, выбраўся...

Пабыў, пабачыў брудныя, закурэлыя, зашмальцаваныя рукі варшаўскіх цыганоў з недаедзенымі кавалкамі сальных канапак. Паглядзеў я на прадстаўнікоў прыдарожнай вакзальнай нацыі польскага ўзору якраз у тыя дні, калі каталіцкая царква далучыла да сваіх святых іспанскага цыгана, які падчас анархісцкага бунту абараняў ксяндза і загінуў. Мае віншаванні цыганскаму спадарству. Толькі па-шчырасці, апыніся я ў рэвалюцыйнай Іспаніі напрыканцы 30-х, быў бы ў шэрагах анархістаў, а не на баку яго дыктатарства Франка. Дакладна. А чаму прадстаўніку самае анархічнае нацыі захацелася ўступіцца за святара-іншародца? Не зусім ясна. Цёмная гэта справа — гісторыя рэвалюцыі, цёмная, як цыганская скура.

Каб я меў такую скуру, думаў бы інакш. А так я — чалавек белы. І вельмі люблю мыцца. Асабліва

мне падабаецца стаяць пад гатэльным душам пасля дарогі. Стаіш сабе пад струмянямі, думаеш пра розныя паэтычныя дробязі. Пра хуткаплыннае. Пра свечку, якую толькі-толькі загасілі. Ад кнота ўздымаецца ўгару і віецца тонкі струменьчык дыму. Лёгка, бязважкі, ён бязгучна распываецца ў паветры, пакідаючы па сабе цёплы водар воску. Выгляд дымнага струменьчыка міжволі нагадвае пра хуткі і немінучы скон існага, пра знікненне ўсіх формаў, пра марнасць памкненняў і намаганняў. Ці іншы матыў... На беразе плыткай празрыстай рэчкі, стоячы на стромкім адхоне, бачыш, як ціха сыплецца пясок з-пад дзёрана. Бераг асыпаецца, і асыпаецца незваротна. Хочаш-не хочаш, а засумуеш, засумняваешся ў патрэбнасці ўсялякага імпэту...

Але знойдуцца сілы змяніць гарачую ваду на цёплую, халодную, ледзяную... Бадзёрасць, цвярозасць, радасць вернуцца. Варшава з дваццаць чацвёртага паверху цудоўна выглядае.

У бадзёрым настроі добра прайсціся па чужым горадзе ў пошуках рэстараты, каб грунтоўна сесці і замовіць абед з малавядомых мясных страваў. Гаспадар рэстараты мусіць быць тоўсты, інакш гэта не сапраўдны рэстаратар, які трымае ўстанову для ўласнага задавальнення.

Чарнявага, як італьянец, тоўстага, з трайным сінім падбароддзем рэстаратара мы знайшлі каля Старога Места. Ён сыта пазяхаў, стоячы ў дзвярах чырвона-белага інтэр'еру. Ubачыўшы нас, рэстарант заўсміхаўся: «Прывет рускай мафіі! Мяса-шашлык! Водка-смірноф!» Зноў, як і паўсюль, тлумачэнні. Не рускія мы, не рускія. Белару-сы. І шашлыка нам не трэба. Лепш рульку з гароднінаю. А замест «водкі-смірноф» — віскі і садавую ваду.

Мой заўсёдны спадарожнік, брат Міраслаў, піў віскі, а я — апельсінавы сок. Гаспадар рэстараты

прастаяў над намі ўсю вячэру. Ён распавядаў пра жахлівых бандытаў, што вядуцца ў Старым горадзе. Бандыты прапаноўваюць выпіць на дармаўшчыну. Атручваюць найўных гасцей Варшавы моцнымі транквілізатарамі і абіраюць да ніткі. Наогул, піць з незнаёмымі людзьмі ў чужым горадзе нельга. Варшава параўноўвалася з Масквою, а Старое Места з Арбатам. Мы засмяліся. Гаспадар рэстаранцыі сумеўся. І сапраўды перагнуў. Раней так і было. Як толькі адкрылася мяжа з СССР, варшаўскія вуліцы запоўніліся расійскімі бандзюганамі. Толькі ў Польшчы яны не затрымаліся надоўга, з'ехалі далей: у Германію і Злучаныя Штаты. З гэтым нельга не пагадзіцца. На развітанне рэстарантар пахваліў нас за польскую мову, заўважыўшы, што мы гаворым, як дзеці — няправільна. Але шчыра. Добрыя «чаявыя» ўсцешылі сытую душу гаспадара чырвона-белай рэстаранцыі. Але на сподзе хітрых вочак была шкадоба, што мы не расійцы і не было шашлыка з гарэлкаю, песень і скокаў у прысядку.

Пасля грунтоўнага абеду трэба гуляць, і гуляць доўга. А каб не было цяжка, варта думаць пра легкаважкае... Ці можа быць нешта больш легкаважкае за шум, што хутка сплывае ад невялікага вадаспаду? Хіба — адбітак высокай аблачынкі ў невялікім паркавым ставе. Легкаважкасць жукоў-вадамераў заўсёды прымушала спыніцца і паназіраць за шаўковым сноўданнем танкляваногіх жамярынаў па паверхні рачное бухты. Легкаважкасць людзей, і сябе ў тым ліку, я адчуў у самалёце... А дзе ж яшчэ? У космасе пакуль што не давялося пабываць. Сонца заходзіла, ілюмінатары залівала трывожна-чырвонае змрачаватае святло. У салоне гарэлі мярцвяна-блакітныя лямпы. Я прайшоў у хвост выпаліць цыгарэту. Нехта спаў, нехта рахункаваў думкі на кампутары, нехта піў віскі... Самалёт праваліўся ў

неглыбокую яміну. Пэўна, я адзін і заўважыў кароткае падзенне. Смутаг агарнуў душу. Безнадзейны сум. Такая недарэчнасць і выпадковасць маёй прысутнасці ў гэтым свеце адкрылася, такая легкаважкасць, што я нават паліць не стаў і вярнуў цыгарэту ў пачак.

У Варшаве курыцца добра. Ходзіш сабе па вуліцах і паліш. Шпацыруеш па Маршалкоўскай, па Хмельнай, па Іерусалімскай, па Яснай, і робіцца крыўдна за Радзіму, за беларусаў, за Мінск, за самога сябе. Побач Еўропа, акуратнасць, чысціня, побытовыя перспектывы. А дома — цемрашальства, татальная недабудаванасць, экзальтаванае палітыканства, нясмеласць у думках і няпэўнасць у дзеяннях. Дзіўнаватай, але зразумелай падаецца скарга шафёра-таксоўшчыка на немцаў. Лысаваты, са светлымі вачыма агента тайнай паліцыі Аўстр-Венгерскай імперыі, у крыху пакамечанай адзежы пан таксоўшчык немцаў не любіць, але ім зайздросціць. Ён не любіць немцаў, якія купляюць паўночна-заходнія землі і паціху акупаваюць Польшчу. Праз гадоў пяць-дзесяць большасць палякаў стане нямецкімі рабамі, як было ў гісторыі неаднойчы. Таму трэба як мага хутчэй змяніць прэзідэнта і ўрад і папрымаць законы, што забароняць чужынцам уладарыць на польскіх землях. У немцаў такія законы ёсць. Сястра дваццаць пяць гадоў адпрацавала ў Германіі і толькі апошнія два гады жыве добра, адчыніла ўласную стаматалагічную клініку ў Берліне. Хай і немец дваццаць гадоў папрацуе на паляка. Таксоўшчык ганарыцца сваякамі ў Амерыцы, што жывуць лепш, як тыя немцы. І не ўпускае моманту, каб не нагадаць пра пакуты палякаў, высланых у Сібір з Беларусі за сталінскім панаваннем.

Маўчым. Слухаем. Старэйшых перарываць няёмка. Дый нашто? Каб распавесці пра гвалт і рэпрэсіі, пра здзек з усяго беларускага, які дзеецца

на Радзіме? Каму гэта цікава ў Польшчы ці дзе далей? З такім настроем нельга напівацца, можна патрапіць у суіцідную пастку. Трэба зноў стаць пад душ. Нацерціся, намыліцца, намазацца шампунем, гелем, мылам і змыць разам з потам і брудам самагубны настрой. У першыя дні за мяжой я проста не вылажу з лазенкі. Пахаджу, пагуляю — і ў ванную, і пад душ. І за моду ўзяў: галіцца два разы на дзень, з раніцы і з вечара перад вячэрай. Паголішся, напарфумішся — і гуляй сабе ад касцёла да касцёла. Готыка. Барока. Класіцызм. Мадэрн. Палякі любяць касцёлы. Большай банальнасці не скажаш, але яны сапраўды вераць у Збавіцеля, у Касцёл, у Польшчу, у тую старую рамантычную вялікую Польшчу XVII стагоддзя.

Беларусы ў Беларусь не вераць, яны і ў Царкву не вераць, і Ісуса Хрыста не шануюць. Беларусы — індывідуалісты: мой кут, мая хата, мой надзел, мая сям'я, мае дзяды. Беларусы — адзіная нацыя ў Еўропе, якая паганскія святы адзначае на дзяржаўным узроўні. Дзяды, Радуніца і Купалле. Апошняе, праўда, яшчэ не пазначана чырвонай лічбаю ў календары, але ўсё ідзе ў паганскім накірунку. І хай сабе ідзе. Я, між іншым, не супраць, як сапраўдны беларус — не «за», не «супраць», а — «не супраць». А таму, замест таго, каб рабіць патрэбнае, добрае, вечнае, буду разважаць пра непатрэбнае. «Рабі непатрэбнае...» — заклікаў мяне настаўнік філасофіі. Вывучай ідыш, мову беларускіх яўрэяў, і не спадзявайся, што яўрэі, якія гавораць на іўрыце і паанглійскі, вывучаць беларускія словы і дапамогуць беларускай культуры. Малюй, калі сябры павыкідалі пэндзлі, бо сягоння не заробіш жывапісам. Пішы нататкі для сябе і не думай пра іншых — зразумеюць, не зразумеюць. Вандруй... Я слухаў настаўніка. Помню парады. Але так і не вывучыў ідыш. Малою рэдка. Адно люблю непатрэбныя нататкі ў сшытак пісаць. Рацыянальнасць, пасля-

доўнасьць, зададзенасьць раздражняюць. І вандраваць яшчэ маю магчымасьць. Вось я ў Варшаве, над якой устаў маладзенькі месяц. Са сваім месяцам у чужым горадзе спакайней.

У жыцці з месяцам спакайней, а ў бульварных фільмах выява поўні мяне раздражняе, як і кадры з самалётам, які адрываецца ад узлётнае паласы. Але свет такі, што даводзіцца больш лётаць, чым ездзіць. У самалёце «Варшава–Мінск» побач з намі селі два дыпламаты. Англічанін, сухі як ліст, што праляжаў у кнізе гадоў з дзвесце, у сінім афіцыйным строі, у залатых акулярчыках на ружаватым носе, які сведчыў пра абавязковыя штодзённыя фуршэты. Амерыканец, сінявокі, як сіямскі кот, і разам з гэтым бясспрэчны яўрэй, які толькі што выйшаў з мінскай цырульні «Чарадзея» і не абмінуў у ёй касметычны кабінет. Усю паветраную дарогу англічанін скардзіўся амерыканцу, які ляцеў у Мінск першы раз. Англічанін гаварыў, што за ім сочыць КГБ, што ў Мінску няма ніводнай прыстойнай англійскай школы, таму дзеці ходзяць у французскую, што ў яго ўвесь час узнікаюць праблемы з паліцыянтамі... Здзівіў. У каго ў Мінску не ўзнікаюць праблемы з міліцыянтамі? Нават будучы першы прэзідэнт Беларусі біўся і зрываў пагоны з ахоўнікаў беларускага парадку. Танкагубы рот англічаніна не закрыўся ні на хвіліну... У Мінску кепска ўсё. Вада. Людзі. Палітыка. Эканоміка. Прэзідэнт. Апазіцыя. Прадукты. Усё. Усё чыста. А што ў іх ёсць добрае, пацікавіўся амерыканец. Лясы і паркі, толькі туды не хаджу, баюся бандытаў. Вось так амерыканец з англічаніным усю дарогу прагавораць пра Беларусь. Амерыканец будзе шчыра здзіўляцца, што беларусы не любяць Амерыку. Чаго дзівіцца? Я таксама Амерыку не люблю. А што, амерыканцы з ЗША любяць Беларусь? Так, як і беларусы Амерыку. Беларусы, я ўжо казаў, ніякіх краінаў не любяць, на-

ват сваю рэспубліку недалюбваюць і не шануюць.

Можа, з-за гэтай беларускай нелюбові я, прыязджаючы ў іншую краіну, заўсёды думаю пра эміграцыю. Натуральна. Хаджу і разважаю: застацца, не застацца. Так у кожным беларускім мястэчку выглядаю-прыглядаю месца, дзе можна было б паставіць мой дом. Так на мінскіх вуліцах я вышукваю найзручнейшыя для жытла кватэры. Натура такая, шукаць лепшае. І ў Варшаве думалася пра эміграцыю. У Варшаве я змог бы жыць. Няма ў ёй непераадольнага моўнага бар'еру, як у Бангкоку, ці дыстанцыяваных адносінаў, як у Барселоне. Калі мне і выпадае жыць у эміграцыі, дык Варшава найлепшае з бачанага месца, як Вільня і Беласток. Што рабіў бы ў Варшаве? Вывучыў бы ідыш, маляваў і прадаваў бы карціны ў шматлікіх салонах і галерэях, рэстаўраваў бы абразы ў цэрквах на Беласточчыне. Не сумаваў бы, дакладна. Адно сумна: краіну эміграцыі, як і Радзіму, не выбіраюць. Выбраць можна краіну для вандраванняў, і ў Варшаву я яшчэ з'езджу не адзін раз.

Травень. 1997 год

ЗАМЕЖНІКІ

Дзіўныя людзі — замежнікі. Павер, я паездзіў, паглядзеў, паздзіўляўся...

З каго пачаць? Пачну з расійцаў, людзей недалёкіх. Ты б толькі паглядзеў, як іншы здзіўляецца, калі нехта не разумее ягонае мовы... Я ж ім рускай моваю кажу, а яны, сабакі, не разумеюць! І ледзь не плача бедны расіец, што не шануюць вялікай і магутнай, як ён маракуе, мовы.

А палякі? Здаецца, таксама побач жывуць, у адных краявідах з беларусамі ходзяць, а бульбу, картоплі нашыя, называюць «земнякамі». Як толькі пачуеш «земнякі», так адразу апынешся на чужыне. Палякі, яны, вядома, нам бліжэй за расійцаў, у якіх нават інтэлігентны чалавек трымае каля правай нагі пад сталом адкаркаваную бутэльку гарэлкі і без нагоды прапаноўвае сто грамаў франтавых. Паляк, як і беларус, знойдзе нагоду на тую чарку, але, каўтануўшы, пачне, як і расіец, разважаць пра імперыю ад мора да мора, добра, што не ад акіяну да акіяну, як сёння будуюць тутсі.

Добра піць з эстонцамі. Эстонцы абоіх палоў любяць добра ўзяць чаго-небудзь моцнага, граду-саў пад пяцьдзсят, а выпіўшы, абавязкова заўважаць, што не напіваюцца, як мы — славяне, і пачынаюць спяваць немеладычныя, як у немцаў, песні. П'яны эстонец не распяразваецца, яе маскаль, а сыходзіць і сыходзіць у сябе, пакуль не засне.

Літоўцы ў п'янцы шмат чым падобныя да эстонцаў, калі ад тых адшкрэбсці нямецкае і падфарбаваць польскім. Выпіўшы, літоўцы сыходзяць у сябе яшчэ хутчэй за эстонцаў, бо нараніцу ім

трэба сядаць у старыя «мерсэдэсы» і ехаць капаць бульбу, ці, як кажуць палякі, земнякі. Цікавыя людзі — лабасы, ездзяць выбіраць бульбу на «мерсэдэсах».

Паміж Літваю і Эстоніяй — Латвія. Ты ж ведаеш геаграфію. А латышоў у Латышскай краіне, з шэрагу прычынаў, меней за палову. Мала іх, латышоў. Так мала, што самі латышы гавораць: «Латыш — гэта не нацыянальнасць, латыш — гэта прафесія». Вось як. А беларус, у такім разе, што?! Аматырства рамантычнае ці проста адзнака ў пашпарце і лёсе?! Ай... Не будзем пра кепскае.

Вось чэхі вельмі вясёлы народ, піва любяць, гумар шануюць. А калі прусак або маскаль побач, чэх адразу робіцца бравым салдатам Швейкам; а зніклі прадстаўнікі магутных імперыялістычных народаў, і чахол сам робіцца імперыялістам, дый яшчэ якім, гэтакім пражскім генералісімумам, не менш! Усіх цыганоў у рэзервацыю! Жыдоў высяліць! А славакаў, усіх да апошняга, адправіць рабочымі на чэшскія заводы! Няпраўда? Праўда! Чуў на свае вушы ад самых розных чэхаў і дзівіўся не менш за цябе. У кожнай, нават найменшай нацыі, жыве і квітнее надзея на вялікую імперыю.

У грузінаў імперскія замашкі не меншыя, чым у чэхаў. Але яны ўжо рэалізаваліся ў генералісімуме Сталіне, можа, таму грузіны шчодрыя. Іх шчодрасць сваесаблівая, азіяцкая, ці што. Грузіны любяць адорваць гасцей грашыма, паперкамі і манеткамі. Грашовыя падарункі выклікаюць у беларуса ніякаватасць.

У падобны стан ты патрапіш, калі ў абхазскай рэстаратыі гаспадар прапануе есці мяса рукамі. Маўляў, так яно смачнейшае. Спрабаваў. Апускаўся ў варварства. У каўказскім рэстаране шашлык смачнейшы, калі ясі рукамі і без нажа. Ясі, ясі і пачынаеш рыкаць, як звер. Ловіш сябе на азвярэнні і думаеш, што есці рукамі — не тваё. Пара, Глобус,

вяртацца дамоў, у цэнтральную Еўропу, да нашага, лыжкі і відэльца.

Толькі характар у мяне няўсёдлівы, некуды цягне, нібыта нехта вялікі і нябачны кліча... Паехалі ў Егіпет, на піраміды паглядзім, на сфінксаў, на залаты твар Тутанхамона. І купляю квіток, і еду, і здзіўляюся... Арабы не ўжываюць алкаголь, праз гэта мала жывуць, бо пакутуюць ад страўнікавых хваробаў і розных вантробных інфекцыяў. Іх праблемы, іх мусульманскія завяздзёнкі, іх лад і парадак. Але, скажы ты мне, нашто пісаць у пашпарт вялікімі кручкамі пра тое, што я набыў у Егіпце тры пляшкі віскі? Як і кожны замежнік, я меў права на тры адзінкі алкаголю за адзін візіт. А яны ўзялі і напісалі пра тое ў пашпарт. Дзівакі.

Галандцы мне ў пашпарце ніякіх запісаў не рабілі. Хоць я ў Амстэрдаме не тое што бутэлькі набываў, я там купляў і какаін з марыхуанаю. Пі, куры, нюхай, адно ведай сваю меру і не кладзіся спаць на дарозе. Галандцы — самая эратычная нацыя ў Еўропе, пэўна таму яны так спакойна ставяцца да ўсіх задавальненняў. Весяліся колькі хочаш і як хочаш, адно не звярэй. Так што захочаш павесяліцца — купляй квіток у Амстэрдам.

Яшчэ добра павесяліцца можна ў Тайландзе. Галандчыкі, прусакі, аўстрыякі так і робяць, на Новы год едуць у Багкок і Патаю да тайцаў і таек, якія страшэнна не любяць насіць абутак. Вось патрапілі машыны ў дарожны корак (у Бангкоку можна прастаяць гадзіны з чатыры), і ўсе кіроўцы паскідалі пантофлі. Ці бармэн — зайшоў за стойку і ціхенька разуўся. Цікава. Такое ўражанне, што ва ўсіх тайчыкаў абутак неадпаведнага памеру: ці то цісне, ці то звальваецца.

А ў італьянцаў іншы бзік. Ты ж ведаеш, як макароннікі любяць пад'есці. Такое ўражанне, што за піцу галодны італьянец аддасць апошняе, нават амерыканскі пашпарт аддасць. Італьянцы ядуць,

ядуць і мараць пра пахудзенне. Яны наварочваюць на відэлец спагечі і глядзяць у тэлевізар, дзе рэкламуюцца разнастайныя вібратары для згонкі лішкаў тлушчу і спартовыя снарады для падтрымкі паставы. Італьянцы так захопленыя рэкламаю, нібыта ад аднаго глядзення на яе яны скідваюць непатрэбную вагу.

Пра дзіўныя рысы народаў, у чыіх краінах давалося пабываць, я табе раскажаў. Хацелася яшчэ сказаць пра яўрэяў, цыганоў, армянаў, венграў, але не быў я ў іх. А вось у Каталоніі быў. Каталонія яшчэ ходзіць пад іспанцамі, а таму пра каталонцаў асобна і напрыканцы.

Каталонцы — цудоўны, прыгожы, таленавіты народ. Каталонцы пры сустрэчы і развітанні цалуюцца ў абедзве шчакі, нібыта падкрэсліваюць цеплыню ўзаемаадносін.

Жнівень. 1997 год

БАРСА

Паехалі са мной, я еду ў Барсу. Пакажу табе вялікі горад, які ведаю і люблю. Мы пачнем не з аэрапорту і вакзалу, пачнем з маленькага гарадка Січаза пад Барсаю, дзе адпачываў бацька геніяльнага дэтэктыва патэра Браўна — Чэстэртан, дзе збіраліся маладыя сюррэалісты, дзе правёў мядовы месяц Сальвадор Далі з Галаю, дзе пілі аперытывы Гарсія Лорка і Люіс Бунюэль. Карацей, нашы людзі ў нашым горадзе.

У Січазе ёсць бар «Бункер», дзе два разы на тыдзень паказваюць стрыптыз для мужчынаў. Там распранаецца і танцуе на сцэне зусім не дзяўчына. Танчыць пад гучную музыку малады чалавек балетнай знешнасці. Танчыць лёгка, без напругі і без ілжыва-эпатажнага выломвання канечнасцей. Класічнае кабарэ для мужчын, якія любяць юнакоў. На танцоры чорны кацялок і накладная барада з вусамі, белая кашуля і вузканосыя чаравікі. Ён лунае ў смарагдавым святле і пазбаўляецца рэчаў. Ён танчыць, нарэшце, цалкам аголены з кійком у дагледжаных руках. Публікі ў «Бункеры» шмат. Большасць — мужчыны геі, але ёсць і дзяўчаты, і звычайныя парачкі натуралаў. Так што калі ёсць жаданне пазнаёміцца з каталонкаю, магу паспрыяць. Гадзіна кахання за грошы каштуе толькі ўдвая даражэй, чым у нашым Мінску, звычайны еўрапейскі кошт.

Няма настрою на эротыку? Завітаем на выставу лялек. Непадалёку ёсць такі Музей Рамантыкі. Там

сабраная вялікая калекцыя лялек. Ты пабачыш сотні старых цацак. Відовішча на аматара. Лялькі ўсе мёртвыя, самым натуральным чынам. Яны на шмат гадоў перажылі сваіх маленькіх гаспадароў, але лялечныя душы не вытрымалі растання і пакінулі анучныя і драўляныя цельцы. Яны адляцелі ў іншы свет за душамі сваіх уладальнікаў. Будзем спадзявацца, ім там добра разам. А ў Музеі Рамантыкі мёртвыя лялькі будуць пазіраць на цябе нежывымі вачыма праз вітрыннае шкло. Усе лялькі стаяць у шклянках, падобных да кубічных акварыумаў скрынках. Лялькі-тапельцы. У Музеі Рамантыкі лепей доўга не затрымлівацца, а то ўначы бяздушныя цацкі прыйдуць у сон і будуць мучыць і мардаваць. Яны такія, гэтыя рэчы мёртвых людзей. Насупраць музею якраз антыкварная крама. Антыкварныя шапікі я называю так: Крама, дзе прадаюцца рэчы мёртвага чалавека. Не хочаш? Не пойдзем. Паедзем у Барсу на электрычцы. Паедзем набываць мне партфель.

У адпачынку я заўсёды збіраюся на працу. Яшчэ ў школе прывучыўся бегаць па кнігарнях і збіраць камплект падручнікаў. Я з тых, у каго ў кожным класе былі ўсе да адзінай патрэбныя кніжкі, і заўважу — новыя, нікім ніколі не чытаныя. Акрамя іх меліся і алоўкі, асадкі, сшыткі, купленыя загадзя і складзеныя ў пісьмовы стол. Баявы камплект вучня меўся нападгатове далёка да першага верасня. Падручнікі па гісторыі, географіі і біялогіі прачытваліся яшчэ ўлетку. Звычка прысвячаць пэўны час у адпачынку падрыхтоўцы да працы жыве і зараз. І ў вольны час я выбіраю сабе дыпламат або партфель, купляю касцюм, пас, чаравікі, грабенчык, штодзённік, кашулю, гальштук і ўсё, што трэба, каб выйсці ў першы працоўны дзень новым, чыстым, свежым і год не думаць пра амуніцыю. Напэўна, з мяне атрымаўся б някепскі вайсковец і добры шпіён, але я не шка-

дую, што не атрымаліся асобы ў пагонах. Я просты літаратурны педант з мастакоўска-паліцыянскім ухілам. Праўда, яшчэ з вучнёўства ўласна партфеля мне хапае на тры сезоны.

Але цяпер якраз той год, калі трэба набываць новы. Мы паходзім па крамах, павыбіраем, папрыцэньваемся. У адным месцы можна знізіць кошт, у другім узяць чэк «такс фры», што дасць магчымасць у аэрапорце вярнуць дзесяць працэнтаў ад кошту. Калі хочаш, можаш і ты выбраць сабе дыпламат. Чаго-чаго, а скуры у Каталоніі хапае. Быкі, карыда, традыцыі... Карацей, мы выберам партфель. Я яго нагледзеў яшчэ ў мінулыя гады, але час не прыйшоў, час набываць партфель. Доўгачаканы, скураны, з драўлянай ручкаю, са срэбнай зашпількаю, стыльны твор мастацтва з дызайнерскай студыі Антоніа Міро — партфель. Мы набудзем яго, і я радасна пакрочу па Барсе. А табе, каб не сумаваў, я прастаўлю каву ў бары «К'ю-К'ю». Мы зойдзем у метро і будзем разглядаць мужчынаў з партфелямі. Мы пабачым іх дзясяткі, але мой будзе найлепшы, пакуль не з'явіцца сівабароды мужчына ў акулерах хамелеон. У яго такія самы, толькі не новы партфель ад Міро. Сівы спыніцца і паставіць свой-мой партфельчык на сметніцу. Каб запаліць цыгарэтку, ён паставіць цудоўную рэч на запляваную жалязку, поўную адкідаў. Настрой ляснецца. І не трэба мяне суцяшаць. Скажаў, не трэба. Ну і што, што яму хочацца курыць. Мог бы, дарэчы, патрфель заціснуць між ног, калі не хацеў ставіць на зямлю. Я так заўсёды раблю. Электрычка. На Віланову. Наша. Вяртаемся ў Січаз.

У нас яшчэ паўдня. Пойдзем на пляж, да нудыстаў. Выдатнае месца. Пакінем партфель у гатэлі, і на пляж.

Ідучы каля мора, я шукаю вачыма самотную жанчыну з аголеным торсам, зграбную, крыху старэйшую за нас. І знаходжу адзінокую прыгажуню,

ці проста мілую і нябрыдкую, падыходжу і кладу на зямлю побач з яе ручніком свае шорты, пантофлі і акуллары. Яна запытальна пазірае на мяне, а я моўчкі сыходжу ў мора, каб доўга-доўга плаваць у вадкім сонечным шкле, заплыўшы як найдалей ад берага, ад шуму і мітусні. Заінтрыгаваная і ў пэўнай ступені абнадзееная жанчына, хай сабе і трыклятая зладзейка, будзе сачыць за рэчамі і чакаць працягу распачатага флірту. А другой серыі не будзе. Выйду, пахістваючыся ад стомы, забяру сваё і пашыбую далей. Люблю загараць, ідучы ўздоўж мора. Нават «дзякуй» не пакіну паўаголенай вартаўніцы. Такі я адпачынік. Галоўнае правіла ў пляжнай гульні: не пакідаць рэчы каля адной жанчыны два разы. Не ўкрадзе і не сыдзе. Будзе сядзець як навязаная. Дзесяць разоў правяраў. Кажу, не сыдзе. Хочаш са мной пасварыцца? Сварыся... Гэта ад сонца. Ператамленне. Трэба тэрмінова схвацца ў кавярню.

Столікі ў каталонскіх кавярнях маленькія, каб людзі былі бліжэй адзін да аднаго... Мы — сябры, і не будзем сварыцца з-за гарачыні. Спёка — жаклівая рэч. Сонца можа так напачы ў голаў, што не толькі пасварыцца, а і пазабіваць адзін аднаго можна ні за што, ні пра што. Таму — у кавярню, за столік. Такі ён мініяцюрны, што пакладзі пачак цыгарэт і запальнічку, пастаў бутэльку мінеральнай вады з дзвюма шклянкамі, і месца застанецца толькі на нязмушаную размову з сябрам. А што можа быць лепей для яснага розуму за спакойную сяброўскую гутарку? Нічога. Ну хіба што сон пасля доўгага дня. А раніцай зноў у Барсу.

Горад Барса не расчароўвае ні на другі, ні на адзінаццаты раз. Ён заўсёды сустракае цёпла. Нехта скажа: «Цёпла, гарача, да задухі...» Хай кроў, пот і слёзы застануцца таму нейкаму плявузгару. Мне ў сталіцы Каталоніі заўсёды камфортна: і ў спякоту, і ў навальніцу, і ў шары дзень. Сягоння

сонца. Мы пойдзем у вузкія лабірынты гатычнага кварталу. Там шмат што змянілася за апошнія гады. Вось тут стаялі металёвыя аскетычныя крэслы, каб сузіраць вунь той манументальны малюнак Хуана Міро. І паўсюль, акрамя надпісу *basuras* (смецце), чарнелі літары Е. Т. А., зробленыя баскскімі тэрарыстамі. Яны ў гэтым нашым 1997 годзе паабяцалі забіць закладніка, і зарэзалі, не пашкадавалі, бо ўлады Іспаніі не вызвалілі байцоў-патрыётаў з Е. Т. А. Надпісы зафарбавалі дэманстранты, іх выйшлі мільёны, каб пратэставаць супраць тэрору. Выйшлі і сышлі. Шмат што мяняецца ў Барсе, але цеплыня маіх узаемаадносінаў з райскім горадам застаецца. І калі я прыязджаю з Барсы, дык саджуся спіною да накірунку цягніка, каб на пару хвілінаў болей паглядзець на каханы горад...

Так, адкінем сантыменты — і ў музей. Той палац на гары — музей каталонскага мастацтва. Пачнем з готыкі. Не з раманскага стылю, як усе экскурсанта, а з готыкі. Гатычных твораў тут шмат, усе і не агледзіш уважліва. Таму такая прапанова: глядзець толькі крыважэрныя сюжэты. Готыка ў сутнасці сваёй — стыль экстазны, канвульсіўны, істэрычны, жаночы... Забудзем колеры, матэрыялы, жанры... Пакінем сюжэты... Адсяканне галавы доўгім мячом. Адрыванне жаночых цыцак вялікімі абцугамі. Засяканне сонных каханкаў алебардаю. Забіванне мужчыны з кнігаю нажом у спіну. Варэнне чалавекі ў сагане на нізкім агні. Расстрэльванне з лукаў мужчыны, прывязанага да дрэва. Запорванне дзідаю даўгахвостай жывёлы, падобнай да варана. Выкіданне зялёнатварага нябожчыка на з'ядзенне сабакам, ваўкам і арлам з груганамі. Здзіранне з мужчыны скуры і мяса жалезнымі кручкамі. Спальванне юнака. Спальванне мужчыны разам з жанчынаю. Выколванне правага вока дзяўчыне і складанне выпаратага вока ў місачку. Прабіванне

дзіцячага цельца дзідаю і ўздыманне малога трупя над галавою. Паленне кніжак. Забіванне двурывлай жывёліны дзідамі. Вырыванне вантробаў... А я што, не стаміўся? Готыка — гэта чырвоны трылер. Мы абавязаныя паглядзець яго да канца... Вантробаў з жывата ў спакойнага чалавека. Укладанне юнака на ложка з цвікамі. Адсяканне мужчынскай галавы і ўскладанне яе на залатую талерку. Прымацоўванне мужчыны да крыжа. Біццё жанчыны палкай па галаве. Біццё мужчыны палкаю па рэбрах. Закопванне хлопца жыўцом у зямлю разам з нябожчыкамі. Закідванне дзяўчыны камянямі. Паласаванне жаночага цела скуранымі бізунамі. Таптанне нагамі мужчынскага цела, распасцёртага на падлозе ў шашачкі. Запорванне нажом у горла рэдказубай жывёліны. Забіванне цвікоў у мужчынскія далоні... Зараз пойдзем піць каву з канапкамі... Пераразанне тонкай дзявочай шыі брудным нажом. Падаванне на святочны стол спада з барадатай галавою. Выліванне на жаночае цемя кіпячай смалы. Сячэнне аголенай кабеты пукам дубцоў. Утоптваанне востракрылай істоты ў вогнішча. Біццё звязанага юнака палкамі ў патыліцу. Лупленне нажамі скуры з паўжывога барадача. Шпурляанне кніжак на зямлю. Спальванне аголенага дзеда пасярод вясёлага натоўпу. Выдзіранне жанчынаю ўласнага языка вострым кручком. Укрыжаванне трох мужчын. Забіванне зялёнай змяі мячамі. Пераразанне нажом худога хлапечага горла. Таптанне па дзіцячых галовах... З готыкаю разлічыліся. Цяпер у залы з раманскім стылем. Ну добра: кава, канапкі, вада і прыбіральня, цыгарэта. Ты заўважыў? Мы гуляем па Барсе, а сустрэчныя ўсё просяць і просяць пачаставаць іх цыгарэткаю. Юнакі. Анучныя жанчыны. Жабракі-інваліды. Карлікі. Мы шмат курым. Добра, што ў музеях не дазваляецца курыць. А то скурыліся б ушчэнт. У часы раманскага стылю еўрапейцы не палілі тытунь. Яны пасвілі статкі, бу-

давалі саборы і распісвалі столі. Хопіць пра крыва-жэрнасць. Будзем сузіраць станоўчыя сюжэты. Су-пакоімся. Засяродзімся...

Мужчыны з кнігамі ідуць у бібліятэку. Юнакі танчаць каля мора. Мужчына з жанчынаю ў летнім садзе каштуюць яблык. Малады алень бяжыць праз вясновы лес. Удумлівы стары запісвае развагі ў вялікі нататнік. Хлопец з дзяўчынаю ўзважваюць каштоўныя рэчы на шалях... Чорт. Што чорт? Чорт кіпцем націскае на адну з шалевых талерак. А я і не заўважыў. Готыка пачынаецца. Аголеныя людзі купаюцца ў марскіх хвалях. Юнакі катаюцца ў чайне па моры. Ты бачыш? Хрыстос на крыжы. І? Хрыстос, апрануты ў чырвона-сіні халат, вісіць на крыжы. А ў кішэні халата сотава тэлефон, каб не перарывалася сувязь з Богам Бацькам. А мне да густу Хрыстос у сцёганым халаце. Пачалося. Готыка пачалася. Распілоўванне чалавека напалам двуручнай пілою, пачынаючы з галавы. У германа-раманскага фашызму грунтоўныя традыцыі. Забіванне цвікоў чорнымі малаткамі ў галаву маладога чалавека. Пайшлі адсюль. Не, мы прапусцілі першыя залы з раманскімі творамі. Нельга пакідаць музей з кепскімі эмоцыямі. Спакойная маці трымае на каленях ціхамірнае дзіця. Разважлівы мужчына чытае фаліант. Рука Бога з'яўляецца ў сонечным колцы і выратоўвае пакрыўджанага і прыніжанага з разбітай галавою. Крылатыя істоты спяваюць над вогненным колам. Сівабароды мудрэц з кнігаю адпачывае на мяккай падушцы. Юнак дорыць старому качку. Жанчына вучыць хлопчыка чытаць. Два мужчыны скачуць на конях праз горад. Гэта пра нас. Так што па конях і ў Січаз, у рэстаранцыю «Мірадор». Мы заслужылі добрую вячэру з віном.

Падчас вячэры галоўнае — не спяшацца. А каб не спяшацца, трэба добра апрануцца. Добрыя рэчы стрымліваюць ад кепскіх учынкаў. Парфума

«Эгаіст» пасля галення. Апранаемся па-святочнаму: яркая кашуля, светлыя нагавіцы. Чыстыя чаравікі. Зачыняем сейф з грашыма. Спускаемся на ліфце ў «Мірадор». Шведскі стол добры тым, што бачыш кожную страву да таго як выбераш, а кепскі тым, што можна пераесці. Не стрымацца і пакласці тры кавалкі замест аднаго, ці не вытрымаць паўзу паміж стравамі. Пачнем. Замоўім маленькую бутэльку чырвонага віна і мінеральнай вады. Зробім па чырвоным глытку для апетыту і сходзім па курыны булён з альфабэтнай вермішэляю. Траціна кубка гарачага булёну проста неабходная для страўніка. Булён з чорным-негра хлебам-панам. Яшчэ па рубінавым глытку. Салаты. Іх шмат. Раю: авакада з вьндлінаю, пару-тройку пяшчотна-маркоўных крэветак і кальмары пад белай поліўкаю. А цяпер перапынак. Размова. Пра што жадаеш пагаварыць?

Ты заўважыў: каталонскі сцяг пашыты з палосаў апельсінавага і таматнага соку? Апетытны сцяг у каталонцаў. За яго можна выпіць і пайсці па рыбу. Пакладзем сабе па чырвоным кавалку смажанай. А замест гарніру возьмем паэлію — рыс з кавалачкамі свіных скабак, вялікая крэветка, пара ракавінак-мідыяў. На рыбу варта выціснуць скрылік цытрыны. З чырвоным віном рыба не вельмі, яе лепей з белым-бланка, але замаўляць не будзем. Абыдземся акваю. Яшчэ мяса... Забудзем бойні. Забудзем талеркі з мужчынскімі галовамі і жаночымі вачыма. Пакаштуем смажаную бараніну. Будзем спадзявацца, яна не з таго барана, якога Абель дарыў Богу. Бараніну ўпрыгожым колцамі цыбулі, скрылікамі гуркоў і пацерамі маслінаў. Дапіваем чырвонае. Што можа быць смачнейшае за гарачую бараніну з келіхам чырвонага. Бог меў рацыю, калі ўзяў Абелева барана і не ўзяў Каінава хлеба. Памолімся, усхвалім творцу, перапраўляючы пацеры маслінаў у рот. Цяпер дэсерт. Легкі. Скрыль

кавуна і марынаваную ігрушку шакаладнага адцення. Усё. Кажам «ад'ю» і сыходзім.

Будзем піць каву ў бары «Манро» і разглядаць трансвестытаў. Яны, высокія мужчыны, пераапранутыя ў вульгарных дзявуль, прыстаюць да мінакоў і запрашаюць у рэстараты. Яны задзіраюць спадніцы, каб выклікаць смех. А нам толькі тое і трэба: кава і відовішча. Што нас сягоння цікавіць? Эротыка і мастацтва. Мастацкая эротыка і эратычнае мастацтва. За іх можна выпіць віскі. У мяне ёсць бутэлька «Джэка Дэніэлса». Сядзем у плячэных крэслах на гаўбцы і вып'ем віскі за сэкс-рэвалюцыю. Рэвалюцыя працягваецца. Хай спыніцца навуковы прагрэс, хай перарвецца тысячагадовы тэалагічны дыспут, хай скончыцца пошук новага стылю ў мастацтве, галоўнае — працяг эратычных гульняў. Жыццё — бяспройгрышная сэксуальная латарэя. П'ем. Наліваем і выпіваем. Віскі — вадкае золата. Яшчэ і яшчэ. Ты сам вінаваты. Каб сябраваць, трэба мець талент. Ні ў цябе, ні ў мяне яго няма. Бог не даў, як не даў яго Каіну і Аabelю. Уяві... Рай. Зямля. На ўсёй зямлі чатыры асобы: Адам з Еваю і Каін з Аabelем. І ніводны не ведае пра сяброўства. Ну, хто з іх можа сябраваць? Маці з сынамі? Брат з братам? Муж з жонкай? Ці чалавек з Богам? Яны не ведаюць пакутаў і радасцяў сяброўства. У іх драма нумар два — брат брата забіў, а драма нумар адзін — выгнанне з райскай радзімы. А ў наш з табой час найгоршая драма — эміграцыя, яшчэ жахлівейшая, чым калі сябра забівае сябра. І не трэба скептычна пускаць сліну па барадзе. Ты — маленькі чалавечак, нікчэмнасць, два нулі, пустое месца. Ты ўвесь час мне зайздросціш. І падманваю. І правільна раблю, што падманваю... Гандаль — мастацтва падману. А ты таксама падманваеш і хітруеш, абяцаеш і не выконваеш. Ты што, наняў мяне? Нічога я табе не вінен. Ніхто нікому нічога не вінен. Бог нам нічога не вінен,

дык ці вінны мы Богу? А ты памаўчы. Яшчэ адно слова... Адпусці, ідыёт... Бачыш, кроў? Нос мне зламаў. Трэба ручнік намачыць, халоднае прыкласці. Зараз спыніцца. Чакай, здаецца, косткі цэлыя. Ды не заплыве тваё вока. Ну, будзе невялікі сіняк. Мужчына з сіняком толькі прыгажэйшы. Дапіваем і кладземся спаць. Заўтра рана ўстаем.

Падымайся. Пад'ём. Нельга прапусціць раніцу. Мой першы настаўнік малявання казаў: не прапусціце вясну, найлепшае сонца — вясновае. А я кажу: не прапусці ўсход сонца над морам. Заходзім у шклянную гушчыню вады, заплываем як далей і сустракаем сонца. Мора, неба і сонца. Маладое, пяшчотнае, свежае сонца. Пабачыш яго, і як народзішся наноў. І можна зноў у Барсу. Сягоння дзень эротыкі ў Барсе.

Гуляеш, ходзіш па Барсе, і нечага не стае, не хапае, не напоўніцу жывецца. Трэба мяняць маршрут, а ён не мяняецца, і ты зноў на бульвары Рамбла. Паўторы, паўторы... Барса, Січаз, Рамбла, пляц Каталоніі, пляц Іспаніі, Пікаса, Гаўдзі, Міро... Усё як у жыцці. Гэта ў класічным кіно сцэны не павінны паўтарацца два разы за адзін фільм. Адзін раз забойства. Адзін раз каханне. Адзін раз віскі-бар. Толькі ўсе гэтыя сцэны паўтарацца ў наступным фільме, як у жыцці, як у нас. Была Барса, ёсць Барса і будзе Барса, ёсць пляж і быў пляж, быў сэкс і сэкс будзе. Калі б не было паўтораў, адкуль бы ўзяўся такі ўстойлівы метафізічны погляд на рэчаіснасць? А ўсё цячэ, мяняецца і застаецца нязменнае ў бясконцым пераўтварэнні. Два разы не выйдзеш на той самы бульвар Рамбла. Захацеў змяніць маршрут, а выйшаў на сто разоў бачаны бульвар, і да цябе падыходзяць дзве дзяўчыны ў чырвоных камбінезонах. Яны сёстры, абедзве кірпатыя і ў рабацінні. Твары абсыпанья залатой лускою. Дзяўчыны запрашаюць у музей эротыкі. Ён зусім побач, два крокі. І, галоўнае, пусты. Ціха,

спакойна. Немцаў з японцамі няма. Экспанаты, экспанаты...

Пасля эратычнай лірыкі апусцімся ў вясковае порна. На дэманстрацыйным маніторы дзве звычайныя голыя кабеты ў чырвоных ботах забаўляюцца з цёмным ворганам чорнага каня. Дзяўчыны мілуюцца з канём. Пастараль у стылі ракако, каб не мухі. Хмары мух віюцца над конскім хвастом, над дзявочымі клубамі і тварамі. Мухі пераводзяць ракако ў класіцызм — жорсткі, натуралістычны, праўдзівы. Мы не будзем купляць праўду з мухамі на відэакасеце. Мы пойдзем у квартал з натуральнымі жанчынамі, што зарабляюць грошы палавым ворганам. Папярэджваю, кварталы змрочныя, з агрэсіўнымі тубыльцамі. Вось бачыш, гэты шкілет, абцягнуты белай пергаментнай скураю, што сядзіць за сметніцай, належыць наркаманцы. Яна ўжо не надаецца ў прастытуткі. Яна сама сябе закалола тоненькімі іголкамі аднаразовых шпрыцаў. Там каля бара, з пачкам цыгарэт у руцэ суме гандляр марыхуанаю. А вось і аб'екты маёй увагі. Тоўстая мурынка з чырвонымі вуснамі мне падабаецца. Такая тоўстая-тоўстая мурынка з ружовымі, як мяса кальмара, далонямі. Яна не запрасіць шмат, яна ўжо рыхтуецца сыйсці са сцэны. Яна не падпірае плячом сцяну, а сядзіць на крэсле, шырока развёўшы кумпякі. Яна падобная да кабыліцы. Я пакідаю цябе, мой дарагі сябра, на самай змрочнай і разбэшчанай вуліцы Барсы. У мяне іншыя планы. Запал экскурсавода скончыўся. Гадзіну я пакатаюся на чорнай жанчыне. Заглыблюся, наколькі можна, у кальмарава-ружовыя нетры. Праўюся дажджом. Супакоюся і вярнуся ў Мінск.

Ведай, у мяне ёсць мара... Здзейсніць сэкс-рэвалюцыю на Радзіме. А потым адкрыць музей. Маленькі музей эротыкі і садызму. А як жа — і парнаграфіі. Не адкрыю? Я не рэвалюцыянер? А ты? Ты

расчароўваеш мяне. Чорт з ёй, з мурынкаю. Давай зойдзем у гэты ціхі двор-калодзеж, станем пад ветразямі памытых прасцінаў і пагаворым. Мы — сябры, мы можам пастаяць тут, паміж сметніцаю і паламанай старой мэбляю. Вось выдатная шафа. Я рады, што табе падабаецца. Ты разумны. Ты ведаеш: рэвалюцыя патрабуе ахвяраў. Рэвалюцыянер-практык больш за ўсё на свеце ненавідзіць цынікаў, прагматыкаў і тэарэтыкаў. Доказы? Ты, мой дарагі сябра. Нават не ты, а твой труп. Нож лёгка зайшоў у грудзі і спыніў сэрца. Ты чуеш мяне? Чуеш? Выдатны доказ. Старая шафа будзе табе труною. Табе будзе ўтульна і вусцішна ў гатычным квартале. Пашанцавала, ты назаўсёды застанешся ў Барсе. Спі спакойна, дарагі сябра.

Жнівень. 1997 год

МАЯ ВІЛЬНЯ

Не пішуцца вершы пра Вільню...

Бог з імі, з рытмамі. Буду занатоўваць успаміны. Іх шмат. Яны блытаюцца, плывуць, як аблогі над касцельнымі вежамі, над царкоўнымі званіцамі і купаламі сінагогаў.

Вось я, хлопчык, сыходжу з цягніка і іду ў аўтобус. Нас прывезлі на экскурсію на гару Гедыміна. Дзюбаносы экскурсавод ці, лепей, гід у берэтцы расказвае пра вялікі літоўскі народ, пра Міцкевіча і Каліноўскага — знакамітых літоўцаў. А я, сямікласнік, вазьмі і скажы, што Каліноўскі — беларус. «Так, так, — пагадзіўся даўганосы. — Але ён змагаўся за незалежнасць літоўскага народа і быў павешаны расійцамі тут — каля вежы Гедыміна».

Сапраўды, выглядала пераканаўча... Вільнюс, Гедымінас, Калінаўскас, тут, у нас, Літва.

Экскурсія скончылася. Вольны час. Гуляю па Вільні адзін. Халадэча. Хочацца ў прыбіральню. Нарэшце знаходжу нейкую шпакоўню. Яна занятая. Чакаю. Пераступаю з нагі на нагу. Выходзіць маладзіца ў халаце, размаляваным у ружовыя агуркі. І як ёй не холадна ў халаце і хатніх пантофлях? Яна смяецца. Рот поўняць сталёвыя зубы. Бліскавічная ўсмішка. Яна пасміхаецца з мяне. Дастае з кішэні ключ і зачыняе прыбіральню. Мне ажно перахаце-

лася. «Трэба хадзіць у сваю прыбіральню!» Першыя літоўцы, якіх я помню: дзюбаносы і жалезназубая — непрыемныя людзі, але яны не віленчукі. Яны чужыя, а Вільня мая, бо я закаханы ў яе з першага погляду ці яшчэ раней, вядома, раней...

Не пішуцца, не строяцца вершы пра Вільню...

Мой бацька, Чэсь, праглынуў жалезную бляшачку ад гадзінніка. Яна захрасла ў горле. Ні наваградскія, ні гарадзенскія дактары не змаглі тую цацку дастаць. Дзед Валодзя павёз малога Чэсіка ў Вільню, дзе лекары выцягнулі жалезяку моцным магнітам. Так вось польская Вільня ўратавала майго будучага бацьку. З гэтага апавядання пра цудадзейных эскулапаў і пачынаецца мая любоў да нашай Вільні.

І дагэтуль бацька захаваў у душы ўдзячнасць да ўсяго віленскага, польскага і літоўскага. Ён пісаў пра тое ў сваіх раманах, пра чужую бацькаўшчыну. А літоўцы і палякі перакладалі бацькавы творы на свае мовы. Што казаць, было прыемна зайсці ў віленскую кнігарню, набыць бацькаў раман па-літоўску і прывезці ў сям'ю такі незвычайны падарунак. Чамусьці бацька вельмі ганарыўся літоўскімі перакладамі. Маленькая нацыя, а знаходзіць сілы на перакладанне ўсяго ўсялякага, і нават нашага, беларускага. Калі мяне пачалі перакладаць літоўцы, ні той радасці, ні той удзячнасці я не адчуваў. Пэўна, з-за таго, што, у адрозненне ад бацькі, нарадзіўся не ў Польшчы, на крэсах усходніх, а ў СССР. А таму хацелася заваяваць прасторы расійскамоўнай імперыі і англамоўны свет. Вільня ўспрымалася як беларуская правінцыя, як старажытная сталіца, як неперапісаная гісторыя. А таму я ездзіў на выхадныя дні ў нашу Вільню, каб намаляваць балончыкам на мурах чырвоных анёлаў з трубамі і напісаць: наша Вільня, тут жыве Беларусь... Балтыйскія дажджы даўно змылі твая надпісы, літоўскія маляры зафарбавалі тое, што не змаглі змыць дажджы. Засталіся ўспаміны і рэальнасць.

Не пішуцца вершы пра Вільню...

Зрэшты, яны ніколі не пісаліся, нават калі збіраўся перабірацца ў каханы горад. Спроба[пераезду было дзве.

Першая звязана з каханнем. На вяселлі ў сяброўкі Ларысы пазнаёміўся я з Іраю, статнай і ў той жа час вытанчанай дзяўчынаю з Вільні, што прыехала ў Мінск вучыцца на архітэктара. Мы пачалі сустракацца, цалавацца, кахацца, але нейкі рок увесць час замінаў нам. Ці то яна, гатуючы мне гарбату, выпадкова хапалася за аголены дрот, а я ледзь паспяваў вырваць штэпсель з разеткі. Ці ў лесе падчас мілаванняў на нас накідваўся вар'ят, з якім даводзілася разбірацца. І які пасля гэтага настрой? Толькі мы ўсё адно імкнуліся адно да аднаго. Будавалі планы. Як паедзем у Вільню, дзе Іра будзе архітэктарам, а я пачну рабіць вітражы. Я быў захоплены літоўскімі вітражамі і літоўскім жывапісам 60-х: Джаўкштасам, Шважасам, Савіцкасам... Іра не падзяляла маіх захапленняў, літоўцаў лічыла за мужыкаватых правінцыялаў, якім недаступныя тонкія матэрыі. Яна пагаджалася вярнуцца ў Вільню выключна дзеля мяне. Іра пазнаёміла мяне са сваёй маці і малодшай сястрою, але не пазнаёміла з бацькам. Чаму? Так і засталася таямніцаю. Як не ведаю і дагэтуль, чаму Іра, вярнуўшыся ў Вільню, перарэзала сабе вены на руках.

Яна паклікала мяне. Я прыехаў. Яе маці з раніцы напаіла мяне каньяком. Я праспаў цэлы дзень. А ўвечары Іра правяла мяне на цягнік. Яе тонкія запясці былі акуратна перабінтаваныя. На пероне Іра папрасіла, каб я болей не прыязджаў да яе. Яна сказала, што пазнаёмілася з выдатным хлопцам. Што ў іх усё будзе выдатна. Мне нічога не заставалася, як толькі пацалаваць яе на развітанне. Я вярнуўся ў Мінск заканчваць свой мастацкі інстытут. А Іра сапраўды выйшла замуж, пераехала з Вільні ў Клайпеду, а потым некуды далей, такі ўжо лёс у расійскіх жанчын.

Не пішуцца песні пра Вільню.

Другі раз з'язджаць у Вільню я сабраўся разам з беларускімі нацыяналістамі, якіх так не любіла мая Іра. Яна вучыла эсперанта, а ўсё беларуска-літоўскае было для яе чужынаю. А мне — не. Я прачытаў Авіжуса, Бубніса, Ланскаўскаса. Пазнаёміўся з Чыпонісам і Джаўкштасам. Пачаў пісаць у кожны нумар адроджанай беларускай газеты «Наша Ніва» і намерыўся перабрацца разам з жонкаю і дзецьмі ў Вільню. Планы былі велізарныя, і імпэту хапала. Трэба было адчыніць беларускія садкі, школы, кафедру ва ўніверсітэце, перадачу на тэлевізіі... З Беларусі ў Вільню паплыла чарговая хваля нацыяналістаў... Я хадзіў па рэкламных агенцтвах і даваў абвесткі, што згодны абмяняць мінскую кватэру на віленскае жытло. Літва абвясціла самастойнасць, і ўвесь расійскі вайскова-прамысловы комплекс пачаў выпаўзаць з яе. З людзьмі, што прапаноўвалі свае віленскія кватэры, не хацелася мець справы. Яны скардзіліся на лёс, на літоўцаў, на яўрэяў і адгаворвалі мяне перабірацца ў Вільню, дзе не сёння дык заўтра літоўскія фашысты выражуць усіх іншародцаў. Рабілася гідка. Час ляцеў, законы мяняліся, і я не паспеў пераехаць у кватэру падпалкоўніка, на Антокаль. Літоўцы зачынілі мяжу. З'ездзіць у Вільню стала цяжэй, чым у Варшаву ці Прагу.

Не пішуцца вершы зусім.

Толькі ідэі перабрацца ў Вільню я не пакінуў. Як і калі? Не ведаю. Як яўрэй не ведае, калі апынецца ў Ерусаліме, так беларус не ведае, калі будзе ў Вільні. Надыдзе час, і будзе ў Вільні. Ёсць час маляваць Вільню, а ёсць час пісаць вершы пра Вільню. Ёсць час збірацца ў Вільню, а ёсць час ехаць у Вільню. Калі так, будзе час застацца ў Вільні назаўсёды. Такі час быў у ліцвінаў, такі час мелі палякі і расійцы, такі час цяпер у літоўцаў, і такі час чакае беларусаў.

Напішуцца вершы пра Вільню.

Лістапад. 1997 год

ПАДАРУНКІ З ВЕНЫ

Знайдзі малапатрэбную рэч у кватэры. Знайшоў? Знайдзі яшчэ колькі падобных штучак, і атрымаецца абагульненне: самыя непатрэбныя рэчы ў доме — падарункі. Чужы чалавек не можа, каб і хацеў, выбраць тваю рэч. Ведаю, разумею і не магу адмовіць сабе ў задавальненні шукаць, набываць, прывозіць і раздаваць падарункі. Праз падарунак вымяраецца цеплыня ўзаемаадносінаў, таму я пазбягаю дарыць сваім жанчынам паўжывыя кветкі, загорнутыя ў цэлулоідны і агідны саван. Люблю прэзентаваць функцыянальныя доўгажывучыя рэчы і носьбіты задавальненняў. Колькі я ўсяго ўсялякага паняпрывозіў, панараздаваў, перадарыў?! Вагон. А можа, і два.

Вось вазьму нататнік з падарожжа ў Аўстрыю. Я толькі набыў квітку да Вены і адразу ж напісаў пералік асноўных асобаў, каму трэба, кроў з носу, прывезці падарунак ці пачастунак. Добра-добра, з крывёю яўны перахлэст, але менавіта крэўныя ўзаемаадносіны фармуюць спіс прэтэндэнтаў. Пачаў з дачкі. Можна пачаць з іншага, якога сябра ці супрацоўніка ў маім выдавецтве, ці з маці, ці з жонкі, але я заўсёды пачынаю з дачкі — традыцыя, завяздзёнка, звычка, сантымэнт — калі пажадаеш.

Можна было б эгаістычна, ва ўмовах нашага постперадкаланіяльнага грамадства, пачаць з сябе. Толькі сабе першы падарунак зроблены, вандроўка ў Венскі лес і жоўты элегантны гарадок Ба-

дэн, недалёка ад якога аўстра-венгерскі прынц Рудольф, сын апошняга значнага, так пішуць аўстрыйскія даведнікі, імператара Аўстрыі Франца Фердынанда з Габсбургаў, дабраахвотна пакінуў наш з табой свет. З-за чаго ён зрабіў бацькам такі звышарыгінальны падарунак, утварыўшы забароненую Богам справу, даведаешся пазней.

Спачатку я ўсё ж пералічу сваіх кандыдатаў на падарункі... Пасля дачкі ў спісе стаіць жонка. Тлумачэнні залішнія. За ёй — мае маці з бацькам. Потым — сын, брат, братава, іх дзеці, цешча з цесцем, мае сябры па пярэ, сябры па працы, сябры па рублю, сябры па чарцы і патрэбныя людзі X.Y.Z.

Дарэчы, X.Y.Z. у кожнай вандроўцы розныя, сябры гэтаксама знаходзяцца ў стане перманентнай ратацыі, толькі пачатак спіса нязменны.

Ненадзейны я чалавек? Ну ты сказаў, ну ты залупіў, дружа мой! А хто надзейны? Той, у каго X.Y.Z. на першым месцы? Дулю з макам табе ў падарунак, мой любы дружа. А чаму дулю, зараз патлумачу... Адна пажылая і разумная паэтка, такая старая і такая геніяльная, што можна, не сказіўшы душы і праўды, назваць яе вялікай старажытнай паэткай, сказала мне: «Усе твае грошы, да астатняга шэлега, табе не належаць, яны належаць тваёй малодшай дачцэ». Чаму дачцэ, а не сыну? Чаму малодшай, а не старэйшай? Чаму не жонцы? Пытаннў столькі, што лепей не разважаць, а даверыцца генію. А калі мае грошы належаць ёй, дык лагічна, каб дачка займала каронную прыступку ў спісе падарункаў. Так, дачка запісаная ў чырвоны пачэсны радок, а X.Y.Z. замыкаюць спіс. Нельга без X.Y.Z., як немагчыма не хадзіць у прыбіральню, як нельга хадзіць у прыбіральню і спраўляць патрэбы, не зняўшы майтак. Даруй за фізіялагічнае параўнанне. Але ў біялогіі і ёсць логіка. Праўда, у фізіялогіі і біялогіі логіка з моцным прысмакам фізікі. Нідзе не дзенешся ад фізікі. Яна наскрозь, паўсюль, ва

ўсім. Яна іскрыцца энергіяй і імпэтам. З фізіялагічным энтузіязмам я і пачынаю набываць рэчы ў падарунак для людзей і жывёлаў. У спісе заўсёды прысутнічаюць яшчэ і каты, мая котка Кіса і цешчын кот Тарзан. Ім таксама шмат што трэба ў жыцці: і грабеньчыкі для вычэсвання поўсці, і дошкі, каб вастрыць кіпці, і міскі з ежаю і пітвом.

Жывыя душы ў рухавых целах прагнуць радасцяў. Хай самых простых: харч, сэкс, сон. Простая формула. Пра яе і разважаю, седзячы на ложку ў венскім гатэлі «Рэнсанс». Сяджу і думаю, як устаць у тэрмін, каб не спазніцца на аўтобус у Бадэн, калі будзільнік застаўся дома, у Мінску на вуліцы Чырвонай. Дачка мая, чалавек дысцыплінаваны, яна сама ўстае за пяць хвілінаў да званка будзільніка, сама гатуе сняданак. У яе пакоі процьма добрых і паламаных будзільнічкаў... Эўрыка!..

Мярозотнае слоўца з дзіцячай энцыклапедыі, але ж ім пазначалася азарэнне, якое спазнаў Архімед, убачыўшы сувязь паміж масай цела і яго аб'ёмам. Так і я ўбачыў сувязь паміж спісам і патрэбаю. Падару дачцэ швейцарскі ці аўстрыйскі будзільнік. Узраа-адуюцца. Крышку пакарыстаюся сам. Праверу, як працуе. Надзейны ці ненадзейны? І падару. Яна даруе, што карыстаўся. Яна і ведаць не будзе, калі ты не закладзеш. Сяброў не падстаўляюць. Жартую. У першую чаргу прадаюць якраз сяброў.

У Вене такі спакой і ціша, што трэба іранізаваць, каб не заснуць. Бо калі ў Вене не жартваць і заснуць на поўным сур'ёзе, дык можна прачнуцца патрыётам Аўстра-Венгерскай імперыі і расказваць усім сустрэчным пра веліч імперыялізму, пра значнасць Франца Фердынанда, чый сын застрэліў сваю каханку — баранэсу Мэры Вечэру. Што да маіх каханак, дык ім я не прывожу падарункаў — пэўна, таму, каб узаемаадносіны не перараслі ў страсці, і ні я іх, ні яны мяне не зарэзалі, не застрэлілі, не атруцілі. Каханкі ў спіс прэтэндэнтак

на падарункі не ўваходзяць з-за смертанасці, ці, як сказаў бы Жорж Батай, з-за танатаграфіі эрасу. А яны хацелі б, і я хацеў бы. Але мала хто што і хто каго жадае.

Памкненняў заўсёды больш, чымся магчымасцяў. З такімі думкамі іду па Кругерштрасэ, іду па Шварцэнбергштрасэ, выходжу на Карлспляц, і нідзе няма крамы з гадзіннікамі. Так заўсёды: захочаш — і няма. І тады варта зрабіць наступны крок — прымітыўны і тупы. Заходжу ў першую краму і набываю любую больш-менш прыдатную для прэзента рэч. Набор з трох фламастэраў і аўтаалоўка з гумкаю. Невялікі нямецкі канцылярскі набор. X.Y.Z. пазначаюцца ў нататніку як задаволеныя. Ім дастаецца па чорным тонкадзюбым фламастэры, аловак схаваетца — пра запас.

Галоўнае ў справе — пачатак. Далей пойдзе лягчэй, як па рэйках з гары. Будуць і перашкоды, ну хоць бы кошты. Ну вось захацеў я набыць для жонкі графіку Жоржа Брака... Стаяў каля вітрыны і разглядаў летуценныя акварэлі Марка Шагала і аскетныя малюнкi Джакамэці. Паразглядаў, пачытаў спіс аўтараў галерэйнай калекцыі, пакуль не зачпіўся за прозвішча Брака. Каго-каго, а Жоржа Брака я заўсёды цаніў за густ, за партыйнасць і легендарную сварку з Пабла Пікаса. Пабла і Жорж вынайшлі кубізм. Яны стварылі новую жывапісную рэчаіснасць. Яны малявалі рэчыва. Яны дамовіліся ўзяць тры простыя прадметы: бутэльку, люльку і тытунёвы ліст, паставіць з іх, кожны ў сваёй майстэрні, нацюрморты і напісаць па геніяльным палатне. Так і працавалі. І вось да Брака наведаўся Пікаса, зірнуў на карціну і сказаў: «Жорж, мы ж дамовіліся маляваць бутэльку, тытунёвы ліст і люльку, а ты намалюваў вавёрку». Брак заперажываў: як сумленны творца, ён выконваў дамову і рыскамі, кропкамі, плямамі рабіў кубістычную рэальнасць, у якой кожная недасканалая рэч імкнецца

да дасканалай і геаметрычнай формы. А Пікаса сваімі лупатымі, як у чарапахі, вачыма ўбачыў на карціне сябра звычайнага паркава-ляснога звярка, які любіць семкі з арэхамі і не мае ніякага дачынення да абумоўленых бутэлек, люлек і лістоў тытуню. Брак пакрыўдзіўся на Пікаса. А геній Пікаса зрабіў выснову: малюючы адно, можна намалюваць зусім іншае. Ён пайшоў у сваю майстэрню і зрабіў з роварных сядла і руля галаву быка. Глядзіш — руль і сядло. А бачыш — галава быка.

Ідучы на Захад, можна прыйсці на ўсход. З такімі ўспамінамі я і апынуўся ў светлай галерэі, дзе выхаваны гаспадар расставіў каля сцяны лінарыты Жоржа Брака ў жоўтых рамах. Мне спадабалася пясочная птушка. Але кошт уразіў. Я магу без ценю сумневу зайсці ў самую дарагую галерэю, магу прымусіць сноба гаспадара насіць і дэманстраваць усе свае каштоўнасці, але набыць шэдэўр не магу. А ўсё з-за таго, што сам мастак, і калі справа даходзіць да пытання — набываць ці рабіць самому — схіляюся да апошняга — вазьму і намалюю, ці яшчэ лепей — напішу і ахвярую жонцы. Паглядзеў, палюбаваўся і дастаткова. А жонцы, жонцы... Посуд фірмы «Цэптар», і не ўвесь набор, а толькі маленькую бліскавічную кававарку. Раніца, духмяная кава, кубак фірмы «Цэптар». Кубак сабе, а жонцы кававарку. Яна не любіць піць каву з металёвага посуду, а я люблю.

Так заўсёды. X.Y.Z. і жонка выкрэсліваюцца са спісу першымі, а дачка, мая любімая дачка, знаходзіцца ў чаканні, пра якое, дзякуй Богу, ведаць не ведае.

У Вене сцямнела. Вуліцы пустыя. Праз пятнаццаць хвілінаў усе крамы зачыняцца, а я застануся без гадзінніка-будзільніка. Іду. Бягу. Лячу. І нарэшце ёсць вітрына. Іх там процьма. Гандляркі ўжо ў палітонах. Але ласкава пагаджаюцца зняць з палічкі гадзіннічак і загарнуць у прэзентацыйную

паперу з каляднымі зоркамі. Мне тыя зоркі да лям-пачкі. Хто шукае, той знаходзіць. І хай за хвіліну да закрыцця.

Цяпер спакой. Можна гуляць па Вене да самае ночы. Можна слухаць фугі Баха на двух баянах. Можна паслухаць арфіста. А можна рок-н-рол у выкананні маленькага гітарыста з магутным вакалам. У Вене шмат музыкі. Гэта адзіны горад з усіх шматлікіх, дзе давялося пабываць, які валодае культурай гуку. Валодае і дорыць гэтую культуру. Моцарт у Вене паўсюль. Ён гучыць у аўтобусах, у метро, у кавярнях, у музеях, гучыць ціха. І ты ўслухоўваешся, слухаеш, чуеш. Нават калі спіш, у снах гучыць музыка Моцарта.

Пад ціхую музыку Моцарта табе скажуць, што Вена ў цэнтры Еўропы. І паверыш. Бо Вена можа быць і ў цэнтры Еўропы, і ў Заходняй Еўропе, і ў культурнай інтэрнацыянальнай Еўропе. А твая родная Беларусь і дарагая Вільня не могуць быць у цэнтры Еўропы, бо яны проста не сталі цэнтрам. Каб быць у цэнтры, трэба быць вышэй і лунаць над фізічным цэнтрам — у залатой сярэдзіне. Нездарма адна з найлепшых паэтычных кніжак, якую мне давялося прачытаць, называлася «Золотое сечение. Der Goldeneschnitt. Австрийская поэзия XIX—XX веков в русских переводах». Менавіта ў ёй я знайшоў кранальныя радкі Георга Тракля. Радкі... Пра... Народы, што гінуць, і якім на канавана бяссільнай хваляю разбіцца аб бераг ночы, нібыта знічкам. Цікава, ці можна загадваць жаданні, калі гіне нацыя, ці толькі калі падае зорка? Наўрад. Нацыя гіне, гіне, гіне, а знікнуць не можа. Далёка хадзіць за прыкладам не будзем. Беларуская нацыя не толькі гіне, але набірае поўныя грудзі паветра і крыкам крычыць пра ўласную цэнтральнасць у Еўропе. Выдатна. Толькі ніякай культуры гуку. Гэта енк, гэта рык, што жыве Беларусь! А культура адсутнічае. Сумна, горка, балюча.

У Вене наадварот: спакойна, соладка, прыемна... Вядома, не ўсім. Аўстрыйцам і гасцям, з падарункамі ў кішэнях і партфелях, прыемна і вусцішна, а палякам, сербам, русінам, харватам значна цяжэй. Эмігрант і на Месяцы будзе эмігрантам, і на Сонцы.

Аўстрыя — краіна сонечная, але не толькі таму, што ў ёй спее вінаград, а яшчэ і таму, што ёсць краіны і культуры сонечныя, а ёсць адпаведна — месячныя. Сонечнымі культурамі я называю імперыі: кітайскую, іспанскую, англійскую, расійскую, французскую і г. д., і г. д., і г. д., да аўстрыйскай. А месячнымі, само сабою, назавуцца культуры народаў і краін, што знаходзяцца ў залежнасці ад сонечных дзяржаваў. Сам я, ты ведаеш, жыву ў дзяржаве невялікай. Таму ў Вене мне вельмі добра ўначы, калі вуліцы і пляцы пустэльныя, калі можна зайсці ў тэлефонную будку, пагаварыць з Мінскам, і твой гучны бескультурны голас будзе запаўняць увесь Карлпляц.

Пэўна, ў Вене добра спіцца на правым баку, але я заўсёды клаўся на левы, каб раней уставаць, каб болей паглядзець, мне было шкада часу на сон, як Карэлу Чапэку ў ягоных вандроўках па Еўропе. Уставаў я радасна, нібыта хлопчык, якому споўнілася адзінаццаць гадоў, і ён чакае віншаванняў і падарункаў.

Я казаў, што раздарыў два вагоны падарункаў, а колькі іх надарылі мне? Безліч. Ад простых яблыкаў да найкаштоўнейшых кніжак. З дзяцінства мне дарылі кнігі. У імперыі, дзе я вырас, быў такі лозунг: «Кніга — найлепшы падарунак!» Пра імперыю гаварыць не буду, бо яе назоў антыэстэтычны і псуе тканіну тэкстаў, лепш пра кнігі распяваду. Каб я стаў імператарам, а не пісьменнікам, раскажаў бы пра геапалітыку, метапалітыку, заходнія ўплывы і ўсходнюю экспансію. Разгарнуў бы тэзу пра тое, што каб захаваць мір у вялікай імперыі,

неабходна весці ваенныя, баявыя, акупацыйныя дзеянні за яе межамі, як СССР (не ўтрымаўся) вёў у Афганістане, В'етнаме, на Кубе ці ў Нямецчыне, бо інакш нязгаснае полымя вайны, а яно нязгаснае, перакінецца ў самую імперыю, як перакінулася ў Таджыкістан, Абхазію, а пазней у Ічкерыю і Дагестан. Але я — літаратар, якому з маленства дарылі кнігі розныя: вялікія, маленькія, танныя, дарагія, расійскія, польскія, нямецкія, беларускія...

Нямецкую кнігу з малюнкамі экспрэсіяніста Барлаха мне прэзентаваў перакладчык Норберт Рандаў. У свой час я падарыў спадару Рандаву архітэктурны краявід, намаляваны тушшу. Барлах, акрамя безлічы малюнкаў і скульптураў, стварыў некалькі філасофскіх раманаў, пра якія давялося прачытаць у трохтомнай гісторыі нямецкай літаратуры, якую падарыла мама. Ні на адну з мне вядомых моваў проза Барлаха не перакладалася, а пачытаць яе вельмі хацелася. Ну дык скажу, як вучыў настаўнік кампазіцыі Альгерд Малішэўскі... Не вельмі і хочацца! Такі сказ супакойвае. Падобныя супакойвальныя сказы можна прэзентаваць. Толькі я заўважыў, што людзі не любяць парадаў, хай карысных і патрэбных, калі тыя парады не выкладзеныя на паперы і не пераплеценыя ў кніжку. Лёс Сакрата — найлепшы прыклад. Сакрат даваў парады, як жыць сумленна і быць шчаслівым. А яму за парады-падарункі паднеслі келіх атруты.

Людзі любяць рэчы. Раздорваць парады небяспечна. Буду гуляць па Вене, набываць рэчы, каб потым дарыць, а парады буду запісваць у нататнік, каб скласці ў зборнік і выдаць пад двухмернаю назваю «Парады самому сабе».

«Кожнаму сваё», — было напісана на браме аднаго не лепшага месца на тэрыторыі нямецкамоўнага народа. Кожнаму свае падарункі. Каму ад Д'ябла. Каму ад Бога. Каму ад імператара, а каму і ад маёй нясціплай персоны. Каму наступнаму? Баць-

ку. Тата любіць нататнікі, алоўкі, сшыткі, асадкі. Ён любіць усё, што піша, і ўсё, на чым можна пісаць. Тата — літаратар. Раней з вандровак я вёз яму сшыткі, а ён перайшоў на друкарскую машынку. Дзіўна, друкарскую машынку я палюбіць не змог, мне або ручкай пісаць, або на кампутары працаваць, толькі не машынка. Лясь... Лясь... Лясь... На машынцы. І ніводнай думкі ў галаве. Машынка разбурае музыку сказаў, логіку думак, руйнуе літаратурна-лірычны настрой. Не змог я перайсці на машынку, а бацька змог. Варта ўсё ж падарыць яму кампутар. Толькі не зараз, а крышачку пазней. Валачы з Вены кампутар — рукі адарвуцца. Падарункі з далёкага замежжа мусяць быць каштоўныя, невялікія, лёгкія. Бацька пастарэў і любіць лёгкую адзежу. Апошнім часам ён амаль не сварыцца з мамаю. Бацькі пастарэлі, і ў іх скончыліся сілы на сваркі. Нават на сваркі. Бацька любіць крышачку выпіць, а мама ўсё ніяк не кіне курыць. Мне не хочацца, каб мама кінула паліць цыгарэты. Бо чалавек кідае выпіўку і курыва, калі болей не можа атрымліваць асалоду. І таму найлепшыя падарункі — тыя, ад якіх чалавек можа атрымаць асалоду неадкладна: пляшка віскі, бутэлька віна, пачак цыгарэтаў, бляшаная скрыначка з аўстрыйскімі цукеркамі «Моцарт». Усе ж астатнія дары цешаць болей мяне, чымся тых, каму аддаюцца, прэзентуюцца, дорацца. І хопіць пра гэта.

Снежань. 1997 год

ЛОНДАНСКІ АНДЭГРАЎНД

Англія — вялікая краіна. Лондан — цэнтр сусвету, англічане — выбітная нацыя... На гэтым можна было б і скончыць, але люблю я дробязі розныя заўважаць і збіраць. Так, без асаблівых мэтаў. І калі ўжо давялося трапіць у камандзіроўку на Брытанскія астравы, дык чаму ж не паназіраць за англічанкамі і англічанамі, каб было пра што распавесці табе за шклянкаю гарбаты ці віскі. Лепей за прывезеным з Англіі віскі.

Англічане — нацыя шпіёнаў, масонаў, разведчыкаў. А выснову такую я зрабіў яшчэ ў каравансараі (інакш стары ІЛ-89 і не ахрысціш), дзе спрабаваў незаўважна пасачыць за студэнтамі, якія вярталіся з Індыі на радзіму, у Вялікабрытанію. Маладыя англічане, апранутыя ў індыйскія стракатабрудныя анучы, выглядалі менш экзатычна за сапраўдных барадатых цыганістатварых індусаў у чалмах. Але Індыя, як і Егіпет, з пэўнага часу мяне мала абыходзіць. У мяне душа школьніка, які не расчараваўся ў навуках і жадае навучыцца добраму, шчыраму, вечнаму, а такога ні ў індусах, ні ў насельніцтве сучаснага Егіпта я не заўважыў. А вось у англічанах станоўчага шмат. Ты за імі спрабуеш падглядаць, і кожнага разу позірк упінаецца ў іх вочы. Атрымліваецца, не ты сочыш за імі, а яны за табою. І хай бы толькі дзяўчаты на мяне заглядаліся, а то і хлопцы не пакінулі маю персону па-за

ўвагаю. Пэўна, гэтае ўменне сачыць, назіраць, кантраляваць засталася ў кожным англічане з часоў велізарнай Брытанскай імперыі, калі досыць невялікая (не Кітай, не Расія) нацыя кантралявала ледзь не палову чалавецтва.

Каб пераканаць цябе канчаткова, скажу, што і ў лонданскай падземцы спакойна паразглядаць англійскіх грамадзянаў досыць праблематычна. Ты толькі пачынаеш ласкавым позіркам аглядаць павабную постаць, як чатыры чорныя дзірачкі накіроўваюцца проста на цябе. Чаму чатыры? А таму што ў англічанаў курносыя насы, і яны пазіраюць на любы аб'ект крышку задраўшы падбароддзе, крышку зверху. Ангельцы глядзяць зрэнкамі і храпкамі. Яны не толькі ўглядаюцца, яны яшчэ і прынюхваюцца: свой, не свой. Я, здаецца, не выклікаў у іх адмаўлення, ці, скажам дакладней, яўнага адмаўлення. Так, проста чужы, не свой, і не больш за тое. Але свядомасць падказвае, што англічане як заснавальнікі расізму мала таго, што навучыліся хаваць свае эмоцыі, яны навучыліся тыя эмоцыі пераносіць у іншыя нацыі. Ну хто найвялікшы расіст? Спытай. Пачуеш адказ: немец — Адольф Гітлер. Ну не Рэдзьярд жа Кіплінг, аўтар бессмяротнага «Маўглі». І не Чарльз Дарвін, вынаходнік эвалюцыйнай тэорыі. Зрэшты і Кіплінг, і Дарвін вельмі сімпатычныя творцы. Іх тэксты прывабліваюць сваім шматразовым бесперапынным выкарыстаннем. Пра героя Маўглі ты чытаеш сам, чытаеш дзецям, чытаеш унукам, якія будуць чытаць пра жыццё хлопчыка ў джунглях сваім унукам. Англічане навучыліся рабіць рэчы шматразовага карыстання. У іх надзейны абутак. І хай англійскія жаночыя чаравічкі не будуць элегантнымі, а чорныя панчохі састараць жаночыя ногі, гэта не перашкодзіць англічанкам быць сэксуальнымі і зваблівымі. І не трэба мне нічога казаць. Якія англічанкі ў сэксе, я ведаю.

Ведаю дакладна. Стрыманыя, дасціпныя, ахайныя, ну і крыху меркантыльныя. Англічанкі ў сэксе крыху падобныя да хлопчыкаў, пэўна таму заканадаўства ў модзе гейў застаецца за англічанамі. Хай не крыўдзяцца на мяне ідэолагі мужчынскага кахання, але найлепшае ў гомасэксуальнай культуры вельмі нагадвае мне пра англічанак. У Англіі добра відаць, што ўсе мужчыны крышку жанчыны, а ўсе жанчыны — мужчыны. Ну, класічны прыклад: у Шэрлака Холмса была жонка — доктар Ватсан, а ў Дон Кіхота за жонку быў Санча, а Дульсінея была толькі ўяўным каханнем, уяўным здраджваннем таму ж вернаму Санча Пансу. Згадаўшы гэтых мужалюбав, нельга забыць і Швейка, які быў неназванай жонкаю афіцэра аўстрыйскай імперыі. Я знарок намаляваў геаграфічны трохкутнік: Лондан, Мадрыд, Прага, каб акрэсліць Аб'яднаную Еўропу, бо розніца паміж Лонданам і Прагаю ў сто разоў меншая, чым паміж Прагаю і Масквою, Мадрыдам і Бангкокам, Лонданам і Нью-Йоркам. Еўропа таму і аб'ядналася, што розніца знікла. Вялікія супярэчнасці зніклі, дробязі засталіся. Англічанкі любяць цёмныя панчохі, а чэшкі светлыя, але і ў тых і ў другіх вельмі практычны абутак. Толькі ў чэшак, на мой асабісты густ, крышку болей славянскай самаахвярнасці. Ну не будзе апранутая ў цёмна-сіні пінжак шасцідзесяцігадовая чэшка надзяваць выдзярывока-зьялены роварны шалом, каб пракаціцца на ровары па цэнтральнай гарадской вуліцы, а вось англічанка будзе. Англічанка надзене шалом, надасць твару ўсепераможны выраз і пагоніць свой тонкаколы ровар паўз Біг Бэн і Вестмінстэрскае абацтва. Англіійскім мужчынам будзе досыць цяжка супернічаць з выразнасцю падобных паводзінаў, але знойдзецца індывід, які пашые сабе каралеўскую мантыю з цукерачных абгортак, надзене на голаў пластмасавую карону, возьме ў рукі плакат з лозунгам у абарону апетых Кіплінгам дзікіх жывёлаў і пачне праходж-

вацца па вуліцы каралевы Вікторыі. Такім чынам, гонар мужчыны будзе захаваны. І я спакойна пайду далей па Лондане назіраць за англічанкамі і англічанамі. Пайду вышукваць дробныя рысачкі адметнасці іх ад мяне і майго невялікага, амаль еўрапейскага народу. Дзеля чаго? Каб «амаль» знікла. Каб на партрэце беларуса зазіхацела эмаль еўрапейскай выхаванасці і цывілізаванасці. Каб з твараў маіх суайчыннікаў змыўся брудны куродым зацягасці і ваяўнічасці. Ён змыецца, упэўнены. Хай не заўтра, а праз стагоддзе. Мы напрацуем культурны пласт, створым годную культуру, разаўём мову да лацінскага напісання, зжывем варварства і вернемся ў еўрапейскую цывілізацыю. Зразумела, і ў ёй не ўсё проста, як не проста разабрацца ў руху лонданскага метро, якое завецца — андэграўнд. О гэты левабаковы чыста ангельскі рух! Складаецца ўражанне, што ўвесь час едзеш не ў той бок. І так заблытваешся, што і сапраўды сядзеш і імчышся ў супрацьлеглы накірунак. Але гэта здараецца толькі раз, каб стаць больш асцярожным і больш уважлівым, як нашы ветлівыя сябры англічане. І вось накірунак спраўджаны. Можна спадцішка назіраць за англічанамі ў падземцы. Жанчыны чытаюць газеты. Большасць англічан у метро чытае, і калі ты не купіў сам які часопіс ці бульварны лісток, не сумуй. У англійскіх часопісах і газетах такія вялікія і кідкія загаловкі, што лёгка прачытваюцца ў выданні суседа. Але што мне тыя газетныя шапкі, мне цікавыя англічанкі... Яны любяць паесці апельсіны ў метро. Яны ядуць апельсіны і выціраюць пальцы (доўгія, дагледжаныя, з лакаванымі пазногцікамі-кіпцікамі, выпешчаныя добрым мылам і аблашчаныя крэмамі пальцы) аб сядзенні. Вось так проста — ліпкія ад соку пальцы выціраюцца аб вагонныя крэслы. А костачкі сыплюцца на падлогу. А пустыя бляшанкі з-пад напояў стаўляюцца на падваконні. А папяровыя пакеты з-пад смажанай бульбы камечацца і шпурляюцца пад

ногі. Андэграўнд. Падземнае жыццё. Праз якое су-
нуцца мурыны ў памаранчакавых марынарках з
вялізнымі чорнымі мяхамі, куды збіраюць па-
раскіданае ангелькамі смецце. Англічанкі любяць
раскідваць вакол сябе смецце. Яны раскідаюць яго
паўсюль: у метро, у самалётах, у рэстарациях, на
вуліцах і ў гасцях. Але сярод іх трапляюцца і вельмі
прыгожыя асобы з русымі валасамі, блакітнымі ва-
чыма і ружовымі носікамі. Ёсць вельмі прывабныя
англічанкі, зразумела, калі табе наогул падабаецца
Вялікая Брытанія, Лондан і англійская мова. А калі
не? Прабач. Мне яны ўсе даспадобы: і Англія з гіста-
рычнымі хронікамі, і Лондан з перакрываўваннем
паралеляў — мерыдыянаў, і рок-н-рольная мова, і
англічанкі ў чорных, чырвоных і сініх панчохах.
Англійскія мужчыны, яно і зразумела, мне падаба-
юцца менш. Яны, стоячы ў метро, разгадваюць кры-
жаванкі, яны, седзячы ў вагоне, чытаюць або спяць.
Калі я гляджу на англічанаў, дык разумею, чаму ў
Лондане так мала цяжарных жанчынаў. А нашто ім
нараджаць? Усе разумныя і прыгожыя людзі з роз-
ных куткоў свету самі імкнуцца ў вялікі Лондан.
І шмат хто застаецца, але застаецца ён сам-насам з
Лонданам, дзе так мала купак і параў. У Англіі ан-
лічане існуюць асобна, англічанкі асобна. Англіча-
нін — рэч у сабе, асоба ў сабе. І калі ёсць на свеце
эталоннае ўрбаністычнае асяроддзе, дык гэта —
Лондан. Англічане сярод звышнадзейных сценаў,
сярод гладкіх дарог, масіўных дзвярэй і заштора-
ных вокнаў выглядаюць дробнымі драўлянымі
лялькамі з тонкімі ножкамі і акуратнымі цвёрдымі
галоўкамі. Калі яны крочаць па вылізаных ходніках,
можна пачуць, як ціхенька парыпваюць іх добра
адрэгуляваныя суставы. Чаму італьянцы вынайшлі
бураціні (драўляную цацку) Пінокія? Таямніца. Пі-
нокія — тыповы англійскі школьнік, з вузкімі драў-
лянымі грудзямі, у якіх няма месца для душы... Ну, як
я закрузіў? Падабаецца? Не? І мне зусім не падаба-

ещца. Перабраў. Бывае. Ці ёсць у мяне самога душа, пытаеш? Вядома, ёсць. Не закладзеная, не прададзеная, не запазычаная, маленькая душа беларуса. А што я раблю ў Лондане? Цікава табе? Працую. Ты не верыш. А я прыехаў у Лондан павучыцца ў англійскіх кнігавыдаўцоў і папрацаваць на адным з найбуйнейшых у свеце кніжным кірмашы. Толькі гэта неістотна. Істотна? Добра, пагаджаюся, пяцьсот гадоў беларусы ўшчыльную займаюцца кнігадрукаваннем, ад Скарыны і да маёй не вельмі сціплай асобы. Паўтысячагоддзя беларусы ездзяць у Еўропу вучыцца рабіць кнігі. Паехаў і я: спачатку ў Прагу, потым у Барселону і Варшаву, цяпер вось у Лондан. І калі я кажу, што англійскім журналістам, пісьменнікам і кнігавыдаўцам добра живецца, бо ўвесь андэграўнд чытае друкаванае слова, дык мая іронія паходзіць ад зайздрасці. Ад самай чорнай, якой можа быць друкарская фарба толькі ў Польшчы (сакрэт я так і не дазнаўся, беларускі шпіён горшы за англійскага), найчарнейшай зайздрасці. У хрысціянаў зайздрасць — грэх смяротны. А мне яна дапамагае вучыцца. У навуцы неабходна быць злым, гэта ў рэлігіі і каханні варта паводзіць сябе талерантна і ласкава, а ў мастацтве і навуцы рухавіком прагрэсу (слова недакладнае, але агульнапрынятае) з'яўляецца злосць, і зайздрасць таксама. Ты пытаешся, ці злыя англічане? Так, злыя. Але па іх выглядзе гэтага не скажаш. Навучыліся хаваць эмоцыі. Толькі не ўсе і не заўсёды. Англічанін можа валяцца п'яны пасярод станцыі метро. І выраз спакою і задавальнення будзе ззяць на рудабародым твары. Ён можа сядзець, загарнуўшыся ў жоўтую коўдру, на ганку зачыненай крамы і нахабна пазіраць табе ў вочы. Нібыта не ён, а ты жабрак. Англічанкі гэтаксама залазяць у кардонныя скрыні на люднай Оксфард стрыт і накрываюцца сінімі коўдрамі з галавою. Чаму іх не забірае паліцыя? Мусіць, не хоча карміць і даглядаць у турме. Але большасць англіча-

нак усё ж не любіць валяцца ў сініх коўдрах на лонданскіх вуліцах. Большасць шануе чорны колер і цокае на шырокіх абцасах. Усім цакатлівым выглядам англічанкі дэманструюць поўную перакананасць у сваёй прыгажосці, а калі не прыгажосці, дык годнасці, а калі не годнасці, дык розуме, а калі не розуме, дык хітрасці. Не верыш? Пачытай старую Агату Крысці. Яна можа падмануць. Праўда. Абвесці вакол пальца каго заўгодна, і нават сябе. І падманвае сябе, калі думае, што разумная, што годная пісьменніца, што прыгожая... Крысці — тыповая англічанка, хворая на шпіёнаманію і крыміналізм. Англічане таксама моцна хварэюць на крыміналізм. У Лондане паўсюль ходзіць ахова, паўсюль замкі, паўсюль краты і ёсць некалькі дэбільных помнікаў паліцыянтам. Толькі ўяві, каб у нас паставілі помнік мянту. Хаця, што хлусіць. Стаіць і ў цэнтры Мінску бюсцік чырвонага ката, чэкіста, садыста — Фелі Дзяржынскага. І не смешна на яго глядзець. А ў Лондане смешна. Зірнеш на бронзавы чалавек з дубінкаю і міжволі ўсміхнешся. Бронзавы чалавек з дубінкай выклікае смех, а з мячом на кані — не. І жывы паліцыянт на кані ў Гайд-парку не смешны, нават крышку ўрачысты, наколькі можа быць урачысты жывы коннік у гарадскім парку напрыканцы другога тысячагоддзя ад Богага нараджэння. Ды Бог з імі, з гэтымі скотланд'ярдыстамі. Чым іх менш вакол мяне, тым лепш. Ты ж ведаеш: не люблю. Генетычна, па-беларуску, традыцыйна не шаную людзей у форме. Нават прадаўцы ў форменных строях выклікаюць насцярожанасць. А вось масажысты з адной з найбуйнейшых крамаў у свеце «Сэлфрыджыз» выклікалі жывую цікавасць. Уздымаюся сабе на эскалатары ўсё вышэй і вышэй і бачу, як адна жанчына расшпіліла кашулю другой жанчыне і пачала масіраваць капюшонную цягліцу, што пачынаецца ад патыліцы і ляжыць на лапатках. Побач стаялі два сталы, на якіх ляжалі дзве англі-

чанкі, і два мурыны ў форменных кашулях разміналі ім рукі і ногі. Англічанкі могуць легчы ў краме на стол і, не саромеючыся тысячы цікаўных пакупнікоў і разявак, турыстаў і гандляроў, атрымліваць асалоду ад масажу. А тое, што масаж — адна з латэнтных формаў сэксу, іх відавочна не расстройвае, калі не наадварот. У Англіі усё наадварот. Машыны ездзяць не па тым баку вуліцы, і арыентацыя, як у кожнай культуры на выспе, ідзе не права — лева, уверх — уніз, а ад цэнтру выспы да мора, і ад шэрага мора да цэнтру, а цэнтр, як вядома ўсім школьнікам свету, знаходзіцца ў Лондане, куды мяне занесла па кніжных справах. Кірмаш крышку расчараваў. Дзевяноста адсоткаў усіх экспанатаў належала выключна англічанам. Ні амерыканцаў, ні немцаў, ні іспанцаў амаль зусім не было. Французы былі, але паразмаўляць з прадстаўніком выдавецтва «Галімар» на прадмет набыцця правоў на выданне Батая, Дэрыды, Камю ў маім статомніку філасофскай думкі так і не давялося — то яго не было на месцы, то ён вось-вось павінен быў з’явіцца, а ўсё ніяк не з’яўляўся, а калі нарэшце прыйшоў, дык быў не ён, а яна, якая не мела права вырашыць, што можна прадаваць у Беларусь, а што нельга. З першага погляду каханьня з «Галімарам», галімарыхаю і сучаснай французскай філасофіяй не атрымалася. Ну і чорт з ёй. Буду выдаваць Дзідро, Ламетры і паціху палемізаваць з Вавенаргам. Ды і не люблю пасярод дня піць чырвонае віно, як прадстаўнікі французскае паліграфіі. Лепш увечары зайсці ў ірландскі паб, замовіць эскалоп і пінту піва «Гінэс». Пасядзець, паслухаць размовы і смех маладых англічанаў. Падумаць, што Англія вялікая краіна, а Лондан — цэнтр сусвету.

Сакавік. 1998 год

СВОЙ МІНСК

Усё часцей згадваецца мой горад, якога няма...

Бераг Свіслачы, Траецкае прадмесце, ружовая лазня, тоўстыя сцены, маленькія падслепаватыя вокны. Старыя мінчукі кажуць, што ў той лазні падчас апошняй нямецкай акупацыі мясцілася падпольная друкарня, дзе выдавалася антыфашысцкая газета. Уяўляюцца: стосы набрынялай вільгаццю паперы, людзі, што выходзяць у ваенную ноч, хаваючы за пазухай скруткі антырэжымных лісткоў, аголеныя кабеты з дзецьмі, што мыюцца і ведаць не ведаюць пра патаемную рэдакцыю... Лазню знеслі, разбурылі сцены, падобныя да абарончых муроў. Лазня не ўпісалася ў рэстаўрацыйны праект. Шкада.

Так не знайшлося месца ў архітэктурных планах будучага Мінска і стадыёну, што некалі стаяў за Палацам спорту, што на праспекце Машэрава. Стадыён спачатку закінулі, і, як кожны закінуты стадыён, ён пачаў нагадваць свайго прашчुरа — рымскі Калізей. Трыбуны пазарасталі бльнягом. Каментатарскія будкі страцілі шыбы, а пазней — рамы. Поле пакрылася ямінамі, у якія збіралася вада. Спартоўцы туды не хадзілі, замест іх мясцовыя

сабачнікі выгульвалі сваіх улюбёнцаў. Разбураны стадыён мне падабаўся, асабліва ў ціхую летнюю перадвечаровую пару. Можна было прысесці на трыбуне і напісаць хоку пра зменлівы свет і нетрываласць існага. Стадыён не проста знеслі, на ягоным месцы выкапалі катлан, які залілі рачной вадою — такім чынам пашырылі Свіслач.

Аднойчы мне давялося назіраць, як у люстры Свіслачы адбіваецца полымя пажару. Гарэў кінатэатр «Летні», што некалі стаяў у парку культуры і адпачынку імя пралетарскага пісьменніка Горкага. У «Летнім» праходзілі самыя познія кінасеансы. Пачыналіся яны ў 22.20, а то і ў 22.30. Хадзілі чуткі, што там збіраліся бандыты, і нехта з крымінальнікаў кінуў недапаленую папяросу ў складкі заслоны. Пачаўся пажар. Мінчукі з усяго горада з'ехаліся паглядзець на начное відовішча. Пажарнікі асабліва не шчыравалі. «Летні», збудаваны з сухога дрэва, згарэў ушчэнт. Па горадзе луналі спадзеўкі, што кінатэатр адбудуюць, што «Летні» будзе прыгожым і шкляна-бетонным. Але ніхто не распачаў адбудоўваць кінатэатр. Неўзабаве скончылася эпоха вялікага кіно. Тэлевізія і відэамагнітафоны забралі ў кінатэатраў іх папулярнасць. Цэлыя і дагледжаныя кінатэатры стаяць паўпустыя. Некаторым пашанцавала, іх пераабсталёўваюць, як «Беларусь» перабудоўваюць у музей сучаснага мастацтва. Пра кінатэатр «Летні» забыліся.

Так пачалі забывацца чырвоныя агітацыйныя шчыты, якімі ўпрыгожвалі горад у часы таталітарнага рэжыму. Ледзь не кожны заводскі паркан завешаўся лозунгамі пра веліч камуністычнай партыі і выключную ролю пралетараў у пабудове светлай будучыні. Камунізм не надышоў, як не прыйшоў Гадо ў п'есе Бекета. Савецкую агітацыйную дыкту знеслі на сметнік. Пралетары завялі. Папрыціхлі заводы. Усе «Трактарныя», «Маторныя», «Шарыкападшыпнікавыя»... Мінск не нале-

жыць пралетарыяту. Пачварная дыктатура рабочых змянілася на гадкую дыктатуру электарату. Хаблы ад імя хаблоў запраўляюць у Мінску.

Толькі быў і кароткі светлы час. Тады ў доміку, дзе адбываўся першы з'езд Расійскай сацыял-дэмакратычнай рабочай партыі, гандлявалі галандскай мэбляй. На тэлевізіі ў фатэлі сядзеў падобны да Пятра Машэрава артыст, курыў люльку, пускаў дым і казаў пра выдатную мэблю з Амстэрдама. Зараз у дамку ізноў адно музей расійска-яўрэйска-беларускіх рэвалюцыянераў. Але мне падабаўся гэты крыты шыферам зялёны аднапавярховы дамок якраз у той час, калі палова была музеем, а палова крамаю, калі не прыпаўзалі ў яго чырвона-карычневыя маргіналы са свінячымі прозвішчамі, кшталту Зюган. Не прыходзілі, не размахвалі крыжавымі анучамі і не агітавалі знішчыць Беларусь. Камунякі агітуюць удзень, а ўвечары каля зачыненага дамка збіраецца басота і п'е гарэлку за столікамі пад парасонамі.

Цяпер у Мінску можна піць гарэлку, віно і піва проста на вуліцы, а ў часы камуністычнага завіхрэння за гэта забіралі ў аддзяленне. Людзі, што хацелі выпіць, хаваліся ў цёмных кутках паркаў, у пад'ездах, на могілках. Усе мінскія могілкі былі нехайныя, непрыбраныя, дзікунскія. Кальварыя не складала выключэння. Стаяла захламленая смеццем, іржавая, нямеценая. Цяпер Кальварыйскія могілкі прыбралі, пафарбавалі, пачысцілі і падмялі. Сёлета на іх зноўку пачалі хаваць. Месца каштуе шаснаццаць мільёнаў рублёў. Нядорага. Збіраць грошы на аднаўленне Кальварыйскага касцёла мінскія каталікі пачалі ў 70-х. Да нас у кватэру прыходзіла маміна сваячка, цётка Вікця. Бацька даў на касцёл дзесяць савецкіх рублёў. Вікця казала, што ўсе, хто жыве побач з Кальварыяй, ахвотна ахвяруюць. Абрыва сметніца, у якую ператварыліся старажытныя могілкі. Касцёл адчынілі. Вікцін сын —

Анатоль — іграе ў ім на аргане. Можна ў нядзелю раніцай схадзіць і паслухаць.

Не ведаю як хто, а я любіў рок-канцэрты. Быў у Мінску час, калі ўсе хадзілі на рок-тусоўкі. У горадзе склалася можа сто, а можа і дзвесце рок-камандаў, і ўсе лабалі, і ўсе спявалі, і ўсе хацелі стаць вялікімі і знакамітымі. Не атрымалася. Цяпер у Мінску пануе музыка расійскай эстрады. Не слухаю і не люблю.

Напрыканцы 80-х здавалася, што яшчэ крок, і нашая «Бонда» ці «Мроя» стануць «Dereche Mode» ці «AC/DC». Не сталі. Так і з адлегласцямі. Раней, калі даводзілася прылятаць у стары мінскі аэрапорт, што па вуліцы Аэрадромнай, думалася: як далёка аэрапорт ад цэнтру. Цяпер, як з'явіўся Мінск-2 пад Смалявічамі, Мінск-1 ледзь не ў цэнтры сталіцы. Фокус. І раніцай, едучы сорак кіламетраў у Мінск-2, думаецца: добра было б, каб... Каб працаваў Мінск-1. Каб беларускі рок-гурт «Бонда» займеў сусветную вядомасць. Каб Васіль Быкаў атрымаў Нобелеўскую прэмію. Каб... Дарэмныя спадзяванні. Ніхто не здзівіцца, калі заўтра-пазаўтра аэрапорт Мінск-1 наогул знясуць, як стадыён за Палацам спорту.

Што здзіўляцца, ва ўсе часы ў Мінску нехта нешта зносіў і будаваў, будаваў і зносіў. Здзіўляе іншае — знеслі ледзь не ўсю вуліцу Чарнышэўскага, а мой любімы дуб застаўся. У маленстве пад тым дубам, дубам зеляненькім, я збіраў жалуды. Ідучы ў дзіцячы садок, мы з бацькам заходзілі па жалуды. Што можа сучешыць хлопчыка болей за жалуд у кішэні? Ну хіба што каштан. Прыемна збіраць каштаны, але жалуды люблю больш. Дуб стаіць, а ніводнага двухпавярховага дамка побач няма.

У нягеглых дамках жылі мае аднакласнікі. Дзе яны? Не ведаю. Пэўна, большасць засталася ў Мінску, але мінула трыццаць гадоў, і пазнаць іх не змагу.

Мусіць, не пазнаю Мішу Пракоф'ева, з якім хадзіў у гурток малявання да Сяргея Пятровіча Каткова. Мішка выдатна маляваў тралейбусы, Мінск і талеркі з яблыкамі. Сяргей Пятровіч любіў Мішку Пракоф'ева. Пятровіч наогул любіў дзяцей, якія малявалі. Праз гурток Каткова прайшлі ледзь не ўсе мінскія мастакі.

Суровыя, як Стальмашонак і Данцыг. Дадаістычныя, як Сумараў і Хацкевіч. Практычныя, як Рагалевіч і Юрылаў. Каткова даўно няма. Вучніносяць кветкі на магілу. Я не нашу. Пэўна не ходзіць да Сяргея Пятровіча на могількі і Мішка Пракоф'еў. Можа, і памыляюся. Дакладна тое, што на вуліцы Чарнышэўскага стаіць дуб, пад якім у маленстве я збіраў жалуды.

Мне хутка сорок і, натуральна, узнікае жаданне занатоўваць успаміны. Зрэшты, мемуарнасьць і дакументальнасьць мяне вабілі заўсёды. Разважаць на адзіноце пра хуткаплыннасьць існага досыць прыемна, а таму і занатоўваю згадкі пра свой Мінск. А што за горад без людзей, без постацяў, без асобаў?

Даволі часта мне кажуць: «Табе пашанцавала... Ты ведаў Караткевіча, Стральцова, Танка, Анікейчыка, Кішчанку...» Сапраўды, я шмат каго ведаў, шмат з кім гаварыў, працаваў... І амаль нічога не напісаў пра вядомых людзей. Не лічыў за важнае ўхваляць тубыльцаў. Верыў ва ўласную адметнасьць, абранасць, веліч. Парыж, Лондан, Нью-Йорк, Камю, Пікаса, Вазарэлі — вось постаці і гарады, дзе шукаліся адпаведнасці і ў якіх бачыліся ўзоры чыстае красы. А Мінск, тутэйшыя людзі — эпізод, фрагмент, кавалак, не варты ўвагі. Цяпер інакш. Зараз маленькая дэталёвая знітаваная з Мінскам майго дзяцінства, даражэйшая за залатую маску Тутанхамона.

Вяртаўся я са школы, мне было гадоў восем. У двары сустрэў маму, яна ішла адчыняць сваю

бібліятэку. Загаварылі пра школу. На той самай вуліцы Чарнышэўскага, дзе стаіць мой дуб. Быў дзень раньне восені з сонечнасцю і мяккім цяплом. У Стральцовых, на першым паверсе, былі падчыняныя вокны. Раптам у ваконным прагалі з'явіўся дзядзька Міхась з вільготнымі шкарпэткамі ў руцэ. Шкарпэткі павесіліся на асветленую промямі фортку. «Міша, ты што робіш?» — заўсміхалася маці. «Не бачыш? Шкарпэткі дасушваю. На працу трэба бегчы, а яны з самай раніцы ніяк не высахнуць» — «Ты іх папрасуй. Прас хутка падсушыць» — «Ай, на сонцы высахнуць». Стральцоў прапаў у цемрадзі маленечкай двухпакаёўкі. Чаму так ярка помняцца мокрыя шкарпэткі ў руках маладога Стральцова? І так цямяна, невыразна праступаюць у памяці доўгія вечаровыя размовы пра паэзію. Можа, час не прыйшоў, каб занатоўваць гутаркі са Стральцовым? Успаміны пра Ўладзіміра Караткевіча гэтаксама знітаваныя больш з побытам, чым з творчасцю. Адноўчы Валянціна Браніславаўна — жонка Караткевіча — з'язджала ў камандзіроўку. Напярэдадні паспрачалася з дзядзькам Валодзем, што схавася ў кватэры пляшку гарэлкі, а той не знойдзе да яе вяртання. Сказала. Схавала. З'ехала. Караткевіч, вялікі майстар хаваць і знаходзіць, шукаў-шукаў — і не знайшоў. Калі цётка Валя вярнулася, дык вачам не паверыла — пляшка была на падваконні за пісьмовым сталом, там, дзе яна яе і паставіла. «Нашто хаваць, калі знойдзе? Вось і паставіла ў кабінце, на самае віднае месца». Уладзімір Сямёнавіч закрыўдаваў. Сказаў, што ніякай пляшкі на падваконні не было, што Валька яе паставіла тады, як прыехала. Караткевіч быў крыўдлівы, як дзіця. Усе пра тое ведалі. Ну, прывезла Валянціна Браніславаўна бутэльку дык прывезла. Не можа чалавек прайграць спрэчку, дык Бог з ёй, з нікчэмнай спрэчкаю. Ніхто не шукае на відных, светлых, чыстых месцах. Шукаюць у цемры, у кут-

ках, у тайніках. Нашто хаваць празрыстую вадкасць каля светлых шыбаў? Не трэба так рабіць. І доказам хай служыць пляшка на падваконні ў Караткевічаў.

Так і я адмовіўся ад доказаў і перакананняў у гутарцы-спрэчцы з сябрам Караткевіча — Валянцінам Ждановічам. Мы бралі чарку з нагоды выхаду маёй кніжкі «Смерць-мужчына». Валянцін, тады супрацоўнік часопіса «Маладосць», даставаў паперу на часопіс і адпаведна на кніжкі, што выходзілі ў бібліятэчцы «Маладосці». Я быў яму ўдзячны. За сталом я згадаў, як у 78-м, пад самы Новы год, ён фатаграфавалі мяне разам з Уладзімірам Сямёнавічам. Валянцін сцяўся, набычыўся, сказаў, што ніколі ў жыцці не здымаў мяне з Караткевічам. Я настойваў. Згадваў пра тое, як трымаў лампу асвятлення. І чым больш пераканаўчымі былі дэталі, тым больш непакісным рабіўся Ждановіч. Нарэшце ён выбухнуў, сказаў, што я не маю маральнага права кепска пісаць пра Караткевіча. Ждановіча супакройвала ўся тагачасная рэдакцыя «Маладосці». Зрабілася млосна. Я адмовіўся ад сваіх словаў і папрасіў прабачэння ў Валянціна Ждановіча. Ну не здымаў. Ну не было пляшкі. Ні Караткевіча, ні Валянціны Браніславаўны, ні Ждановіча няма. Валянцін павесіўся ў дзень смерці Ўладзіміра Сямёнавіча. Павесіўся ў рэдакцыйнай фоталабараторыі. Цяжка было глядзець на апячатаныя міліцыянтамі дзверы.

Колькі ні спрабую, а не магу згадаць, каб хоць раз я маляваў Дом Ураду ці Палац Прэзідэнта. Я сто, а можа і дзвесце разоў выходзіў з дому, каб маляваць Мінск. Блукаў у старых кварталах, рабіў замалёўкі невысокіх дамкоў, хат, касцёлаў, цэркваў... Аднойчы старэнькая кабета спытала: «Нашто ты малюеш трухлявае мінулае? Не сягоння-заўтра нас адсюль выселяць, дамкі-баракі знясуць, а на іх месцы пабудуюць высокія хмарачосы». Пытанне

загнала ў змрочную разгубленасць. Сапраўды. На што мне стары Мінск? На што маюю тое, чаго заўтра не будзе зусім? Яно сплыве ў бясконцае далёка, сплыве незваротна... Мінск 60–70-х значна далей ад нас, чым Рымская імперыя. Рым ёсць у кожнай другой кніжцы, у кожным падручніку. А Мінск знікае. Дык на што пра яго пісаць? На што маляваць дом, які заўтра-пазаўтра знясуць? Значна пазней, праз гадоў пяць пасля размовы са старой цёткай, я прыйшоў да высновы: каб працаваць і плённа рабіць работу, нельга пытаць: «На што?» Ніхто, сам Бог дакладна і адназначна не адкажа на пытанне: «На што ёсць тое, што ёсць?» Але я мусіў адказаць старой жанчыне. Маўляў, тут будуць рабіць рэстаўрацыю, а я рыхтую праекты рэканструявання вашых дамоў. Кабета не верыла. Я і сам не верыў, але выйшла па-мойму. У доме, намалеваным у той дзень, праз дзесяць гадоў адчынілі музей Максіма Багдановіча. Я схлусіў жанчыне, а мая няпраўда абярнулася праўдаю. Такое здарэцца ў Мінску. Гэта здарылася ў той час, калі мінскім мастакам падабалася маляваць старую архітэктур, калі фатограф Зянон Пазняк блукаў па горадзе ў даўгаполым палітоне. Зянон фатаграфавалі Мінск, а я маляваў сонечную восень.

Красавік. 1998 год

СПАЗНЕННЕ

Адстаў ад самалёта. Перад маім носам сыйшліся шклянныя дзверы. Аўтобус звёз пасажыраў на ўзлётную паласу. І ўсё. Рухнула спланаванае, пралічанае, выверанае і спакойнае жыццё. Наперадзе — невядомасць. Куды палячу? Калі сяду ў самалёт? Колькі давядзецца чакаць? Невядома. Ці то кара Божая? Ці то жорсткі жарт лёсу? Як назваць — няясна. З аэрапорту не выпускаць. Іспанская віза скончылася. Так што застаецца супакоіцца і чакаць. Бог дапаможа. Прапанавалі паляцець у Турын. Цікавая прапазіцыя, паглядзець турынскі аэрапорт. Адмовіўся. Ну што я буду рабіць у Турыне? Сядзець у зале чакання? Лепей застануся ў Барселоне, я тут столькі чакаў-перачкаў, я тут усё ведаю: дзе прыбіральня, які код, каб тэлефанаваць дамоў, дзе аўтаматы з кока-колаю... А што яшчэ трэба чалавеку, які спазніўся на рэйс? Ну, спазніўся. Схадзіў па цыгарэты, забег у прыбіральню, пачуў сваё прозвішча па радыёабвестцы — і на табе маеш. Звычайна чуеш пра іншых: згубіў пашпарт, укралі грошы, не паспеў на цягнік. Чуеш і не спачуваеш. І сабе я не спачуваю. Ні кроплі спагады ў сэрцы. Спачуваць самому сабе — апошняя справа. Ну, як ты сабе ўяўляеш уласнае спачуванне самому сабе? Такое прырода яшчэ не прыдумала. І ўсё роўна непрыемны стан. Чалавека, які патрапіў у падобныя варункі, ніхто не любіць і не паважае. Лепшае, што кажуць: «я вас разумею». Але спачуванняў ні на грош.

Мой Анёл-ахоўнік не любіць аэрапортаў. Анёлу замінаюць самалёты. У іх свае шляхі ў небе, у

Анёла — свае. Сам ведаешь: крылатыя не любяць крылатых. А мне, бяскрыламу, крылатыя падабаюцца, ну хіба што мух недалюбліваю. Ёсць у мухах нешта паўзучае, трапятлівае, канібалістычнае. Асабліва не люблю мух, якія віюцца над соннымі жывёламі. Складаецца ўражанне: жывёліна вось-вось здохне.

Некалькі паўжывых аблезлых сабак ляжаць на плошчы Каталоніі ў Барселоне. Гнюснае відовішча: на гарачым тратуары валяюцца тры аблезлыя сабакі. Побач на ланцужку сядзіць брудна-пёрая качка і на вяроўкі навязаны два мурзатыя каты. Гаспадар запарка трымае ў карослівых руках кардонку і каробачку. На кардонцы напісана просьба даць грошай на харчы змучаным жывёлам і птушцы. Сапраўды. Чаму жывёлы мусяць пакутваць з-за голаду? Хто не корміць? Хто садыруе і мучыць? Хто пасадзіў на ланцугі і вяроўкі? Гнюсны, смярдзючы, стары корч з каробачкаю ў руках. Пяць гадоў я праходжу па пляцы Каталоніі і бачу мучыцеля жывёлаў і птушак. Божа мой Божа, яму спачуваюць і кідаюць песеты. Жывёлы не вытрымліваюць рэжыму працы і падыхаюць, а садыст знаходзіць сабе новыя і новыя экспанаты ў запарк. Гляджу і згадваю: чалавек — гэта жывёла, чалавек — гэта машына, чалавек — гэта расліна. Але і наадварот... Жывёла — гэта чалавек.

Так што я не горшы ў Барселоне, каму трэба спагада і дапамога. Вядома, не лепшы. Я шмат каму саступаю. Ну вось пазнаёміўся я з папугаем. Яго прадавалі ў заалагічнай краме. Ён прывабнейшы за мяне. Ён весяліўся. Гаварыў. Важна хадзіў па клетцы. Вісеў уніз галавою. Браў з кармушкі семкі і даваў мне, каб я яго карміў. Ён так хацеў, каб яго набылі і звезлі ў сям'ю. Ён так акуратненька браў семку моцным кручком дзюбы, што міжвольна выклікаў спачуванне. Жадалася набыць і забраць яго. Вясёлая была б карцінка ў зале чакання: сяджу

я з папугаем, кожны ў сваёй клетцы. Я — у вялікай клетцы аэрапорта, а ён — у маленькай, плеченай з прута. Што тут асабліва весяліцца? Усе мы ў клетках. У клетках кватэраў, у клетках цэхаў, заводаў, у клетках дзяржаваў і імперыяў. Не варта захапляцца цукерачным словам «свабода». Сонечная сістэма таксама клетка. А свабода вымяраецца даўжынёю і таўшчынёю ланцуга, на якім сядзіш. Добра, што не набыў папугая. Забыў сказаць... Я цікавіўся далейшым лёсам свайго сябрука: у той клетцы зараз сядзіць сумны зялёны папугай. Ён увесь час маўчаў, і адносіны ў нас не склаліся. А майго кручкадзюбага сябра набылі. Цяпер ён, пэўна, у нармальнай сям’і, дзе ёсць вялікі запас сем’я і крупаў.

Танканога супрацоўніца аэрапорту прапанавала выляцець у Франкфурт. Што ні кажы, а клетка Франкфуртаўскага аэрапорта найбольшая ў Еўропе. І можна было б... Не! Удакладняю спіс гарадоў, куды хацеў бы адляцець: Мінск, Масква, Варшава і Вільня. Такіх рэйсаў сёння няма. Чакайце. Чакаю. Дазволілі схадіць папіць вады і з’есці сандвіч. Рэчы і пашпарт засталіся ў танкарукай адміністратаркі. Зрэшты, якія там рэчы. Багаж паспеў на самалёт і спакойна рухаецца над аблокамі на Радзіму. Багаж таксама заслугоўвае кранальнага спачування. Можаш уявіць, як твае чамаданы пачнуць трэсці чужыя рукі?

Давядзецца сядзець, пакуль самалёт не прыземліцца. У адміністрацыі аэрапорта ёсць версія пра знарочыстасць майго ўчынку. Валізу з бомбаю здаў, а сам не паляцеў. Толькі я не такі, не закладаю выбуховыя машынкi пад крэслы невінаватых. У мяне іншы накірунак дзейнасці, і галоўнае: не люблю незваротных працэсаў. Я — не маньяк. А ёсць жа на свеце вырадкі. І якіх толькі вар’ятаў няма: і палітычныя, і вайсковыя, і навуковыя, і гнюсныя сэксуальныя. Вось хто не заслу-

жыў ні кроплі спачування, ні драбочка літасці...

Бачыў я такога сэксуальна заклапочанага. Тоўсты, круглатвары, з рэдкімі кітайскімі вусікамі. Ён высачыў на пляжы самотную жанчыну і пачаў пераслед. Ішоў за ёй і па пляжы, і па горадзе. Пакуль пераляканая ахвяра не схавалася ў гатэль. У гатэлі яна зайшла ў бар, дзе сядзеў я і піў каву без цукру. Жанчына папрасіла дапамогі. Мы выйшлі з гатэлю, тлусты маньяк пайшоў за намі. І тады прыдумаўся ход. З аб'екту пераследу трэба ператварыцца ў паляўнічых. Зрабіць з яго жывёлу, на якую палююць. Так і адбылося. Мы павярнулі і рэзка рушылі на яго... Не апускай галаву, глядзі на вырадка! Зрабі на твары выраз нянавісці! Таўстун перапалохаўся і шуснуў за рог рэстараты. Мы абыйшлі рэстаран з другога боку. Маньяк, убачыўшы нас, кінуўся падбегам уздоўж пляжу. Мы прыспешылі хадзіць. Ён спыніўся. Спыніліся і мы. Але толькі ён зрабіў крок ад нас, як мы скрануліся з месца. Вось і ён мае тое, што мела ты — букет вострых пачуццяў і поўную невядомасць наперадзе. Мы прайшлі ўвесь гарадскі пляж. Далей пачынаўся парк — запущаны, цёмны, бязлюдны. Маньяк спыніўся каля паркавай брамы. Дрыжачымі рукамі дастаў цыгарэты, але прыпаліць не паспеў. Я наблізіўся да яго, выставіў з кулака сярэдні палец, што на ўсіх мовах азначае «я цябе маю, гадзіна». Я сказаў у жоўты твар «фак ю!», з англійскай перакладаецца як «ты толькі паспрабуй дакрануцца да маёй жанчыны, і твой пляскаты нос зазнае мой кулак!!!» Маньяк апусціў рукі і стаяў, нібыта вінаватае дзіця, што напусціла ў порткі. Спачуваць яму ні я, ні мая спадарожніца не збіраліся. Хоць заўсёды спачуваю людзям, якім трэба справіць патрэбу.

А мне не спачуваюць, я ўжо наведваў ватэрклязет, падзякаваў Богу за нармальны ход біяпрацэсаў і пабачыў хвост свайго самалёта праз зачыненыя шклянныя дзверы.

Сяджу на лаўцы. Уяўляю, як нечая душа застаецца перад райскаю брамаю. Апостал Пётр паляпвае вялікім ключом па далоні. Рай зачынены! Колькі разоў я бачыў гэтага брамніка з ключом? На абразах, на карцінах, на гравюрах...

Безліч варыянтаў. Ён стаіць сабе і стаіць, і паігрывае ключом. Калі ж уставіцца ключ у замок? Калі адчыніцца заповітная брама? Калі ўпусціцца праведная душа ў Рай? Не пра маю душу гаворка, Бог са мною... Ёсць іншыя, лепшыя, спакойнейшыя за мяне.

Возьмем душу вар'ята Антонія з гатычнага квартала. Святая, бяскрыўдная, наіўная душа. Антонія — пенсіянер. У яго парок сэрца, няправільны абмен рэчываў і страшэннае атлусценне. Тоні мае такі абруч тлушчу там, дзе звычайна ў чалавека талія, што ледзь ходзіць. Такі ж, толькі крышку меншы ў дыяметры абруч з салам ён носіць на шыі. Раніцай Тоні наведваецца ў бальніцу, дзе яго суцяшаюць і выдаюць порцыю лекаў на суткі. Розум у Антонія дзіцячы. Ён паслухмянае і бяскрыўднае дзіця гадоў чатырох-пяці. Хоць з выгляду і насамрэч яму за трыццаць. Антонія — доўгажыхар сярод сабе падобных. Ён любіць пайсці і прапусціць увечары бутэльку чырвонага вінца. Толькі на пенсію па інваліднасці не разгуляешся. Зрэшты, ніхто больш за паўлітра Тоні не дасць. Яму спачуваюць, але не разбэшчваюць. Наколькі Антонія любіць віно і харч, настолькі ж ненавідзіць дым, тытунь і недакуркі. Ён можа кінуцца з кулакамі на чалавека, які шпурнуў цыгарэту на зямлю. Гэта адзіны недахоп у паводзінах Антонія. Яму апостал Пётр пакажа, як адчыняецца райская брама. Я шчыра парадуюся за спакойную душу, якую не кранулі нават усенародныя страсці па футболе. Народ вар'яцеў. Мільярды вачэй утарпіліся ў телеэкраны. Хто пераможа? Бразільцы з геніем Ранальда? Ці французы без геніяў? Бар-

селона і адпаведна гатычны квартал пережывалі за Ранальда і Бразілію. Толькі Тоні ні за кога не хварэў. Сядзеў самотны за столікам з сяброўкай — бутэлечкай чырвонага — і глядзеў на горад праз вітрыну. Я ўбачыў яго і зразумеў: вось ён, айсберг у акіяне распаленых страсцей. Так і толькі так можна плысці супроць плыні.

Калі ж Ранальда зайшоў у залу адлётаў, я не кінуўся да яго па аўтограф, як дзесяткі іншых людзей. Ён крэмзаў на паперках, а я падумаў пра спагаду. Ці спачувалі яму — генію, які не стаў чэмпіёнам свету. Мусіць, не. Былі хвалі іншых пачуццяў, спачування не было. Ранальда адляцеў у Італію разам са сваім клубам. Я застаўся ў зале адзін і без аўтографа.

Нарэшце я супакоіўся. Ну, здараюцца непрыемнасці. У кожнага надыходзіла ў жыцці чорная палоса. Я не ў турме, паліцыя маёй персонаю не цікавіцца. А ўсё магло б разгарнуцца інакш. Мог бы ўдарыць супрацоўніцу аэрапорта, мог пабіць шклянныя дзверы і рвануць да самалёта. Быў жа блізкі да таго. І сядзеў бы ў кайданах у іншым месцы, вылет адклаўся б на гады. Так што лепей зрабіць шкоду сабе, чым каму іншаму. Хочаш некаму ўрэзаць? Закусі да крыві ўласную губу, і жаданне зверстваваць пройдзе. Губы, як і ўсё ў роце, хутка загойваюцца. Палізаў, пасплёўваў, і глядзіш — болькі няма. Найлепей залізваць свае раны самому.

Турын і Франкфурт абышліся без маёй прысутнасці. Самалёт з маім багажом прызямліўся. Хутка мяне выведуць з нейтральнай зоны ў вялікі свет аб'яднанай Еўропы. Там сустрэнуся з Анёлам-ахоўнікам. Жыццё пойдзе па новым коле.

Вось ідзе супрацоўніца аэрапорта. У яе карта Барселоны са спісам гатэляў. Дзякуй за клопат. Яшчэ фармальнасць: памежнік здымае ксеракопію пашпарта і ўзмахвае рукою — я вольны.

Клетка пашыраецца. Вузкатварая авіяледзі выба-
чаецца, што не пусціла мяне ў самалёт, што замест
мяне паляцелі нейкія людзі без квіткоў, што мне
давялося столькі чакаць. Дзякую за гасціннасць.
Вунь тэлефонны апарат. У мяне няма грошай...
Я схлусіў. Телефанаваць не хацелася. Яна дастала з
сумачкі манету ў 500 песетаў і кінула ў маю нагруд-
ную кішэню. Манета правалілася ў маё сэрца. Ця-
пер маю доказ: я не горшы з людзей. Я магу вы-
клікаць спагаду.

Ліпень. 1998 год

КУРОРТНИКІ І КАРЛАВАРЦЫ

Хто толькі не наведваўся ў Карлавы Вары!?

У маленькім даведніку спіс самых знакамітых гасцей займае тры старонкі дробным шрыфтам. Ёсць у тым пераліку і Адольф Гітлер, пазначаны як нямецкі дзяржаўны дзяяч. З таго ж «путеводителя» можна даведацца: «4 октября 1938 г. с балкона театра к сфанатизированному немецкому населению говорил государственный лидер Адольф Гитлер. Карловарские жители не предполагали, что за нецелый год Гитлер развернет вторую мировую войну, которая принесет людям мучения». Што вайна прыносіць пакуты, дык гэта вельмі дакладна заўважана. Карацей, фашыст Гітлер выступіў перад сфанатызаваным натоўпам і з'ехаў, а пазней: «В октябре 1938 года, после посещения государственного лидера Адольфа Гитлера Карловых Вар, город был захвачен немецкими войсками и как неотделимая часть так называемой Судетской жупы присоединен к так называемой «Третьей империи». Незадолго перед тем покинули город последние чехи». Вось табе і асоба ў гісторыі аднаго асобна пазначанага курорта. Толькі для таварыша і сацыяліста Гітлера паход на Карлавы Вары скончыўся наступным чынам: «В 1945—1946 гг. немецкое население Карловых Вар на основании Поступимского договора было выселено из своих домов. (...) Чехи здесь постепенно находили свой новый дом». І знайшлі, і не толькі чэхі. На карлаварскіх вуліцах шмат такіх любімых Гіт-

лерам цыганскіх дзяцей, чый спакой ахоўваюць чэшскія паліцыянты.

Не веру ў статыстыку — можа падмануць, як і тэорыя верагоднасці, згодна якой ты не можаш сустрэць мужчынаў у сто разоў часцей, чым жанчынаў, а трапляеш у войска і сустракаеш. Не ведаю і не хачу ведаць, што кажа статыстыка, а я заўважыў, як паболела ва ўсім свеце жанчынаў у вайскавай ды паліцыянскай форме. А таму нічога адметнага, на першы погляд, у карлаварскай паліцыянтцы не было. Ну, маленькая, круглая, у акулерах на чырвоным швейкаўскім носе. А вось павярнулася яна да мяне задам і здзівіла: з-пад фуражкі да самае дупы вісела тоўстая, светлая, сапраўды арыўская каса. Бачыў розных паліцыянтаў: з устаўнымі зубамі, з бакенбардамі, з устойлівам пахам самагоннага перагару, а з шыкоўнай касой да шырокіх клубоў сустрэў упершыню. Таму вырашыў пасачыць за паліцыянткай, паглядзець, як яна нясе службу на берагах неспакойнай рэчкі Терлу. Праз некалькі хвілінаў я даведаўся, адкуль узяўся такі прывабны памер клубоў. Паліцыянтка зайшла ў крамку «Delicates», дзе з апетытам зжавала рагалік з каваю. Пасля харчоўкі карлаварка стала на ганку і агледзела наваколле. Парушальнікі парадку, як ні дзіўна, знайшліся. Статак зялёнагаловых качараў выйшаў на праездную частку вуліцы Stara Louka. Паліцыянтка замахала на пташак дручком і словамі «kys-kys-kys» загнала пярнатых у рэчку. Зрабілася нецікава, і я сышоў шукаць іншыя аб'екты для назірання. Аб'ектаў хапае, узяць хоць бы курортнікаў.

Гасцей-курортнікаў у Карлавых Варах процьма... Казахі на кожным кроку. Немцаў — як восаў над кавуном. Расійцамі пазабіваныя ўсе крамы, крамкі, шопы і шопікі. Астатніх менш, але, пашукаўшы, папрыглядаўшыся, знойдзеш каго заўгодна. Большасць дамкоў пазавешваны шыльдамі. Тут

жыў... Тут быў... Тут працаваў... Каб каго з вялікіх і знакамітых, кшталту Гітлера, не прапусціць, давядзецца звярнуцца ў «путеводитель». У мяне закралася думка: гэты танны даведнік пісаў Карэл Чапек. Ну хто, акрамя яго, мог скласці наступны радок: «1995 — Г. Доллобриджид — актриса фильма». А наступнае: «1974 — Д. Албридге — английский писатель». Не, усё ж Чапек свайго калегу Джэймса Олдрыджа так бы, не да спазнання, не перакручваў. Чапек быў гуманістам, жартаваў, але не здзекваўся з людзей. А «путеводитель» здзекуецца. Д. Ф. Ойстрах у ім — «гуслист». Цікава, ці ўмеў Ойстрах граць на гусях-самагудах, можа і граў, хто яго ведае. Можа і «Хачатуриан — армянский композитор» таксама мог па-сапраўднаму сыграць партыйную музыку ў стылі сацыялістычнага рэалізму на тых жа самагудах. А вось у якіх норах жыў «норский композитор Э. Григ», мне цяжка адказаць. Але самае цяжкае, як заўсёды, наперадзе. Хто такая «Г. Касанова — литературовед»? Даю падказку: «...и искатель приключений». Цяжка? Даю другую падказку: наведала Карлавы Вары ў 1785 годзе. Правільна. Гэта ён — вялікі і непараўнальны сэкс-сімвал усіх часоў і народаў — Казанова. Мяркую, трэба спыніцца, бо ў Карлавых Варах былі ці пабудуць усе, хто здатны яшчэ трымаць у руках кубак з мінеральнай вадой. Нават жыхары заакіянскай Амерыкі.

Пайшоў я ў сауну і нарваўся на амерыканку. Яна важыла цэнтнеры паўтары. Ёсцэка такія амерыканкі, ходзяць выключна ў спартовых строях — іншыя аправахі ім нязручныя. Вядома, у лазні ніякіх аправах, акрамя бікіні, на целых не вісела. Сала, скура, складкі — сапраўдная прынцэса з таўстуноў. Тоўстая жанчына з табою ў лазні ці неверагодна таўсцезная, а ўсё адно пачуваешся няёмка. А калі яна маладая, сарамлівая і безнадзейна зарослая тлушчам... Ніякавата, скажу табе, робіцца.

Самым нечаканым выйсцем з няёмкасці было тое, што яна разгарнула ручнік і дастала з яго маленечкі касетны магнітафон, запхала ў вушы дынамікі і запусціла мутарна-салодкі шлягерок. Нічога не заставалася, як сабраць у кулак усю мужчынскую волю і пераседзець таўстуню ў гарачым паветры. Ад беспамернай амерыканкі я пачуў толькі адно кароценькае «бай», калі яна выходзіла за шклянныя дзверы. А яна ад мяне нічога не пачула. Што можна расказаць дзяўчыне, якая слухае магнітафон у лазні праз слухаўкі? Ні-чо-га. Лепш я раскажу табе пра тыповага курортніка.

У Карлавых Варах курортнік — стары, хворы, спакойны, заможны і флегматычны. Колькасць выпітай мінеральнай вады прымушае яго ведаць усе ватэрклазеты, а колькасць прынятых ваннаў, душаў-шарко, масажаў робіць яго ружовым, усмешлівым і вялым, як дзіцячы мядзведзь, з якога вытрыбушылі пілавінне. Курортніку нічога не трэба, усё ёсць. Курортнік амаль не паліць тытуню, амаль не ўжывае алкаголю, солі, смажанай бульбы, кансерваванай садавіны і гародніны, пончыкаў, какосаў, кавы, маянэзу, масла, сала, лою, ікры, качкі, гусака, вантробаў вялікіх і малых жывелаў і птушак, вяндрліны, згушчанага малака і тлустых ёгуртаў. Жыве ціха. Шмат прагульваецца ў лесе, па горных сцежках. Выглядае на поўнага ідыёта. Толькі гэта падман. Ёсць занятак, які захопляе курортніка цалкам: любоў да самога сябе. Ён шануе свае ворганы: страўнік, кішэчнік, сэрца, ныркі, язык, горла, падстраўнікавую залозу, спіну, живот, чэлес і ўсе астатнія складнікі немаладога арганізму, без выключэнняў. Душа курортніка спіць. Што можа быць лепш? Нірвана, адным словам. І адзін з асноўных удзельнікаў гэтых курортных кайфаў — афіцыянт.

Тыповы карлаварскі афіцыянт носіць шаўковую камізэльку з хлясцікам на таліі. Ён вышкале-

ны, крышку санлівы, гаворыць па-руску, нямецку, англійску і зусім не радуецца чэшскім словам, пачутым з вуснаў замежніка. На піва бярэ з робленай абыякавасцю. А можа, гэта я не даваў столькі, каб здзівіць ці ўзрадаваць? Але нашто мне здзіўляць карлаварскага афіцыянта? Не персона, не асоба, форма жывой рэстарачынай мэблі, дадатак да відэльца з нажом. Толькі найпрыгажэйшы карлаварскі заваконны краявід страчвае палову чароўнасці, калі на пярэднім плане адсутнічае гнуткая постаць афіцыянта.

Што падманваць, выдатныя ў Карлавых Варах горы і без афіцыянтаў з паліцыянткамі. Адно задавальненне шпацыраваць па схілах і захапляцца рамантычнай архітэктурой еўрапейскага гарадка. Як для паэта, дык лепей і не бывае, асабліва для сентыменталіста, аматара чароўных казак і гатычных гісторыяў. Але з усіх тамтэйшых гор мяне ўразіла не каменная грамада, а гурба з костак, тлушчу і скуры. Ізраільцянін — чалавек-гара, чалавек-слон, чалавек неверагоднай шырыні, вагі і масы. Цыгарэта ў ягонай руцэ выглядала, што запалка. Канапа, як толькі ён прысядаў, ператваралася ў фатэль. Людзі, рэчы, расліны мізарнелі побач з чалавекам-гарой. З раніцы і да позняга вечара ён упрыгожваў сабою гатэльны хол. Ён прыехаў з мэтай пахуднець, але на сняданак з'ядаў пяць яек з білінамі. А таму да скону ён застанецца чалавекам-гарой. Канешне, можа хто і навучыць яго нюхаць какаін, які імгненна згоніць тлушчы. Можа, хто іншы, толькі не я, бо мне вельмі падабаецца чалавек-гара з Ізраілю за выключнасць, адметнасць і непаўторнасць. А вось музыка ў гатэлях і рэстарачыях не легла на душу. І ўсё з-за музыканта.

Рэстарачыны музыка ў Карлавых Варах — сыты, як кот самотнай немаладой кабеты. І найгрышы ён любіць салодкія, поўныя ўспамінаў пра вялікія імперыі: Аўстра-Венгерскую і СССР. Таму

спявае пра падмаскоўныя вечары і yesterday, пра былую Чэхаславацчыну, дзе чэхі хадзілі ў панах, а славакі ў работніках. Грае карлаваарац для немцаў з расейцамі, якія пампуюцца півам і шчодро пляскаюць пасля кожнага шлягера. Мне ад такой музыкі робіцца млосна, таму і пазбягаю рэстарацияў з жывым карлаварскім голасам. А ёсць жа такія, што любяць гукавую патаку, як мой сусед па гатэльным калідоры — мардаты азербайджанец.

Аднаго разу ён выйшаў з прыбіральні і зашпіліў гульфiк. Як у показцы пра рускага шпіёна, якога выкрылі ў Амерыцы за зашпільванне нагавіцаў пасля выхаду з прыбіральні. Толькі гэта не анекдот, а самая натуралістычная рэальнасць. Нафтабарон выкаціўся з ватэрклязету ў хол нашага гатэля «Kalapada», зашпіліў дарагія нагавіцы, вывудзіў з кішэні «сотавік» і пачаў весці перамовы з расійскім банкам пра набыццё гатэля «Залатая карона» за сорак мільёнаў чэшскіх کروناў. Ён так упэўнена гаварыў пра выгоды моманту, пра рэальнасць цаны ў мільён амерыканскіх даляраў, пра магчымасць скідак, што я ўпэўніўся ў хуткім пераходзе «Залатой кароны» ў маёмасць азербайджанскіх нафтабосаў. І можа, там, у «Залатой кароне», яму ціхенька падкажуць пра неабходнасць зашпільвацца яшчэ да выхаду з прыбіральні. Ці, маючы грошы, чорны барон найме чалавека, які будзе яму рабіць няхітрую працэдуру.

«Дзякуй» па-чэшску «dikí!». І чэхі дзякуюць адзін аднаму бясконца. І лётаюць дзікі па ўсёй Чэхіі, і спасу ад іх няма. Глядзіш, і сам дзікнуў раз, дзікнуў два і паціху прывык. Але ўкладаць хоць бы кроплю ўдзячнасці ў «dikí!» я так і не навучыўся. Хоць варта шчыра падзякаваць чэхам за наш беларускі сцяг.

Якіх толькі сцягоў не вісіць на гатэлях у Карлавых Варах! Усялякіх і розных. Але мне хочацца пабачыць наш. І я хаджу ад гатэля да гатэля і выглядаю беларускі сцяг. Нацыяналіст ён і на адпачынку

нацыяналіст. І што ты думаеш, знайшоў. Над ганкам гатэлю «Imperial» побач з фінскім лунаў наш бел-чырвона-белы. Старэю і, як папулярызатар бел-чырвона-белай гісторыі Вова Арлоў, шукаю на чужыне беларушчыну. Зрэшты, Чэхія не чужына, а нашая родная славянская зямля і трава.

Ніводзін з чэхаў на тую траву і ўвагі не звярнуў. Трава як трава. А я вачэй адвесці не мог. Сярэдзіна лютага — як у Беларусі, дык самыя маразы, самыя сумёты. Карлавы Вары таксама снегам заваліла. А тут сонца: снег на дарожным адхоне растаў, і ў вялікай праталіне зялёная, свежая, вясновая трава. Чэху тая трава не ў дзіва, а мяне парадавала. Можа, і ў Беларусі ёсць шмат розных цудаў, паўз якія праходзім, не спыняючыся? Можа, наш Бацька нацыі — таксама цуд неацэнны? Гумар, канешне.

Чэхі, дарэчы, нацыя з гумарам. Яны заўсёды ў гуморы. Адно цяжка зразумець: чаму яны носяць такі смешны, швейкаўскі, дзябёлы абутак фірмы «Ват’а». І абуваюцца ў яго ўсе пагалоўна. Мусіць, іхні прэзідэнт з драматургаў, Вацлаў Гавел, гэтаксама крочыць у аб’яднаную Еўропу ў бацявых чаравіках. У кожнага народа свой баця. Чэхі, пэўна ж, дзівяцца з беларусаў, якія маюць у прэзідэнтах Бацьку з саўгасных дырэктараў.

Лёс кпіць з кожнай нацыі на розны капыл. І ў немцаў, былых гаспадароў Карлавых Вараў, быў свой «государственный лидер».

Немцаў тут процьма была, ёсць і будзе. У немца тут ці не ўсе магчымыя перавагі, нават жывая гісторыя вялікай Германіі на кожным кроку: дом, дзе жыў Гётэ, віла, дзе адпачываў Бетховен, тэатральны гаўбец, з якога гарлаў Гітлер... Грошай у немца больш, чым у чэха, і ён прыязджае ў некалі свой Karlsbad, і не адзін, а з ладнай каханкаю. Залазіць у сауну, прэе, выскоквае, намазвае расчырванелую скуру кветкавым мёдам і боўтаецца ў дубовую бочку з ледзяною вадой. Немец нікога не саромеецца:

плавае ў агульным басейне цалкам голы. А пасля лазні сядзе ў бары, п'е нямецкае піва і гучна смяецца. Па немцы не скажаш, што ён шкадуе страчаны Германіяй у 1945-м казачны Karlsbad, бо ён верыць у хуткае аб'яднанне ўсёй Еўропы, ва ўрачыстае і пераможнае шэсце нямецкага капіталу на чэшскія тэрыторыі, у сваё канчатковае вяртанне ў Карлавы Вары не госцем, а гаспадаром. Перад немцам — даўгатэрміновая перспектыва, а вось у ягонай каханкі, з выгляду венгеркі, перспектываў нямашака. Па ўсім відаць, наступным разам немец прыедзе разам з жонкаю, каб палекаваць прыпсаваныя півам ныркі. А гэтым разам прамываць ныркі прыехаў казах.

У казаха выдатны касцюм-тройка. Такі строй можа сабе пашыць толькі дзяржаўны чыноўнік найвышэйшага рангу. Казах загадвае мытнямі і нядаўна балатаваўся ў прэзідэнты Казахстана. Таму ўсе навокал — патэнцыйныя парушальнікі мытнага заканадаўства Рэспублікі Казахстан. Адпаведна, трымаецца пэўная адлегласць. І ў шатні, калі ён быў загорнуты ў прасціну, а я выкручваў плаўкі, дыстанцыя захоўвалася. І цыцкастая медсястра, што заляцела ў раздзявалку, ні на міліметр не парушыла той адлегласці. «Я нічэвоо нэ відела!» — прагаварыла жанчына, утаропіўшыся ў мой чэлес. «Слепая, да? Ты — слепая?» — чамусці вельмі бадзёра спытаў казах. Медсястра сумелася не столькі ад маёй аголенасці, колькі ад мытнікава мядзвежага жарціку. Казах заўсміхаўся. Паказаў кепскія, але яшчэ свае зубы. Галава ў казаха падобная да меднага сагана. Твар нязвыкла шырокі. І я зусім не чакаў, што ўсмешка зробіць казахскі твар яшчэ шырэйшым. Гэта той выключны выпадак, калі твар чалавека ўшыркі большы, чым увышкі.

У Карлавых Варах усміхаюцца ўсе, усім весела, не сумна і мне, але хочацца яшчэ спакойнага, немітуслівага сяброўства. Такога, каб пагаварыць,

выпіць разам грамаў чатырыста мінеральнай вады, пагуляць па гарах, з'есці у рэстарачыні стронгу, абмеркаваць чэсак і звычайнай травой палюбавацца. Шукаў я такога сябра і знайшоў. Ён, як ты здагадваешся, — чэх. Такі сапраўдны чэх у чорным капялюшыку, з усмешкай, з гонарам, але без фанабэрыі. Я яго любіў з дзяцінства. Спадзяюся, ты таксама зачытваўся ягонымі вясёлымі апавяданнямі з розных кішэняў. Я выбраў сабе ў сябры Карэла Чапека. Бо шмат разоў перачытваў ягоныя нататкі з розных куткоў тады яшчэ неаб'яднанай Гітлерам Еўропы, бо люблю паразглядаць наіўныя, зробленыя з ненавязлівай дакладнасцю малюнкi, бо шаную ягонае знаёмства-сяброўства з самым грунтоўным раманістам XX стагоддзя Томасам Манам. У творчасці Чапека мне падабаецца ўсё: і метафізічныя фатаздымкі з бацэвымі чаравікамі, і афарыстычныя жарты, і нянавісьць да гітлерызму, і нарысы пра тое, як рабілася чэшскае кіно і чэшская газета. Вось з кім бы хацелася пагаварыць у карлаварскай альтанцы. Скажаць яму «diki» за геніяльна вынайздзенае слова «робат». Сапраўды геніяльнае. Паслухай, як гучыць: «Паўстанне робатаў пад кіраўніцтвам Спартака». Чуеш? І так, як ты чуеш мяне, я чую Карэла Чапека. Яшчэ засталіся ягоныя старонкі, не прачытаныя мной. Dixi.

Люты. 1999 год

МОЙ РЫМ

Рым — цяжкі горад. Ён цяжкі, як мрамур, як задуха, як смерць. Рым належыць Рыму. Ён поўны сонца, пякельнай гарачыні і пракаветнай цывілізацыі. Ён пацяжэў утрая падчас зацьмення Сонца. Адзінаццатага жніўня дзевяноста дзевятага года а дванаццатай пачалося зацьменне. Людзі паспыняліся і праз чорныя шкельцы пачалі разглядаць неба. Ад Сонца застаўся краец, падобны да ветаха. Змізарнела, знікчэмнілася ў нікчэмнасці ўсё існае. Адно вечны горад павялічыў уласную значнасць.

Падчас зацьмення на пляцы Іспаніі я спаткаў маладую японку з тварам, падобным да поўні ў тумане. Яна была адрошаная. Апакаліптычная з'ява яе абыходзіла. Зрэшты, як і астатніх японцаў на плошчы. Пэўна таму, што культура Японіі — культура Месяца, культура ценю, культура адлюстраванняў, а не святла. Культурны Сонца: Грэцыя, Рым, Еўропа... Культуру беларусаў можна параўнаць хіба што з ледзь заўважным серпікам Маладзіка. І гэты Маладзік досыць добра быў мне відаць з пляца Іспаніі, побач з якім, у кавярні «Грэка», геніяльны Гогаль напісаў, што толькі адсюль ён добра бачыць Расію.

Я не ўбачыў Расіі з італьянскага пляцу. Падманваць цябе няма сэнсу. Мае падарожныя накіды вымагаюць адно праўды. Калі з іх знікне дакладнасць, ты не даруеш, я ведаю. Таму — праўда і праўда пра рымскую ваду...

Рымляне п'юць ваду з-пад крана і проста з фан-

танаў. Яны ганарацца сваёю вадой. Рым яшчэ ў часы старажытных акведукаў гарантаваў кожнаму глыток добрай, горнай, смачнай вады. Ён і цяпер гарантуе чысціню вады ў кране. Але я так і не пакаштаваў той вады. Досвед вандроўніка не дазваляе пераступіць праз правіла: не пі з лужыны, бо перакінешся ў казляня. Не пі! І хай сабе калюжына рымская, і аздабляў яе сам Джавані Берніні. Лепш зайсці ў кавярню і замовіць халоднай кавы, паядзець, паразважаць пра дзверы...

У рымскіх кавярнях трапляюцца такія вузкія дзверы, што прашчаміцца ў іх можна адно бокам, і толькі чалавеку няпоўнаму. Мне вельмі спадабаліся такія дзверы. У Рай вядуць дзверы вузкія. Павер, можа яшчэ вузейшыя, чым у згаданых кавярнях. Зусім не такія у Ватыкане. Раскоша Ватыкана неацэнная.

Ёсць жарт... На пытанне: чаго не ведае Бог? Адказваеш: не ведае, колькі грошай у Ватыкана. І маеш рацыю. Бо, калі ходзіш па Ватыкане, не тое што грошы, чалавечае жыццё каштуе няшмат. Святло, веліч, вечнасць... Пра іх думаеш, яны хвалююць. А грошы? Добра, каб была дробязь ахвяраваць на рэстаўрацыю, не больш. Але дробязь мусіш аддаць, бо Ватыкан і ўвесь Рым патрабуюць вечнай рапарацыі.

Ходзіш па Рыме, блукаеш, бадзяешся, і такое наплывае адчуванне, што зараз возьмеш і правалішся ў антычныя катакомбы. Абрынешся, паб'ешся і не вылезеш ніколі. І тады варта зайсці ў касцёл. У Рыме столькі вялікіх касцёлаў, што можна бясконца гуляць у інтэр'ерах. Разглядаць алтары, сценапіс, скульптуры... Маліцца, спавядацца, каяцца калі заўгодна. У касцёлах людзей мала, рухаюцца павольна, гавораць усе шэптам. Нават калі ксёндз чытае Біблію, атрымліваецца ціха. Касцёлы ратуюць. І не толькі ў Рыме. У Празе, у Барселоне, у Вільні... А ў Мінску чамусьці не. Затое ў нашае ста-

ліцы гадзіннікі паказваюць больш-менш дакладны час.

У невялікім гарадку Гаета, што стаіць на ўзбярэжжы паміж Рымам і Неапалем, я заўважыў татальную няспраўнасць гадзіннікаў. У адным не стае стрэлкі, у другім — лічбаў, а ёсць і такія, што на адзін бок цыферблату паказваюць адзін час, а на іншы — другі. А сонечныя гадзіннікі ўсе як адзін пакрыўленыя, іржавыя і нежывыя. Асабліва дзівіць: ні на адным цыферблаце ты не пабачыш дакладнага вызначэння часу. Амаль такую ж карціну я назіраў і ў Рыме. Італія чамусьці не любіць гадзіннікаў. Напэўна, за гадзінамі на вуліцах сочаць адно прастытуткі.

Каго-каго, а прастытутак у Рыме шмат. Розныя, на ўсе густы: маладзенькія, старыя, трансвестытныя, сціплыя, нахабныя... Але асабіста мяне здзівіла толькі адна. Я ішоў начной вуліцаю. Бачу, на скрыжаванні стаіць хлопец і глядзіць на мяне квадратнымі вачыма. Непрыемна, скажу табе шчыра. Чужы, як ні павярні, горад. Ноч. А на цябе глядзяць так, нібыта носіш на галаве рогі. Не зварочваю. Раўняюся з ім і чую жаночы голас. Азіраюся і бачу... За рогам дому, на ходніку, сядзіць на кукішках і спраўляе патрэбы маладая прастытутка. Верне, ліе і размаўляе па сотавым тэлефоне. Спыняцца не стаў. Якая мне да іх справа. Але ж здзівілі прастытутка з суценёрам.

Прастытуткі ў Рыме вельмі ваяўнічыя. На тое ёсць прычына. Па-лацінску і італьянску публічны дом называюць «люпанар», ад лацінскага слова «lupus» — «воўк», а прастытутак завуць «ваўчыцамі». Менавіта прастытутка выкарміла братоў Ромула і Рэма, якія заснавалі вечны горад. Але такая брудная, калі зірнуць з боку публічнай маралі, міфалагема не магла ляжаць у фундаменце імперскай ідэалогіі. Рымляне скарылі ўвесь тагачасны свет, а іх сталіцу заснавалі паўвыблядкі. Ідэолагі

пераўтварылі прастытутку ў сапраўдную ваўчыцу. Але сучасныя рымлянкі лёгкіх паводзінаў небеспадстаўна лічаць сябе наступніцамі легендарнай ваўчыцы. У Рыме адчуваецца татальная археалагізацыя мыслення.

Каб стаць сапраўдным археолагам, трэба нарадзіцца ў Рыме. Відавочна. Ну, а калі ты не нарадзіўся ў сонечным горадзе, а жаданне быць археолагам неадольнае, трэба ехаць у Рым і там жыць і капаць. Менавіта каля руінаў Капітолію я падумаў: археалогія — гэта таксама культывацыя зямлі. Наогул, культура і культывацыя існуе безліч. Італьянцы культывуюць яшчэ і дупы сваіх абраннікаў.

Італьянцы любяць трымаць жанчынаў на руках. Заводзяць у мора, бяруць на рукі, трымаюць і цалуюць. Зразумела, у вадзе вялікія дупы італьянак лёгкія і прыгожыя. Насамрэч, дупы ў іх неверагодна вялікія адносна ўсяго астатняга. Срака, а астатняе да яе дадаецца. Яшчэ Карэл Чапек параўноўваў рымскіх жанчынаў з дарычнымі калонамі. Пагадзіцца з ім цяжка. Бо дзе ты бачыў калону на тонкіх ножках? Хіба што ў чапекаўскія часы большасць італьянак насіла доўгія спадніцы. Але ў век тэлевізіі старачэшскае параўнанне кульгае на абедзве нагі. Гэтымі нагамі запоўненая ледзь не ўся тэлевізійная рэклама. На ўсіх каналах прапаўваюцца рамяні з маторамі, каб з дапамогаю вібрацыі зганяць тлушч з таўсценных сцёгнаў і клубоў. Яшчэ рэкламуюць чарадзейныя кроплі для пахудання, мазі і цалафанавыя нагавіцы. Але ад ўсіх намаганняў вынік амаль нулявы. Толькі мора ратуе дупы італьянак. У марскіх хвалях не бывае непрыгожых срак. Дарэчы, ёсць мужчыны, якія бачаць у жанчыне перш-наперш дупу, такім у Італіі — рай. Я не з тых, хто аддае перавагу менавіта гэтай частцы жаночай сутнасці. Мяне ўзбуджае похва. Але гэта мітусня.

Праз мітусню сённяшняга дня, праз раскошу баракальнага і рэнесанснага каталіцызму ў Рыме выразна выступаюць рысы велічнага паганства старажытнай імперыі. Паганства — аснова, на якой вытканыя ўзоры хрысціянства. Таго самага, на якім трымаецца юдахрысціянская цывілізацыя Еўропы. І не крывіся ад патэтыкі, я і сам усё цудоўна разумею. Агульныя словы, абстрактныя велічыні... А пабачыш паліцыянтавага сабаку ў аэрапорце, і пафас знікне.

У аэрапорце паліцыянт водзіць сабаку — вялікую рудую аўчарку. Той прынюхваецца, азіраецца, шукае наркотыкі. Відавочна, сабака хоча знайсці наркотык. А я думаю, што яго паводзяць-паводзяць па залах чакання, а потым завядуць у клетку і дадуць, гады рымскія, наркотык. А як інакш ён будзе шукаць сярод аэрапартнага тлуму ў вечным Рыме свой імгненны кайф?

Жнівень. 1999 год

ПРАЖСКІ ШЭМ І КОЙДАНАЎСКІ ТРЭФ

Зноў у Прагу. Шафёр, вясёлы аматар піва, кажа: «У Чэхіі з нацыямі праблемаў няма. У нас — 95 % чэхаў. Ёсць і славакі, і немцы, і венгры, і ўкраінцы, і цыганы... Яны працаваць не хочуць. 80 % цыганоў зусім нідзе не працуе, а сацыяльныя гарантыі патрабуюць. Нахабная нацыя — цыганы».

Мне згадаліся два старыя цыганы ў малінавых пінжаках і лакіраваных чаравічках. Іх валасы такія чорныя-чорныя, што момантамі глядзяцца ажно сінімі. Яны граюць у карлаварскай рэстарачыі «Дворжак», дзе я апошнім часам вчэраю. Адзін барабаніць па фартэп'янных клавішах, другі катуе бас-гітару. Яны граюць і сварацца па-цыганску. Ледзь не пасля кожнай кампазіцыі п'яніст падскоквае і крычыць на гітарыста. А той, выставіўшы чэрава, пазірае на нервовага калегу і ўсміхаецца ў шыкоўныя вусы. Аднаго разу я зрабіў памылку і папляскаў. Так проста, без усялякіх думак. І тут адбылося пераўтварэнне. Бас-гітарыст адклаў інструмент, выцягнуў аднекуль з-за фартэп'яна скрыпачку і зайграў. Як ён граў! І хто толькі прымушае такога торгоўца струны электраінструмента? Скрыпка — вось у чым спявае душа цыганская. Таўстун граў, і я бачыў, як адрываюцца ад кіліма ягоныя лакіраваныя чаравічкі, як ён лунае пад рэстарачыйнай столлю, я чуў, як заварушыліся грошы ў маёй кішэні... Яшчэ імгненне, і ўсе кроны апы-

нуліся б у цыганоў, але гранне сваечасова скончылася, і я сышоў у бар. Я ні даў цыгану ні капейкі, ні паўкапейкі. Дасі раз — не адчэпіцца.

У бары «Піано» был ціха, утульна, па-хатняму: бармен і дзве заўсёдныя прастытуткі — худая чорная і светлая шырокая. У бары я п'ю вечаровую гарбату. Добра выпіць зялёнай гарбаты, супакоіцца, выпацца і паехаць з самай раніцы ў Прагу.

А там... Там прыйсці на Старамесцкі пляц і паслухаць кантрабас. Люблю кантрабасы з дзяцінства. І барабаны люблю. Рытм-секцыя — мая слабасць. Вось так, здаецца, і стаяў бы ўсё жыццё на пляцы і слухаў пражскі джаз. І доўга стаяў бы, каб не жабракі. Дарма шафёр казаў, што ў Чэхіі няма жабракоў. У Празе іх нібы галубоў. Каля кожнага касцёла, каля кожнай сметніцы вядуцца. І на Старамесцкім да мяне падруліў барадаты смярдзючы; адагнаў я паскудніка, а ён да сметніцы падыйшоў, дастаў абгрызак ігрушы і пачаў жаваць. Яму смачна, а мяне ледзь не званітавала. Якая тут музыка? Які джаз? Пайшоў я адтуль.

Іду, а мяне пераймае Моцарт. Самы натуральны, у зялёным камзоле, белых панчохах і срэбным парыку. На чаравіках спражкі золатам гараць. Запыняе мяне Амадэй і дае запрашэнне ў оперу на «Чароўную флейту». Бяру. Доранаму каню ў дупу не зазіраюць. А ў твар? Твар у Моцарта чорны, як пражскія вежы. І хто гэта прыдумаў пераапрацаць мурынаў у Моцартаў? А можа так і трэба, для эфекту, для запамінальнасці падзеі... Пэўна ж, так і задумвалася.

З такімі думкамі і запрашальным аркушам у руцэ я хаваюся ў базіліку святога Якуба. Змрочна і ўрачыста. Наведвальнікаў няма. У правым нэфе сядзіць голы Ісус. Галаву рукой падпірае і слухае натужлівы гул пыласмока. Маладзенькі манах збірае пыл з алтара. Такая родная местачковая

будзёнасць, што ажно сляза навярнулася. Які джаз? Які кантрабас? Які цыган са скрыпачкаю? Сам Бог слухае пыласмок... А мы ўсё — арган, арган... І ад усёй гэтай велічы і мізэрнасці захацелася мне есці. Ад духоўнага да плоцкага адзін крок.

Я прыкрочыў у гатэль «Інтэркантыненталь», дзе пасярод кавярні паблісквала шкляная паўсфера. А пад ёю... Ляжалі пірожныя белыя і пыхлівыя, нібыта салісты оперы. Жаўцелі булачкі гладкія, як правінцыйныя школьніцы. Кіпеў, выкіпаў з талеркі вінаград. А над усімі сядзеў ананас, мудры, як чарапаха. Замоўіў я мятнай гарбаты з яблыкам. Раней, ты памятаеш, я хлястаў каву, а цяпер шкадую страўнік і, калі не працую, папіваю гарбатку. Не так прыемна, затое менш шкодна. Узрост.

Раней бы ніколі не пайшоў чысціць у прыбіральні чаравікі. А цяпер іду. Выдатная машына са шчоткамі ёсць у «Інтэркантыненталі». Зграбная, бліскачая, яна нібыта кажа: «Уключы мяне, і ўбачыш свой твар у мысках чаравікаў». Ясна, уключыў. Дакладней, паспрабаваў уключыць. А яна — як кусане! Як дзеўбне токамі! Чаравікі я абцёр сурвэткаю. А рукі калаціліся яшчэ з паўгадзіны. Бывае.

З дрыжыкамі ў пальцах самы час наведаць выставу, прысвечаную стваральніку Грэгара — Францу Кафку. Выстава маленечкая, але падумаць ёсць пра што... Вось ён, апошні ўздых Аўстра-Венгерскай імперыі. Кафка — няўлоўны, маленькі, зняважаны і пакрыўджаны чалавечак. Тут ён падобны да Чапліна, а там да Пастэрнака. Тут ён пазірае са здымка, як жyd-артадокс, а на тым малюнку — чалавек свету, касмапаліт і касмаганіст. Кнігі, кнігі, кнігі... Па-нямецку, па-чэшску, па-англійску, па-расійску... Бяры, чытай, думай... Пра што? У Празе думаць пра што? Можа ты мне падкажаш, пра якое такое я мушу задумвацца на пражскім бруку, выйшаўшы з выставы Кафкі? Пра жыдоў! Правільна.

Я задумаўся пра яўрэяў пражскіх. На выставе прадаваўся гліняны Голем. Не набыў я цацку, не прыдбаў сувеніра, бо іх набываюць, каб не думаць. А я ўспомніў Голема — магутнага абаронцу пражскіх яўрэяў. Яго зрабіў з гліны разумны, як цар Саламон, рабін Лёў. Ён зляпіў яго з землі і ўсунуў пад язык шэм — пергаментны аркуш з таемным чарадзейным надпісам. Голем ажыў. Ён паўстаў, каб рабіць патрэбныя Богу справы, асноўная з якіх — бараніць абшчыну ад ворагаў. І Голем бараніў, выратаўваў, ахоўваў жыдоў. Але ўсяму свой час і сваё месца. Надышоў час забіць Голема, і прыйшла хвіліна дастаць з-пад ягонага языка чароўны шэм. Голем знерухомеў назаўсёды. Ён разваліўся на гарышчы Старановай сінагогі. Але дух Голема назаўсёды застаўся жыць у яўрэйскіх кварталах. Ён лунае, каб кожны яўрэй у Празе адчуваў сябе абароненым. Каб кожны жyd у любым кутку свету ведаў, што ў Празе яго чакае ўсемагутны Голем. Так яно ў Празе. А ў Мінску? Чаму ў Мінску разумны, як Саламон, рабін не зляпіў Голема? Чаму не накрэсліў на пергаменце таемныя знакі і не паклаў істукану пад язык? Хто абароніць беларускіх жыдоў? Ці-шы-ня... У Мінску безліч мёртвых Големаў, бронзавых і каменных. Яны стаяць, сядзяць, ляжаць у скверах, парках, на праспектах і на пляцах, на вуліцах і ў завулках. І ніводзін з іх нават не чакае шэма. А можа, памыляюся? Ну скажы, што я абмыліўся, што недасведчаны, што ў Мінску ёсца Голем, і завуць яго Ір. Уночы Ір ходзіць па Мінску і карае жыдабойцаў, юдафобаў, антысэмітаў — усіх, хто ясным днём крыўдзіць яўрэяў. Маўчыш? Няма ў нас ні Іра, ні Голема. Але гэта не значыць, што яго не будзе. Усяму ёсць час. Будзе дзень нараджэння і ў мінскага абаронцы жыдоў. Спадзяюся. І не я адзін. Табе таксама варта спадзявацца. Без надзеі нельга жыць.

Чамусці ў пражскай гандлёвай аркадзе, дзе я ха-

ваўся ад пералётнага дожджыка, успомнілася здарэнне з Хведарам Дастаеўскім. Ну сапраўды, калі думаць пра Кафку, Голема, Лёва, Саламона, Майрынку, дык і да змрочнага кудлатабародага Дастаеўскага адзін крок. І выпадак той быў каля карціны Гальбейна «Хрыстос у труне». Пісьменнік, пабачыўшы намалёваны геніям труп, не вытрымаў жаху, з ім надарыўся эпілептычны прыпадак — пена з рота, курчы і ўсё такое жудаснае. Мурашкі па скуры. А тут стаю я пад аркаю, разглядаю рэкламкі на сцяне, чытаю пра чароўнае ўздзеянне салярыя... Калі ты не ведаеш: салярый — труна, поўная сініх лямпачак. Кладзешся і загараш, загараш, загараш і ўстаеш з труны новым чалавекам, нібыта на ноў нарадзіўся, нібыта ўваскрэс. Калі б Дастаеўскі наведваў салярый, ён бы ўбачыў у палатне Гальбейна Хрыста ў салярыі, Хрыста, які вось-вось уваскрэсне. А ён пабачыў корпус гнілога нябожчыка, пабачыў смерць у яе метафізічным абліччы. Як жа я разумею пратэстантаў, што крышылі выявы Бога! І як жа не разумею тых, хто лічыў сябе разумным і аддаваў загад нішчыць рэчы, нішчыць плён працы чалавечай. Хіба рэч вінаватая перад чалавекам, а тым больш перад Богам? Толькі жыве, жыве незнішчальная вера ў Голема, вера ў жывую гліну. Як жыве вера ў самыя найпростыя найзвычайныя рэчы. Вера ў тое, што скончыцца дождж. І ён сканчаецца, і можна гуляць па бліскучым горадзе.

Шэсць гадоў я не быў у Празе. І за шэсць гадоў нічога не змянілася. Камернікі з камерамі здымаюць і кадруюць горад ста вежаў. А я гуляю сабе з нататнікам у кішэні і думаю, як прыеду ў Прагу зноў, як зайду ў рэстаранцыю «Дзве коткі», замоўлю смажанага мяса з моркваю, пад’ем і пакіну на талерцы крышку ежы, бо мінская жыдоўка Голда навучыла мяне ніколі нічога не даядаць і не дапіваць да рэшты. Пэўна, гэта нейкі старажытны жыдоўскі закон, і ў яго ёсць свае абгрунтаванні і тлумачэнні.

А ў маім мястэчку Койданаве пакінутую ежу называлі «трэф». Не ведаю тлумачэнняў закону пра трэф. Я ўспрымаю закон на веру.

Пэўна, і ты верыш маім апавяданням пра Прагу проста так, без усялякіх там перапрашэнняў і прынцыпаў. А таму я мушу выправіць памылку, зробленую ў тэксце. Тое-сёе змянілася ў залатым горадзе. У кожнай вялікай кнігарні зноў прадаюцца расійскія кніжкі. І сярод іх трапляюцца мае. Табе гэта можа і малацікава, а мяне ўзрадавала. Ходзіш-ходзіш па Празе, заходзіш у Дом кнігі, а там... Я хаваюся за псеўданімы, таму ўласна Глобусавых кніжак няма. Ёсць Францішак Крышка, Антонія Міро, Тэадор Ван Герэн, Яраслаў Віткевіч, Уладзімір Сакалоў, Ярамір Судак... Яны прадаюцца ў Празе за чэшскія грошы. Я гэтаму рады. І ў гэтым я падобны да жыда. Таму, каб выжыць, трэба было хавацца за прозвішчамі тутэйшых, мясцовых, пануючых. А цяпер большасць беларускіх пісьменнікаў хаваецца за амерыканскімі, еўрапейскімі і расійскімі псеўданімамі. Такі час. Час хавання і таемніцаў. Але будзе і іншы — час адкрытасці.

Сакавік. 2000 год

ЧЭШСКІЯ НЕСПАДЗЯВАНКІ І СПАКУСЫ

Жонка набыла ў Празе чаравікі з антыабцасам, дарагія і стыльныя, між іншым. Надзела і праходжвалася па нумары. А я тым часам шукаў на ніжняй паліцы ў шафе лыжачку для абутку. У гэтых чортавых лыжачак ёсць выдатная якасць — запаўзаць у самы цёмны куток. Я ўжо намацаў лыжку правай рукою, калі востры пякельны боль працяў сярэдні палец на левай руцэ, якой абапіраўся на падлогу. Жонка наступіла мне на пазногаць чорным антыабцасам. Незнарок. Выпадкова. Няхочучы. Пазіра-ла ў люстэрка. Залюбавалася абноўкаю. Пазногаць пасінеў. Ну і здарэнне, скажаш. А вось табе б узяць і наступіць. Га? Абцасам — і на пазногаць. І згадаў бы ты словы Міхася Стральцова, што цвічок ва ўласным боце важней за вершы Гётэ. Таго самага, вялікага і непараўнальнага, які прыязджаў у Карлсбад трынаццаць разоў. Бюст якога ганарыста задраў мармуровы нос на беразе рэчкі Цеплы, вакол якога я ўсё хадзіў з жонкаю і не мог прыдумаць, што ж такога новага напісаць пра класіка, пра бацьку «Фаўста», пра стваральніка сусветнай літаратуры. Напісаў, хоць і палец баліць.

А была яшчэ неспадзяванка на могілках... Знайсці могількі ў Карлавых Варах проста, калі спытаць. А не спытаўшы не знойдзеш. Я распытаў і пайшоў, ці, хутчэй, залез на гару. Караскаўся, поўз, сунуўся і нарэшце пабачыў брудна-шэрага анёла за плотам. Прайшоў уздоўж паркана, праз маленечкія весні-

цы накіраваўся да чорных мармуровых пліт. Цямнела. У гарах цямнее хутка. Нейкі будынак з цёмнымі вокнамі, што стаяў на самым беразе кладоў, прыцягнуў маю ўвагу. Я зазірнуў у запылелую шыбу, нічога не ўбачыў, вярнуўся да плітаў. Надпісы па-нямецку і па-яўрэйску. Ні чэхаў, ні немцаў... Адны яўрэі. І толькі я падумаў пра немцаў, як пачуў густы брэх. На мяне ляцела з-за пустога дома здаравенная нямецкая аўчарка. Згінь, прападзі, усё на ліха спадзі! Аўчарка не згинула і не прапала, а, спыніўшыся за метраў пяць ад мяне, шчэрылася, прыпадала на пярэднія лапы і брахала-заходзілася на ўвесь Карлаварскі раён. Я не варушыўся. Хорошая-хорошая, нямецкая-немецкая, аўчарка-аўчарка, разумная-разумная... Бокам, бокам я выпаўз праз весніцы на дарогу. Амаль сцімнела, але на паркане я прачытаў надпіс, дзе блакітным па белым пісалася, што клады зачыняюцца ў 16.00 і ахоўваюцца сабакамі. Дык якога ражна весніцы не зачыняюць у чатыры гадзіны? Так можна і памерці ад страху. Нібыта яўрэі не ведаюць, як брэша нямецкая аўчарка, як кідаецца, як рве.

А з іншага боку, не пакусала — і дзякуй Богу.

Жыццё так і складаецца з розных нечаканасцяў і неспадзяванак: просіш адно, атрымліваеш іншае...

У рэстарачыні «Дворжак» папрасіў я за вячэраю прынесці келіх вады. Удакладніў — не газаванай. Вусаты паважны афіцыянт прынёс поўненькі, як вока, фужэр са скрылікам лімона. Я глынуў і папярхнуўся — жывая хлорка. Паклікаў я вусатага чэха і пытаюся, чаму вада з хлоркаю. А ён кажа, што набраў з-пад крана, бо я папрасіў проставай вады, а мінеральная у яго засталася адно з газам. Добра, што не з унітаза набіраў, як анекдотны Вовачка, які да крана не даставаў.

У гандлёвым доме мяне падманулі яшчэ лепей, калі набыў нагавіцы. Расплочваюся і пытаю ў гандляркі: ці пакароціць яна калашыны. Так, за-

пэўніла сівая старушэнцыя. На трэцім паверсе пакароцяць і ўсё зрабяць бясплатна. На трэцім паверсе ніхто нагавіцаў не караціў наогул, а на другім я ледзь утаварыў маладую жанчыну абрэзаць калашыны і, ясна, за грошы. Вярнуўся да падманшчыцы, а яна мне кажа, што зусім не разумее па-расійску. Крыўдна мне стала, я і сказаў, што расійцы правільна зрабілі, у свой час акупаваўшы Чэхію. Ненавіджу падман.

Вецер — ён паўсюль нечаканы і шкадлівы. А ў Карлавых Варах ён яшчэ і па-чэшску здзеклівы. Сарваў каптурык з жанчыны і панёс, пакаціў па асфальце. А калі яна і я кінуліся каптурык лавіць, узяў і ў рэчку ўкінуў. А рэчка такая хуткая, і ў такіх каменных высокіх берагах, што ніяк той каптурык не зловіш, не дастанеш... Крыўдна, дый толькі. Застаецца адно — пайсці і выпіць. Іду і п'ю каву. А пасля ў прыбіральню.

Перад прыбіральняю ў кавярні «Слон» на нізенькім табурэце стаіць талерка з манетамі. Можаш пакаласці, можаш не класці, а можаш і сабе набраць кронаў. І я змагаўся са спакусай укарасці грошы. І, пэўна, не я адзін, бо можна абчысціць не толькі мужчынскую, а і жаночаю талерачку, што побач стаіць. Такая вось неспадзяваная спакуса.

А ўвечары, пасля спартовае залы, якая цяпер завецца fitness centre, я зазвычай наведваў сауну з басейнам. Вячэраў я позна, каб пакуль усе харчуюцца, пазаймацца і паплаваць. Па правілах у сауне нельга быць у плаўках, і я голы зайшоў у стоградусную гарачыню, дзе на паліцах сядзелі чатыры мажныя жанчыны. Ну не выскокваць жа назад. Сеў я сярод жанчын аголеных і сяджу. А бабы адна за адну таўсцейшыя, параскладалі на паліцах свае сцёгны, жываты, цыцкі і спакушаюць мяне. А я не спакушаюся, я выпрацоўваю ў сабе гарэмнае пачуццё, і сто градусаў — гэта сто градусаў, не надта спакусішся. І нават пятая голая жанчына мяне не

ўзбудзіла. Адсядзеў я свае законныя пяць хвілінаў і плаваць пайшоў.

А пасля вячэры — гуляць. Вечаровыя шпацыры па карлаварскіх праменадах абмяжоўваюцца разглядваннем вітрынаў. А такое глядзенне паціху падштурхоўвае да спакусы прыдбаць розную дрэнь. Чаму не? Вось парцэлянавы слонік ружовы, як парасячы лыч. Драўляны чорт усміхаецца. Залаты Хрыстос сядзіць у куце і плача, як сірата. Папяровае ягня натуральных памераў так і мэкае: “Вазьмі-і-і мя-яне-е ў Ме-е-е-енск”. А вось і гальштук з залатахвостымі кенгуронкамі. Іх, крэпканогіх, штук з трыццаць на адным гальштуку скача. Чаму не ўзяць? Як не спакусіцца на такую нечаканасць? А проста... Пачынаеш назіраць за ідыётамі, што грабуць тую непатрэбшчыну, хапаюць і таўкуць у мяшэчкі і мяхі. А большасць пакетаў з толькі што набытымі рэчамі выглядаюць у руках турыстаў, як мяхі са смеццем у прыбіральшыкаў з лонданскага метро.

Спакуса, яна падпільноўвае цябе на кожным кроку. Вось што можа спакусіць пасярод дарогі? А тут і ляжыць і спакушае рубін — аскепак пабітага аўтамабільнага стоп-сігнала. О, як я любіў у дзяцінстве каляровыя шкельцы, аскепкі кафлі, бліскучыя каменьчыкі, больш за дыяменты любіў. Праўда. А цяпер і не нахілюся, а падаб’ю мыском чаравіка чырвоны, як віно, драбок і пайду далей — да іншых нечаканасцяў.

Сакавік. 2000 год

ПАВЕТРА ЛІТВЫ

На трасе Мінск–Вільня чытаў хайку Масаока Сікі. Уразіў вяскovy вобраз:

*Тупнула цяля —
ляжыць расціснутая
жоўтая жабка.*

У Астравецкім раёне ўздоўж дарогі паходжваў бусел. Даўгалыгі, важны, стары — гаспадар. Яскрава ўявілася: бусел хапае чорнай дзюбаю забітую жабку, ускідвае голаў і каўтае яе.

* * *

У Вільні, каля дворыка з помнікам Францішку Скарыне, сеў у кавярні, каб зноў жа чытаць Сікі. Спыніўся на хайку пра сок:

*Грушу абіраў —
цёк густы салодкі сок
па лязу нажа.*

Спыніўся, бо да мяне працягнулася старэчая далонь з легкаважнымі алюмініевымі цэнтамі. Выратавала маладзенькая суседка па століку — кінула жабрачцы важкую манетку. Старая адсунулася. Каву я не дапіваў.

Зайшоў у царкву паглядзець на вячанне. Пасля сонца ў сінім паўзмроку выразна прачытваліся адно блікі на золаце. Спяваў хор. Юнакі трымалі над галовамі маладых залатыя кароны. З маёй кішэні на ўсю царкву заціўкаў тэлефон. Давялося чырванець, вяртацца на сонца, думаць пра тое, што варта ўсё ж адключачь сатавік перад тым, як заходзіш у храм.

Пачало збірацца на дождж. Яшчэ не наплылі цяжкія хмары, але чулася набліжэнне залевы. Так кепска мне было і ў папярэдняе наведанне Вільні.

Гарачыня. Спёка. Крочу па Пілема, той вуліцаю, дзе сінагога, і так мне робіцца блага, што хаваюся пад пепсі-колавыя парасоны. Ваду п'ю асцярожна, маленчкімі глыткамі, каб не парушыць хістку раўнавагу, што яшчэ засталася ў арганізме. Нешта адбываецца ў прыродзе, нешта змяняецца... Што? Зразумець не магу. Шклянка халоднай вады і цень вярнулі мяне ў норму, і я спакойна глядзеў, як купка мінакоў пераходзіць вуліцу. Якраз на сярэдзіне вуліцы жанчына і памерла. Я добра бачыў: яна спачатку памерла, а потым пачала падаць на асфальт. Мне было шкада незнаёмкі, і зусім ніякіх пачуццяў не выклікаў труп. У спынены легкавік незнаёмыя мужчыны ўцягнулі цела, і той павёз яго ў лякарню.

Толькі праз некалькі дзён я дазнаўся пра ўспышкі на сонцы. Навукоўцы зрабілі мультфільм пра сонечныя выбухі і палёт промняў у бок Зямлі. Менавіта пасля выбухаў на поўначы запальваецца паўночнае ззянне на полюсах. Але дзе тая поўнач, дзе тая полюсы?..

Каб нехта мне сказаў, што сонца можа забіць чалавека пасярод Вільні, ніколі не паверыў бы. Але так было, бачыў на свае вочы і запісаў яшчэ, і знайшоў у Сікі падобны настрой:

*Якая спёка —
на пясчанай сцяжыне
матылёк засох.*

* * *

Пачаўся дождж. Кропля ўпала на акуляры. Давялося хаваць іх у кішэню. Страшэнна не люблю хадзіць у акулярах пад дажджом. Яны ў мяне выключна супроць сонца, і я не люблю такую паэтычную з'яву, як цыганскі дождж: калі слепіць сонца і сыплюцца зіхоткія кроплі, вочы пакутуюць.

Зайсці ў кнігарню на Гедыміна не паспеў, не хацелася прамокнуць. Вярнуўся ў рэдакцыю «Нашай Нівы», дзе варыў каву з Бартосікам і Дубаўцом. Дождж. Рэдакцыя. Тытунёвы дым. Падобны настрой апісаў мой бацька яшчэ ў 60-я гады. Ён затрымаўся ў рэдакцыі з-за навальніцы. Яны сядзелі з Дамашэвічам і Стральцовым. Палілі папярсы. Расказвалі гісторыі свайго каханьня. Рамантычны быў час. Цяпер няможна распавядаць любоўныя навелкі. Зараз гавораць пра тэрор, пра выбухі ў падземных пераходах, пра каўказскія войны, пра грошы. І ўсё адно гутарка звялася да лірыкі, да таго, што ў Беларусі за ліпень выпала процьма дажджоў, такі вільготны ліпень бывае раз на сто гадоў.

* * *

З першымі кроплямі летняга дажджу Вільня робіцца вельмі каляровай — разгортваюцца і ўздываюцца парасоны самай неверагоднай афарбоўкі: празрыста-блакітныя, спела-чырвоныя, шчыльна-жоўтыя. Апошнім часам Вільня зрабілася маленькай, правінцыйнай і еўрапейскай. Яна канчаткова страціла сваю прыналежнасць да імперыі, зрабілася ўтульнай, хатняй. Яе

вуліцы, вулкі, двары, дворыкі запоўнены памаранчыкавымі і лімоннымі дзецямі, сінімі спадніцамі да пятаў, пятамі без шкарпэтак. Вельмі цікава назіраць за бліскучымі ружовымі дзявочымі пятамі ў летні дождж.

* * *

Начаваць у Вільні я не застаўся. Паехаў у гатэль «Вілон». Ён стаіць за дзесяць кіламетраў ад гарадской мяжы, у бок Рыгі. Новы сучасны замак з вежаю паміж двух невялікіх азёраў. Выхаваныя пяцізоркавыя паслуганцы ветліва ставяцца да маёй мовы. Ёсць такі ўзровень сэрвісу, калі цябе хочуць зразумець і разумеюць, нават калі ты сляпы, глухі і нямы.

Вакол замка лётаюць ластаўкі. Кошыкі іх гнёздаў сядзяць па-над вокнамі. Палова гнёздаў пабітыя. Пэўна, іх збівалі пакаеўкі з афіцыянтамі, якім надакучыла прыбіраць за птушкамі, але настойлівыя ластаўкі побач з разбуранымі наляпілі новых гнёздаў. З гаўбца я сачыў за палётамі над возерам і думаў, што я ні на каліва не лепшы за ластаўку, ні на каліва, але і не горшы ні на кропельку.

* * *

Позна ўвечары да мяне на святло лямпы прыляцеў камар. Звінеў-звінеў за патыліцай.

*Забіў камара —
кропля свежай крыві на
кнізе пра вайну.*

Так напісаў Масаока Сікі. Я не чытаю кніжак пра вайну, чытаю хайку Сікі. І мне бліжэй верш пра муху:

*Муху я прыбіў —
на колькі хвілін заціх
маленькі пакой.*

Як і Сікі, я забраў жыццё ў камара, каб паспаць спакойна, а нараніцу зноўку гуляць па Вільні і сустрэкаць беларусаў. Што б тут ні здарылася, а ў цэнтры Вільні абавязкова каго-небудзь дый сустрэнеш. Такі лёс Вільні — гадаваць нашу культуру. Ёсць месцы і ёсць месцы. Вільня — беларускае месца, а беларускае месца — Вільня. І гэтым разам я спаткаў Антонава-Антаняна, які любіць чытаць і пісаць хайку.

*Скача варона
з галіны на галіну,
падаюць лісты.*

Такі верш склаў у Вільні Андранік. А я ўзімку, таксама ў Вільні, запісаў:

*Крыжы пад снегам...
Вось і ўсё, што магу сказаць
пра Радзіму.*

Крыжы пад снегам — віленскі вобраз, бо крыж пад снегам крывы. Вільня крывая, звлістая, перакручаная. Усё тут выгінаецца, гнецца, прагінаецца, круціцца, уздымаецца, занепадае і паўстае. Роўнасць, простасць, крыжаванасць абступілі вечную Вільню на ўскраінах, але старая сутнасць не змянілася, наадварот — роўнасці толькі падкрэслілі крывізму.

* * *

За Вільняю над возерам убачыў вясёлку. Менавіта гэтая вясёлка не выклікала ў душы вялікай

радасці, што была ў дзяцінстве. Тады я вельмі любіў вясёлку, захапляўся ёю, бег у дом, абвяшчаў яе з'яўленне, запрашаў дзеда з бабаю любавацца дзівам. І яны выходзілі на ганак, глядзелі ў неба. Урачысты быў момант.

Гэтым разам вясёлка хутка паблякла. Я цешыўся ўспамінам. Маё толькі дзяцінства, астатняе не маё... Бунін вельмі дакладна апісаў настрой, калі згадваецца маленства.

Неба без вясёлкі зрабілася больш мяккім, больш рэальным, і я напісаў:

*Стайка ластавак
у пярэстых аблоках
рассыпаецца.*

Верш пра тых самых ластавак, што не заплацілі за пражыванне ў гатэлі, і афіцыянты з прыбіральшчыцамі парушылі іх гнёзды.

* * *

Ёсць яшчэ адна актуалія Вільні, пра якую не магу не запісаць, — філалогія. Калі ў Мінску ўвесь час узнікае неадольнае жаданне пісаць граматыкай Коласа (коласаўкаю), якую паскуднікі ахрысцілі наркамаўкаю, дык Вільня з каго заўгодна зробіць патрыёта тарашкевіцы і мяккага знака. Вядома, калі чалавек наогул здатны пісаць і крышку думаць. А таму не пагаджуся з філолагам Сікі, які пісаў: «Лічыць змены, што адбываюцца ў граматыцы пад уплывам патрабаванняў часу, памылковымі і імкнучца вярнуць старыя граматычныя ўнармаванні — ў вышэйшай ступені неразумна...» Сікі занадта спрошчана падае эвалюцыю граматыкі і мовы. Ёсць безліч прыкладаў, калі адна і тая мова адначасова існавала і ў розных граматыках, і ў рознай графіцы. Знішчаць стары

правапіс — тое самае, што забіваць нямоглых дзядоў і шукаць апраўданне ў наяўнасці маладых і здаровых нашчадкаў. Сікі, як наватар, хварэў на максімалізм, нават у Басё ён знайшоў толькі адзінаццаць добрых вершаў.

* * *

Непадалёк ад Коўна пабачыў, як збіраюцца ў чараду буслы. Як плаўна кружляюць у густой сінечы над пожняю, над камбайнамі, над блакітнымі грузавікамі з жытам. Вось такім уяўляўся мне ў дзяцінстве недасяжны вечны рухавік. Цяпер у мяне іншыя думкі пра недасяжнае. Пішучы падарожны дзённік у стылі хайкай, магу ўявіць сабе, як дачка Ядвіга чытае мае хайку па-японску імператару краіны Ніпон.

* * *

Дарогаю з Вільні ў Ніду чытаў Ёса Бусона ў розных перакладах. Кожны з перакладчыкаў бачыць верш Бусона са сваёй кропкі. Прыкладна так маюць аднаго натуршчыка розныя мастакі. У адных ён больш падобны, у другіх менш падобны. Для чалавека, далёкага ад мастацтва, фактар падабенства — асноўная крыніца для адзнакі. Насамрэч не гэтым вызначаецца ўзровень твора. Малюнак мусіць быць добры як малюнак, як і верш у перакладзе павінен быць добрым вершам, а не дакладным калькаваннем словаў з арыгінала. Зрэшты, пасрэдная копія з геніяльнага твора мне цікавейшая за самастойны верш пасрэднага літаратара. Таму я чытаю больш перакладной літаратуры, чым арыгінальнай. І убачыўшы пасярод поля стары дуб з сухой вяршалінаю, я згадаў не беларускага літаратара, і не літоўскага, а ірландца Джонатана Свіфта, які аднойчы, паказаўшы на

знявечанае маланкаю дрэва, сказаў: «Вось так жа ж скончу і я — з галавы». Свіфт скончыў вар'ятам. Не дай Бог такога канца. А цяжкі настрой у маіх думках з'явіўся з-за гарачыні...

*Крылы ў ветрака
не наварочваюцца —
густая спёка.*

Цяжка ехаць пад жнівеньскім сонцам па Літве.

* * *

Перад ад'ездам з «Вілона» я снедаў у рэстарачы побач з японкамі. І міжвольна назіраў за імі, услухоўваўся ў перарывістую мову. Здзівілі злучэнні страваў, якімі частаваліся жанчыны. Адна ела сельдзец з салодкім чырвоным перцам і запівала кефірам. Другая чапляла на лыжку блін з варэннем. Абедзве елі толькі правай рукою. Як ім цяжка было арудаваць металёвымі прыборамі. Перац наколваўся на відэлец і абгрызаўся з розных бакоў. Блін саслізгваў з лыжкі назад у талерку. Напэўна, такімі ж няўклуднымі і варварскімі выглядаюць і мае хайку, калі зірнуць з боку краіны Ніпон. Але я не збіраюся пакідаць свае спробы навучыцца пісаць сапраўдныя хайку. Вось Акутагава змог пісаць еўрапейскія навелы, падобныя да шэдэўраў Свіфта. Шлях мой не безнадзейны.

* * *

У Клайпедзе машына спынілася толькі ў чарзе на паром, і я паспеў запісаць:

*Сухія дрэвы
выстойваюць у парку
апошнія лета.*

З парома глядзеў на порт. На краны, падобныя да непералётных буслоў. Некалі ў гэтым порце працаваў грузчыкам паэт. Я пазнаёміўся з ім на паэтычным семінары, што ладзіўся на пісьменніцкай дачы ў Каралішчавічах. Ён пераклаў на літоўскую мову колькі маіх санетаў і надрукаваў у паўлегальным альманаху «Твары». Я толькі аднойчы пабачыў той зборнік у чужых руках. Ці працуе той паэт у доках, ці ў Клайпедзе ён, ці жыве наогул — не ведаю...

З парома машына з'ехала неяк адразу на лясную дарогу. Вузенькі асфальт пабег між сасонніку.

*Лясное сонца —
блакітна-зялёны шал
за шклом машыны.*

* * *

Ноччу ў гатэлі «Гара Урбо» дачытваў танку Сікі з нізкі «Тэмпэратурны аркуш». Дачытаў да апошняга:

*Пройдзе год. Ізноў
ты прыйдзеш да месяца,
дзе пад зямлёю,
пад горнымі травамі
тлецьмуць і рэшткі мяне.*

І так зрабілася сумна, што не мог заснуць; як у дзяцінстве, баючыся смерці, ляжыш-ляжыш, і думка адна: вось засну, а заўтра не прачнуся. Ці яшчэ горш: засну і пахаваюць жыўцом, і прачнуся ў труне, глыбока-глыбока пад пяском...

Выйшаў у месячнае ззянне на балкон, каб пакурыць:

*Яркая поўня.
Цень празрыстага дыму
плыве па сцяне.*

Нараніцу гуляў у дзюнах. Нізенькія пакручаныя і пагнутыя віхурамі сосны. Пляйстры сухога, як порох, моху. Пясчаныя сцежкі. Пошум марскога жвіру. На пляжы на тонкім шаўкавістым пяску ланцугі птушыных слядоў і доўгія пісягі, падобныя да следу ад змеек. Толькі гэта сляды каларадскіх жукоў. Іх у дзюнах поўна. І птушкі іх чамусьці не дзяўбуць.

Уздоўж заліва хадзіў да рыбакоў па свежавэнджаную рыбу. Ісці было далекавата, кіламетраў з пяць. Вада месцамі пазарастала высокім трыснягом. За трыснягамі на камянях сядзелі кірлі, качкі і бакланы. Некаторыя з бакланаў распраўлялі чорныя крылы, нібыта сушылі пёры на ветрыку...

*Плаўна нырцуе
баклан у непразрысты
заліў на рыбу.*

У рыбаковай хатцы гаспадара, з якім мелася папрэдня дамова, не было. Увіхалася тоўстая, глядзячы на якую верыш, што тутэйшыя жанчыны наймажнейшыя ў свеце, рыбакова жонка.

— Ваш муж мне рыбы абяцаў прадаць...

— Хіба ты не ведаеш рыбакоў? П'яны спіць пад кустом. Рыба будзе праз гадзіны дзве, не раней.

Вярнуўся без рыбы. А вось баклан у непразрыстай вадзе рыбку сваю злавіў. І не дзіўна. Між іншым, бакланаў выкарыстоўваюць для начных ловаў японскія рыбакі. З чаўноў, дзе сядзяць рыбакі з запаленымі паходнямі, птушку выпускаюць у вадку на шворцы, каб потым вынуць злоўленую рыбу ў яе з валляка.

Позна ўвечары, калі над Нідаю ўзышла сакавіта-чырванаватая поўня, я сядзеў на цэнтральным пляцы. Тое месца і пляцам, і цэнтральным можна назваць з доляю іроніі. Проста іншага пляца і цэнтра ў мястэчку няма. Я піў тонік і назіраў за дзецьмі, што гойсалі на ролікавых каньках. Я не чакаў, каб нехта з іх паваліўся, як большасць гледачоў чакае, сочачы за спаборніцтвамі па фігурным катанні. І не таму, што лепшы. Яшчэ ўдзень я пабачыў такое падзенне — малапрыемнае відовішча — якое нагадала мне, як дачка Ядвіга скокнула на роліках, упала і зламала руку вышэй локця, а потым праляжала 23 дні на адным баку ў бальніцы. Косткі ёй прабівалі спіцамі, руку расцягвалі, каб лепей зраслася. Адным словам — не чакаў я падзення. Як не чакаў вожыка. Доўгі маленькалапы вожык прайшоў па газоне і пратупаў на сярэдзіну пляца. Адрозу ж да яго падскочылі два хлопчыкі і пачалі кратаць іголку. За хлопчыкамі разглядаць вожыка прыбегла доўгавалосая дзяўчынка. Праз хвіліну вожык быў у шчыльным коле цікаўных дзяцей. А яшчэ праз хвіліну старэйшы з дзяцей узяў вожыка на рукі і перанёс на край пляца, пад кусты. Надзіва лёгка дзеці развіталіся са знаходкаю. Пэўна, для іх вожык — звычайная штодзённасць, не так, як для мяне. Бо да гэтага я бачыў жывога вожыка ў 75-м годзе ў вёсцы Латыголь. Час плыве. Я ўсё некуды еду, іду...

Хадзіў на гару, да дамка Томаса Мана. Выдатнае месца над Куршскім залівам. Старыя сосны. На драўлянай лесвіцы сівабароды немец з жонкаю распіваў бутэльку чырвонага. Мусіць, прыемна ўрачыста выпіць добрага віна каля дома ўлюбёна-

га літаратара, з чыімі кнігамі ты правёў не адну гадзіну. Шкада, Ман не мой пісьменнік. Ягонья навелы вельмі запаволеныя, як і музыка Брамса, што выконвалася на раялі ў доме Мана. А ў палеміцы Мана са Шпэнглерам я на баку Шпэнглера.

А калі пачынаю задумвацца: каля дома якога мастака ці пісьменніка я хацеў бы ўзняць чарку віна, дык і не знаходжу адказу. У адных дамы не захаваліся, да другіх я проста ніколі не даеду і не дайду, у трэціх — замест дамоў так званыя музеі, наладзаныя розным бліскучым смеццем... Я не з тых асобаў, што маюць сентымент да мемуарыялаў. Парушаючы спрадвечныя беларускія традыцыі, я не хаджу выпіваць на магільны дзядоў. Пастаяць каля крыжоў магу, і не больш за тое. Сваіх продкаў і мною паважаных людзей я згадваю ў іншых месцах: за размоваю, за пісьмовым сталом...

* * *

Не часта з радасцю пакідаеш месца, дзе адпачываў на моры. А прапахляя часнаком і задымленым рыбным тлушчам Ніда якраз такі куток, з якога ад'язджаць і радасна, і бадзёра. Легкавік імчаў праз сасоннік, якім я прагульваўся ўночы. Згадалася іншая жнівеньская зорная ноч, калі я з лагера ішоў праз ельнік на электрычку. Мне было гадоў дваццаць-трыццаць. Ісці начным лесам было страшна, але вельмі хацелася дамоў, каб добра памяцца ў сваім душы і легчы ў свой ложак у сваім пакоі. Лагерны быт збрыдзеў. І я выправіўся ў дарогу пасля адбою. Ішоў шпарка, ледзь не бег. І ўзрадаваўся, пачуўшы вуркатанне матацыклетнага матара. Неўзабаве вочы асляпіла фара. Я тузануўся ўправа, фара крутнулася за мной, я скочыў улева і пачуў, як кола ўдарыла па назе. Матацыкліст збіў мяне пасярод лесу і паруліў далей. Лежачы на пяску, абмацаў пабітую нагу. Пералому не было. Я ўстаў і

паклыпаў далей, пад сакавіта-яркім Млечным шляхам. Пасля таго выпадку не вельмі люблю ўночы гуляць ляснымі дарогамі, але гуляю. Пра нелюдзяматацкліста я нікому не расказваў, бо перасталі б адпускаяць аднаго з лагера, а так хацелася на выхадныя вырвацца з лясной глухмені ў горад, у мой вялікі і чысты Мінск. Вось так і з па-правінцыйнаму тупое Ніды жадалася як хутчэй вярнуцца ў Віленскі край.

Апошнюю хайку запісаў у Нідзе падчас дажджу...

*Такі шары дождж,
нават ветразь у моры
мышына-шэры.*

* * *

Адразу за клайпедскім паромам мая машына абагнала грузавік з канём. Конь едзе на грузавіку — відовішча. Грыва і хвост віюцца на ветры. У якім XVIII стагоддзі цяжка было ўявіць, каб нешта на дарозе везла каня. А ў стагоддзі XXII будзе цяжка ўбачыць, каб некага на трасе вёз конь. Спартоўцы, дзеці і турысты выключаюцца, яны калі і скачуць, дык не на дарозе. Хоць фантасмагарычнае ўяўленне Свіфта намалявала зямлю, дзе людзьмі кіруюць коні, — не горшы варыянт з немагчымых.

* * *

Калі хутка рухаешся па Літве ад мора да Вільні, можна назіраць, як змяняецца малюнак аблокаў. Лёгка і хуткаплынныя над морам, яны крыху цяжэюць над Куршскім залівам і Клайпедскім портам. А ўжо над Коўна стаяць грувасткімі вялізнымі вежамі. А ў самой Вільні можна занатаваць наступныя 17 складоў:

*Старая Вільня
зноў сустракае мяне
навальніцаю.*

* * *

Запісваючы хайку, я і думаць не думаў, што навальніца абрынецца на горад з такой сілаю. Перуны білі з краю да краю. Праз кожнае імгненне ўспыхвала новая маланка. Разоў дзесяць ва ўсім гатэлі гасла святло. А нараніцу прырода доўга не магла прачнуцца. Ластаўкі сядзелі ў гнёздах. Дрэвы спалі і снілі свае цёмна-зялёныя сны. А дзесятай раніцы не прачнулася ніводная муха, ні адзін камар.

*На дзядоўніку
раса пратрымалася
амаль да паўдня.*

* * *

У віленскім завулку сутыкнуўся з коннікамі-паліцыянтамі. Хлопец з дзеўкаю досыць упэўнена сядзелі на чырвоных конях. Капыты працокалі па бруку, такі старасвецкі гук. А я падумаў: усё адно яны нагадваюць жакеяў з-за сваіх зялёных шапак з доўгімі брылямі.

* * *

Жонка шмат разоў прасіла падараваць ёй фансавую скульптуру Дзевы Марыі. З усёй маёй павагаю да каталіцкіх жаночых рытуалаў, так і не набыў яе. Спынялі шмат разоў бачанья ў амерыканскіх антыкаталіцкіх фільмах кадры, у якіх разбіваюць аб падлогу менавіта такія выявы Божай Маці. Каб разбівалі скульптуру Хрыста, не сустракаў, а Марыю... І вось цяпер я спаткаў манашку,

якая несла такую скульптуру, досыць вялікую і цяжкую і бялютка-белую, зусім як хустка ў манашкі на галаве. І яшчэ адна дэталю уражвала ў гэтай адданай Богу асобе — яна ішла босая па асфальце, і падэшвы ў яе былі вугальна-чорныя, пякельна-чорныя, падэшвы жанчыны з мінулых стагоддзяў. Наогул, у Вільні розныя народы жывуць у сваім часе... Палякі нібыта засталіся ў 30-х гадах XX стагоддзя; расійцы працягваюць любіць сацыялістычнае мінулае; жыды, як і паўсюль, крочаць у вечнасці, беларусы адрэстаўравалі нашаніўскі кантэкст, а літоўцы спрабуюць улезці ў наступнае тысячагоддзе, але сялянская этыка не дазваляе. Каб вызначыць, да каго ўсё ж належыць манашка, я прайшоў за ёй колькі кварталаў, але так і застаўся ні з чым. Яна панесла Божую Маці ў звычайны пяціпавярховы жылы дом.

* * *

Што можа быць лепей за блуканні па Вільні? Калі ў цябе ні мэты няма, ні якой-кольвек зацікаўленасці, ні цяжару, ні суму... Твой занятак: любаванне краямі. Вежы, вежы, вежы. Крыжы, крыжы. Дахоўка. Акенцы. Вокны. Аблокі. Дрэвы. Трава. У Вільні і ў Лондане двары пахнуць аднолькава: кветкамі, вільготнай цэглаю, зямлёю. Водар муроў. Ідзеш, ідзеш... Касцёлы. Сінагога. Цэрквы. Квадраты на ходніку. І няма жадання спыніцца, каб нешта выбраць, намаляваць, сфатаграфавач, апісаць. Спыняешся, пішаш, малюеш, здымаеш... Не тое! Не так! Далей, далей... Ад сабора да сабора, ад брамы да брамы, ад дзвярэй да дзвярэй, праз арку, праз дворык, праз вуліцу, праз парк, з гары на гару... Цэлы божны дзень, да вечара, да ночы, да раніцы... Вільня — бясконца, як зачараванае кола, і выйсця з яе няма.

Жнівень. 2000 год

ШТУРМ МАСКВЫ

1. Масквічы

Масква — трэці Рым! Ёсць такі памылковы выраз. Каб я не гуляў па Рыму, можа і паверыў бы, а так магу засведчыць: расійская сталіца вельмі не падобная да італьянскай. Калі ўсё ж пашукаць падабенства, ды можна знайсці яго ў паводзінах масквічоў, што жывуць па старажытнарымскай формуле: чалавек чалавеку — воўк. Воўчыя ўзаемаадносіны натуральныя ў Маскве.

Ты прылятаеш у складзе дэлегацыі з Лондана ў Шарамецьева. І ніводны з калегаў не пацікавіцца, як будзеш выбірацца з аэрапорту. Кожны сам за сябе. А ў Лондане тыя ж людзі шмат разоў ветліва перапытвалі, як хутчэй і танней даехаць з Кінг Стрыт да Хітроў. Чалавек — жывёла архітэктурная. У Лондане ён — лонданец дасціпны, выхаваны, дальнабачны, а ў Маскве — масквіч нахабны, галодны жорсткі воўк. У мяне, як у генетычнага беларуса, абарачэнне ў ваўкалака адбываецца імгненна; традыцыі, ментальнасць, прадвызначанасць. І ў цягніку «Масква–Мінск» я досыць хутка дамаўляюся з п'янаватым правадніком, каб у купэ нікога не падсаджаў. Скаціна грошы ўзяла, але як толькі састаў крануўся, наш з братам спакой парушылі два трактарысты, нізкарослыя, чорныя, няголеныя,

гарбаносыя. Каўказцы заплацілі правадніку больш, чым мы. Вайна вахабітаў з федэраламі за Дагестан яшчэ толькі выпявала, таму нашае беларускае, а іх дагестанскае паходжанне пры сутыкненні не выбіла іскру варожасці. Сыйшліся на тым, што маскоўскі праваднік мусіць вярнуць нашы грошыкі. Вярнуў. За вячэраю дагестанцы распавялі, што едуць да брата ў Смаленск, каб закупіць атруты ад каларадскіх жукоў. Маўляў, у Чачэніі і Дагестаніі ад ненажэрных жучкоў ратунку няма. Жаруць усё, што зазелянее. Каментавачь любоў чачэнцаў да ўсяго зялёнага не буду. Якая брыда — каларадскі жук, ведаю. Я іх абіраў з бабінай бульбы, у дзень па паўвядра, заліваў газаю і паліў. І таму, калі чую «газават», дык згадваюцца жукі ў падпаленай газе.

2. Сын пісьменніка

Масква-ква-ква, як шмат ў гэтых гуках для сэрцайка маленькага злілося... Ведаю, як ніхто.

Бацька займаўся ў літаратурным інстытуце ў Маскве, а я з мамай пёк два разы на год булачкі ў Мінску. Муку выдавалі па талонах пад 8 Сакавіка і пад Новы год. Лысы Хрушч загадаў сеяць кукурузу. Народ застаўся без хлеба. Прывезены з Масквы батон быў найвялікшым пачастункам. Просты батон за 13 капеек у 1964 годзе я бачыў не больш як тры разы за год. Батоны сышлі на тое, каб запусціць у космас хлопчыка з птушыным прозвішчам Гагарын. Зрэшты, частка бела-залатых батонаў усё ж засталася, яны прадаваліся ў Маскве.

Мы з мамаю прыехалі да бацькі ў інтэрнат. Маці захацела піва. Яна ніколі не піла піва, а тут раптам: «Хачу піва!» Мы з татам паімчалі ў «Елісееўскую краму». Чаго там толькі не прадавалі, але галоўнае — батоны. Можна купіць батон. Маці купілі дзве бутэлькі чэшскага піва, а мне — батончык. На адваротным шляху я ўтаптаў палову батона. І хоць

бы што. А вось маме было кепска. Яна выпіла шклянку піва, і яе званітавала. Мама чакала дзіця. Мы ўсе чакалі дзіця. Маме хацелася таго піва, як іншым цяжарным хочацца селядца, салёнага агурка ці гліны, ёсць і такія. Маці ляжала змучаная, а мы мылі падлогу. Гэта найпершы мой успамін пра Маскву: батон, піва, інтэрнат літінстытута.

Інтэрнат мне вельмі падабаўся, асабліва — ліфт. Цудоўны, драўляны, павольны ліфт. Уздымаешся і глядзіш праз шклянныя дзверы на партрэты вялікіх расійскіх літаратараў: 2 паверх — Пушкін, 3 — Лермантаў, 4 — Гогаль, 5 — Талстой, 6 — Горкі, 7 — Маякоўскі. Уражваў Лермантаў у чырвоным мундзіры з залатымі эпалетами. Вершы Міхаіла Юр'евіча я ведаў на памяць. «Ветразь», «Барадзіно», «Мцыры»... Пра бой Мцыры з барсам я перачытаў разоў дзесяць. Сябе я атаясамліваў менавіта з Мцыры. А вось да творчасці бацькавых сяброў, аднакурснікаў і паплечнікаў, я доўгі час быў зусім абыякавы. Пэўна з-за таго, што іх было зашмат.

Калмыцкіх літаратараў я пабойваўся і нават пацікавіўся: «Тата, а гэтым дзядзькам нехта нагою на твар наступіў?» Прозвішча татаркі Шірэвой не мог вымавіць, атрымлівалася Шыраява. Неацэнены і непрызнаны геній Рубцова быў незаўважны не толькі для мяне. Ягонае «Россия, Русь, храни себя, храни...» яшчэ не стала формулай паводзінаў рускіх цароў ХХ стагоддзя. Жыгуліна, што сядзеў з бацькам на занятках за адным сталом, расійцы не прачыталі і не ацанілі поўнай меркаю і дагэтуль.

Так не ацанілі талент майго дзядзькі Саньдзі. Ён таксама вучыўся ў Маскве ў акадэміі на ракетчыка. Саньдзя марыў стаць генералам. Жыццярадасны, самаўпэўнены, працавіты, ён скончыў вучэльню і акадэмію, больш як дзесяць гадоў адсядзеў у Казахстане. У Саньдзі была міжкантынентальная балістычная ракета, скіраваная на Нью-Йорк, а пазней на Пекін. Акрамя ракеты, у Саньдзі былі

афіцэры, салдаты і гаспадарка з каровамі і свіннямі. Салдаты паступалі элітныя, з вышэйшай адукацыяй, і кожнага новага, які прыходзіў, Саньдзя вучыў даць карову. «Зруйнаваць Нью-Йорк не бяцца, а каровы палохаюцца». Генералам Саньдзя не стаў. Яму нават не дазволілі вярнуцца ў Беларусь. Каштоўны кадр. Я вельмі любіў з ім гуляць па Маскве. Мы гулялі ўтрох: я ў сінім берэціку, бацька ў балоневым плашчыку і Саньдзя ў вайскавай форме. Іх спрэчкі, хто прынясе большую славу прозвішчу і роднай вёсцы, вельмі цікавілі мяне, так хацелася, каб яны абодва ўславілі сваю вёску Варакомшчыну. Масква 60-х давала ім такі шанец. Мне яна такі шанец не давала.

Я быў просценькі хлопчык, якіх тысячамі фатаграфуюць на Краснай плошчы. Мяне сфатаграфавалі ў шарык. Былі такія шарыкі з круглай дзірачкаю і павелічальным шклом. За лінзу ўстаўляўся слайд. Шарык прыйшоў у Мінск па пошце. Мы з мамай убачылі ў шарыку зусім іншага хлопчыка ў берэце. Мама адаслала чужога хлопчыка назад на Красную плошчу. Атрымаць сваю цацку мы не спадзяваліся. Але Масква знайшла мяне. У знак прабачэння яны прыслалі ажно два аднолькавыя шарыкі. Адзін застаўся ў нас, а другі завезлі ў Койданава, да маёй бабы Ядзі.

3. Мастак-навучэнец

З просценькага хлопчыка праз дзесяць гадоў я ператварыўся ў мастака-навучэнца, і Масква зноў паўстала на маім шляху. Высветлілася, што не толькі батоны прадаюцца ў сталіцы камуністычнай імперыі, а пэндзлі, эцюднікі, фарбы, вугаль, пастэль можна набыць толькі ў ёй, белакаменнай і залатагалавай. А што за мастак без пэндзліка? Танцор без нагі? І я ганяў у Маскву па матэрыялы. Зазвычай, каб сумна ў дарозе не было, дамаўляўся з

кімсьці з сяброў. Сядалі ўвечары ў цягнік і раніцою сыходзілі на Беларускае вакзале. Ішлі ў прадуктовую краму, куплялі малако ў сініх пакетах і зноў жа — батон. Снедалі ў якім-небудзь прывакзальным дварыку. А потым ехалі на метро на Кутузаўскі праспект. Там быў мастацкі салон. А ў ім чаго толькі не было! Не буду пералічваць. Стыпендыя ў мастацкай вучэльні была мізэрная, таму куплялася ўсё толькі самае-самае неабходнае. Усё куплялі толькі для сябе. У светлыя часы майго юнацтва гандаль лічыўся непрыстойнай справай. А можна ж было набыць пэндзлік за рубель і прадаць за два. Ніхто так не рабіў. Мараль савецкага студэнта не дазваляла, і за такое маглі выключыць з вучэльні. І выключалі, дарэчы. Майго добрага знаёмага Вовачку Казюмінскага, па мянушцы Малы, выгналі. Ён быў старастаю ў групе. Атрымаў стыпендыю на ўсіх. Паехаў у Піцер па джынсы. Думаў, разбагацее — там набудзе, у Мінску прадасць утрая даражэй. Грошы ў Вовачкі ўкралі яшчэ ў цягніку «Мінск—Ленінград». Выгналі Воўку. Група ў пятнаццаць чалавек засталася бяз грошай. Добра яшчэ, што не пасадзілі за крадзёж. Але ў асяроддзі мастакоў існавала кругавая параўнальнасць, і слова гонару не было пустым гукам. Так што я мог прывезці з Масквы лішні пэндзлік і проста падараваць. Але, здаецца, нікому нічога я не дарыў. Эгаізм пасяліўся ў маю душу яшчэ ў дзяцінстве. Таму і заняткі выбіраліся эгаістычныя: маляванне, літаратура...

Каб можна было ездзіць у Маскву адному, я б ездзіў. Але ездзіць адному было небяспечна. Таму і збівалася зграя ў пару-тройку такіх, як я, эгаістаў. Асноўным напарнікамі ў маскоўскіх вандроўках былі ў мяне Алесь Лось і Вова Сцепаненка. У Лася там быў знаёмы стары мастак, які маляваў карціны кшталту «свята на заводзе». Разоў пяць мы спыняліся ў ягонай прасторнай майстэрні, і кожнага разу на мальберце стаяла новенькая карціна з рабочымі, кветкамі і чыр-

вонымі лозунгамі. Заводы былі розныя: трактарны, машынабудаўнічы, аўтобусны, а тэма не мянялася. Наколькі мне не падабаліся карціны, настолькі падабаўся мастак — сівабароды, у берэце. Штораніцы ён прыносіў нам сняданак: каўбасу, батон і пачак малака. Усё сваё малако, як і ўсё мацаванае віно, я выжлукціў у юнацтве. Мы снедалі і імчалі на выставы і па музеях. У Мінску не было не толькі батонаў і пэндзляў, не было і прыстойных выставаў. На такое простае пытанне: «Ці выстаўляўся ў Мінску хоць бы адзін твор Пабла Пікаса?» — скажу катэгарычнае «не». А што за мастак у XX стагоддзі, калі ён і Пікаса ў арыгінале не бачыў? Альбомы, часопісы, рэпрадукцыі — мура. Ці скажу мякчэй: гэта — паліграфічнае мастацтва. А трэба было ўсё паглядзець у сапраўднасці. Масква давала тую сапраўднасць. Найбольш мяне ўразіла выстава «Масква–Парыж 1900—1930». Там былі ўсе мае тагачасныя куміры: Малевіч, Татлін, Пікаса, Ле Карбюзье, Чэрніхаў, Філонаў, Азенфан... Тры разы я хадзіў на выставу. Бо жыў у Маскве ажно два месяцы. Была такая магчымасць у саўдэпаўскага студэнта — перад абаронай дыплама з'ездзіць за дзяржаўны кошт у любую кропку СССР. Мае аднагрупнікі папёрлі ў Крым. Не ведаю, што яны паналісвалі ў тлумачальных запісках, але ўсе апынуліся ў Ялце. Я ж напісаў, што еду вывучаць спадчыну Пятра Мсціслаўца і Івана Фёдарава, бо мой дыпломны праект быў прысвечаны Божай Маці, але Назарэт і Іерусалім знаходзіліся за межамі імперыі. Я апынуўся ў 101 раз у Маскве. Прыйшоў на Красную плошчу, паставіў трыногу і пачаў маляваць сабор Базыля Бажаволка, найлепшую царкву ў Маскве, дый у ва ўсей бязмежнай Расіі. Міліцыянт, пачуўшы маю беларускую мову, перапытаў, хто я. Палякам у Маскве дазвалялася маляваць як заўгодна і дзе заўгодна. Нават у Крамлі ніхто мне не замінаў. А вось у маскоўскім дворыку прычапіліся студэнты-архітэктары. Няўжо так можна маляваць? Няўжо ў Мінску дазваляюць

студэнтам быць фармалістамі? Каб нашыя выкладчыкі пабачылі вашыя малюнкі, вас бы выключылі ў той жа дзень. Мае выкладчыкі, калі пабачылі тые малюнкі, абмежаваліся «двойкаю». Практыку давялося пераздаваць. І я пераздаў. Мяне проста выключыць не маглі. У іх ліміт выйшаў на выключэнне. Яны ўжо навывключалі больш чым можна. Адно было яснаей яснага: ні ў Мінску, ні ў Маскве з маім маляваннем нічога не свяціла. А выставы авангардыстаў-дысідэнтаў мне зусім не падабаліся — непрафесійныя, правінцыйныя, змрочныя. Я ненавідзеў СССР. Але не хацеў, каб кагэбісцкая дзяржава пачала замінаць жыць і працаваць. Што-што, а гэта ў яе атрымлівалася на «пяцёрку». Ведаю па сабе. Мне далі дыплом і выкінулі з мастацкага асяродку, як шкоднага, злоснага, лютага сабаку, які не паддаецца дрэсіроўцы.

Ні з адным вядомым мастаком у Маскве я так і не пазнаёміўся. Калі не лічыць студэнта-ідыёта, які зрабіў малюнак мішкі алімпійскага. Яму за гэта адшкадавалі аднапакаёўку на ўскраіне. Ён быў рады: алігафрэн, як і ягоны алімпійскі мішка.

4. Паэт

Калі цябе выпруць з мастакоў, ідзі ў літаратуру. Письменнікі разумнейшыя за пэцкаляў, яны не толькі пішуць, часам яны і пачытваюць добрыя кнігі. Я так і зрабіў. Пачаў насіць вершы па рэдакцыях. Іх бралі і друкавалі. І неяк само сабою пачалі перакладаць на расійскую мову і публікаваць у Маскве. Нават тое-сёе, што з цяжкасцю праходзіла ў Мінску, добра прымалася там. Ступень свабоды ці, як тады казалі, ланцуга, на якім сядзіш, у Маскве і ў Мінску была розная. З паэзіяй у мяне пакаціла значна лепей, чым з малюнкамі. Маю на ўвазе афіцыйны свет. Мяне пачалі запрашаць на розныя тусоўкі, семінары, нарады, паседжанні. Я перазнаёміўся з процьмаю расійскіх паэтаў. Піў гарэлку (а яны ўсе пілі га-

рэлку) з сакратаром Ахматавай і настаўнікам Бродскага — Яўгенам Рэйнам. Да мяне з Масквы прыязджаў наймаднейшы метаметафарыст Паршчыкаў. Я мог сабе дазволіць і не пайсці ў бары за стол да Юрыя Кузняцова, бо той за вочы абазваў мяне «жыдам». На сярэдзіне 80-х паэтычная Масква падзялілася на два лагеры: «русотяпы» і «жидовствующие». Мне, як тому татарыну, было «по...ать», але мяне ўсё адно залічылі ў лагер жыдоў і паджыдкаў. Свае ж беларусы залічылі, а ў Маскве распаўзліся чуткі, што я самы чыстакроўны жыдзяра, і прозвішча ў маёй маці самае жыдоўскае — Глобус. Спрачацца было бессэнсоўна. Дый навошта? Большасць выдавецтваў і літаратурных часопісаў належалі так званым «жыдам». І мяне пачалі друкаваць у тоўстых літаратурных часопісах. О, які гэта быў гонар — надрукаваць нізку вершаў у каланіяльным часопісе «Дружба народаў» ці ў эксперыментальнай «Літаратурнай вучобе»! Зараз і ўявіць цяжка. Мне пачалі зайздросціць. Да зайздросных вачэй нельга прывыкнуць. Вось нельга — і ўсё. Колькі не спрабаваў, не змог. І ты не зможаш. І ніхто ніколі не здолее спакойна трываць зайздросны пагляд. Застаецца рабіць выгляд, што ігнаруеш зайздроснікаў. І я рабіў такі выгляд і ў Мінску, і ў Маскве. Але адна рэч рабіць выгляд, і зусім іншае — не перажываць з-за гэтага. Сябры пачалі знікаць. Самае балючае — страта сяброў. Я кампенсавалі гублянне сяброў безліччу новых знаёмстваў. У час сваёй паэтычнай кар’еры я знаёміўся надзіва лёгка, як лёгка чытаў вершы. На адным з маскоўскіх семінараў замест свайго твора я прадэкламаваў «Пагоню» Багдановіча і «Калі зямлю атуліць змрок...» Таўлая. Хвалілі. Я дзейнічаў па формуле: «Мае белвершы друкуюць у зборніках разам з Коласам і Купалам, а твае, расійскія, ніколі не надрукуюць пад адной вокладкаю з Пушкіным і Лермантавым». І калі ў Маскве пачаў рыхтавацца мой паэтычны зборнік у перакладах Паршчыкава і Яроменкі, я перайшоў

на прозу. Не шлі ў мяне больш вершы. Не пісаліся, не складаліся, не ліліся... Мне маскоўскі літкансультант па Беларусі, была такая пасада, нешта накшталт прадзюсера, Галя Грыбоўская, кажа: «Ты паэт, цябе прынялі ў Маскве як паэта, не трэба нічога змяняць...» Не! Буду прэзаікам.

5. Празаік

Стаць прэзаікам у Маскве было ўтрая лягчэй, чым паэтам, калі ты папярэдне быў паэтам, канешне. У паэзіі шмат вырашала імя перакладчыка. У прозе вырашалі сувязі і пасада перакладчыка, а ягоныя здольнасці кампенсаваліся маім уменнем аўтарызаваць тэксты. Тоўстыя часопісы пачалі друкаваць мае апавяданні. Да аднаго нават напісаў прадмоўку Алесь Адамовіч. Была і такая завяздзёнка: старэйшыя-прызнаныя пісалі цёплыя словы пра маладых невядомых. Мой прыход у прозу супаў з ашаламляльнымі палітычнымі падзеямі: упала імперыя, разваліўся саюз, змянілася палітычная карта на глобусе. Расійская мова і Масква страцілі большую частку сваіх уплываў. Апошнім маім трыумфам у Маскве стала вечарына «Маладая беларуская літаратура» у ЦДЛ (Цэнтральны Дом Літаратара). На змену Галі Грыбоўскай курыраваць белліт даручылі Валодзі Сотнікаву. Такому сціпламу хлопцу зпад Гомеля, які пісаў раманы пра басаногае маленства, пісаў па-расійску, піў гарэлку, а, напіўшыся, крычаў на калідорах інтэрната літаратарунага інстытута, таго самага інтэрната, дзе жыў мой бацька, дзе на розных паверхах віселі партрэты розных класікаў. Валодзя гарлаў пад тымі партрэтамі: «Я — руский писатель!» З Вовы ніхто не смяўся. Калідоры інтэрната на вуліцы Шата Руставэлі чулі столькі розных «пісацеляў», што прывыклі да ўсяго: і да Сотнікава, і да Яндарбіява, і да рускага, і да чачэнскага. Цвярозы Сотнікаў нічога не крычаў, ён аку-

ратна зладзіў вечарыну. Сябраваў Сотнікаў з маім братам Міраславам, а таму белліт была прадстаўлена нашай тусоўкай: Клімковіч, Шайбак, Сцяпан, я і чамусьці Турбіна — як крытык ці як чалавек, што ў Мінску піша па-расійску. Народу сабралася шмат. Мы чыталі вершы і прозу, адказвалі на дурныя пытанні. Чаму пішаце па-беларуску? Няўжо Беларусь зможа жыць без Расіі? Творчыя планы? Няўжо беларусы і расійцы розныя народы? Масква не верыла ў сваю паразу. Масква ніколі не прызнае проігрышу. Маскоўскія гісторыкі дагэтуль не пагаджаюцца, што Напалеон выйграў бітву пад Барадзіно. Такая ўжо маскальская ментальнасць.

Што да планаў? Дык яны былі напалеонаўскія. Разам з Клімковічам і Шайбаком мы напісалі раман «Заўсёды светла каля турэмных муроў». На расійскую яе перакладаў Сотнікаў. Дэтэктывы Шайбака і Клімковіча пераклаў Аляшкоўскі. Атрымаўся зборнік «Современный белорусский детектив», і галоўны рэдактар выдавецтва «Советский писатель» Міхал Саламонавіч Камінскі падпісаў з намі дамову і выплаціў аванс. Надзеі, грошы, прызнанне — усё ў мяне было ў Маскве. Але я адчуваў, што ляснецца ўсё гэта вельмі хутка. І сапраўды, кніга так і не выйшла, выдавецтва «Совпис» сканала, Союз Писателей напаткаў лёс СССР. Пачынаўся новы час, у якім на маскоўскіх вуліцах не было месца прэзаіку і паэту Глобусу. З усёй маёй прозы ў Маскве прыжыўся толькі адзін герой — прафесійны кілер, які выконвае даручэнні спецслужбаў. Менавіта такі герой захапіў Маскву і Расею, менавіта пра яго пішуцца зараз шматтомныя серыялы і здымаюцца фільмы. І наш першы раман вытрымаў паўмільённы наклад па-расійску. А я пачаў рыхтавацца да пятага штурму Масквы — ў якасці выдаўца.

Жнівень. 2000 год

ПРАЗРЫСТЫ ПАРЫЖ

Калі зірнуць на план Парыжу, можна ўбачыць зорку. Ёсць там і пляц Зоркі. Рамантыкі і рэвалюцыянеры зачароўваюцца гэтай зоркаю, будуць барыкады, размахваюць сцягамі, гінуць з вераю ў лепшую будучыню, уваскрасаюць з попелу, пачынаюць чарговае змаганне, распальваюць полымя рэвалюцыі, руйнуюць турмы і палацы, адсякаюць падобныя да грушы галовы таўстуноў, заліваюць крывёю краіны і кантыненты, рэжуць сваіх малакрыважэрных паплечнікаў і гінуць самі, як недасаткова адданыя ідэі.

А можна паглядзець на той жа ж план спакойным вокам і ўбачыць у ім ракаўку слімака. Праматыкі і кансерватары падпарадкоўваліся планаваму слімаку. Яны жылі памяркоўна, з разлікам на будучае, з выверанымі праектамі, будавалі і надбудоўвалі, прыбудоўвалі і прыкуплялі да прыбудаванага, збіралі і дадавалі да сабранага, цярпелі ад рэвалюцыянераў, але знаходзілі сілы накінуць пятлю на горла распуснай рэвалюцыі і задушыць цыцкастую свабоду, каб зноў працягваць маруднае, кайфовае, салодкае дадаванне да назапашанага.

Ні той, ні другі Парыж не натхняе. Мой — іншы, лёгка-празрысты, як цыгарэтны дым.

Толькі з паленнем тытуню ў Еўропе праблемы. Уяўляеш, «тут» можна, а «там» нельга, і гэтае «там» амаль паўсюдна ў памяшканнях. І ў самалётах

нельга каўтаць дым. І набыць цыгарэты ў Парыжы можна толькі ў дзяржаўных спецыялізаваных крамках. Зачыніліся крамкі — і гамбец. А які вэрхал ушчалі бэзававалосыя старыя казліхі ў ста-лоўцы, калі нейкае іспанскатварае дзяўчо паспра-бавала курнуць. Закашлялі, запэрхалі так паскуд-на-паскудна, па-тэатральнаму. Каб іх сапраўды кашаль задушыў! Самі гадаўкі пажылі, напярдолі-ліся, напіліся, накурыліся, а іншым не даюць. Ма-ладым дзеўкам што? Толькі чэлес смактаць мож-на? Падбеглі крываногія козы да маладзенькай ку-рыцелькі і давай квахтаць, рукамі паветра біць. Цыгарка імгненна затушылася ў сподку. А адна карга маршчыністая ўсё не супакойвалася, паска-кала, прынесла ўласны сподак і накрыла недаку-рак. Маразм!

На вуліцы Фэзандры стаіць музей іншага мараз-му — музей падробак. Дайшлі. Збіраюць падробкі гадзіннікаў Карцье, валізак Луі Вюітона. Ганарацца падробкамі шыружытку. Правільна. Падрабляецца прэстыжнае, дарагое, патрэбнае. Хто будзе пад-рабляць вырабы мінскай карсетнай фабрыкі «Мі-лавіца»? Парыж застаецца сталіцай арыгіналаў і, канешне, цэнтрам падробак. Добрую падробку хутчэй зрабяць у Парыжы, чым у Магілёвасранску. Майстравітасці не хопіць падрабляльнікам з Му-гілёва-дняпроўскага. У іх рукі са сракі растуць. Па-абломліваць бы тыя рукі да плячэй, як у Венеры Мілоскай. Інвалідаў жа сёння любяць.

За што так любяць крылатую Ніку Самафра-кійскую? Спытайся. Чаму яе паставілі на галоўнай лесвіцы ў Луўры? А таму, што яна падобная да анё-ла, самага найжывога з усіх жывых анёлаў. Ніка Са-мафракійская — анёл без галавы.

У наступным жыцці пасля смерці я хацеў бы стаць анёлам безгаловым. Таму зрэдзь часу хаджу ў касцёлы. Касцёлы ў Парыжы пустыя. Пра турыс-таў-футурыстаў гутарка не ідзе. У парыжскіх касцё-

лах зусім мала вернікаў. Столькі спакусы навокал... Які касцёл? Заходжу — ціша, сотні пустых крэслаў, плеченых з лазы, рыхтык такое крэсла маляваў Ван Гог. Ён быў маленькі. Крэслы ягонага памеру мне замалыя. А ў кнігарнях крэслы добрыя.

У парызскіх кнігарнях, акрамя зручных крэслаў, шмат выдатных танных кніжак. Як чытача-гледача-спажыўца гэта цешыць, а як выдаўца — непакоіць. Працуеш-карпееш, а прадукт сыходзіць па коштах макулатуры. Вершы Высоцкага на дзвюх мовах каштуюць 10F, на нашыя грошы 2000 бел. рублёў. Высоцкі, канешне, марыў пабачыць уласную кнігу на Елісейскіх палях, але ці хацеў ён бачыць сваю ўцэнненую кнігу? Напэўна. З чаго выбіраць? Пры жыцці ніякай не пабачыў. А ўцэньваюць не толькі Высоцкага. Дзюма, Твэна, По, казку пра Аладзіна... Уцэньваюць усіх. Каб змог дацягнуць, 10 валізаў кніг накупіў бы. А так прыдбаў гісторыю культуры XX ст. вагою 4 кг. Прайшоў з ёю 10 km і супакоіўся. А вось каля букіністу, дзе ў вітрыне стаялі эстампы Жоржа Брака, зноў расхвалываўся. 60 эстампаў накладам 90 асобнікаў, кошт альбому — 1753,16 И. У той краме прадаваліся ўзорныя выданні Маціса, Джакамэці, Цадкіна... Хто толькі з геніяў не аздабляў кнігі! Праўда, кнігамі гэтыя выданні назваць цяжка. Такія дэмбельскія альбомы майстроў пэндзля і алоўка. Шыкоўна, дорага, майстравіта. Перад поўнымі паліцамі разумееш — выдавецкая справа можа быць мастацтвам, толькі грошай гэта не прынясе. Усе заробкі прыносіць чароўны старэнькі Аладзін, прададзены *амаль* па кошыце макулатуры.

Не перастаю здзіўляцца: як хутка старэюць лялькі, як вокамгненна змяняецца мода на іх. Яны старэюць, як кінаактрысы. Я думаў пра гэта на выспе Сэн-Луі, перад вітрынаю з даражэзнымі цацкамі. На тым востраве жыве Сафі Ларэн. Як яна пастарэла! А калі з'яўляецца на TV, адварочваюся. Со-

рамна. Лялькі старэюць разам са сваёю вопраткаю. Актрысы ўвесь час мяняюць апранахі, хаваюць за імі геранталогію. Чым больш прыхоўваюць, тым больш відавочныя чэзласць, завяласць. А яшчэ на Сэн-Луі згадаўся эпізод з фільма Берталучы пра тэрарыстаў... Маладая тэрарыстка з чырвонай брыгады застрэліла генерала і схавалася ў бацькоўскім маёнтку. Яна паходзіла з заможнай сям'і, а падалася ў левыя экстрэмісты. Састарэлая карміцелька здагадалася, што дзяўчына забіла вайскоўца, і ў знак пратэсту прынесла на паляну, дзе адпачывала забойца, мех з яе старымі цацкамі і высыпала розных мядзведзікаў, лялек, бразготкі-шаргатунчыкі на траву, да ног тэрарысткі. Адразу адчулася фальшывасць сітуацыі, яе амаральнасць.

Цацкі, як і людзі, патрабуюць хавання-пахавання. Труп лялькі не менш жahlівы за труп чалавека. Добра, што не тыражуюцца пратэзы для цацак, але яны існуюць на выставах маргінальных мастакоў. Затое тыражуюцца пратэзы часу — гадзіннікі.

У Парыжы лёгкі час і жыццядайнае паветра. У Парыжы хочацца жыць. Там ёсць жаданне жыць доўга. Каб захаваць парыжскае пачуццё часу, я вырашыў набыць сабе гадзіннік, вялікі, наручны, самы вялікі, які носяць на руцэ. Пра якасці свайго гадзінніка маркі «Panerai» доўга назаліць не буду. Скажу: загарнулі яго і паклалі ў каробку з чырвонага дрэва, у падобных скрынях аматары сапраўднага тытуню захоўваюць кубінскія цыгары. І яшчэ адно назіранне: падчас набыцця гадзінніка, распрацаванага ў Італіі ў 1938 годзе для дыверсантаў, мурыны куплялі гадзіннік «Карцье». Калі я званіў у краму, яны разглядалі вітрыну. Тыпы запамінальныя. Такіх апісаў Ажар у рамане «Жыццё наперадзе!». Памятаеш суценёра, якому адрэзалі пальцы і ўтапілі ў Сене? Пальцы рэзалі, бо на кожным сядзела па пярэсцёнку. І вось два кандыдаты ў тапельцы завалілі ў дарагую краму, дасталі з майтак руло-

ны франкаў, перацягнутых гумкаю, і набылі «Карцье» ў золаце. Колькі прастытутак аддавалі ім пакаме-чаныя францікі, паперкі з тварам Экзюперы? Не адна, і не дзве, і не пяць... Руку дам адсекчы, разам з гадзіннікам «Panerai», калі памыліўся.

Ніколі не ведаеш, што спыніць увагу наступным разам. Уразілі скасабочаныя дзверы. Спыніўся і разглядаю вялізныя жоўта-лакавыя дубовыя дзверы. Хто лазіць праз такое крывое? Квазімода? Што там, за дзвярыма? Стаю, плююся і не заўважаю побач з дзвярыма-монстрамі мініяцюрную мурынку. Яна ўсміхаецца на ўсе свае 134 блакітныя зубы і махае мне ружовай далонню. Ветліва так памахвае, нібыта працірае запацелае ад дыхання шкло. Зманлівы жэст. Я ледзь-ледзь не спакусіўся. Ледзь не заглыбіўся пад аксамітны шакалад яе скуры, не даў нырца. Не даў. Пайшоў далей, бульварам Сэн-Жэрмэн. Хоць і крыху пашкадаваў пра страчаны сэксус-плексус за дубовымі дзвярыма.

Самая знакамітая рэч у Парыжы — Эйфелева вежа. Але Эйфель збудаваў не вежу, а мост паміж зямлёй і небам. А ты кажаш *вежа-вежа-вежа...*

Вечарэ. Бачу помнік Бальзаку. Уражанне, што ён толькі з-за стала. Шчыльна пад'еў. Смачна нахарчаваўся. Набіў чэрава пад завязку. З віном нажэрся. Вось-вось ікне, рыгне, засне і захрапе на ўвесь Парыж. Рэалістычны помнік, крытычна-рэалістычны, як і сам прататып — Анарэ.

Сцямнела.

Парыж уночы гудзе як магутны хвалісты акіянічны вецер. Парыж — горад-акіян. І як лёгка прапасці ў ім. І колькі людзей геніяльных і бяздарных папрападала. Час паставіць помнік чалавеку, які прапаў у Парыжы.

Хопіць пра рэчы. Барахло і ёсць барахло. Распавяду пра розныя з'явы...

Фільмаванне — гэта шальмаванне тваіх вачэй, як і фатаграфаванне. Ты думаеш, што бачыш любя-

га чалавека — падман. Шматок паперы ў тваіх руках, аркуш паперы. Прагу перафатаграфавалі, зрабілі з гораду фотацытатнік. А Парыж перафільмавалі. Тут Ален Дэлон з Жанам Габэнам праходзілі па мосце. Там Бельмандо забягаў у метро. Тут Філіп Нуарэ піў піва і меў выгляд несумленнага паліцыянта. А там Катрын Дэнёў... А тутака Сафі Ларэн... Рышар... Дэпардзье... А гэты навязлівы вой паліцыянскай сірэны. Не проста так. Вечны камісар Жуф палюе на Фантамаса, на няўлоўны Фантом Аса, на Фантастычную Маску. Каб пазбавіцца ад кінацытат, я ўявіў вялікі помнік Фантамасу. Ён, шырока раставіўшы ногі і склаўшы рукі на грудзях, стаіць на пляцы ў футурыстычным раёне Дэфанс. Дый сам раён я пераназваў бы ў раён Фантамас.

На рагу гатэля «Канкорд» у чорным дажджы стаяць чарнавалосыя прастытуткі. «Ой-лё-лё!» — вымаўляюць іх чорныя вусны. Бразілія—Расія. Зборная па грэблі на кандомах. Чорныя вочы. Чорныя боты. Чорныя плашчы. Вочы чорныя, не баюсь я вас і не люблю я вас. Буду спаць без вас, я не Фантамас...

З гатэльнай вышоткі ранішні, зацягнуты смугою, шэры горад... Срэбна-шэры, зеленкавата-шэры, маціцова-шэры, амаль белы, бясконца шэры.

Яны крохкія, парыжскія краявіды, алюмініева-срэбна-блакітныя, нібыта зробленыя з лускі рыбы, яны поўныя паветра, вільгаці і суму. Дакладней за астатніх травеньскі Парыж напісалі Пісаро з Марке. Каміль Пісаро — бульвары. Эміль Марке — Сэну і Нотр-Дам.

А далёка ўнізе мурыны крочаць пад шэрымі парасонамі. На шэрыя машыны сыплецца шэры дождж. І недзе далёка, у раёне Дэфанс, вуркоча шэры гром. У вуркатанні грому чуецца рэвалюцыйны настрой.

Чым французская рэвалюцыя адрозніваецца ад астатніх? Парыжскія рэвалюцыянеры руйнавалі

турмы, розныя там Бастыліі. Астатнія экстрэмалы бурылі і палілі аб'екты культаў: цэрквы з касцёламі, сінагогі, статуі Буды ўзрывалі... Чаму Дантон, ці Марат, ці дэ Сад не спалілі Нотр Дам? А маглі б! А не пабурылі. Далікатная рэвалюцыя ў французаў атрымалася, калі з іншымі параўнаць, так — аперэтка-эталончык. Зусім была б аперэтка, каб не гільяціна...

Будзеш у Парыжы, і табе абавязкова пакажуць месцы, дзе стаяла гільяціна. Вось тут стаяла, і тут-ка ўзвышалася над ашалелым натоўпам, а там адсеклі галаву каралю, а тут маркізу і паэту-арыстакрату. Якое слізкае ад крыві, якое паскуднае, якое сакральна-французскае слова — гільяціна. І жах у тым, што гільяціна ездзіла з месца на месца і працавала-працавала, а галовы ляцелі ў кашы. Чалавечая галава ў лазовым кашы — сімвал твой, рэвалюцыя.

Гуляў-гуляў, і прыйшло адчуванне, што шмат чаго варта змяніць. І не ў цяперашнім жыцці, а ў мінулым, у маладосці, у юнацтве, у дзяцінстве, у маленстве... Я пабачыў сваё адлюстраванне ў цёмнаватым люстэрку кавярні, і захацелася стаць лётчыкам. Некалі даўно я перакладаў верлібр Міці Мізгуліна. У вершы гаварылася, што Міця ўжо ніколі не стане кіраваць падводным чайном і не спраектуе мост. Такі сумны верлібр пра страчаныя магчымасці. У Парыжы востра адчуваецца сум па страхах. Не стаў тым, не зрабіўся гэтым. А самае крыўднае, што не пабачыў Парыж у юнацтве. Бо ён не расчароўвае, а зачароўвае і натхняе, надае ўпэўненасці. Парыж шэпча: «Цябе чакаюць вялікія справы! Ты здольны! Ты здатны! Ты зможаш! Ты пераможаш...» У Парыжы думаецца не пра самагубства, а пра самаахвярнасць.

Думаеш пра самаахвярнасць, а робішся ахвяраю простых з'яў...

Смешна слухаць, як нехта некуды паехаў, не-

шта там з'еў і трапіў у залежнасць ад унітаза. Так усе смяяліся з Жэніка Дзягцярыка, які на выспе Балі сустрэў Новы год у прыбіральні. Жэніку я паспачуваў толькі калі сам атруціўся. А самае кепскае, доўга не мог вызначыць, ад чаго канкрэтна схапіла жывот... Круасаны? Не. Камамбер? Не. Рашфор? Смажаныя каўбаскі? Яечня? Кава? Не, не, не... 30 вустрыцаў я не глынаў. Няўжо атруціўся Парыжам? Перадыхаў тамтэйшым паветрам? Перажэр Парыж? Напэўна. Я ж не з тых, хто пытаецца, ці патрэбны ён Парыжу. Парыжу не патрэбны ніхто! Я не той, хто маркоціцца з-за сваёй непатрэбнасці ў Парыжы. Я прыехаў, бо мне патрэбны Парыж. Прыляцеў і спажыў Парыж. Колькі ўлезла, столькі з'еў. Перабраў, перасёрбаў... І страўнік расстроіўся, і вочы пачырванелі, і ногі баляць, і галава цяжкая... І згадка пра «Млосці» Сартра нязносная. Душ. Сон. Аптэка. Vifix. Diarrhie aigu 200 mg. Прайшло. Можна пасмяяцца з сябе і французаў.

Калі ў француза спытаць, як ягоную нацыю ўспрымае свет, ён назаве тры знакавыя рэчы: віно бардо, сыр камамбер і карціны Клода Монэ. Прыстойны набор, інтэлігентабельны, без Напалеона і Жаны д'Арк, без Марата і Дантона, а галоўнае — без Парыжа. У Парыжы мала французаў. Парыж не зусім французскі. Парыж шырэйшы за Францыю, як Масква большая за Расію. У ім ёсць Монэ і Манэ, камамбер і рашфор, бардо, рыслінг, круасаны, канфіцюры, канапэ... І мы з табою ёсць у Парыжы. Мы там былі яшчэ да свайго нараджэння.

Часам жанчына, разглядаючы агурок і бачачы ў ім чэлес, жартуе: «Не мой памер!». Дык вось, у цэнтры Парыжу архітэктурна суцэльна не нашага памеру. Сталы маленькія, крэслы маленькія, рэстаранцы маленькія. Вагоны ў метро вузкія. Дзверы вузкія. Вокны вузкія. Лесвіцы, тратуары, прыбіральні малыя. Каб схадзіць у прыбіральню, трэба стаць акрабатам. Адчыняеш дзверы, пераскокваш

праз унітаз, зачыняешся, скурчваешся, робіш, зноў скачаш. І разумееш любоў Пікаса да акрабатаў. І разумееш Ле Карбюзье, які марыў зруйнаваць цесны, разлічаны на дробнага чалавека Парыж і збудаваць прасторны. Менавіта ў Парыжы вялікі Ле распрацаваў архітэктурнага мадулёра ростам 1,81 м. Цяжка есці за сталом 50×50 см. Мусіць, за такім сталом і прыдумвалася правіла, што локці нельга ставіць на стол: захочаш, не паставіш. А часам хочацца каўтнуць абсенту, усталяваць локаць на стале, падперці галаву рукою і заабсенчаным вокам глядзець-глядзець-глядзець на Парыж-Парыж-Парыж... Да самай смерці глядзець.

Усе мастакі паміраюць у Парыжы. Творца не можа не загінуць, пабачыўшы безліч бязлітаснага мастацтва. Паміраюць усе. Але знаходзяцца тыя, што ўваскрасаюць у новым постпарыжскім абліччы. Парыж нельга перажыць, трэба памерці ў ім, інакш ты не мастак. Калі ты не загінуў у Парыжы, а толькі стаміўся ад яго, ты — няздара, вазьмі сябе за каршэль і выкінь на сметнік, або знайдзі сілы і загінь.

Парыж знічтажае вырадкаў. Парыж прадбачліва нішчыць няздараў.

Ёсць рэчы, якія прадбачыш наперад. Я заўсёды ведаў, што буду ў Парыжы. Не тое, што хацеў ці не хацеў, а дакладна ведаў. Я ўбачыў сябе на карціне Злацю Баяджыева «Мастакі ў Парыжы». Такага Уладзіміра Адамчыка ў берэце, а за спінаю вежа (мост) Эйфеля. Я тады ляжаў у інфекцыйнай бальніцы з дызентэрыяй. Між іншым, хваробу я падхапіў у той жа ж лякарні. Спачатку паклалі на 10 дзён на абследванне, а калі настаў час выпісвацца, у мяне, на радасць дактароў, меліся і дрыстун, і тэмпература, і дызентэрыяная палачка. Каб не сумаваў, бацька прыносіў мне часопісы, і ў балгарскай «Карціннай галерэі» я ўбачыў сябе на парыжскай вуліцы. Мастакі і літаратары мусяць ведаць тое-сёе пра свой лёс наперад, інакш яны зусім і не

паэты і не мастакі. І пра свае пераўтварэнні ў Парыжы я ведаў наперад.

У Парыжы відавочны падзел на Заходняе — інтэрнацыянальнае, агульначалавечае — і Усходняе мастацтва, Заходнюю і Усходнюю культуру. Усходняя культура ўспрымаецца як тоесная народнай, у ёй — Кітай, Індыя, Японія, Расія... А дзе ж мы? Мы ў трэцім адсеку... Сярод афрыканскіх масак трапляюцца нашыя стоды, брутальныя шклоўскія ідалы. Мы — ў экстрэмальным прымітывізме. Тут нам і месца. І не трэба высцёбвацца. Такая праўда пра нас. Суцяшае шансон на акардэоне, бо ён вельмі французскі і безнадзейна-прымітыўна-ідыёцкі, як атэізм.

Атэізм разліты ў паветры Францыі. Практычны атэізм. Нашто ісці ў сабор, калі можна не пайсці? Не ходзяць. З-за гэтага схуднелі крыжы, схуднела ўкрыжаванне, яно зрабілася падобнае да манекена, голага і пустога. Няма веры, якую звычайна начэпліваюць на ўкрыжаванне. У Францыі Хрыстос — манекен, на які не навешваюць абноўленую веру цягам дзвюх апошніх стагоддзяў.

Зайшоў у касцёл. Так, адно паглядзець. Светлы касцёл. Свечкі ружовыя па пяць франкаў. Узяў. Запаліў. Пра бабу Ядзю згадаў. Яна ж каталічка. Нават надпіс на помніку папрасіла зрабіць па-польску. Чытаю надпісы ў касцёле... Катывь. Жаўнеры. Маці Божая Вострабрамская. Божа, я ў *польскім* касцёле?! Ружовашчокі Юліюш Славацкі пазірае ў романтична-ружовую далячынь і бачыць вольную Польшчу. Ружовы туман.

Выходжу на ганак. Іду праз пляц і ўпіраюся ў англійскую краму, поўную ружовых анучак, падушак, сукенак. Набываю ружовы шаль. Ру-жо-вы-ру-жо-вы. Не смейся і не здзіўляйся з чужых дзяцей, бо ў цябе народзіца такое ж. Як у мяне нарадзілася Ядзя з незразумелай мне любоўю да ўсяго ружовага, англійска-польска-маскоўскага.

Ёсць у мяне і яшчэ праблема: сабакі кідаюцца, калі ў парку бегаю. Ляціш, а ён: «Га-а-аў!!!» А я ў пашчу аэразольным перцам — шах! Ён і звіваецца ў клубочак, і хаваецца за гаспадыню. А тая давай брахаць: «Каб ты здох, скаціна! Каб ты нагу зламаў!» Не адказваю, далей бягу. На маім сумленні пяць заперчаных сабак. А што рабіць? Не бегаць? Буду бегаць! І, адпаведна, балоны з перцам набывацьму.

І ў Парыжы я ў шпіёнскую крамку зайшоў. Эх, чаго там толькі няма... Зброя ўсялякая: нажы, стрэльбы, пісталеты, шокеры, дручкі... Толькі паглядзець. У Беларусь не ўвядзеш. Не мой стыль: сесці за кантрабанду зброі. А вось адна штучка ўразіла. У балоніку невялічкім сядзіць дзікунскі свіст. Націскаеш, і ты — Салавей-Рабаўнік. Праўда, вушы вянуць не толькі ў сабакі і ейнага гаспадара, а і ў цябе самога. З-за гэтага і не набыў. Ай, думаю, калі што якое, сам гыркну і без Салаўя абыдуся. Але ідэя мне спадабалася, асабліва комікс-інструкцыя: 1 — свіст на чалавека, 2 — свіст на сабаку, 3 — свіст у тэлефонную слухаўку. Як табе прапанова? Набіраеш тэлефон заклятага ворага і як свіснеш яму ў голаў — ён, гадзіна, усё астатняе жыццё будзе лякацца тэлефонаў. Можаш паспрабаваць. Ідэя ў падарунак. Не падабаецца ідэя? Не бяры. Адмоўся, толькі хутка.

У Парыжы адметная хуткасць. Ён больш рытмічны за Маскву і Варшаву, не кажучы пра паўсонны Мінск і санлівую прыгажуню Вільню. На парыжскі рытм не так проста настройвацца, спачатку даводзіцца падбягаць на скрыжаваннях. Ідзеш сабе спакойна на зялёнае святло, праходзіш дзве траціны, а яно раз — і згасла. Бяжыш. А праз дзень-другі не бяжыш, проста ходзіш шпарчэй, крочыш лёгкай парыжскай хадою.

Ідзеш, ідзеш, спыняешся, бо нельга прамінуць парфумную краму «Sephora». Тысячы бутэлчак з

водарамі. Леваруч — мужчынскія, праваруч — жаночыя. Гэта я не адразу скеміў. І, канешне, апынуўся на жаночым баку. На мяне наплыла агромністая, вышэйшая на галаву, неабдымная мурынка. Яе рот раскрыўся, аксамітна-малінавы язык заварочаўся. Я адхіснуўся. Але мурынка не адмовілася ад сваіх намераў, яна паднесла да майго носу стужачку белага кардону з цукровым пахам. Малінавы ворган зноў заторгаўся. Я адчуў сябе патэнцыяльным кліентам экзатычнага бардэлю, дзе бутэлька шампанскага і карамельны водар адразу закладзены ў кошт полавага акта. Мурынка пыталася, ці падабаецца мне яе водар. Сі-сі, ес-ес, так-так, да-да, я-я... Адчапіўшыся ад мурынкi, я перайшоў на мужчынскі бок і доўга разглядаў вітрыну парфумных хітоў. Калі раней існавалі абразлівыя шыльдачкі «толькі для белых», дык не здзіўлюся, калі з'явіцца шыльда «толькі для чорных». Я не расіст. І які, прабач, расіст са славяніна, з беларуса, прабач. Але хіты парфумы — водары не для істотаў з белаай скурай. Не пацеём мы так моцна, каб пырскацца носазрываальнымі вадкасцямі. Нам трэба нешта мякчэйшае, лягчэйшае, прасцейшае — водар свежаскошанай травы. Не кіслотны, не джазавы, не аміячны — наш беласкуры чалавек. Пасля сыходу з «Sephora» гадзіны з дзве ўсё не выветрываліся з майго носу спірытусныя духі. Яны жылі сваім жыццём глыбока за вачыма. І як толькі я крышку шырэй удыхаў паветра, імгненна апынаўся ў парфумным пекле.

І яшчэ ты не прамінеш шыльдачку: «Urinoir» — 2F. Класны надпіс! Важнейшы за «Рэнуар» у музеі Арсэ. У музей Арсэ можна не хадзіць, і Агюста Рэнуара, аматара жаночых дупаў і жыватоў, можна не ведаць. А да шыльдачкі «Urinoir» — 2F абавязкова трапіш. І калі не за 2F, дык проста да бясплатнага «Urinoir» у якім «Макдональдсе». Такі наш лёс — сцаць, сікаць, сурляць, струмень пускаць. І ў Жуля

Рэнара быў такі, і ў Жоржа Руо не іншы. Усім трэба пісяць. Жыццё — бясконцае сікунапусканне. Біялогія, цела, арганізм... Яны цябе і загоняць у прыбіральню, дзе мужчынскія пісуары адзелены ад жаночых кабінаў толькі турнікетамі, што харчуюцца двухфранковікамі — 2F. Стаіш, аблегчваешся, глядзіш праз плячо, бачыш, як выходзяць-заходзяць жанчыны. І не вельмі каб утульна сябе пачуваеш. Такая ў Хранцыі хрэнавастая урынатэрапія і выдатная жываПіснасць.

Парыж — жывапісны, жыдапісны, імпрэсіяністычны, арабаістычны, пуантэлістычны, мурыназначны... І ў гэтым праўда, а не стэрэатып. Нават чортава вежа намалёвана не рукой інжынера, а пэндзлікам жывапісца на ўскудлачаным, кучаравым французскім небе.

А цяпер пра розныя месцы распаваду.

Пачну пра кнігарні. У кнігарнях, менавіта ў іх, захоўваюцца парэшткі інтэлектуальнай дзейнасці, калі браць за інтэлект усведамленне непатрэбнасці (добра-добра), малапатрэбнасці ўсяго існага. У кнігарні ты бачыш, наколькі неістотная розніца паміж чытачом Вальтэра і чытачом Дзюма ў коміксах. Абодва п'юць гарачы шакалад і засяроджана перагортваюць старонкі. Чытач Дзюма ў карцінках — рудабароды, ружовашчокі, сінявокі маладзён. Чытач Вальтэра — мурынка, якой далёка-далёка-далёка за 15. І розніцы паміж імі ў кнігарні «FNAC» я не адчуў.

Па дарозе з «FNAC» у Луўр сутыкнуўся са сляпою, яна неяк злосна зірнула ў мой бок чорнымі шкельцамі. Пэўна, пазайздросціла, што я пабачу Луўр. А Луўр баставаў. Было б цікавей, каб забаставала Бастылія. Але Бастылія не дажыла да майго прыезду. Бастылія збэсцілася, яе збурылі. А Луўр дажыў, ва ўсім шумлівым шыку. Страйк у Луўры шыкоўны. Заходзь. Квіткуў купляць не трэба. Ідзі і глядзі.

Растрэсканы Батычэлі. Празрысты і светлы, як успамін пра першае сапраўднае каханне.

Леанарда цёмны, цмяны, задымлены мудрасцю, зашклёны, залакіраваны ўсеагульнай павагай і цікаўнасцю.

Панторма хімічны, кіслотны, дыскатэчна-клубны, fashion — адным словам.

Мікеланджэла нібыта пакрыты танюткім і празрыстым слоём золата, ягонья мармуровыя рабы — цеплакроўныя. Толькі прафесіянал ведае, што непаўторнае адценне мармуру дае чалавечая мача, без яе ён блакітна-сцюдзёны, мярцвяны і гідкі.

У Луўры безліч залацістага мармуру. Натойпы мужчынаў у парыках. Мармуровыя парыкі на парыжанах — раздражняюць. Мяне раздражняюць. Усе парыкі, акрамя Вальтэравага. Гудон высек усмешку саркастычнага Вальтэра. Вальтэр насміхаецца з мяне, з цябе, з нас, з вас... Узорная зорная ўсмешка. Вальтэр Гудона — твар Луўру.

Нягледзячы на вальтэраўскі сарказм, я пачуваў сябе цэнтравым. Я заўсёды пачуваю сябе цэнтравым. І ў Мінску на праспекце Скарыны, і ў Маскве на Цвярской, і ў Вільні на Гедыміна, і ў Парыжы ў Цэнтры імя Пампіду... Пампіду ці Гедымін, якая розніца, галоўнае — цэнтр. І калі ў музеі паставілі чалавекалічальнікі, мяне гэта цешыць. Хай лічаць. Статыстыка — навука імпатэнтаў-статыстаў. Мастаку статыстыка не замінае. Асабліва сучаснаму, які зразумеў, што хэпенінг — мастацтва мазахістаў. Гэта ж якім трэба быць мазахістам, каб легчы на жалезны ложкак, а пад ім запаліць свечкі і ляжаць, падсмажвацца?! Ці павярнуцца голай сракай да камеры і гадзінамі таптацца на месцы, як Ёка Она. Ці без супраціву даць сябе павінціць на мітынгу пратэсту. XX стагоддзя і ягонае мастацтва — суцэльны мазафазахізм. І чым можна скончыць? Скончыць на палатно, залезці на дом і скокнуць до-

лу, і прарваць дзірку ўласным целам — механістычны мазахізм, маразмахізм. Лепей стары труп у добрай труне, чым малады на непадмеценым асфальце. З такімі чорна-гумарнымі думкамі я пакінуў Цэнтр мастацтва на вуліцы Бабур і пайшоў у Нотр-Дам.

У Парыж нельга прыехаць першы раз і здзівіцца. Ты ў ім быў мільёны разоў. Карціны. Кнігі. Кіно. TV. Яны назаўсёды выключылі магчымасць першага здзіўлення вялікім горадам. З Парыжа знікла створаная ў ім жа ўражлівасць. Нотр-Дам — змрочны, запоўнены цэнямі, напоўнены водгуллем галасоў. У недасяжных далячынях свецяцца каляровыя шкельцы.

З Нотр-Дама праз мост пойдзем у музей Арсэ. Парыжскі мост больш, чым проста мост. На ім Альбер Камю ўбачыў падзенне маралі, маральнае падзенне. Чалавек не выратаваў дзяўчыну-самазабойцу з-за думкі пра халодную ваду, нібыта з-за ледзяной вады. Я іграў у кіно чалавека, якому спавядаецца герой аповесці «Падзенне». Ідучы па мосце ў Парыжы, ты абавязкова трапіш у стан выбару і не дапаможаш самагубцу. Такія там масты. І як жа кранальна глядзелася сцэна кармлення на мосце... Сівая жанчына пакарміла з рукі таблеткамі згорбленага дзядка, падобнага да старой нашаторанай птушкі.

Музей Арсэ размешчаны ў памяшканнях былога чыгуначнага вакзала. І вакзальная атмасфера не выветрылася за 100 гадоў. За вокнамі ўяўных цягнікоў ты бачыш XIX стагоддзе, намалёванае бездакорнымі пэндзлямі. А замест пасажыраў паўсюль стаяць, сядзяць, ляжаць мармуровыя дзядзькі з цёткамі, апранутыя і аголеныя.

На палотнах Курбэ перапляліся чорна-аліўкавы драматызм і смертаносная эратычнасць.

Энгр сціплы і абаяльны. Аголеная дзяўчына трымае збан, з якога падае вада. Энгр змог намаля-

ваць спакойнае падзенне вады, такога няма ў прыродзе, такое існуе выключна на палатне — метафізічнае падзенне струменяў побач са светлай аголенасцю цноты.

Дэлакруза з сакаўных долек памаранчыка павыкладаў бітвы ільвоў.

Міле — гэта Ван Гог, сфатаграфаваны позна ўвечары... Так пішу, бо ніколі раней не бачыў палотнаў Міле. А на самой справе Ван Гог — Міле, сфатаграфаваны ў сонечны дзень.

Дам'е выглядае большым іспанцам за Пікаса, напэўна, з-за непрыхаванай любові да Гоі, Сервантэса і Дон Кіхота.

Рыбак Шэванэса занадта нагадвае Хрыста, але Ісус не быў рыбаком, як каму таго не хацелася.

Сняданак на траве быў у сапраўднасці больш удалым, чым на карціне Эдуарда Манэ. Вось і думай пра вартасці мастацтва пасля такога адкрыцця.

Дэга хацеў жыць добра, таму маляваў і ляпіў конікаў і дзяўчатак, дзяўчатак і конікаў. І, безумоўна, жыў добра і доўга.

Індыкі Клода Монэ — арыстакраты часоў Людовіка XIV, ні больш ні менш.

У мадонны Рэнуара галоўная дэталі — цыцка з малаком.

У доктары Гашэ Ван Гог убачыў Каперніка.

Калі і бывае геніяльны правінцыял у мастацтве, дык гэта Сезан. Яблыкі, жонка, люлька, бутэлька, гара, дрэвы, рэчка... Простае, правінцыйнае, роднае і геніяльнае.

У сталічным Парыжы найдаражэйшая, найпрыгажэйшая, найкаштоўнейшая садавіна (не паверыш!) — яблыкі. Вось таму і маляваў іх разважлівы, уважлівы, спакойны, як зямля, Поль Сезан.

А можа, і правільна парэзалі Латрэка на кавалкі і папрадавалі часткамі? Ну нашто пісаць такія вялізныя карціны?

Пасля ўсіх гэтых музеяў самы час паесці ў рэстаранцы. Стол вялікі (нарэшце!), зручны, густоўны, утульны, мой.

Мужчыны ў ружовых, бэзавых, жоўтых швэдрах. Мужчыны пачэсваюць пазногцямі ружовыя ад віна мочкі вушэй. Мужчыны кураць цыгарэты праз доўгія мундштукі. Мужчыны з валасамі, пафарбаванымі ў залаты і плацінавы колеры. Мужчыны ядуць марозіва, густа пасыпанае шакаладам.

Лёгкасць і неабавязковасць.

Тоўсты і кепска паголены афіцыянт не напружваецца.

Ём паштэт са свіных вантробаў, тлусты і масляністы. Агурок, поўны воцату, і ліст салаты ствараюць тактоўны букет смакаў. Бакал вады не дае воцату апякаць язык і страўнік. Удалая закуска.

Жанчыны выціраюць вусны сурвэткамі. Жанчыны папраўляюць валасы. Жанчыны разгладжваюць белыя ядвабныя каўнерыкі. Жанчыны глядзяцца ў меню, як у люстэркі, і бачаць там усе хібы сваіх паставаў.

Стэк памерам з фаліант. Без віна я спажыў не шмат свежаніны, менш за палову. І колькі ні вабіла пяшчотная ружовасць разрэзаў, стрымаўся.

Сальвдор Далі муміфікаваўся пры жыцці. У кутку сядзела і ела сухарыкі з гарбатаю падобная да маладзенькага Сальвадора мумія.

Кава такой моцы, што давялося запіваць вадзічкаю.

У светлай прыбіральні можна вывудзіць з апарата аднаразовую зубную шчотку, але я карыстаюся зубачысткамі з мяккага дрэва і з мятным водарам.

Пад вечар так стаміўся, што паехаў на метро не ў свой бок. Схамянуўся, прахапіўся, выскачыў з вагона і зразумеў, што тамтэйшае метро паскуднейшае за мінскае: каб паехаць у супрацьлеглы бок, давялося выйсці на вуліцу і набыць новы кві-

ток. 5F як і не было. Але што такое 5F, я б і 15F заплаціў, каб толькі не ехаць у вагоне, бітма набітым афрыканкамі. Як яны смярдзелі! Востра-кіслая атрутаю тхнула ад нізкарослай мурынкі сталага веку. Яе галава хісталася ў мяне пад пахаю прыпынкі з два. А з другога боку на мяне навальвалася зграя арабак-школьніцаў са сваім саладжава-гнілым духам. Як я разумею Сартра з ягонай вечнай млосцю ў Парыжы! Як разумею! Я згадаў, што Сартр не парыжанін, як і я. Згадка пра Сартра выратавала. Я ўспомніў юнацтва, абярнуўся ў мінскага мікрараённага жлаба і выдраўся з гнойнай куламысы на свежае паветра. Нікога не скалечыў — і дзякуй французскаму атэістычнаму Богу.

Ёсць месцы, якія не апісваю і нікому не паказваю, мае месцы. І ў Парыжы яны ёсць. Іх я пакіну сабе.

Цяпер пра людзей, пра чалавекаў, якія стаяць напрыканцы зямной эвалюцыі. Мы ж так думаем... Цяперака пра нас...

У Парыжы процьма геніяў, і яны мёртвыя. Сёра, Сіньяк, Сеганзак, Суцін... А бяздары жывыя. Парыж напампаваны няздарамі, якія трызняць пра геніяльнасць. Заслонаў, Заторын, Запораў... Драбната мкнецца ў зоркі. Паскуднікі вераць у цудадзейную сілу мастакоўскай сталіцы. Сёра верыў. Сіньяк верыў. Хто не верыў? І пераўтваралася Папялушка ў прынцэсу. Парыж здатны на цуд. Шарль Перо пра французскую цудадзейнасць давёў усяму свету. Хто захоча прызнаць адваротнае? Тое, што прынц мае не толькі прынцыпы, але пранцы і п'янтоса вадзіцеля, які можа абрубіцца за стырном «мерседэса» і размазаць усіх па тунэлі. Усіх: сябе, прынца і прынцэсу, напрыклад, Дыяну.

І заплакалі ўсе... І Манмартр, і пляц Пігаль, і Елісейскія палі...

Між іншым, калі захочаш адпачыць ад выяўленчага мастацтва, схадзі на Манмартр. Жывапісу там няма. Зусім! Адны самадзейныя відзікі-відуты

трухлявых вулак, завулкаў і тупікоў. А на тле гэтай несапраўднасці вельмі праўдзіва выглядаюць берэты камерцыйных мастачкоў. Увесь жывапіс сканцэнтраваны ў іх налітых віном насах, у нячэсаных бародах і зашмальцаваных куртках. Яны старанна лепяць з сябе вобразы жывапісцаў пазамінулага стагоддзя. Карціны ў іх не атрымліваюцца, а вось акцёры яны добрыя. Зрэшты, кожны зарабляе, як умее. Манмартр — пляцоўка для акцёрскага, а не жывапіснага майстэрства.

А перад тым як выбрацца ў Парыж, я прагна збіраў чужыя ўражанні.

— О-о-о! Парыж трэба адчуць. Я адразу адчуў. На чыгуначным вакзале сядзелі п'янтосы — нашы людзі з вялізнай бутэлькай. У мяне з імі адна мацаваная кроў. Я хуценька запёр карціны ў галерэю. Атрымаў аванс. Зайшоў у бар. Выпіў шклянку чырвонага. Вермут палыновы. І пайшоў глядзець Парыж. Праз гадзіну — бар. Шклянка. Прагулка. Ці спаў у Парыжы? Не помню. Мусіць спаў. Адноўчы бар уночы быў зачынены, я павалокся ў гатэль. Пакімарыў. А так: віно, горад, шклянка, вуліца. Карціны прадаліся. Грошы прапіліся да санціма. Завітаў у бар развітацца. Бармен за так апошнюю шклянку наліў. Падарунак ад установы. Не мой гэта горад. Занадта мастацкі. Перабор, — расказаў колеразнаўца з кулінарным прозвішчам Лапша. Распавёў, падшыўся і ў мёртвай завязцы з'ехаў у Іерусалім. Набыў пісталет. Працуе начным вартульніком і гуляе ў камп'ютарную графіку.

— Маразм. Не вер! Ні фіга ад мастацтва ў Парыжы не засталася. Кіч! І больш нічога. Цэлафан, фальга, гума... Ні кроплі існага. Паказуха! Сурагат! Гэта пшэкі з маскалямі навядумлялі казак пра Хрянцыю і АПарыж-ж-ш. Напрыдумлялі і паверылі. Ёлупы. Чужое там. Кардоннае, мітуслівае, смярдзючае... Заўтра ад парыжскае славы і следу не застанецца. Без патрэбы не едзь, — казаў экс-

прэсіўны карцінарабильшчык Пятроў-Хруцкі. Ці купілі ягонья палотны? Не спытаў.

— Асцерагайся вустрыцаў. Смачныя, але небяспечныя. Больш за тузін не замаўляй. Мы замовілі 4 тузіны на чатырох. Я з'ела можа 20, а можа 30 праглынула. Парыж для мяне сціснуўся ў адлегласць паміж гатэльным ложкам і прыбіральняю. З-за нейкага слімака мегаполіс згортваецца ў тры квадратныя метры, — так атруцілася братавая жонка Таццяна.

— Быў у Луўры — багата! — найкарацейшы аповед даслаў на паштоўцы Хацкевіч-Мінскі.

— Быў у Дыснейлэндзе — змрочнае месца. Квасілі да дзвюх ночы. Абрубіўся. А Сашык з Лёшыкам сарваліся. Я ведаю, куды яны матанулі. Па кокс да негрылаў паімчалі. Кінулі мяне. А я з бадуну пацягнуўся ў Дыснейлэнд. Змрочнае месца, — Сярожа Шыманскі не раіў наведваць змрочнае месца. Настойліва не раіў.

— Хадзіў з жонкаю ў «Лідо», канкан глядзець. Пабыць у Парыжы і не пабачыць канкан — няправільна. Канкан там нарадзіўся, у «Мулен руж». Але мы пайшлі ў «Лідо», у прэстыжны тэатр. Дзеўкі так задзіралі ногі, што было відаць, якая нараджала, а якая не. Мы вызначылі ўсіх, хто нарадзіў, — будаўнік Баранкевіч раіў схадзіць на канкан, але я не пайшоў.

Калі чалавек даведваецца, што ляціш у Парыж, абавязкова дасць парадку. Дачка сказала, каб не фатаграфавалі Эйфелеву вежу ўночы, плёнку сапсуеш. Тата параіў накупіць таннай драбязы ў падарункі. Тата любіць падарункі. Прывозіў усім з Парыжа. Цяпер прывозяць яму. Найцікавейшую парадку даў 25 гадоў таму настаўнік кампазіцыі Альгерд Малішэўскі:

— Варта прыехаць у Парыж, каб наведаць Луўр. Трэба схадзіць у Луўр, каб узнікла жаданне зноў вярнуцца ў Парыж і Луўр. А там можна памерці.

Альгерд наведаў Луўр два разы і раптоўна памёр на мінскім чыгуначным вакзале.

А я не люблю цягнікі. Падабаюцца мне самалёты. Аэрапорт. Запаўненне дэкларацыі.

— Ты куды?

— На Парыж.

— Што ў такім паважаным узросце рабіць у Хунцыі?

— Не ведаю. Ні разу не быў.

— І я не была.

— Дажывеш да паважанага ўзросту — будзеш.

Кожны мастак раней ці пазней трапляе ў Парыж, але сутыкненні з французамі адбываюцца раней. І сутыкаешся ты пераважна з чыноўнікамі.

Французскія чыноўнікі слаўныя дасціпнасцю і жорсткасцю. Сустракаўся я з імі ў Мінску. Яны абяцалі набыць правы на выданне Батая. Паабяцалі і ні фіга не зрабілі. А калі кніга выйшла, з’явілася смуглявая Мальвіна-маліна і сказала, што я — злодзей. Спачатку апраўдваўся: люблю і выдаю кнігі Ламетры, Бергсона...

— І не плоціце за правы? — упікнула ідыётка.

— Не плачу, не плаціў і не буду плаціць Ламетры.

— Вы свядома парушаеце закон, гэта абцяжарвае вінаватасць!

Я не сказаў, каб Маліна-мальвіна валіла ў Батаеву вульву. Я выправіў яе інтэлігентабельна. І зрабіў выснову: французскі чыноўнік небяспечны для майго здароўя. У парыжскім метро я назіраў за чыноўнікам мужчынскага полу. Ён павязваў гальштук. Дастаў з «дыпламата», наставіў каўнер і павязваў цэлы перагон між прыпынкамі. Папраўляў вузел разоў сто, падцягваў і адпускаў. А потым неадрыўна, неміргаючы, любавалася сваім адбіткам у шыбе. Такі не засліцца. Ён павесіць на шыбеніцах тысячу іншых. І будзе з замілаваннем назіраць перадсмяротныя канвульсіі. А калі не

павесіць цябе, дык гільяцінуе. Памятаеш, маркіз дэ Сад адзін час працаваў чыноўнікам? Нельга забыць.

Акрамя чыноўнікаў, не люблю барменаў. Колькі разоў назіраў за імі, і ні разу не захацеў стаць барменам, нават на паўхвілінкі. З-за падману. У кожным жэсце парыжскага (а мы ў Парыжы) бармена жыве падман. Ён не дасыпае (у сэнсе: сыпле менш), не дакладвае, не далівае, не давешвае, пералічвае, накідае... Бармен жыве па-за мераю, па-за нормаю. Бармен жывіцца падманам. Бармен — Казанова ў свеце харчовых прадуктаў. Скаціна ведае норму, але не выконвае. У гэтым сутнасць пастрыжанага, паголенага, чыстакашульнага стварэння, якім я не хачу быць.

А вось букіністам стаў бы. Букіністы з берагоў Сены — сонцалюбівыя жывёлы. Зрэшты, хто будзе разглядаць і купляць кнігі ў дождж? Хіба я. Гартаў старыя гравюры і думаў: вось знайду Беларусь і набуду. Знайшоў. Не набыў. Нашто мне выгляд Магілёва падчас паводкі на Дняпры? Мінск не знайшоў. Якія ў Мінску паводкі?

Сена разлілася. Травеньская вада павыганяла вырадкаў з-пад мостаў. Яны ляжаць-сядзяць на вуліцах, на вентыляцыйных кратах, у цвілым духу метрапалітэннага паветра. Смокчуць віно, каўтаюць віскі, жаруць булчкі. Рамантыка сну пад парыжскім мостам знікла назаўсёды. Клашары смярдзяць. Пэўна, з-за іх парыжане так любяць парфумныя крамы, не хочуць патыхаць прэлай чалавечынай.

— Дык што ў такім паважаным узросце рабіць у Парыжы?

— Разглядаць маладыя твары. Парыж глядзіць на мяне сотнямі маладых вачэй. Усе прастытуткі і прадавачкі маладыя і ветлівыя. Ад колькасці парыжскай маладосці сам сябе паважаеш. І цябе не раздражняюць прышчы на лобе мурынкі, ты з

замілаваннем любуешся ружовымі ракаўкамі яе пазногцяў.

У парыжанак (я кажу пра белае паходжанне) вузенькія твары, доўгія і задоўгія торсы, кароткія ногі. Яны носяць палітоны да пятаў і высокія абцасы.

А вось гонарам парыжанкі і парыжаніна з'яўляецца нос. Чаму Гогаль, а не дэ Голь, напісаў аповесць «Нос»? Чаму хахол па-расійску, а не генерал па-французску? Аповесць пра Нос мусіў прыдумаць парыжанін, бо Нос — найважнейшая дэталёў, самы каштоўны орган у французца. Дзякуючы Носу, ён беспамылкова адрознівае водар каньяку ад смуроду клапоў, водар камамберу ад духу цвілых анучаў. Французскі Нос такі чуйны, што іншым насам складана наблізіцца да парфумнага бізнесу. Даводзіцца доўга назіраць за тамтэйшым Носам ў адэкалоннай краме, перад тым як наважыцца нешта нюхаць, а тым больш набываць. Цяпер Нос захапляецца лёгкімі, нястойкімі, натуральнымі пахамі зялёнай гарбаты і лаўровага лісця. Празрыстыя, жывыя, лёгкаплынныя водары. Каб я паспадзяваўся на ўласны нос, ніколі б не знайшоў сярод сотняў флаконаў дзіўна-простыя водары. А я здагадаўся сачыць за парыжскім Носам. Ён існуе амаль асобна ад чалавека. Ён ідзе на паўкрока наперадзе. Ён заходзіць у памяшканне за два імгненні да гаспадара. Парыж — Нос Еўропы і астатняга свету таксама.

Яшчэ парыжанкі любяць уласную шыю. Даглядаюць, ласцяць і песцяць. У сонечны дзень яны адкрываюць яе, каб ты мог палюбавацца шыяю, гатовай да пацалунка. Яны цалуюцца шыямі і шчокамі, а не вуснамі, як мы.

Пакуль запісваў пра шыі, нахабны верабейка ўспырхнуў на мой столік і дзеўбануў у шакаладнае пірожнае — гад драбнапёры, гад з кароткай шыяю.

Тыдзень з раніцы да вечара хаджу ў Парыжы. Ад ператома вочы пад вечар робяцца чырвоныя, як у марскога акуня. Але спыняцца-стамляцца не збіраюся.

Стамлюся я ў Мінску. Стамлюся і пачую:

— А якія яны, французжанкі? Якія яны ў інтыме, у ложку?

— Не паспытаў.

— Я-я-як? Можа, ты быў у Парыжы толькі адзін раз і больш ніколі не пабудзеш?! Гэта ненармальна — пабыць у Парыжы і не займець сэкс з парыжанкаю. Не-нар-маль-на!!!

— Брыдкія яны, парыжанкі. У фільмах, на карцінах — эталоны, а ў жыцці на іх не ўстае. У мяне не паўстае. Хай іх пранцавітыя пранцузы-прынцы ператвараюць з Пяпялушак у прынцэсаў і топчуць. А я займуся нашымі, белымі, блакітнавокімі, ружовашчокімі белабеларускамі.

Травень. 2001 год

ДЗЕСЬЦІ ТАМ, У КАТАЛОНІІ

Каб пачаць, патрэбна кропка, штуршок, азэрэнне. Нарэшце ёсць...

На бульвары Рамбла сядзіць чалавек з сінім тварам. Ён стаіўся і прысеў на дыктавы куб. Цэлы дзень прапрацаваў жывой скульптураю, цяпер распрануўся, адпачывае. Ён дастаў люстэрка і сурвэткаю выцер грым. Звычайны, непрыкметны мужчына. Каб звярнуць на сябе ўвагу, яму штодня даводзіцца фарбавацца ў цёмна-сіні колер. Мне, каб напісаць нататку, патрэбна нешта незвычайнае, хоць бы мужчына з безнадзейна-сінім абліччам.

Іншы выпадак з перафарбоўваннем згадваецца...

Ведаю-ведаю, мушу шанаваць сіесту, але кожнага разу спрабую яе перамагчы. Соваюся, як абліты кіпеням паўжывы рак, па пустых і белых ад сонца вуліцах Барселоны. Змагаюся са сном, з млосцю і вар'яцтвам. Я нагадваю Дон Кіхота і Панса ў адной асобе. А ўвечары, калі горад выходзіць на фэст, я кладуся галавою, поўнай волава, на падушку і правальваюся ў сны жахаў, дзе мой тата-нябожчык пафарбаваў сівыя валасы ў вугальны колер і паступіў на першы курс універсітэта разам з маёй дачкою. Раніцай толькі мора лекуе маю стому, а там недалёка і да сіесты, толькі гэтым разам я зашторваю вокны і чытаю. Сіесту неабходна калі не шанаваць, дык хоць бы паважаць.

Чытанне — адзін з найлепшых заняткаў, прынамсі для мяне. Яшчэ ў Тайландзе я іранізаваў з коміксаманіі, якая накрыла хваляю не толькі дзяцей і

падлеткаў, але і дарослых. Раптам праз пяць гадоў у Барселоне я заўважыў за сабою схільнасць разглядаць у кнігарнях кнігі і альбомы з каляровымі карцінкамі, у тэкстах я прачытваў толькі імёны і даты. Так атрымлівалася, што большасць паліграфічнай прадукцыі чыталася і глядзелася як коміксы, а не як літаратура і тэксты. Перавага візуальнага над вербальным, слоўным, тэкставым настолькі вялікая, што ігнараваць такі факт проста немагчыма. Гартаю шляхавадзіцель па Іспаніі, зроблены англічанамі, і з'яўляецца жаданне перарабіць у коміксы гісторыю релігіяў. Уявілася такая кніга па хрысціянству, па ісламу, па будызму, па іудаізму... Хутчэй за ўсё, яны ўжо робяцца, або зроблены іншымі, але гэта не выключае прысутнасці на рынку і майго аўтарскага прачытання праваслаўя ў форме фота+подпіс.

Пасля сіесты з чытаннем самы час наведаць рэстарачыю. Калі ў вялікай рэстарачыі, кшталту «Santa Maria», сесці тварам да кухні, дзе шчыруюць няголеныя, валасатарукія, чараватыя кухары, і доўга назіраць за афіцыянтамі, якія выносяць гарачыя стравы і вяртаюцца са стосамі пустога посуду, дык можна заўважыць падабенства афіцыянтаў да вярблюдаў, да каравана, замкнёнага ў кола вечнага рухавіка. Яшчэ больш дасканалым выглядае ланцуг афіцыянтаў на фоне карцінаў і гадзіннікаў, развешаных па сценах. Ні адно з сотні палотнаў не вісіць роўна, ні адзін з дваццаці старых гадзіннікаў не ходзіць. А вось кормяць у «Святой Марыі» смачна, толькі порцыі завялікія.

Шпацыр пасля рэстарачыі — цудоўная рэч. А куды ісці, ехаць у Барселоне? Вядома, на Рамбла. Газетныя шапікі на бульвары Рамбла заваленыя порнапрадукцыяй. Яшчэ два гады таму падобныя касеты, часопісы «Sex» і «Private», «Pirate» і «SexOrgies» можна было набываць толькі ў сэкс-шопах. Іх загортвалі ў чорныя пакеты, падобныя да мяхоў

для смецця. З падобным мяшэчкам было няёмка шпацыраваць па Барсе. Цяпер купляй — не хачу. Пакунак атрымаеш звычайны, светлы. Тут і ўзнікае цікаўнасць. Што ж тады прадаецца ў сэкс-шопе? Зварочваю з бульвара, абмінаю бар «Оргія», заходжу. Усё на месцы: пратэзы полавых ворганаў, касеты, часопісы з экзотыкаю — розныя трахі з козамі, коньмі, змеямі і рыбамі, кандомы горшыя за аптэчныя, майткі і панчохі горшыя, чым у звычайных крамах бялізны. Ніякіх адкрыццяў і нечаканасцяў. Застаецца прайсціся па вуліцах з прастытуткамі. Можна, там нябачанае раней напаткаю і табе распавяду. Паглядзеў на дзяўчыну-шкілет без зрэнак. Не ведаю, які наркотык робіць такі эфект — сціскае зрэнку ў нішто, але ж ёсць і такі. На пляцы, пад чэзлымі платанчыкамі, тусавалася з паўсотні абдолбаных наркотаў. Я прайшоў праз іх раслінную сутнасць, як праз бамбукавыя зарасці. Нікога не зачапіў, і мяне ніхто не закрануў. За наркатычным пляцам пачыналіся вуліцы, завулкі і тупікі з прастытуткамі. Іх можна фатаграфавач (хоць фатаграфавач іх якраз і нельга) і заносіць у кнігу Гінэса: «На полавым пасту да 100 гадоў». Яны, пэўна, удзельнічалі ў паўстанні анархістаў, якія ў 1937 годзе абвясцілі ў Каталоніі дазвол на свабоднае каханне, абвясцілі і прайгралі вайну.

Вяртаюся на Рамбла, дзе кожны ідыёт лічыць сваім абавязкам сфатаграфавач з чалавекам-калонаю за 100 песетаў. Ну а мне, як індывіду беражліваму, застаецца апісаць людзей-скульптураў. Усіх бульварных артыстаў паказваць няварта, бо шмат малацікавых і старамодных. Скажу табе пра новае. Раней не было абсыпанага мукою чалавека ў лядоўні. Сядзіць і круціць вачыма, як незабыўны Макс Ліндэр. За капейку скурчваецца і зачыняецца. Каханак без палюбоўніцы. Ёсць і палюбоўніцы без каханкаў. Афелія ў жоўтым строі на хадулях. Яна паціскае ручкі даверлівым дзяўчаткам. А сіне-

валосая сэкс-бомба дазваляе мужчынам пакласці далоні на бюст 15 памеру. Побач рагаты чорт кепска грае на таннай дудачцы. За ім роба-рэпер выплясвае касмаганічныя факстроты. Танцора пераўзыходзіць манах, задзірае сугану і паказвае набыты ў сэкс-краме вялізны пратэз. Усіх пераплёўваюць украінцы — у саламяных брылях, кашулях-вышыванках, чырвоных шараварах і ботах, яны вынеслі на Рамбла скрыпкі з барабанам і зацягнулі сумную-сумную песню пра горкую долю. Псеўданацыянальныя апрапахі глядзеліся лепш за срэбную і бронзавую фарбу на іншых чалавека-скульптурах, бо падобнымі колерамі ў нас фарбуюць агароджу на могілках. Я ледзь не даў 100 песетаў украінкам. Стрымаўся. Галасы ў іх слабыя. А на Рамбла трэба весяліцца і весяліць іншых напоўніцу, хай сабе і гумовым дручком.

Толькі ў Барселоне можна зразумець, які вясёлы і жывы мастак Пікаса. Скульптура Пікаса стаіць пасярод фантана, запакаваная ў празрысты куб. Шкло замутнёнае, а таму аб'ект глядзіцца як гурба ламачча. Непадалёк на лаўцы сядзіць голы, у адных шэрых трусах, жабрак. Ён скупануўся ў фантане, прайшоў, намаляваўшы на асфальце вільготную сцежку, і абуваецца. Чаму ён спачатку вырашыў абуцца, а не порткі нацягнуць? Мусіць, калашыны ў нагавіцых дазваляюць складаць порткі абутаму. Але асноўнае — бомж падобны да Пікаса: лысы, лупаты, шырокі, невысокі. Ягоны ружовы матрац ляжыць побач, за кустамі. Яшчэ адна жывая з найжывейшых скульптураў Барселоны.

Разглядаючы бамжа-Пікаса, не заўважыў, як да мяне падыйшла турыстка: «Мсье, эскьюзь мі, а где тут чэнч?» Так яшчэ ніхто не пытаўся дарогі. Я спакойна параіў яўрэйцы гаварыць па-расійску і патлумачыў, дзе шукаць абменнік. Яна ўзрадавалася і спытала, ці не я той цудоўны гід, які вадзіў яе ў казначны дом Гаўдзі. Давялося расчараваць пада-

рожніцу. Я, канешне, цудоўны, але не гід. Тады яна спыталася, ці не чакаю я, калі каталонцы ў чырвона-вішнёвых кашулях пачнуць будаваць жывую вежу ў 8 чалавека-паверхаў? «Не, я, як і ўсе, чакаю, калі нехта з гэтай вежы ўпадзе». «А-а-а-а», — вандроўніца пайшла ў абменнік, а я ў кавярню.

У кавярні над кубачкам гарбаты схілілася наркамка. Яна робіць не першую спробу зрабіць хоць бы адзін глыток. Але ў апошні момант, калі вусны датыкаюцца парцэляны, страўнік спазматычна сціскаецца, рукі б'е дрыготка і гарбата выплэхваецца на сподак. Невідушчымі вачыма дзеўка аглядае прысутных. Ці не бачыць хто яе пакуты? Прысутныя тактоўна адварочваюцца. А яна, змучаная пасля няўдалых спробаў наталіць смагу, хаваецца ў прыбіральню, з якой вылятаюць гучныя вяканні: такое сола над унітазам, такі джаз.

Іду на пляцы Каталоніі, дзе фантаны колеру конскай мачы, і сядваю я на лаўку. Зручная лава, брунатная, чыстая, гладкая. Сяджу і гляджу на скульптуры. Бронзавыя коні трымаюць на сабе голых красуняў. Коні магутныя, красуні з шырокімі сцёгнамі і пудоўнымі цыцкамі. Жанчыны ўздымаюць над галоўнамі караблі з металічнымі ветразямі. Рамантычнасць навязлівая, але ж выключна барселонская. І тут: «Вэ-э-э!!!» Азіраюся: хлопец схіліўся над вадасцёкам і ванітуе белым, нібыта кіслым маляком. Другі суцяшае, мармыча цёплым голасам. Званітаваў хлапчына тры разы, завёў матаролер і звёз суцяшыцеля ў вечаровы тлум. Чаму трэба за маёй спіною ванітаваць? Мог бы ў фантан. Не-е-е... Ён сфантановаў у вадасцёк. Правільны.

І я правільны — кіруюся ў касцёл.

Раней мне вельмі падабаліся касцёльныя свечкі ў разнакаляровых пластыкавых цыліндрах. Зялёныя, жоўтыя, сінія, чырвоныя, яны зіхацяць вітражнай таямнічасцю пад абразамі і скульптурамі. Цяпер не падабаюцца, з-за таго, што я сам пачаў іх

купляць. У Парыжы успамінаючы бабу Ядзю, а ў Барселонскім гатычным квартале думаючы пра тату. Не люблю я каляровыя свечкі за легкаважнасць. Вялікая, а лёгкая, пуставатая. Каб нейкі кавалачак металу клаўся на спод шклянкі, было б лепш. І, пэўна, не ставіў бы я свечку ў Барсе, каб не драўляны, падобны да таты, хлопчык. Леваруч да алтара ён стаяў са скрынкаю для ахвяраванняў. На ім была чырвоная палярына, белы доўгі хітон, падперазаны брунатным пасам. Хлопчык акуратна падстрыжаны. Ягоны гладкі твар з доўгаватым носам глядзеў на мяне ясным паглядом цёмных татавых вачэй. Вось так мой тата ў час Другой сусветнай вайны прыслужваў ксянзу ў Наваеленскім касцёле. Доўгай адмысловай запалкаю я засвяціў чырвоную свечку непадалёк ад хлопчыка са скрыняю, на якой было напісана: «Almoïna Sant Jaume».

Урачысты, паслякасцёльны настрой псуюць паліцыянты.

На чыгуначным вакзале яны арыштоўвалі хлопца. Што ён утварыў — не ведаю, бо прыйшоў запозна. Адзін паліцыянт выкалупваў з сотавага тэлефона сім-карту, а другі нешта тлумачыў затрыманаму педагогічным тонам. Я схадзіў па квіток. Да электрычкі заставалася хвілінаў дзесяць, і я пайшоў на каву. З бара бачыўся занудны краявід са смеццевымі кантэйнерамі. Да іх і прывялі хлопца. Ён апусціўся на калені і шырока раскінуў рукі, вымольваючы свабоду. Але паліцыянты — вусатыя, сур'ёзныя, спакойныя — не адпускатлі. Хлопец махаў рукамі, нахіляў па-бычынаму галаву, растапырваў кароткія пальцы. І я заўважыў, наколькі інтэрнацыянальныя жэсты крымінальнікаў. Каб адкінуць чыста раманскую смуглявасць і чарнату, дык рыхтык беларускі бандыт са станцыі Мінск-Таварная быў перада мною. У белай машыне паліцаі зvezлі крымінальніка. Добра, што не білі на вачах у людзей. А яны могуць.

Ёсць непараўнальная радасць — ружовым надвечоркам імчацца на электрычцы па Каталоніі. Глядзець, як пасвяцца белыя коні разам з чорнымі авечкамі. Сачыць за светлай вежаю вясковага касцёла на даляглядзе. Любавацца чырвонымі, як кроў, палямі. Не спыняючыся, пралятаць мястэчкі ў скалах над морам. І, нарэшце, апынуцца ў гатэлі.

Гатэль патрабуе асобнай увагі. Акрамя заўсёднага мыла і чыстых ручнікоў, у гатэльнай прыбіральні-лазенцы знайшлася зубная шчотачка з пастаю і крэм для галення з аднаразовым станком. На чорта танныя прылады, калі ў мяне, ды і ў кожнага ў падобным гатэлі, збудаваным амерыканцамі для заможных курортнікаў, ёсць уласная брытва і паста?! Пытанне мучыла нядоўга, бо калі вярнуўся з мора і пабачыў свае ступакі, запэцканая густой нафтаю, дык не знайшоў нічога лепшага, як намазаць іх крэмам для галення і адшараваць зубной шчотачкаю. Яна сапраўды аднаразовая, але нафту з пятаў адмывае выдатна.

У гатэлі, які б цудоўны ён не быў, заўсёды сутыкнешся з гадам.

Парода жлабоў, якіх постсавецкі народ ахрысціў «новымі рускімі», відавочна выдыхае, дзякуючы намаганням паліцыянтаў усіх дзяржаў і народаў. Але маманты-дыназаўры яшчэ дзе-нідзе трапляюцца на вочы. Назіраць за імі досыць цікава. Быкаабрыснага маладзёна я ўбачыў за сняданкам. Ён еў ёгурт з мусямі і прагна сачыў за прысутнымі. Злавіўшы мой позірк, ён дастаў з кішэні тэлефончык і загаварыў па-нямецку. Я не настолькі абазнаны ў германістыцы, каб адрозніваць акцэнты. Падумаў: вось і ў немцаў вывеліся пачвары, напэўна, выпаўзлі з ГДР. На тым і скончыў назіранні. Але праз пару дзён пабачыў жывёліну ў бары, дзе той піў белае віно з сандвічамі, паліваючы іх тоўстым-тоўстым слоём кетчупу, і вёў працоўныя перамовы па-англійску з дробненькім

лацінаамерыкосам. Гаварылася пра дзевак, якія мусілі прыехаць у клуб, а не даехалі. Калі ап'янелы лацінас сыйшоў у бок прыбіральні, новы рускі выдаў тэлефонны маналог: «Я. Я эта. Блять, нахуй. Так, как дагаварівалісь. Всё как дагаварівалісь. Блять. Он чо, не понял? Петух сраный. Підар. Он что, нас, пацанов, не знает? Мы опустім его, підараса сраного. Я уже еду. Самалёт в семь, до Берліна. Нахуй. Знаешь, не то что-то вокруг. Блять. Слежкі боюсь. Блять. Слежкі! Встречай. Всё». Размова скончылася. Вярнуўся лацінас. Новы рускі кінуў на стол грошы, злосна паглядзеў у мой бок і, падхапіўшы валізы, пашыбаваў да таксі. А мне падумалася: «Нядоўга яму засталася баляваць з прахалодным белым віном».

Калі ёсць цёмнае, будзе і светлае. У мяне з'явілася новая сяброўка — Лінда Андэрсан. Яна выдатна стаіць пад вадою на галаве. Яна любіць музыку і добра малое кветкі. Яна з радасцю прыняла маю прапанову прагуляцца разам па крамах. Мы гулялі, ўзяўшыся за рукі, па вясёлкавых вуліцах сталіцы еўрапейскіх геяў — Січазе. Мы накуплялі розных прыладаў для малявання. Паглядзелі ў антыкварнай краме аўкцыённыя тавары. Два графічныя лісты Тапіеса нам спадабаліся. Кітайскую вазу ростам з чалавека мы б забралі, калі б нам аддалі яе за проста так. З антыкварнай мы пайшлі ў цукерачную краму. Было дзіўна глядзець, як адна падаравачка робіць навагоднія падарункі. Улетку падарункі з цукеркамі выглядаюць нечакана і свежа. А мужчына пачуваецца ў цукерачнай краме няўтульна сярод вясёлкавых абгортак-фанцікаў, дзяўчынак і бабулек. Лінда выбрала бела-чырвоны шарык, і мы пайшлі на гушкалку. Спадарыня Андэрсан лётала да аблокаў. А я курыў на лаўцы, наўскрайку дзіцячай пляцоўкі.

Праз дзень Лінда з мамаю з'ехала ў Рыгу да таты.

Калі з гатэлю з'язджаюць знаёмыя, дык абавяз-

кова пакінуць нешта-нейкае. Выкінуць шкада, цягнуць з сабою ляютна, ды і рукі паабрываюцца малапатрэбнае валачы. Нешта трэба кінуць. А тут ты памагаеш збірацца ў дарогу. Вось і атрымліваеш падарункі ў выглядзе электрачайніка, ёгуртаў, пакецікаў гарбаты, ножыка, ўкрадзенага ў рэстаранцыі, галоўкі часнаку, лаку для валасоў, часопіса моды і памідорыны. Складаюцца падарункі ў каробку з-пад чаравікаў і пераносяцца ў твой нумар. Знаёмцы сядваюць у таксоўку і коцяць у аэрапорт. Табе застаецца спадчына. З сумам думаецца, што спадчына ўся такая — малапатрэбная ў сутнасці. У роспачы памідорына кроіцца крадзеным нажом і з'ядаецца на амаль жалобную вячэру.

Як і гатэль, асобных апісанняў патрабуе пляж.

Яшчэ шэсць гадоў таму я крыху саромеўся свяціць на пляжы сваю татуіроўку. У мяне досыць сціплы, зроблены ў маладосці, малюнак — лічба 11, выпісаная па царкоўна-славянску на левым плячы. Татуіроўка паблякла, расплылася, але выбіта яна глыбока, таму шнары фактурна малююць лічбу. Сорам быў нейкі дзіцячы. Ва ўсіх няма, а ў мяне, глядзі ты, ёсць. З кожным сезонам людзей з размаляванай скураю з'яўлялася болей і болей. А цяперака ледзь не кожны другі мае гравюру на целе. Толькі вось арыгінальнасцю наскураная графіка не вызначаецца. Усё кічова-турэмнае: нажы, ружы, драконы, узоры з завостраных пісягаў, крыжы і зоры. Дайшло да таго, што хлопцы ў белых пальчатках б'юць «тату» проста на вуліцах, седзячы на ганках, каля крамаў. Халтура, безгустоўнасць, беспрынцыпнасць пануюць у свеце татуіровак, зрэшты, як і ў астатнім свеце.

Не так і лёгка распрануцца дагала на нудыцкім пляжы. Здаецца, скінуў плаўкі... А-а-а, не. Па-першае: не існуе нудыцкіх пляжаў у чыстым выглядзе. Нехта абавязкова будзе сядзець у шортах. Жанчыны, з вядомых нагодаў, пэўныя дні мусяць

пакідаць на сабе плаўкі, тое-сёе, і трэць пляжа апрунута, дакладней — з закрытымі полавымі ворганамі. Большасць саромеецца агаліцца, прызвычайваецца да сітуацыі. Прывыкаў і я. Тыдзень. Прывучаў сябе не думаць пра сэкс. Звыкаўся з думкаю, што ў мяне не самы маленькі і не самы горшы па форме чэлес. Прывык, скінуў усё чыста і стаў каля мора, і прастаяў паўгадзіны. Гэта найлепшыя хвіліны, праведзеныя сярод нудыстаў. Бо ўсё зноў стала будзёным і звычайным.

Мяркуеш, нудысты любяць хадзіць па пляжы без станікаў і плавак? Так. Толькі безліч рэчаў прыкрываюць іх целы. Надумалася скласці кароткі спіс нудыцкіх апрапахаў... Акуляры. Яны начэплены ледзь не на кожнага. Хусткі, кепкі і капелюшы. Сотаваы тэлефон абавязкова закрывае нейкае вуха. Цыгарэты, цыгары і люлькі лепяцца да вуснаў. Ювеліркі хапае: ланцугі, бранзалеты, гадзіннікі, крыжы і размаітыя фенечкі з бісера. Ну і прэса, канешне. Газеты, кнігі, часопісы на розных мовах і ў розных фарматах. Спартыўны інвентар: мячы, шарыкі, ракеткі. Лятальныя талеркі перамяшчаюцца ад аднаго нудыста да другога з самымі рознымі хуткасцямі. Надзьмутыя цацкі і матрацы, як ручнікі і посцілкі, могуць закрыць аголенасць цалкам. Рэчмяхі, валізы, пасы з кашалькамі вельмі смешна выглядаюць каля голых цыцак, похваў, дупаў і чэлесаў. А вось фотаапараты і камеры чамусці надаюць нудыстам сур'ёзнасці. Глядзіш, і ў аматараў суцэльнай аголенасці набіраецца апрапахаў ледзь не столькі, колькі ў звычайных адпачыннікаў. Станікі з плаўкамі ў іх таксама ёсць, бо плаваць у моры, асабліва жанчынам, лепей у бікіні.

Трымаўся, закаляўся, плаваў на золку і ўсё адно: нос заклала і кашаль душыць. Захварэў. 3-за танцаў! Трэба ж было пайсці на чортавы скокі. Каталонцы таксама малайцы. Навалаклі апаратуры на нудыцкі пляж, што пад самымі могількамі, і як далі-

далі. Пыл курэў. Скокі на пяску — няпросты занятак. Але хто там уночы ў страбаскапічным святле разгледзіць, як ты выломліваешся. Давыкручвайся я да сёмага поту ў падмагільных танцах і апынуўся за стойкаю гейскага бару «Media Taraneo». Замовіў гарэлку. Без лёду! Барман лёд выкінуў са шклянкі і наліў замест гарэлкі ледзянога спірту. Шахнуў я спірту — і звяў, захварэў. Не трэба было голым каля могілак скакаць!

Тры дні не хадзіў на пляж. Ачомаўся і пайшоў. Заплыў далёка ў мора, а калі вяртаўся, пабачыў, як у скалісты грот прыйшла парачка. Вядома, я б не паплыў наўпрост на іх, каб каля гэтай неглыбокай пячоры не засталіся апрапахі. Каханкі распрануліся цалкам. Ён — высокі, смуглявы, а яна — доўтавалосая і светласкурая. Яны пачалі лашчыць міжножжы. Я паспрабаваў плыць на спіне, каб не перашкаджаць каханкам сваімі паглядамі і яшчэ каб супакоіўся і апаў мой чэлес. Купаюся я голы. Непадалёк ад берага я павярнуўся на живот і ўбачыў, што постаць светласкурая, якая прымалася за жанчыну, таксама мужчына. Чэлес больш не напінаўся. Я спакойна выцерся, апануўся і сыйшоў. Цікава, ці спадабалася гням мая дупа? Зрэшты, малацікава.

Іду з пляжу. Пад агаваю знаходжу 25 песетаў. Пашанцавала. Дробненька падфарціла. Манета з дзірачкай твая. Нехта згубіў, ты знайшоў. І ты некалі нешта губляў. Бярэш. Закідаеш у кішэнь. І... не радуешся. Мала 25. Каб 50, ці каб 100... Вочы абшукваюць камяністую сцежку. Дзе яны 100, 50, ці хоць бы пяць, ну, на крайні, горшы выпадак — адна. Ну, адна. Адна — і ўсё. Песеты не грыбы, і ў парках не растуць. А вочы не супакойваюцца, шукаюць-шныруюць-вышукваюць спажыву грашовую. Каб ім пуста было. Ім пуста. Мне пуста. У такія хвіліны я сябе не люблю.

Жнівень. 2001 год

ЛОНДАНСКІ СШЫТАК

Час

Брытанія — часаўтваральная дзяржава. Час, яго адчуванне разлілося ў англійскім паветры. Кожны англічанін чакае ўдару гадзінніка на Біг-Бэне, бо ў яго замест сэрца б'ецца гадзіннікавы механізм. Да адкрыцця сваёй крамы ён рыхтуецца з такім жа ж імпэтам, як і да пачатку службы ў царкве. Бог часу спыніўся ў Лондане.

Твары

Свет пастаўляе ў Лондан найлепшыя твары. Хто з нас не хацеў, каб дзеці вучыліся ў брытанскіх школах? Але толькі заможны, у нечым не найгоршы чалавек можа сабе дазволіць вучобу нашчадкаў у Лондане. Менавіта тут і відаць, які шматаблічны свет, якая розная ў людзей прыгажосць і выразнасць. Ніколі не сальецца яна ў адзін найпрыгажэйшы твар. Захад — ёсць Захад. Усход — ёсць Усход. Яны сыходзяцца і разыходзяцца ў Лондане.

Фью-ю-юць

Калі пішаш падарожныя занатоўкі, вельмі хутка мяняюцца ўражанні і думкі. Фью-ю-юць — і няма. І не ўспомніш, і не згадаеш, а напружваешся. Вось

жа была-была, калі стаяў у метро, чакаючы цягніка, і ў таксоўцы зноў вярнулася, а не занатаваў, нязручна было... Ёсць! Пра бадзягаў... Углядаюся ў твары лонданскіх жабракоў, каб убачыць свайго, сваіх, тых хто з'ехаў у пошуках лепшай долі і апусціўся-праваліўся. Шмат іх, усе на адзін барадата-кудлата-сіняносы твар. Яны пабойваюцца занадта цікаўнага пагляду і ўцякаюць, знікаюць у натоўпе, як мае думкі. Нашто было вяртаць? Фью-ю-юць... Хай нікнуць і расплываюцца ў вялікім нішто.

Англаманія

Можна так дагуляцца па Лондане, што не заўважыш, як захварэў на англаманію. Калі што не англійскае трапіцца на вочы, то ўжо яно не нармальнае, кепскае, чужое. Як англічане перамагаюць у сабе патрыятызм, расізм і нацыяналізм — не ведаю. Можна, астатнія паціху-патроху робяцца англаманамі, як я на трэці дзень пасля прыезду. Брытанцы глядзяць на такіх, пасміхаюцца і ганарацца, што ведаюць больш англійскіх словаў.

Парк

Парк для мяне быў заўсёды лепшы за лес, асабліва калі гэты Грын парк, дзе вялікія платаны стаяць велічнымі аляямі, а пасярод ідэальных газонаў напрыканцы лютага красуюць нарцысы, пяшчотна-жоўтыя і сціпла-зеленкаватыя. Над паркам у бясконцым блакіце ляцяць і ляцяць бела-белыя аблачынкі.

Вакзал

На паспакайнелым вечаровым вакзале замаўляю ў бары каву-экспрэса па-італьянску, сядваю за столік на высокім табурэт, прыпальваю цыгарэту

і сам у сябе пытаю: «Ты прыехаў у Лондан, каб сядзець на вакзале, піць каву, курыць тытунь і глядзець на мінакоў?» Адказваю: «Так, я быў створаны для таго, каб прыехаць у Лондан, прыйсці на вакзал, замовіць моцную горкую каву, зацягнуцца салодкім дымам і назіраць за пасажырамі, што едуць з нішто ў нікуды».

Кацялок

Примераў кацялок. Пасуе. Пашкадаваў: нельга хадзіць па горадзе ў кацялку. Каб жа толькі ў кацялку! Нельга хадзіць у цыліндры, бо ў іх праходжваюцца швейцары каля гатэляў ды выступаюць фокуснікі ў цырку. Нельга хадзіць у фуражцы, бо яна стала амуніцыяй сэкс-меншасцяў, а я — большасць. Нельга ў кацялку, бо не танцюю канкан і стрыптыз. А мне так пасуе чорны кацялок.

Горб

Гарбатая жанчынка ў лімонна-флуарэсцэнтным шаломе каціла праз станцыю Вікторыя дзіцячы ровар. За гарбом вісеў заплечнік. Выйшаўшы з вакзала, яна гарэзліва ўскочыла на сядло і паімчалася ў бок Бэкінгемскага палаца. На выхадзе са станцыі ўзвышаліся два велічэзныя кані з паліцыянткамі. Жанчыны-ахоўніцы былі ў зялёна-флуарэсцэнтных плашчах. Поруч з імі гарбуння выглядала ліліпуткаю. Выродства карліцы ўразіла і закрунула. Яна ніколі не будзе звычайным чалавекам, так і пройдзе праз жыццё з гарбом. Ці змагу я стаць іншым, чым ёсць? Не.

Узрост

Шмат англічанаў працуе да глыбокай старасці. Глядзіш на швейцара ў зялёным цыліндры: яму

пад 80, і галава трасецца, а ён ганарыста стаіць каля галерэі дарагіх крамаў. Побач дзед, гадоў 90, прадае жывыя кветкі на расаду для клумбы. Канешне, яны зусім нядаўна святкавалі стогоддзе Каралевы Маці. Як не запаважаць такое нязломнае жаданне жыць, такую дысцыпліну і самапавагу. Большасць старых працуюць не за грошы, а дзеля смаку жыцця: гэта не радуе вока, а цешыць розум.

Холад

Тры градусы цяпла, а яшчэ вецер з дажджом і снегам. Не так, каб надвор'е шаптала мне пяшчотныя і ветлівыя словы. На мне і палітон, і пальчаткі, і шалік, і кепка кашміравая. Іду сабе, важны, па Олд Бонд Стрыт, паперадзе цокае абцасамі галапятая англічанка. Яна ў футры, а басаножкі на голых нагах. Іх тут шмат з голымі нагамі ў снежным Лондане. Закалка іншая. Ведаюць модніцы, што саракаградусны мароз не прыходзіць на іх выспу.

Дзівак

Дзіўных мужчынаў у Лондане хапае. Да прыкладу, лысы барадач. Заплёў сваю бараду ў касічку, а касічку ўпрыгожыў стужкаю з бантам. Сюррэалістычнае мастацтва ў выкананні аднаго аўтацырульніка.

Гарбата

Крамы з гарбатай у Лондане на кожным кроку. Англічане любяць і ўмеюць піць гарбату. Тое, што ёсць выраз «англійская гарбата», цалкам справядліва, хоць яна ў Англіі не расце. Але менавіта англічане нейкія там лісточкі ператварылі ў напой водарны і тонкі, які каланізаваў свет.

Вывернутасць

Што ні казалі пра англасаксонскую дэмакратыю і плюралізм, а ёсць выразны англійскі снабізм. Хай ён схаваны за вясёлымі настроямі, за гучным гума-рам, за знешняй праставатасцю, але ён ёсць і будзе. Як ёсць англійская дакладнасць, выверанасць, пра-веранасць і пераправеранасць, педантычнасць і якаснасць. Менавіта яны гарантуюць устойлівасць англійскай вывернутасці, левабаковасці ў руху і шмат іншых дзівацтваў, такіх, як міля і фунт.

Парадак

Кансерватыўнасць напісана на штандарах Брытаніі. Гэта не коснасць і не затхласць, а парадак, які здатны быць авангардам, экстрэмальным мастацтвам і заканадаўствам у стыльнай модзе.

Прасунутасць

Падабаецца мне англійская прасунутасць, як падабаюцца чырвоныя тэлефонныя будкі і двух-павярховыя аўтобусы. У Лондане добра відаць, на-колькі англічане апярэджваюць французаў і расійцаў. У Расіі толькі адмянілі прыгоннае права (чытай «рабства»), а яны ў 1861 годзе пусцілі мет-ро. Што ўжо пра нас, беларусаў, казаць.

Вежы

Англасаксы зразумелі, што Вавілонскую вежу трэба будаваць ушыркі, а не ўгору. Яны ўзвялі ста-ліцу свету — Лондан. Атрымаўся надзіва ўстойлівы праект, у адрозненне ад Нью-Йорка, які зрабіў вер-тыкальны выклік Богу і быў пакараны камікадзэ. Шкло і жалезабетон слабейшыя за чырвоную ан-глійскую цэглу.

Вёска

Які чысты і спакойны Лондан раніцаю, нават на сябе не падобны. Вёска вёскаю. Калі кажуць, што з прыходам Інтэрнэта свет ператварыўся ў глабальную вёску, дык гэта пра Лондан.

Жывапіс

Карціна, калі трапляе ў Лондан, набывае падвоеную матэрыяльнасць, мэблявасць ці што. Жывапіс у Брытаніі выглядае дэкаратыўна-прыкладным мастацтвам.

Cash

У прыбіральні на скрынцы з папераю жартаўнік-графітыст накрэсліў: «Cash». Наяўныя грошы збольшага папяровыя, а найлепшая папера калі не ў кнізе, дык у прыбіральні. Цешыць мяне, калі нехта разумее хуткаплыннасць быцця... Хай сабе ў прыбіральні, месца не з горшых. Не парламент, канешне, хоць і ў ім ёсць прыбіральні, але надпісаў «Cash» там не знойдзеш.

Царква

Нядзельнай раніцай у англіканскай царкве светла і бадзёра. Выдаюцца спеўнікі. Прыхаджане спяваюць гучна і весела. Шмат моладзі і дзяцей. Для зусім маленькіх ёсць дзіцячы куток з цацкамі, кніжкамі, алоўкамі. У такіх цэрквах і ляжыць выток поспехаў англійскай біт-музыкі. Яе лёгкасць, празрыстасць, сонечнасць пачыналася ў чыстых саборах.

Сакавік. 2002 год

ЗМЕСТ

АБХАЗСКІЯ ЗНАТОЎКІ	5
МАСКОЎСКІЯ ВЯСЁЛЫЯ МАЛЮНКІ	13
ЛАТЫШСКІЯ ЗНАЧКІ	19
МАСКОЎСКІЯ НЕВЯСЁЛЫЯ МАЛЮНКІ	23
СОЧЫ — ГОРАД ПАДЛЕТКАЎ	33
МІНСКІЯ ПАДАРОЖЖЫ	41
РАКАЎСКАЕ ЧОРНАЕ ПАРАСЯ	51
МІРНЫЯ КРЫМСКІЯ ЗАМАЛЁЎКІ 93-ГА ГОДА ...	63
БЛЯШАНКА, ЗНОЙДЗЕНАЯ КАЛЯ КОЙДАНАЎСКАЙ ГРАВЕЙКІ	71
НАТАТКІ ПРА ВІЛЬНЮ	81
НЕНАЛЕЖНАЯ ПРАГА	91
ТРЫ БАРСЕЛОНСКІЯ МУЗЕІ: ПІКАСА, ГАЎДЗІ, МІРО	109
КАТАЛОНСКІ КУТ НА ПІРЭНЕЙСКАЙ ПАЎВЫСПЕ	123
КАТАЛОНСКІЯ ЎРАЖАННІ	135
ІТАЛЬЯНСКІЯ КАНІКУЛЫ	145
КАРАЛЕЎСТВА БУДЫ	173
ІНДЫЙСКАЯ СУЧАСНАСЦЬ	203
КАТАЛОНСКІ КАЛАЖ	207
НЕ ЛЮБЛЮ ДАЛІ	219
КАРНАВАЛ У СІЧАЗЕ	231
ПОШУКІ МІС БАРСЕЛОНЫ	239
УЦЁКІ Ў ЕГІПЕТ	247
ЛАКУНЫ Ў МАІХ СНАХ	261
ВАРШАЎСКІ ДЗЁННІК	267
ЗАМЕЖНІКІ	277
БАРСА	283
МАЯ ВІЛЬНЯ	301
ПАДАРУНКІ З ВЕНЫ	307
ЛОНДАНСКІ АНДЭГРАЎНД	319
СВОЙ МІНСК	329

СПАЗНЕННЕ	341
КУРОРТНІКІ І КАРЛАВАРЦЫ	351
МОЙ РЫМ	363
ПРАЖСКІ ШЭМ І КОЙДАНАЎСКІ ТРЭФ	373
ЧЭШСКІЯ НЕСПАДЗЯВАНКІ І СПАКУСЫ	383
ПАВЕТРА ЛІТВЫ	391
ШТУРМ МАСКВЫ	411
ПРАЗРЫСТЫ ПАРЫЖ	427
ДЗЕСЬЦІ ТАМ, У КАТАЛОНІІ	455
ЛОНДАНСКІ СШЫТАК	471